

307.358

MAGYAR NÉPNYELV

MEGINDÍTOTTA
CSÚRY BÁLINT

VI

SZERKESZTI
BÁRCZI GÉZA
A DEBRECENI EGYETEM TANÁRA

DEBRECEN
1947 — 49

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA 364. /1950 N. SZ.

A kiadásért felelős : Bárczi Géza

Alföldi Nyomda N. V., Debrecen 1949—2081

Műszaki vezető : Kovács Mihály

A zabori apátság 1111. és 1113. évi oklevelei, mint nyelvi (nyelvjárási) emlékek.

Bárczi Géza adott hangot annak az általános kívánságnak, hogy a legrégibb szórványainkat tartalmazó oklevelek anyagát lehetőleg önálló monográfiákban dolgozzuk fel, mert csak így tudjuk a hely- és személyneveknek ezt az óriási tömegét nyelvtörténeti, nyelvjárástörténeti kutatások számára hozzáférhetővé tenni (MNy. XL, 313). Magam már hosszú évekket ezelőtt feldolgoztam a XIII. század közepe előtti oklevelek helyneveit: lokalizáltam és azonosítottam őket mai neveikkel és igyekeztem eredetüket megfejtetni. Ebből az anyagból most a zaborhegyi apátság legrégibb két oklevelét teszem közzé. Választásom e két oklevélre nemcsak azért esett, mert a fel nem dolgozott oklevelek között a legrégebbiek közé tartoznak, hanem főleg azért, mert anyaguk nagy része szláv eredetű, vizsgálatához tehát a magyar nyelvtörténeten kívül elsősorban szlavisztikai ismeretekre van szükség.

A két oklevél közül az 1111. évi teljesen épen maradt korunkra. Kiadásai közül elegendő Fejérfataky László pompás kiadását idézni (Kálmán király oklevelei Bp. 1892. Ért. a tört. tud. köréből XV. 5.), amely az oklevél hasonmását is közli. Az oklevél a magyar igazságszolgáltatás legrégibb emléke. Kálmán király korában a királyi jövedelmek tisztjei, akiket magyarul *káliczok*nak hívnak (regii fisci, quos hungarice *caliz* vocant), igényt támasztottak az apátság Szent Istvántól nyert jogaira, melyek szerint Nyitra vidékén, a Vágon, Trencsén városában és másutt a vám egyharmada az apátságot illette meg. Godofredus apát sürgetésére az ügy az esztergomi érsek ítélőszéke elé került. Az apátság mellett bizonyító 12 világi úr és 11 egyházi ember esküje után az érsek pristaldusa a nyitrai templomban az apátság javára döntött. Az ítéletet a király ünnepélyesen megerősítette és arról a jelen oklevelet kiadta. Az oklevél, a latin személyneveken kívül 50 nevet tar-

talmaz, melyek közül 16 helynév, 1 népnév (*caliz*), a többi meg személynév.

Az 1113. évi oklevél az apátság birtokainak az összeírását tartalmazza. Mivel a cseh herceg az 1108. és 1109. években a Vág és Nyitra vidékét két ízben is teljesen feldúlta, az apátság birtokai is súlyos károkat szenvedtek. Emberei szétszéledtek, a birtokok eredeti határa bizonytalanná vált, sőt egyes birtokokra mások tették rá a kezüket. Godofredus apát kérésére az esztergomi érsek kiküldte pristaldusát, aki egy lársával együtt éveken keresztül tartó munkával, birtok bejárásokkal megállapítja az apátság birtokait. Az erről szóló oklevelet a király is megerősíti.

A 164 helynevet és néhány személynévet tartalmazó 1113. évi oklevél sajnos, nem jutott korunkra ép állapotban. Az oklevelet itt-ott vízfoltok tarkítják, az összehajtások helyén szakadások vannak, sőt az oklevél egész alsó bal harmada teljesen hiányzik. Szerencsére azonban ránk maradt az oklevélnek egy 1249. évi átirat alapján készült két különböző átirata, amelyekből a hiányzó részeket ki tudjuk egészíteni. Mivel azonban ezek a nevek már kétszeres átiratból valók, nyelvi szempontból nem megbízhatók, valószínű ugyanis, hogy az átirók a saját kiejtésüknek megfelelően alakítottak rajtuk.

Az oklevélnek több kiadása van. Az eredeti után Fejérpataky adta ki a fentebb idézett munkájában (55—62 l.), ugyanott a facsimiléjét is közzétette. A hiányzó részeket az 1249/1410. évi átiratból pótolta, amely az eredetivel együtt a nyitrai káptalan levéltárában van (Fejér, CodDipl. X/5, 57). Egy másik szintén az 1249. évi átiraton alapuló, 1592/1628. évi átiratból kiadta Tagányi Károly is (HazOkm. VIII, 2—7). Mi a Fejérpataky-féle kiadást vettük alapul. A későbbi átiratokból vett neveket szögletes zárójelekkel jelezzük.

Az oklevelek névanyagával már többen foglalkoztak. A helynevek azonosítását először maga Fejérpataky kísérelte meg a már említett munkájában. Utána Chaloupecký Václav használta fel őket a régi Szlovákia történetéről írt érdemes, bár sok tekintetben elhibázott munkájában (Staré Slovensko. Bratislava, 1923. 424, XX. 1. 5 térkép). Majd Smilauer Vladimír dolgozta fel oklevélünket kitűnő munkájában, amelyet Szlovákia régi vízrajzáról írt. A neveket pontosan lokalizálta, a maiakkal azonosította, a vízneveket pedig nyelvészetileg is magyarázta. A legtöbb név azonosítását tőle vettem át. A nevek magyarázatát illetőleg azonban sokkal kevesebb előmunkálatra támaszkodhatunk. Smilauer víznév-magyarázatain, és néhány, csak egy-egy névre vonatkozó fejtegetésen kívül csak Stanislav Ján munkái vehetők figyelembe. Stanislav azonban elsősorban polemizál és velem szemben mindenáron ki akarja mutatni, hogy a

Nyitravidék túlnyomóan tót jellegű volt,¹ azért magyarázatai ritkán megnyugtatók. Főleg az a hibájuk, hogy sok bennük az elsiertt vélemény, és lépten-nyomon kiütközik a magyar nyelvtörténetben való felületes tájékozottság, sőt járatlanság. Pedig Magyarország régi területére vonatkozó források helyes értékeléséhez a magyar nyelvtörténetben való tájékozottság elengedhetetlenül szükséges, mint azt pl. Šmilauer is oly tisztán látta.

Régi emlékeink hangjelölésének bizonytalansága miatt, mivel egy hangot többféle jellel is jelölnek, egy jel pedig több hang jelölésére is szolgálhat, az oklevelek egy-egy nevét csak akkor tudjuk megnyugtatóan elolvasni, és magyarázni, ha ismerjük mai megfelelőjét is. Ezért okleveleink névanyagának vizsgálatát a víz- és helységnevekkel kell kezdenünk; ezeknek hangalakját a régi írott és mai ejtett alakok segítségével könnyen helyreállíthatjuk. Mindennemű következtetésünket első sorban erre az anyagra kell építenünk. Ez a fogódzó pont a személyneveknél általában hiányzik, kivéve, ha világosan közsavakból származó személynévről van szó. Mivel azonban alig van olyan régi személynévünk, amelyből helynév nem alakult volna, sok régi személynévünk hangzását nagy valószínűséggel meg tudjuk állapítani hasonlóan írt helynevek segítségével. Mindez érthetővé teszi, hogy az alábbiakban először a helyneveket tárgyalom, tekintet nélkül arra, hogy a szövegben a személynévek megelőzik a helyneveket.²

¹ Magyarország népei a XI. században c. munkám megjelenése óta Stanislav nagyszámú kisebb-nagyobb cikkekben, tanulmányban foglalkozik a magyar-tót nyelvterület határvidéke helynévanyagának magyarázatával. Évek óta ígéri egy nagy munka kiadását is. Minket érdeklő tanulmányai a következők: Okolie Nitry v stredoveku (Nyitra környéke a középkorban): Náš Náród I—1943, 139—163, 207—211; — Stará slovenskú Žitného ostrova a okolia Galanty (A Csallóköz és Galánta vidékének régi tót jellege): Náš Náród, II—1944, 269—78. — Odkryté mená slovenských miest a dedín (Tót városok és faluk feltárt nevei). Bratislava, 1947. — Kritikájukat lásd tőlem: Századok, LXXXI, 291. Legújabban egy kétkötetes nagy munkájában foglalkozik a magyarlakta vidékek szláv eredetű helyneveivel (Slovenský juh v stredoveku. Turč. Sv. Martin, 1948. I: 664 l.; II: 673, 3 l.; III: 26 térkép-melléklet.) Módszerére jellemző, hogy a kb. 6000 névből kb. 800 a valóban szláv eredetű, de azt eddig is tudtuk.

² Rövidítések: Általában a MNy. rövidítéseit használom ugyan, azonban helykímélés miatt a források radikálisabb rövidítésére vagyok kénytelen áttérni. Ezekre vö. Magyarország népei a XI. században c. munkámat (Szent István-Emlékkönyv II, 369), és AECO. I, 102. Új rövidítések:

Fp. = Fejérpatak, Kálmán kir. oklevelei.

NN. = Náš Náród folyóirat, Bratislava I—III. (1943—4).

MgNép. = Kniezsa, Magyarország népei a XI. században (Szent István-Emlékkönyv II.).

Šm. = Šmilauer, Vodpis starého Slovenska. Bratislava, 1932.

Pesty. Hst. = Pesty Frigyes kéziratos helységnévtára az Orsz. Széchenyi Könyvtárban (megyék szerint, azonban belül a helységek betűrendjében).

SlJuh. : Stanislav, Slovenský juh v stredoveku. 1948. I—III.

I. Helynevek.³

1. *Zobur* [42], *Zubur*[iensis], [55]. A Nyitrától É.-ra emelkedő Zobor hegy, az apátság székhelye. Mai tót neve Zubor, ez azonban tudós etymológia eredménye a 'bölény' jelentésű *zubor* (< *zobrz*) szóból. Régebben tótul is Zobor volt (Melich, HonfMg. 348). Későbbi magyar forrásokban általában *Zubur* (Anon. 35—37, 1183/1226 : W. XI, 47, 1246/1274 : W. VII, 208, 1274 : *Zwbwr* W. IX, 53 stb.), majd *Zobur*, *Zubor*, *Zobor*, vö. KovácsIndex, ApponyiOkl. stb. A cseh Prágai Cosmas a XII. század elején *Zober* alakban említi (Liber I, cap. XIV : ScRGerm. N. S. II, 33. l.).

— Melich, HonfMg. 349. szerint egy nyugati szláv *Sbor* (*Szborz*) szn.-ból való. Ez a magyarázat Anonymus krónikáján alapszik, amely szerint Nyitra szláv fejedelmét Zuburt a magyarok a Zobor hegyen akasztották fel. Ha azonban megfontoljuk, hogy Anonymus meglévő helynevekhez gyakran költ személyeket (I. Tóth : Száz. 79—80 : 82), valószínűbb, hogy nem Zubur fejedelemtől nevezték el a Zubur hegyet, hanem a Zobor hegy nevéhez Anonymus kreált egy személyt. — A szláv *zobrz* (tót *zuber*, *zubor*) 'bölény' névből való származtatásnak gyengéje (vö. SlJuh. II, 594 ; a XIV. szd-i cseh krónika *Sombor* névalakja, amelyen ez a magyarázat alapul, nem lehet döntő) a szláv nazális hiánya. Mivel Zobor vidékét a magyarság a X. században szállta meg, amikor a nazális a tótban még megvolt, a nazális hiánya feltűnő volna. A délszláv *sbor*, *zbor* 'congregatio, conventus' szóból való származtatás ellen, amely tárgyilag a legalkalmasabb, csak az szólna, hogy a nyugati-szláv nyelvekben e szónak ilyen jelentése nem mutatható ki (Melich, HonfMg. 348). A mi vidékünk ősi szlávtsága azonban délszláv jellegű volt, amire nézve vö. EtSlRoum. I, 139.

2. *Nitria*, aqua, civitas, *Nitriensis* 42—3, *Nitria* aqua 59. Korábbi adatok : IX. szd. : *Nitrava*, 824—27 : *Nitrauensis* eccl., 880/XI. szd. : eccl. *Nitrensis* (Melich, HonfMg. 334 ; a későbbi adatok : Sm. 337). — Ma Nyitra város és folyó ~ tótul Nitra (olv. nitra).

< kvád *Nitr-ahwa* > szláv *Nitrava* (Melich, HonfMg. 335). A *Nitrava* > *Nitra* fejlődést Melich a magyarból magyarázza, a tót alak eszerint a magyarból való visszavételre mutatna. Azonban egyrészt a *Nitra* alak már 880-ban is előfordul, másrészt nehéz elképzelni, hogy a Nyitra folyómenti

³ A címszó mindig az oklevelek névalakjával azonos. Utána lapszám következik, amelyen f.p. kiadásában előfordul. A 42—44. lapszámok az 1111. évi, az 55—62. lapszámok az 1113. évi oklevél adataira vonatkoznak. Ezután a névre vonatkozó esetleges későbbi adatokat sorolom fel. Ezt követi az azonosítás, a mai magyar és tót névmegfelelés, majd a névmagyarázat. Az eredeti oklevélből hiányzó, csak átiratokban ismert névalakokat [szögletes zárójelben] közlöm.

tót lakosság későbbi magyar alakot vett volna át, azért e név magyarázatát még nem tekinthetjük véglegesnek (Sm. 338, SlJuh II, 364).

3. *Vvaga* flumen 42, aqua *Vvac* 58. Később általában *Wag*, *Vag*, -a végű alak csak még egy hazai (1105—1114: *Wacha* PRT. I, 594), egy osztrák (1242: *Vaga* F. IV, 1., 246) és egy cseh (1271: Fl. *Vaha* F. V, 1, 109) forrásban fordul elő. Sm. 307. szerint latinosítás, azonban a Vág mellett van egy *Vága* helység is amely valószínűleg nem választható el a folyó nevétől. — Vág ~ tótul Váh.

< nyug. germán (kvád?) *Wag* (*Waga* > *Wégaz*), 'bewegtes Wasser, Woge' (Melich, HonfMg. 337; Sm. 307).

4. *Treinchen* civitas 42, ville *Trenciniensis* 59. Később *Trusun*, nyilván elírás **Trusun* helyett Anon. 37, *Trinchin*, *Trenchyn* stb. (Fekete Nagy, Trencsén m. 79). — Ma Trencsén ~ tót Trenčín.

— Kétségtelenül szláv eredetű név. Melich, HonfMg. 351. szerint a név egy szláv **Törnoka* (> tót *Trnka*) szn.-ból -in birtokos képzővel alakult, átkerült a magyarba *Trincsin* alakban, *Trencsén*-né fejlődött és így újra visszakerült a tótba. Valószínűtlen, hogy Trencsén vidékén, ahol a tótok jelenléte a honfoglalás előtti időtől kezdve a mai napig megszakítás nélkül igazolható, a tótok a vidék legfontosabb helyének nevét elfelejthették, később pedig a magyarból visszavették volna. Hangtanilag azonban Melich magyarázata feltétlenül helyesnek látszik és mást nem tudunk helyette ajánlani.

5. *Baba* (in Doardi illud, quod *Baba* pars vocatur) 42. — A *Doardi* névre vö. a villa *Durada* nevet a 11. szám alatt. Ismeretlen.

— Nyilván a szláv *baba* 'asszony' szóval függ össze. Hasonló nevek: lengyel *Baba* rétek, mezők, mocsarak nevei Kozierowski, Badania I, II, III, IV, VI; orosz *Baba* patak Maštakov, Dnepr 48 stb. A névadás oka ismeretlen. — Egyéb *Baba* *Bába* hn.-ekre vö. SlJuh. III, 18.

6. villa *Mussenic* 56. (1251/1281: *Muchmuk* HOkl. 20, 1252: *Muchnuk* HO. VI, 68. stb.). — Ma Mocsonok ~ tót Močonok, hivatalosan Močenok, Nyitra m.

— Kniezsa, MgNép. II, 466, Stanislav: Slovenská Reč IX, 45, SlJuh. II, 346. sz. tót *mučenik* 'vértanú' < szláv *močenik*. Stanislav szerint az elnevezés Szent Kelemen pápa és vértanúra megy vissza, akinek a tiszteletére itt templom van szentelve. Szt. Kelemen tiszteletéből messzemenő következtetéseket von Cirill és Metód hagyományokra a Nyitra-vidéken. Erre vö. Kniezsa, A szláv apostolok és a tótok. Bp. 1942. Mivel azonban pusztán szn.-ból hn. a szláv nyelvekben ismeretlen, ez a magyarázat aligha lehet helyes. Valószínűbb, hogy ilyen szn.-ból magyar névadáson alapul. A mai tót hn. mindenképpen a magyarból származik.

7. saltus *Debrei*, Mocsonok határában 56. — Ma e néven ismeretlen.

< szláv *děbrz* 'völgy', vö. Šm. 82. — A név vége a szláv-ból nem fejthető meg. Feltűnő, hogy e szláv szóból származó valamennyi hn.-ünk magyar képzővel van továbbképezve: *Debrő*, Heves m. (1352: *Debreu* Cs. I, 60), *Debrőd*, Abaúj m. (1427: *Debred* Cs. I, 205), *Debregy*, Somogy m. (1414: *Debregh* Cs. II, 599), *Debrés* Veszprém m. (1373: Cs. III, 227). Feltehető, hogy a szó az ómagyarban közszóként is élt, az elnevezés tehát magyar. A szóvégi *-ej* ebben az esetben birtokos képző lehetett. A képzésre vö. *Lázi*, Veszprém m. (1093: *Lazii* PRT. I, 591). Stanislav (SlJuh. II, 143) egy **Debrej* alakból indul ki, bár elismeri, hogy a képzés „furesa”.

8. villa *Erig* 56. (1268: *Iregh* W. VIII, 191). — Ma Ürög ~ tót Ireg, Nyitra m.

< magyar *ireg*, 'üreg'. Vö. az *Ürög*, *Ürögd* hn.-eket Baranya, Bihar m. (1229: *Irug* VR. 352: Bihar m.). Az 1113. évi okl. *Erig* adata nyilván elírás **Ireg* helyett.

9. terminus *Issol* 56, Ürög határában. — Hangzása, eredete ismeretlen.

10. *Bollerat* 56, Mocsonok, Ürög vidékén. — Ma e néven ismeretlen.

< szláv *Boljerad* szn. (Miklosich, PON. 35). — A pozsony-megyei *Boleráz* hn.-et (**Boljerad-ja* < ótót **Boleradz* < *Boleráz*) régen magyarul *Balarad* (1240: Szentpétery, Reg. I, 206), *Bagyarad* (1330: ApponyiOkm. I, 84) néven is nevezik.

11. villa *Durada* 56. Az 1111. évi oklevélben említett extra civitatem Nitrie *Doardi* pars baba (40) nyilván azonos vele. — Hangzása, eredete ismeretlen.

12. villa *Bus* 56. (1252: villa *Bus* HO. VI, 68; 1248: *Buus* F. IV, 2, 458; 1272: *Buus* Levtközl. II, 245; Šm. 84). — Eltűnt falu Mocsonok határában; a mai *Búzsí* rét őrzi emlékét (Pesty Hsnt.). — Eredete ismeretlen. A mai névalak vö. *Buus* VR. 347; W. I, 189; 1252: *Bws* HO. VI, 68. stb., egy eredeti **Buus*, vagy **Buusz*? alakra mutat. Vlsz. szn.

13. villa *Vveza* 56. (1246: *Vecche* W. VII, 208; 1267: *Wecche* HOk!. 52). — Vág-Vecse ~ tót *Veča*, Nyitra m.

— *Vecse*, *Vécse*, *Vécs*, *Vecsés*, illetőleg *Vék*, *Véke*, *Vejke*, *Vése* stb. hn.-ek igen gyakoriak. Valószínűen mind szn.-ekből alakultak. Vö. pl. a *Vecse*, *Vecsa*, *Vécs* szn.-eket (1216: *Vece* VR. 242; 1246: *Weche* fil. Chanad W. VII, 431; 1255: *Wechsh* de gen. Chanad W. VI, 412. stb.). A zemplénmegyei *Vecse* (vagy *Vécse*?) tót neve *Vojčice* (1217/XIV. sz. *Weyche* Szentpétery, Reg. I. 112; 1376: *Veche* Cs. I, 365) arra vall, hogy egy szláv *Vojka* név az alapja. A mi *Vecse* nevünk azonban sohasem fordul elő *Vejcse* alakban, itt erre nem gondolhatunk. A *Vecse* név vagy egy *Ve-* kezdetű szn. *-cs* képzős alakja (*-d* képzővel: 1211: *Wed* W. I, 109), vagy a magyarban is meghonosult szláv

Vetjeslav (cseh *Václav*, orosz *Vjačeslav*, német *Wenzel*) név rövid alakja (vö. 1294/XVII. szd.: *Wenche* és *Vencheslaus* de Libad egy személy W. X. 169). A helynevek mindenesetre magyar névadáson alapulnak. *Stanislav* (SlJuh. II, 561—2), ezeket mind szláv névadásoknak minősíti, ami azonban tévedés.

14. villa *Streca* 56. (1252: *Stroyka* HO. VI, 66; 1294: *Wztroyka* HOKl. 155). — Eltűnt falu valahol Vág-Hosszúfalu-tól É.-ra, a Vág mentén.

— A név egész hangalakja szláv jellegű. Eredete azonban nem világos. Talán a *strojiti* 'szerkeszteni' igéből való (vö. szerb *Strojnica*, *Strojna* hn.-eket ImReg.), valószínűbb azonban, hogy az ugyanebből a töből képzett szn. az alapja (vö. a szerb *Strojici*, *Strojkovac* hn.-eket ImReg., amelyek egy *Stroj*, illetőleg **Strojko* szn.-ből valók, és a lengyel *Stroj*, szerb *Stroje*, *Strojilo*, cseh *Strojek* szn.-eket Miklosich, PON. 102). — *Stanislav* (SlJuh. II, 495) helytelenül a *Streka* alakból indul ki és egy *strek*-ből magyarázza.

15. mons *Reza* 56. — *Streca* határában ma e néven ismeretlen emelkedés. — Eredete ismeretlen. Lehet, hogy összefügg a 'vágás' jelentésű szláv *rezz* szóval, amely pl. a Székelyföldön *Köz-rez*, *Fekete Rez*, *Reztető* stb. (Nyr. XL, 305) nevekben van meg. Van *Rezi* vár Zalában (Cs. III, 14), amely szintén ebből a szóból való.

16. piscina *Lac* 56. — Ma e néven ismeretlen tó *Streca* határában. — Eredete ismeretlen. Önként kínálkozik ugyan az újlatin *lac* 'tó' szó (latin *lacus* > olasz *lago*, francia *lac*, román *lac* stb.). Erre gondol Sm. 334. is. Francia nyomok e vidéken másutt is találhatók (l. alább), egyelőre azonban nem látszik valószínűnek e vidéken olyan francia telep feltevése, amelytől víznevek is származhatnának. Föl lehet azonban tenni, hogy a halastó nevét a határjáró bizottság az apátság egyik francia tagjától hallotta, annál is inkább, mert a halastavak legnagyobb részét a kolostorok a maguk használatára mesterségesen készítették (Kárácsonyi, Szent István király oklevelei. Bp. 1891, 85). Hogy a név a románból származnék, mint *Drăganu*, Români 172 gondolja, annak semminemű történeti alapja nincs (Kniezsa: AECO. II, 112).

17. villa *Zumboe* et altera villa *Zumboe* 56. (1252: *Chumboy* HO. VI. 66; 1297: *Chumboy* HOKl. 155.) — Ma Vág-Hosszúfalu, Nyitra m. A helységnek a XVI. századig *Csombaj* volt a neve (Fp. 56; Sm. 82).

— Az ómagyar *Csumboje*, későbbi *Csumboj*, *Csombaj* eredete ismeretlen. Szláv nem lehet. A. Brückner, Dzieje kultury polskiej I, 68. említ ugyan egy régi lengyel *Czembey* szn.-et, de sem a forrását nem jelöli meg, sem magyarázatát nem adja, *Taszycki* pedig a régi lengyel szn.-ekről írt munkájában (Najdawniejsze polskie imiona osobowe. Kraków, 1924.)

nem ismeri. — *Stanislav* (SlJuh. II, 132) sz., valami *Čumbaj*“-ból származtatja, de nem magyarázza.

18. *pratum Vra* 56. — Ma e néven ismeretlen rét Csombaj határában.

Legvalószínűbb olvasata *Ura* és talán a gyakori *Ura* szn.-vel függ össze (v. ö. 1270 : Thobias fil. *Wra* W. VIII, 296, *Pais* : MNy. XVIII, 99). Van *Ura* hn. is Szatmár m. (1290—1301 : *Wra* W. X, 416, *Maksai*, Szatmár m. 227). A szláv nyelvekben itt-ott előforduló *Ur*- kezdetű sz.- és hn.-eknek (cseh *Ouřiněves*, lengyel *Urzejowice*, szerb *Urija*, *Urkovići*, *Urovc* hn.-ek) a szlávban nincs etymológiájuk, maguk is magyarázatra szorulnak, koruk is bizonytalan, azért a mi nevünk forrásának nem tekinthetők, mint azt *Stanislav* : NN. I, 141. SlJuh. II, 551. gondolja.

19. *villa Crali* (56. 1267 : *Kyraly* Apponyi Okm. I, 7.) — Királyi ~ tót Králová Nyitra m.

< magyar király-é. *Stanislav* : NN. I, 142. szerint ez nem magyar képzés, mint én állítottam (MgNép. II, 461), hanem tót és a szláv többes nominativusi -i van benne. Azonban a többes nominativus elsősorban arra mutat, hogy az illető helyen a névben megjelölt emberekből több lakik (*Rybari*, *Lovci*, *Grnčari*, *Ščitari* stb. 'halászok, vadászok, fazekasok, paizsgyártók stb.), tehát főleg foglalkozásnevekből származó hn.-ekben található, viszont Királyin sohasem laktak királyok! *Király-i* magyar képzése mellett szól a helység tót *Král'ová* neve is, amelynek pontosan 'királyé' a jelentése.

20. *fons furras* 56. — Királyi határában.

— < magyar forrás (OkISz. ; Śm. 334).

21. terminus *Laprechima* 56. — Királyi határában. Olvasása, eredete ismeretlen. — Esetleg feltehető, hogy a szókezdő *La*- a francia névelő nőnemű alakja, maga a **Prechima* pedig egy szláv *Prěčbna* 'túlsó' név mása. Vö. *Locuplot* 44. — A feltevés azonban a mai megfelelő név hiánya miatt bizonytalan. — *Stanislav* (SlJuh. II, 302) valami *Laprečina* alakot konstruál. Ilyen nincs.

22. *villa Boze* 56. — Királyi vidékén eltűnt falu. — Eredete ismeretlen. — *Stanislav* (SlJuh. II, 74) egy **Boza* szn.-re gondol.

23. *villa Copusde* 56. (1267 : *Kupusd* Apponyi Okm. I, 7 ; 1268 : *Kupusd* W. VIII, 191 ; 1268 : *Kupsud*! Apponyi Okm. 10 ; 1327 : *Kupusd* ib. 80. stb.). — Köpösd ~ tót Kepežd Nyitra m.

Kétségtelenül magyar eredetű név, bár pontos magyarázata bizonytalan. Legvalószínűbb, hogy szn.-i eredetű és összefügg a *Kipis*, *Kepis*, *Kepa* stb. szn.-ekkel (1138/1329 : *Kepis* MStr. I, 89 ; 1211 : *Kypis* PRT. X, 505 ; 1260 : *Kepa* nő HOkl. 39). Van *Köpe*, *Kepe* hn. is (S z a b ó T. A., Kalotaszeg hn. 223). — Az első adat nyilván *Köpüsde*. — Nyilvánvaló, hogy semmi köze

sem lehet a *Kapus* hn.-ekhez, mint *Stanislav*: NN. I, 142. gondolja, ez viszont világos magyar név és nem szláv eredetű.

24. villa *Chetmich* 57. (1113/1337: *Helmech* ApponyiOkm. I, 105; 1251: terra *Helhmeh* HO. VI, 67; 1323: *Hetmech* ApponyiOkm. I, 59). — Ma Hetmény major Tornóctól Ny.-ra a Vág jobb partján.

— Eredete ismeretlen. — A név legrégibb alakja *Chetmich* > *Helmech*; fejlődése pedig azonos *Majtény*-nyal (*Majtény* ~ tót Majcichov Pozsony m.), amely szláv *Mojtěch* szn.-ből való (1266: *Moycheh* W. VIII, 159; 1282: *Moycyh* HO. III, 37). A *Helmé*, *Majté* > *Hetmény*, *Majtény* valószínűleg -n locativusos alakból alakult. — *Stanislav* (SlJuh. II, 225) tévesen **Chetmic*-nek olvassa és egy szláv **Chotěmici* hn.-ből magyarázza.

25. villa *Durmuz*, *Dormusc* 57. (1113/1337: *Turmuch* ApponyiOkm. I, 105; 1211: *Turmoc*, *Turnic* PRT. I, 622; 1251: *Churmok!* HO. VI, 67—8; 1267: *Turmoch* HOkl. 52; 1248: *Tormoch* ApponyiOkm. I, 3; 1317: *Turmuch* ib. 50, stb.; a XVI. szd. közepéig igen gyakran, kb. 30-szor fordul elő, mindig *Tur-m-uch*, *Tor-m-och* stb. alakban, -n-es alak mindössze kétszer található: 1211: *Turnic* l. fönt és 1544: *Thornocz* ApponyiOkm. II, 49). — Tornóc ~ tót Trnovec, Nyitra m.

— A mai névalak alapján régebben a szláv *lŕnŕ* 'tövis, kökény' szóból származtattam (MgNép. 466), ez azonban a régi adatok tanúsága szerint, amelyek egy kivételével következetesen -m-es alakot mutatnak, nem lehet helyes. Nyilván valami (török?) **Turmuz*, *Turmoz* ~ *Turmusz* stb. névből kell kiindulnunk (vö. oszmán-török *Durmuşlar*, *Durmuşlu* falukat Köylerimiz, 1933. 224). — A mai tót név az újkori magyar név átvétele.

26. villa *Kimelan* 57. (1113/1337: *Hemelen* ApponyiOkm. I, 105; 1379: *Hymelen* ib. 200). — Fp. szerint a mai Magyar-Sók amely 1324-ben *Sugturmuch* néven fordul elő (ApponyiOkm. I, 62). *Sók* egyébként a régi magyar *sok* 'sokadalom, falu' szóval azonos, amely pl. *Árpádsoka*, *Papsoka* stb. hn.-ekben rejlik (Pais: MNy. X, 255). A *sok* jelentéséhez vö., hogy egy aba-újmegyei Szedlec helységet *Sok*-nak hívtak (1486: poss. Also *Zedlec* et pred. *Felsok* al. nom. *Felsew Zedlec* Cs. I, 218), a szláv *sedlec* pedig 'telepet, falut' jelent. *Sók* különben össze van épülve a szláv nevű és 'kis falu' jelentésű Szelőcével, a két név tehát azonos jelentésű.

A *Kimelan*, *Hemelen* nevek szláv *Chmelane* névből valók < *chmelŕ* 'komló' jane népnévképző: 'komlós lakói'. A legrégibb adat *K*-ja, ha nem egyszerű elírás, egyik magyar változata a szláv *ch*-nak (Kniezsa: MNy. XXXV, 204).

28. mons *Cosmas* 57. (1113/1337: *Cozma* ApponyiOkm. I, 105). — Ma e néven ismeretlen. Nyilván a keresztény *Cosmas* szn. rejlik benne.

29. villa *Piscan* 57. (1113/1337: *Piscan* ApponyiOkm. I, 105; 1323: *Pesseen* ib. 59; 1379: *Pestien* ib. 200). — Eltűnt helység Tornóc mellett.

< szláv *pěščan-e*, *-jane* népnévképzős származék a *pěšak* 'homok' szóból. Az első adat olvasása nyilván *Piščan*, a többieké *Pecseny*. Mivel a tótban az *šč*-ből *št* fejlődött, *Stanislav*: NN. I, 141. az 1379. évi adat *st*-jében a tót lakosság a XIV. szd. végéig terjedő kontinuitásának bizonyítékát látja. Azonban a régi oklevelekben a XIII. szd.-tól kezdve a *c* a *t*-től nem különböztethető meg. Hogy a nevet helyesen tudjuk olvasni, ismerni kell mire vonatkozik, amire a régi kiadók általában nem ügyeltek. Ilyen következtetésre csak akkor volna lehetőség, ha a név a mai napig is élne, mint pl. *Pöstyén* esetében (78. sz.). A név a maga *-en* végével különben világosan mutatja, hogy magyar ajkón élő névről van szó (Kniezsa: AECO. II, 139).

30. piscina *Piscar* 57. (1113/1337: piscina *Sigark* ApponyiOkm. I, 105). — Ma *c* néven ismeretlen halastó az előbbi helység határában.

— Eredete bizonytalan. A hasonló nevű *Piskárosló*, *Piskáros* nevekre vonatkozólag vö. Kniezsa: AECO. II, 137, e szerint *c* nevek a latin *lacus piscarius* alakból valók.

31. silva *Cullese* 57. — Az előbbi vidéken. A XVIII. szd.-ban Killics erdő Fp. 67, ma Kilics Zsigárd mellett É.-ra (cseh 75,000-es kat. tkp.).

— Eredete bizonytalan. A régi név olvasható *Küllese*, vagy *Küllece* alakban, talán *kül les*? (a 'külső' jelentésű *kül* alakja azonban ebben a korban *kij* vö. OklSz.). Annyi mindenesetre valószínűnek látszik, hogy a névben a *les* szó rejlik. *Stanislav*: NN. I, 141; SlJuh. II, 293. véleménye, hogy nevünk egy szláv *Kuleša* szn.-ból való, nem vehető komolyan már a név ősi *-ll*-je miatt sem.

32. villa *Dorz* 57. (1211: *Vdworce*, *Vdworc* PRT. I, 622; 1113/1337: *Vduorch* ApponyiOkm. I, 106; 1251: *Vduorch* HO. VI, 67). — Ma *Udvare* szántó Vágsellye határában (Pesty, Hsnt.).

< szláv *Dvorčb* 'kis udvar'. A legrégebbi adat nyilván ezt a szláv alakot tükrözi. *Stanislav*, SlJuh. II, 171.

33. piscina *Maga* 57. (1113/1337: piscina *Nega* ApponyiOkm. I, 106; 1251: vallis *Nega*, *Nege*, vallis *Kysnegued* Sm. 335; 1381: piscina *Nega* ApponyiOkm. I, 106). — Hangzása, eredete ismeretlen. A valószínű helyes alak a *Nega*, amely esetleg a szláv *Nġga* szn.-ból való.

34. villa *Forcas* 57. (1379: *Farkasd* ApponyiOkm. I, 200). — Vág-Farkasd, Nyitra m.

< magyar *farkas* (OklSz.).

35. villa *Niget* (kétszer) 57. (1332–7: *Nigeli* MonVat. I, 231; 1349: *Neged* MonStr. III, 67). — Ma Negyed, Nyitra m.

— Nyilván a magyar *Negyed* szn.-ból való (vö. 1279: *Neged* W. IX, 226, l. még a *Nege*, *Hola*, *Hotus*, *Het* ~ *Heleh*,

Tyz, Tyze, Keta, Kele szn.-eket Pais: MNy. XVIII, 97). Számnevekből való magyar hn.-ek elég gyakoriak: *Négy* Csanád m. Cs. I, 700; *Hét* Gömör m. Cs. I, 136, Moson m. Cs. III, 681; *Kilenc* Somogy m. Cs. II, 619, *Negyvend* Bodrog m. Cs. II, 205, *Halvan* Pest, Baranya Cs. II, 489, Somogy Cs. II, 611, *F e j é r* Cs. III, 331, *Szilágy* m. Cs. I, 556, *Heves* m. Cs. I, 54 stb.; nem is említve az összetételeket, mint *Hélbükk, Hétúr, Hálház, Negyvenszil* (Cs. I, 616), *Ötvenablak* (Cs. I, 701), *Kétegyház, Háromszáz* (Cs. I, 732), *Kétház* (Cs. II, 203) stb. A pusztá számnevekből származó hn.-ek elnevezésének alapja egyelőre ismeretlen. — *Negyed* nevünknek egy feltett szláv *Nedědz* szn.-ből való származtatásának semmi alapja nincs (Stanislav: NN. I, 140). A szláv (és így a tót is) *d + ě, d + e, d + i* hangkapcsolatokat a magyarság a XV. századig mindig *d*-vel és sohasem *gy*-vel vette át (vö. *K n i e z s a*: EtSlRoum. I, 1), a szláv-ból való átvétel esetén tehát valami **Nedéd* alakot váránk!

36. villa *Copezan* 57. — Negyed szomszédja volt. Hangzása, eredete ismeretlen. — Esetleg szláv *Kopčane, -jane* képzős származik a *kopčc* 'halom' szóból, vö. *Kopcsány ~ Kopčany* Nyitra m. — Stanislav * *Kapešany*-nek olvassa (Sljuh. II, 95).

37. piscina *Archi* 57. — Az előbbi helység területén.

— Nyilván a magyar *árki*, bár feltűnő ilyen korán a magánhangzó hiánya (de már 1193-ban: *Ques-arc* 'köves-árok', *huce arc* 'hosszú árok' OklSz.). Šm. 336. szerint eredete ismeretlen.

38. villa *Zeme* 57. (1113/1249/1410: *Zemey* Fp. 57; 1291: *Scemey* MonStr. II, 281). — Szimő, Komárom m.

< ómagyar *Szēmej* szn., a *szēm* származéka, vö. 1211: *Zeme ~ Zemeh*, majd *Scim, Scemd, Zemd, Zemdy, Scimed* stb. (Pais: MNy. XVIII, 28; u. o. l. az egyéb testrészekből alakult szn.-eket is: *Föd, Füles, Orrod, Hajad* stb.). — A név *-ej* vége lehet -y kicsinyítő képző, amelyből később *-ě, -e* (illetőleg *-á, -a*) fejlődött, (Gácsér, Az 1211. évi tihanyi összeírás helyesírása és hangtani sajátosságai. MNyTK. 58, 26), bár ezt a képzőt kívánatos volna tüzetesebben megvizsgálni, mert az ismert példák száma igen csekély. Feltehető azonban, hogy az *-ej* birtokosképző, amelyből helynevekben *-i* fejlődött (vö. NyH⁷), akkor a hn. a *Pályi, Péteri, Jánosi, Lázári* stb. helynevek csoportjába tartoznék és alapjául a *Szem* szn. szolgált volna. Ez ellen csak az szólna, hogy nem-keresztény szn.-ekből alakult *-i* képzős hn.-ek alig találhatók. — Stanislav véleménye szerint hn.-ünk egy szláv *Sēměj* szn. származéka (NN. I, 139), amely *-ěj* képzős alakja a latin *semen*-nel rokon szláv *sēm-* tőnek (a szn.-re vö. lengyel *Siema, Siemiemyśl, Siemirad, Siemislav, Siemowit* stb. Taszycski, Najdawniejsze polskie imiona osobowe 94, cseh *Semislav* Moróski, Onomasticon slavicum. SPtbg. 1867. 176; a képzőre: cseh *Vlast-ěj, Hod-ěj, Host-ěj, Mst-ěj, Prost-ěj, Rad-ěj*, lengyel *Mil-ěj, Radziej, Raciej*. <

**Ral-ěj*, orosz *Pozd-ěj*, *Devic-ěj* stb. Miklosich, PON. 6). A kérdést hangtani úton eldönteni nem lehet. Mivel azonban a név félreérthetetlenül magyar alakjában gyakori (pl. Szem-d!), kétségtelenül szláv formában (pl. összetétel, vagy a magyarban ismeretlen szláv képzővel) pedig nálunk nem fordul elő, nevünk szláv eredetének valószínűsége igen csekély. Hangtani érvként mégis megemlíthetjük, hogy e vidéken a szláv *e*-nek *i* a legrégibb magyar megfelelése, szláv eredet esetén tehát valami **Zime* alak volna várható.

39. piscina *Karstis* 57. — Szimő határában. Hangzása, eredete ismeretlen.

40. villa *Narias* 57. (1291 : *Nayras* MStr. II, 282). — Ma Tós-Nyárasd, Pozsony m.

— < magyar *nyár-as*, a *nyár*-fa származéka. A régi alak nyilván *nyárjas*, amely egyes vidékeken ma is él (MTsz.). Ezt tükrözi a veszprémmegyei Nyárad 1237—40. évi *Naryhag* alakja PRT. I, 786, és az OklSz. *Nyárjas* adata is (honnan?). De valószínűleg ilyen *j*-s alakra mennek vissza az OklSz. *Nyarras* változatai is (pl. 1297 : pomerium *Nyarras* HO. VI, 422 : Csallóköz keleti része).

41. piscina *Mortua* 57. — Nyárasd határában.

< ómagyar *mortva*, később *morolva* 'holtág' (vö. OklSz.). A magyar szó szláv eredetű és a *mórtva* 'holt' t. i. víz átvétele.

42. villa *Boencza* 57. (1275 : *Bayanch* Pesty, Várispán-ságok 475 ; 1297 : *Boynch* ApponyiOkm. I, 35). — Bajmócska ~ tót Bojničky, Nyitra m. Galgóc mellett.

< szláv *Bojnica*, főnévi *-ica* képzős származék egy *bojóna*, *bojóna*, *bojóno* melléknévből, ennek pedig a *boj* 'pugna' az alapja. Jelentése talán 'csatatér' lehetett. Vö. a szerb *Bojna*, *Bojnik* hn. ImReg., lengyel *Bojen*, *Bojnia*, *Bojnica*, *Kozierowski*, Badania I, II, IV, bolgár *Bojno*, *Bojnik*, *Bojnica* Spisák na naselenitě mesta 1935. 15, 67, 68, orosz *Bojnja* patak Maštakov, Dnjepr 202. — A legrégibb adat egy magyar *Bojenca*, a későbbiek *Bojone*, *Bajanc* alakot tükröznek. A mai magyar név *Bajmóc* hatása alatt keletkezett, míg *Bajmóc* tót nevének mai alakját *Bajmócska* tót neve befolyásolta (vö. a 99. számot).

43. castellani *Golgocienses* 57, *Golguz* 58. (Anon. : *Colgouch* 37 1209 : castrum *Golgoucensis* MonStr. I, 194 ; 1255 : a castro de *Golgouch* HO. VII, 48; stb.). — Galgóc, Nyitra m. Mai tót neve Hlohovec, a magyar név alapján rekonstruált hivatalos név. Régebben *Frašták* volt a neve, így már 1440 körül is (*Freisstat Chaloupceky*, Středověké listiny 11), a német *Freistadt* névből.

szláv *Glogovčec*, a *glogz* 'som' származéka (Melich, HonfMg. 370 ; Kniezsa, MgNép. II, 466).

44. villa *Locuplot* 57. (1275 : *Koploch* Pesty, Várisp.

175; 1325: *Koplot* ApponyiOkm. I, 69; 1348: *Kaplat* ib. 167.)

— *Kaplat* ~ tót *Koplotovce*, Nyitra m.

— Eredete ismeretlen. Szn.-ből alakult hn.-nek látszik, erre mutat a tót neve is (pl. *Petr-ovce*, *Abraham-ovce* Szepes m. stb.), azonban ilyen szn.-et kimutatni, vagy akár feltenni egyelőre nem tudunk. *Drăganu* ötlete (román *cap lat* 'széles fej' Români 174) természetesen nem vehető komolyan, mert románul ez az összetétel legfeljebb **capul lat* lehetne (Kniezsa: AECO. I, 160). Volt egy *Kaplat* hn. Valkó (Cs. II, 321) és egy Somogy megyében is (Cs. II, 616). — Feltűnő, hogy az 1113. évi adatban a későbbi adatokkal és a mai névalakokkal szemben *Lo-cuplot* szókezdetet találunk. Nem lehet ez a francia *le* articulusnak régi alakja, amely az apátság valamelyik francia tagjának bemondása alapján került bele az oklevélbe? L. még *Laprechima* 21. szám. — *Stanislav* (SIJuh. II, 284) egy szláv *Lukoplotz* összetételből indul ki (**lŏk*- 'ravasz, görbe' + *plotz* 'fonás, kerítés'), de egy *Lu*- szótag sem a tótban, sem a magyarban nem szokott kiesni. A magyarázat ellen szól nevünk *Lo*- szókezdete is, mert ez volna oklevélünk egyetlen adata a tót *u* > magyar *o* megfelelésére.

45. villa *Vvederat* 57. (1297: *Vedered* ApponyiOkm. I, 135). — Ma *Voderady* pusztája Pöstyéntől DNY-ra.

< szláv *Vodě-radi* kb. 'vizet szeretők'. Az ilyen típusú szláv hn.-eket l. Kniezsa: MelichEml. 200. A pozsony-megyei *Voderady* helység magyar neve *Vedrőd* (1343: *Wedered* MonStr. I, 347). Van egy *Voderady* hn. Morvaországban is (1349: *Vodierad* Černý—Váša, Moravská jména místní. Brno, 1907. 114).

46. villa *Dobrel* 57. (1262—3: *Debreta*, *Debrete* PRT. II, 319—28; 1298—9: *Dobrutha* HOkI. 167.) — Pöstyéntől DNY-ra feküdt (Šm. 76).

< szláv *Dobreta* szn., -*eta* képzős származék a *dobrě* 'jó' szóból (vö. Miklosich, PON. 12; Taszycki, i. m. 56). A már denazalizált alak arra vall, hogy a hn. csak a X. szd. után alakult. A hn. mint pusztaszn. magyar névadáson alapul.

47. aqua *Dumbo* 57. — A *Dudvág* egy ága *Dubován* mellett, Pöstyéntől D-re (Šm. 299).

< szláv *Dobovz*, a *dobz* 'tölgy' származéka. A névben szláv nazális tükröződik (Kniezsa, MgNép. II, 372).

48. villa *Medenz* 57. (1294: *Medench* ApponyiOkm. 24; 1325: *Medench* ib. 69.) — *Vág-Medence* ~ tót *Madunice*, Nyitra m.

A név kétségtelenül szláv eredetű, a tót és a magyar alakot azonban nehéz közös alapalakra visszavezetni. Míg a magyar név egy **mědnica* származékának látszik, amiből a magyar *medence* szó is származik (vö. a lengyel *Miednica* Kozierowski, Badania V, 24; a *měd* 'réz' szóból, esetleg egy *med-ěn-ica*, vagy *med-ěn-ěc*, a *měd* 'méz' szóból; l. a szerb-horvát *Medenac*,

Medenik, Medinac, Medinci, Mednik, Medno stb. ImReg., bolgár *Meden-buk* stb. Spisák 65), addig a tót név egy **Maduna* alapalakra mutat. Mivel azonban a tótban van $e > a$ fejlődés, illetőleg a magyar nyílt e -t általában a -val vették át (L. N o v á k, Le changement $e > a$ dans les mots slovaques empruntés au hongrois et à l'allemand : Časopis pro moderní filologii XX, 242), lehetséges, hogy a név a tótban a magyarból való, ami nem is volna feltűnő, mert e vidéken a tótok több hn.-et is átvettek a magyarból (vö. pl. 49). De lehetséges, hogy a nem messze innen, Vágújhely vidékén eltűnt *Maduna* ~ tót **Madunice* (1263—73 : *Moduna* PRT. II, 322, Sm. 74) helység neve befolyásolhatta a mi helységünk tót nevét.

49. villa *Bin* 57. (1216/1397 : villa *Bey* W. XI, 136 ; 1254 : *Been*, a király Edeuch-nek adományozza S z e n t p é t e r y, Reg. I, 318) ; 1294 : *Edeuthbyny* birtok egy részét Vörös Ábrahám : Abraham dictus Rufus Aba ispánnak adományozza (ApponyiOkm. I, 24) ; ez a Vörös Ábrahám itt várat épített, melynek Vörösvár lett a neve és ez a név átment a mellette fekvő helysége is : 1317 : castrum *Verusvar* (ApponyiOkm. I, 45) ; 1325 : poss. *Wrusvar!* (ib. 69) ; 1348 : poss. *Weruswar* (ib. 167) stb. — Ma Vörösvár ~ tót Verešvár, Nyitra m., Galgóctól É.-ra.

> magyar *Bény* szn., ez pedig a *Bő* < török *bey* származéka. Vö. a *Böny, Bény, Bőd, Bős* stb. hn.-eket (P a i s : MNy. XXIII, 505). P a i s D e z s ő a mi helységünket nem említi, ugyancsak nem említi a pozsonymegyei *Binóc* ~ tót *Biňovec* helységet sem, amely a régi adatok tanúsága szerint : 1330 : terra *Byn* (ApponyiOkm. I, 85) szintén ide tartozik. A legrégebb alak nyílván *Bejn*. — S t a n i s l a v (SlJuh. II, 52) a Benedictus név szláv származékának tartja (**Ben-jé*).

50. villa *Lucinci* 57. — Eltűnt falu Vörösvár-Kaplat vidékén. (Sm. 78).

< szláv *Lučbnici*, a *lučb* 'lúcfenyő' származéka : 'lúcfenyves lakói', vö. lengyel *Luczen, Luczyna, Luczyca* (K o z i e r o w s k i, Badania), szlovén *Luče, Lučine, Lučovec* stb. (ImReg.). — A nógrádmegyei *Losonc* ~ tót *Lučenec* patak és város neve is idetartozik. Sm. 475 ugyan a szláv *lōka* 'rét' szóból származtatja, azonban a mi magyarázatunk valószínűbb. Mindkét név olyan területen fekszik, ahol a magyarság az eredeti szláv nazálisokat még átvette, a *lōka* szóból való eredet esetén tehát a nazális hiánya a magyarban feltűnő volna. — Nem lehetetlen, hogy helységünk a *Lukács* szn. *Luka* alakjából keletkezett : **Lučinci* 'Luka emberei', vö. a szerb-horvát *Lučinci, Lučići* hn.-eket ImReg. Az *-nci, -ince* jellegzetesen délszláv helynévképző a tót-magyar nyelvhatár nyugati felében gyakori : *Alaks-ince* ~ Elecske, *Beh-ynce* ~ Bő, *Kap-ince* ~ Káp stb. A nógrádmegyei *Losonc* nevével azonban, mivel ez eredetileg patakot jelölt, a szn.-ből való származtatás nem jöhet szóba, mert egy patakot nem nevezhettek 'Lukács embereinek'!

51. villa *Adradic* 57. — Eltűnt falu az előbbieken vidékén. Semmiesetre sem azonos Atrak ~ tót Otrokovce helységgel, mint Fp. 67. gondolja, mert Atrak innen messzebb esik, különben is e névalakban többszörös hibát kellene feltételezni (Šm. 78).

— Eredete ismeretlen.

52. aqua *Bistric* 58. (1216/1397: aqua *Bysturus* W. XI, 136; 1392: Kyzzentwith prope riv. *Biztrech* Šm. 300). — Egy, e néven ma ismeretlen patak, valószínűleg a Dudvág jobb mellékvíze Nagykosztolánynál.

< szláv *Bystrĕcĕ*, a *bystř* 'sebes' származéka (Šm. 300).

53. villa *Tavvicz* 58. (az átíratokban: 1113/1249/1410: *Rauicz* Fp. 58; 1113/1249/1628: *Ranicz* HO. VIII, 4). — Az előbbieken vidékén eltűnt helység. Hangzása, eredete ismeretlen.

54. villa *Bagan* 58. (1216/1397: *Boguna* W. XI, 136; 1229: *Buguna* HO. VII, 16; 1258: *Buguna*, *Baguna* W. VII, 488; 1325: *Bogania* AO. II, 234). — Apát-Szentmihály ~ tót Bohunice, Pozsony m.

< szláv *Bogun*, *Boguna*, vagy *Bogun*, *Boguna* szn. (vö. a cseh *Bohun*, *Bohuně*, *Bohuna*, lengyel *Bogun* stb. Miklosich, PON. 33). A tót név párhuzamos névadáson alapul (*Boguna* emberei). — Ugyanilyen eredetű a bars megyei *Bagonya* ~ tót *Bohunice* és a zalai *Bagonya* is (Cs. III, 31).

55. villa *Gan* que pertinet ad Golguz, villa episcopi 58. (1297: *Gaan* Apponyi Okm. I, 35; 1317: *Gaan* ib. 50 stb.) — Gány ~ tót Gān, Pozsony m.

— Valószínűleg szn.-ből származik. *Gan* szn. van a szerb-ben (Miklosich, PON. 47), ugyanott *Ganje* hn., a szlovénben *Gančani* hn. (ImReg.), lengyelben (1136: *Gan* Tasszycki, Najdawniejsze polskie imiona 73), azonban másutt nem található. Eredete is kérdéses, talán a *ganiti* 'ócsárolni' igéből származik. — Egy másik *Gán*, ma *Gám* van Somogy megyében (1138/1329: *Gan* MonStr. I, 90; 1227/XVII. szd.: *Ganu*, *Ganyu* PRT. I, 686; 1193: *Gan* ÓMO. 53, 58, vö. Mikos, Fehérvári keresztések 1193. évi oklevele 23).

56. piscina *Cipicas* 58. (1296: vallem *Chipkez*, *Chypkez* Apponyi Okm. I, 29; 1297: fluv. *Chipkez* ib. 39). — Ma Csipkesdi árok Gány mellett Šm. 303.

< magyar *Csipkés*, ómagyar *Csipkás*, a 'csipkebokor' jelentésű *csipke* szóból (Šm. 303, 482).

57. villa *Nec* 58. (1266: *Nec* W. VIII, 159; 1282/1325: *Neek* W. XII, 371; HO. III, 37; 1323: Leonch fil. Antaleus de *Neck* AO. II, 75; 1325: *Nyek*, alio nom. Leonchfelde AO. II, 228 stb.) — Eltűnt helység Apaj, Majtény, Geszt vidékén (Šm. 23; Kniezsa, MgNép. II, 456).

< ómagyar *Nyék* törzsnév.

58. *Rauzt* 58. — A határjárás alapján azonosítani lehetne a mai *Szent Haraszt* ~ tót *Svalá Chrast* puszta nevével, Szereddel átellenben, a Vág balpartján, ahol egy régi búcsújáró

kápolna is van (Šm. 23). A nevek egymáshoz való viszonya azonban felette kétes. Rejtélyes maga a *Szent Haraszt* név is. *Rauzt* nyilván nem lehet a magyar *ravasz* 'róka' mása, mert az mindig *ruozti*, *ruozd*, *rovoz* stb. alakban fordul elő (OkISz.), sohasem *rauzd*, *rouzd* stb. formában. Eredete ismeretlen. — Egy *Svetičko Hrašće* van Horvátországban is, a *Szent Haraszt* talán egy szent nevét őrzi.

59. villa *Saladizc* 58. — Ma Szilád ~ tót Siladice Nyitra megye.

< magyar *szil-ád*. Az okleveles alak a tót *Silad-ice* alakot tükrözi. — *Stanišlav* (SlJuh. II, 481) nevünket valamennyi *Szil*, *Szilágy*, *Szilas* stb. hn.-vel együtt a szláv *sila* 'erő' szóból származtatja. Ilyen szláv hn.-ek sehol nincsenek!

60. villa *Bristem* 58. (1229 : *Scel* HO. VII, 17). — Szil, régebben Bresztovány (Lipszky, Rep.) ~ tót Brestovany Pozsony m.

< ótót *Breslen*, melléknévi származék a *brěstě* < ósszláv *berstě* 'szil' szóból (Berneker, EtWb. I, 52).

61. aqua *Blavva* 58. (1229 : *Balava* HO. VII, 17 ; 1258 : *Baluva* W. VIII, 489 ; 1268 : *Bolova* W. XI, 573). — Blava patak a Dudvág jobb vize Bucsánynál.

Eredete ismeretlen. Lehet, hogy germán (kvád) eredetű név (*blau*?, vö. a német *Blaubach* víznevet).

62. villa *Custolen* 58. (1297 : terra *Keztelen* ApponyiOkm. I, 35). — Ma e néven ismeretlen helység Szered vidékén (Šm. 23).

< szláv *Kostolónz*, melléknévi származék a latin eredetű nyugati-szláv *kostel*, *kostol*, lengyel *kościol* 'templom' szóból. Helynevekben is gyakori. Vö. a *Kosztolány* hn.-et 105. sz. — Azonban nem minden hn., amelyben a *kostol*, *kostel* rejlik, nyugati-szláv, illetve tót eredetű, mint *Stanišlav* a dunántúli két *Kesztölc*-cel kapcsolatban állítja (SlJuh. I, 299.) Így pl. van egy *Kostolac* Szerbiában a Duna mellett, a római *Viminacum* közelében, egy *Kostol* pedig ugyanitt Turnu-Severinnel szemben. *Kostel*, *Kostelj*, *Kostelic* hn.-ek pedig Horvátországban, Szlovéniában, sőt Bulgáriában is találhatók, ahol bizonyára nem laktak tótok.

63. villa *Crumba* 58. (1113/1249/1592/1628 : *Crumpa* HO. VIII, 4; 1256 : *Kurumpa* F. IV, 2, 373). — Korompa ~ Krupá, Pozsony m.

< szláv *krōpa* 'kicsi' (Knieszsa, MgNép. II, 466).

64. terminus *Sile* 58. — Korompa határában. Hangzása, eredete ismeretlen.

65. villa *Sibel* 58. — Eltűnt helység Korompa határában. Hangzása, eredete ismeretlen.

66. villa *Malga* 58. (1229 : *Manga* HO. VII, 17; 1268 : *Manga* W. XI, 572. — Maniga ~ tót Malženice, Pozsony m.

— Nyilván egy egyébként ismeretlen eredetű *Malg*, *Malga* szn.-ból (vö. a lengyel *Malga*, *Malgów* hn.-eket *Kozięro wski*, *Badania* II, 441). Egy *Malga* hn. van Kelet-Poroszországban is (Amtl. Gemeindeverzeichniss 1933). A *Manga* alak nyilván a magyarban fejlődött (vö. a *Manga* szn.-et 1211: PRT. X, 504; IX. W. I, 109). Semmiestre sem eredhet a nevünk a tót *malžen* 'férj' szóból, mert akkor a magyar nevet megmagyarázni nem lehetne.

67. villa *Craco* 58. (1347: *Karakow* ApponyiOkm. I, 164). — *Krakován* ~ (újabbán *Karkóc*) ~ tót *Krakovany*, *Nyitra* m.

A szláv területeken rendkívül gyakori *Krakov*, *Krakovo* hn., amely nemcsak a nyugati-szláv (cseh, lengyel, szerb) területen fordul elő, mint általában gondolják (így *Brückner*, *Slownik etym. jez. polskiego* 261; *Melich*, *HonfMg.* 183), hanem megtalálható a délszlávoknál (2 *Krakovo* hn. a szlovénknél, *Krakova*, *Krakovica* a szerbeknél), és előfordul Moldvában is (*P. Cracău* a *Tázló* j. vize, *P. Crăcăul*, a *Bisztrita* b. vize: 1400: *Crăcău*; 1428: na *Krakově*). Eredete nem világos. *Brückner* szerint egy, egyébként ki nem mutatható szláv *krak* 'holló' szóból való, amely a *kruk* változata volna. Mindenesetre nem kétséges, hogy szláv eredetű. A mi helységünk mai tót neve a *-jane* népnévképzővel van továbbképezve: 'Krakó lakói'.

68. villa *Besan* 58. — Talán a mai *Basóc* ~ tót *Başovce* *Nyitra* m., amelyet azonban 1335-ben *Bosoch* alakban említenek (ApponyiOkm. I, 92).

— Az azonosítás bizonytalansága miatt hangzása is bizonytalan. Ha azonosak, nem világos az első szótag magánhangzóinak egymáshoz való viszonya (a másodikét képzőcserének lehetne felfogni: az első adatban *-jane* a képző, a másokban *-ovci* birtokosképző + népnévképző).

69. saltus *topol* 58. — Az előbbinek a területén.

< szláv *topol* 'tapolyfa'.

70. villa *Spectaculi* 58. (1298/9: terra *Evr* HOkI. 167; 1347: *Nogewr*, *Kysewr* ApponyiOkm. 164. stb.). — Ma *Vágör*, régebben *Strázsa* ~ tótul *Stráža*, *Nyitra* m.

< magyar *őr*, a gyepükapuk védelmére rendelt határőrség lakhelye (*Kniezsa*, *MgNép.* II, 370, 461).

71. aqua *Olesca* 58. (1262: *Olesca* W. VIII, 23). — Ma *Holeška*, a *Dudvág* jobb vize.

< ótót *Oleška* < szláv *Olěška*, az *olěcha*, *olěša*, *jelěcha*, *jelěša* 'égerfa' származéka (*Kniezsa*: *MNnyv.* IV, 201; *Šm.* 299).

72. villa *Poscoz* 58. — Ellúnt helység *Vágör* vidékén. Hangzása, eredete ismeretlen. (Összefügg a különben ismeretlen hangzású *Posco* szn.-vel? I. a II, 22. számot.)

73. aqua *Sipco* 58. az előbbi helység területén (1258: *flumen Chypkow* F. V/1, 319, F. VII/1, 108). — A *nyitramegyei*

Sipkón keresztülfolyó patak (Ortvay, Vízr. II, 239; Šm. 300).

< szláv *šipčkovž*, a *šipčkž* 'csipkebokor' származéka (Šm. 482).

74. villa *Messan* 58. — Eltűnt falu Vágőr vidékén. Nyilván szláv eredetű név, de pontos hangzása nem állapítható meg.

75. villa *Stro* 58. (1263/73 : *Vztrov* PRT. II, 323; 1335 : *Oztro* ApponyiOkm. I, 92). — Osztró ~ tót Ostrov, Nyitra m.

< szláv *ostrov*, az *ostrž* 'éles' származéka. A tótban az *ostrov* 'szigetet' jelent, itt azonban a Vágőr közvetlen közelében valószínűleg valami 'vízi gát' lehetett. (Tagányi: MNy. IX, 257; Horger: MNy. XVII, 80; Kniezsa: MNy. IV, 213). — Az első adat *Stro* alakja nyilván egy tót nyelvi elvonás eredménye (*vo Ostrove* < *vo Strove*, l. Kniezsa: MelichEml. 196).

76. villa *Rivvis* 58. (1263/73 : *Riuche* PRT. II, 323; 1347 : *Ryusche* ApponyiOkm. I. 87, 89; 1385 : *Ryusse*, *Rysse* ib. 159, 164; 1500 : *Erwysthye* ib. 405). — Örvistye ~ tót Orvište, Nyitra m.

< szláv *Rāvišće*, a *rāvati* 'reissen, raufen' származéka. Az első adat olvasása *Rivis*, vagy *Rivics*. A mai névalakra l. Kniezsa: MelichEml. 202.

77. villa *Trebata* 58. (1298/9 : *Trebata* HOKl. 167). — Terbete ~ tót Trebatice, Nyitra m.

< szláv *Trěbata* szn. (a szn.-re vö. Miklosich, PON. 107). Párhuzamos helynévadáson alapuló név.

78. villa *Pescan* 58. (1263/73 : *Pechan* PRT. II, 323; 1298/9 : *Pecheen* HOKl. 167). — Pöstyén ~ tót Piešťany, Nyitra m.

— ótót *Pěščany*, a *pěščkž* 'homok' származéka. L. a 29. számot. Az első adat olvasása : *Pescan*.

79. villa *Cozuran* 58. (1263 : *Kozirich* PRT. II, 323; 1298/9 : *Kochyrich* HOKl. 167). — Kocuric ~ tót Kocurice, Nyitra m.

< szláv *-jane* népnévképzős származék egy *Kocur* szn.-ból. A név jelentése 'kanmacska'. A szó a magyarba is átkerült *kacor* alakban (ebben : *kacor*-király). A későbbi adatok és a mai nevek képzőcserére mutatnak : a *-jane* képzőt a körülbelül ugyanolyan funkciójú *-ici* < *ilji* szorította ki (vö. a 87. számot is).

80. villa *Cunoz* 58. — Fekvése, a név hangzása, eredete ismeretlen.

81. villa *Debokan* 58. (az átiratokban : 1113/1249/1410 : *Dubokan* Fp. 58; 1113/1249/1592/1628 : *Dubokan* HO. VIII, 5). — Šm. 95. szerint a mai Livina-Apátival azonos.

— Eredete nem világos. Mivel később nem fordul elő, nem tudjuk, vajjon az átiratok írói az élő kiejtés alapján javították-e át az eredeti nevet, vagy pedig csak etimologizáltak és a *dub* 'tölgy' nevét vélték benne felfedezni. A *Debokan* alak teljesen homályos, de a *Dubokan* sem sokkal világosabb. Semmiesetre sem eredhet a *dub*-ból, mert egy *-k* képzős alakból *-jane* képző-

vel **Dubčane* volna várható. *Dubok* szó a tótban nincs, a szerb *dubok* 'mély' szónak itt *hlbok* felel meg, e korban azonban még a szerbben is *dlbok* az alakja. Az -*ěne*, -*jane* képző az előtte álló *k*-t *ě*-vé lágyítja, nem ismerék rá példát, hogy a *k* ilyen képző előtt akár analógiásan is megmaradjon.

82. *Celsan* 58. — Ma Szolcsánka ~ tót Selčianky, Nyitra m.
 < szláv *Selčane* > *selčane*, -*jane* népnévképzős származék egy 'kis falu' jelentésű *selčce* névből, ez pedig a *selo* (összláv *sedlo*) kicsinyítése. Jellemző erre a területre, hogy nem a nyugati-szláv *sedlo*, hanem a déli és kelet-iszláv *selo* alakot találjuk. Vö. *Kniezsa*: EtSlRoum. I, 141.

83. villa *Honor* 58. — Onor ~ tót Norovce, Nyitra m.
 < szláv *norz*, a 'bújni, alábukni, furakodni' *něro* ~ *něrti* (< **nerti*) főnévi származéka. A magyar név egy tót **vo Norě* alakból való (*Kniezsa*, MelichEml. 199). A tót *Nor-ovce* képző az ott lakó emberek jelölésére szolgál 'Nor lakói'.

84. villa *Sis* 58. (1270/79: *Sys* HO. VI, 170). — Sissó ~ tót Sišov Nyitra m.

— Nyilván egy különben ismeretlen eredetű *Sis* szn. az alapja (vö. 1273: *Sys* szn. HO. VII, 142, Köcsk, Vas m.). Nem ismeretlen a szláv nyelvekben sem, vö. az ó szerb *Šiša*, *Šišak* szn.-eket (Miklosich, PON. 113), *Šiševo*, *Šišin*, *Šišince*, *Šišić*, *Šiškovci* hn.-eket (ImReg.), lengyel *Szyszyn*, *Szyszkowo* hn.-eket (*Kozierowski*, Badania V, 401).

85. *Borscan* 59. (1414: *Barchan* ApponyiOkm. I. 268). — Borcsány ~ tót Borčany, Nyitra m.

< szláv *Borčane*, -*jane* képzős hn. egy *Borčak* szn.-ből, vö. a *Bor*, *Borek*, *Borko* stb. szn.-eket Miklosich, PON. 35.

86. aqua *Liuvina* 59. (1263: *Leuna* HO. VI, 119; 1340: *Leuna* F. VIII, 459; 1349: *Leuna* MonStr. III, 672). — Livina, a Bebrava bal mellékvize.

— Valószínűleg szláv *Livina*, egy *liva* származéka, amely a 'folyóni' jelentésű *lějo* ~ *liti* ige származéka, vö. lengyel *Liwiec* tó, patak, cseh *Levce*, *Levce* stb. (Polák: Slovenská Reč IX, 257), orosz *Livna* patak (Maštakov, Dnjepr 27). A későbbi *Leuna* alakok a magyar *Livina* > *Liuna* > *Leuna* fejlődést tükrözik (Sm. 341).

87. *Nadlan* 59. (1249: *Nadlan* F. V/1, 314; 1344: *Nadlyan* ApponyiOkm. I, 119—20; *Naglian* ib 124; 1369: *Noglyan* ib. 192; 1416: *Nadlyan* ib. 275; 1464: *Naglyan* ib. 327. stb.). — Nadlány ~ tót Nadlice, Nyitra m.

Kétségtelen, hogy a név egy *Nadl* tőnek szláv -*jane* népnévképzős származéka, maga a tő azonban ismeretlen eredetű (talán német?). Az első adat olvasása *Nadl'an*, palatális *l'*-lel. A tót név ugyanolyan képzőcserét mutat, mint a régi *Kocurane* < ma *Kocurice*, 79. sz.

88. *Nozdrogouz* 59. (1435: *Nozderg*, 1436: *Nosdrok*, 1463:

Nozdork, 1467 : Nozderkowcz stb. F e k e t e N a g y, Trencsén vm. 163). — Nozdrokóc ~ tót Nozdrkovce, Trencsén m.

< szláv Nozdrkz szn. -ovci képzős származéka 'N. emberei'. A helynek volt pusztasz.-en alapuló magyar neve, a legrégibb adat azonban a tót alakot tükrözi.

89. villa Radsciz 59. (F e k e t e N a g y, Trencsén vm. 178. a Bántól ÉK.-re fekvő Radisa helységgel azonosítja, itt azonban a Trencséntől D.-re a Vág mellett fekvő Apáti — az oklevél sz.: villa Trenciniensis — birtok határjárásáról van szó, Radsciz-nak tehát valahol itt kellett feküdnie). — Ma ismeretlen.

< szláv Radžici, -ic < *itj* patronymicum-képzős származék a Radžkz, Radžko szn.-ból (Miklósich, PON, 90). Vö. a 93. számot.

90. villa Dobran 59. (1324 : Dobra, 1329 : Dobra stb. F e k e t e N a g y, Trencsén m. 110). — Dobra ~ tót Dobrá, Trencsén m.

< szláv Dobr-ane, 'Dobra lakói'. A mai név az alapalakot örzi (K n i e z s a : MNny. IV, 219).

91. aqua Turna 59. — Turná patak, a Vág bal vize Trencséntől D.-re. Mellette Turna helység (F e k e t e N a g y, Trencsén m. 198).

< szláv Turbna, melléknévképzős származék a turz 'ös-tulok' szóból (Sm. 332). A névre l. K n i e z s a : MNnyv. IV, 207.

92. villa Lalc 59. — Legutóbb F e k e t e N a g y, Trencsén m. 144. is a Bántól DK.-re fekvő Latkóccal azonosította, de az oklevél világosan mondja, hogy Lalc a Turna vize mellett fekszik. — Eltűnt helység.

— Nyilván a Vladžkz szn. rejlik benne. A szókezdő V-elesése előtt a szláv nyelvekben is többször kimutatható (K n i e z s a : AECO. II, 113). Az említett Latkóc ~ Lalkovce (1364 : Latk, 1444 : Lathkocz F e k e t e N a g y 144) szintén ebből a szn.-ból alakult.

93. Radsciz 59. (1270/79 : Rachych HO. VI, 170). — Racsic ~ tót Račice, Nyitra m.

< szláv Radčici. Vö. a 89. számot.

94. villa Nouac 59. — Nyitra-Novák ~ tót Nováky, Nyitra m.

< szláv Novaky, tb. accusativus az eredeti *Novaci 'új emberek' alakból, amikor a név a helyet kezdte jelölni. A szláv nyelvekben ugyanis az élettelen tárgyak eredeti tb. nominativusát az accusativus szorította ki.

95. fluvius Istobenize 59. (1246 : fl. Zlebnycze HO. VII, 33 ; 1312 : Sthebneche F. VIII/3, 654–60 ; Sm. 92). — Trebianka patak, a Nyitra jobb vize Laszkárnál.

< szláv *istžbnice, az istžba 'kályha, szoba' -ica képzős származékának többese. A névre vö. Sm. 485. — Az első adat érdekessége, hogy a gyenge jer is vokalizálódott. A jerek kiesése

után a szabályos alak ugyanis **[I]/stobnica*, vagy *[I]/stebnica*, aszerint, hogy a kemény jerből *o* (mint a közép-tótban, vagy *e* (mint a többi nyugati-szlávban) fejlődött.

96. *Cocuran* 59. — Kocurán ~ tót Kocurany, Nyitra m. < szláv *Kocurane*. Vö. a 79. számot.

97. *fluvius Oposcen* 59. — Ma e néven ismeretlen patak Nyitra-Apáti mellett, a Nyitra jobb vize (šm. 339).

< szláv *opočŏnŕ*, az *opoka* 'szikla' melléknévi származéka (šm. 468).

98. *fluvius Gelisca* 59. — Hangzása, eredete ismeretlen. Ha feltehetnők, amire azonban oklevelünk nem ad lehetőséget, hogy a *ge-* jelek *je-* hangcsoportot jelölnek, a nevet a szláv *jelbša* 'égerfa' szóból lehetne magyarázni: **Jelbška*; vö. *Olesca* 71.

99. *[Baj]moz* 59. (1294: *Bajmoch* F. VI/1, 327; 1349: *Boymacz* MonStr. III, 672; 1302: *Baymuch* AO. I, 28; 1392: *Bajmoch* F. X/1, 61. stb.). — Bajmóc ~ Bojnice, Nyitra m.

Mivel a név kezdettől fogva *m*-mel és nem *n*-nel van írva, nyilvánvaló, hogy az *m* az eredeti. Ezért nem valószínű, hogy azonos eredetű volna a ma Bajmócskának nevezett helység nevével (42. szám), amely viszont mindig *n*-nel van írva. A név vége ugyan szláv képzésre mutat, a tő azonban nem látszik szlávnak. A mai tót név nyilván Bajmócska hatása alatt keletkezett (l. 42. sz.).

100. *Preuigan* 59. (1308: *Preuge* ApponyiOkm. I, 42; 1323: *Preuge* AO. II, 70; 1352: versus *Privigiam* AO. V, 570). — Privigye ~ tót Prievidza, Nyitra m.

Nyilván szláv eredetű név, pontos etymológiája azonban nincs. A tót név egy szláv **Prē-vid-ja* alakra látszik mutatni, a *prēvideti* 'előre-, vagy keresztüllátni' ige főnévből *-jē*, *-ja*, *-je* birtokosképzővel képzett névre. Azonban ilyen név sehol sem mutatható ki (bár *Ne-vid* névből van *Nevizany* < **Ne-vid-jane* Trencsén m.), azért a magyarázat egyelőre csak feuntartással fogadható el. — A legrégebbi adat *Preuiga-n* alakjában talán a *-jane* népnévképző rejlik.

101. in *Turc villa* 59, aqua *Turc* 60. (1244: fl. *Turch* W. VII, 165; 1252: *Turuch* HO. VI, 70. stb. l. Sm. 320). — Turóc ~ tót Turiec patak, a Vág bal vize Turóc megyében.

< szláv *Turčŏ*, a *turč* 'őstulok' származéka (K n i e z s a : MNyvv. IV, 207).

102. *villa Wesscan* 60. — Ma e néven ismeretlen falu Tót-Próna és Polireka táján Turóc m. Nem azonos Vieszkával.

< szláv **Věsčane* 'kis falu lakói', a *věšŏka* kis falu szóból. Az adat olvasása: *Veščan*.

103. *Prauna* 60. (1279: terra *Porouna* F. V/2, 545, M á - l y u s z, Turóc megye kialakulása 20). — Tót-Próna ~ Slovenské Pravno, Turóc m.

Eredete ismeretlen. Úrhegyi Emilia (Turóc megye helynevei. Bp. 1939, 15. l. MNyTK. 45) szerint -n melléknév-képzős származék egy *pravā* 'jobb' melléknévből, azonban ilyen képzések a szlávban ismeretlenek. — Simonyi Dezső (ÉtSlRoum. I, 136) szerint a nyitramegyei Német-Próna távolsága pontosan megfelel *Parienna* távolságának Ptolemaeus térképén, azért a kettőt nyelvileg is azonosítandónak tartja. Lehet, hogy igaza van, fel kell azonban tennünk, hogy a Ptolemaeus térképén ránk maradt név romlott alak egy eredeti **Parvenna*, vagy **Parvinna* helyett, ami, tekintettel, hogy Ptolemaeus műve csak kései másolatokban maradt ránk, egyáltalában nem volna feltűnő. Egy ősi **Parvinna* alakból az őstóban szabályosan **Pravŋna*, illetőleg a semleges nemű *město* 'hely' szóra támaszkodva, **Pravŋno* fejlődhetett. A turócmegyei *Pravno* névátvitel volna a szomszédos Nyitrából.

104. fluv. *Polireca* 60. (1252 : *Polereka* HO. 70, a hasonló nevű helységre vonatkozó további adatokat l. Úrhegyi, i. m. 7). — Polirieká, a Turóc bal vize. Ugyanott Polirieká helység.

Bármennyire csábító volna a nevet a szláv *polje* 'mező' és *rěka* 'folyó' összetételének magyarázni (Úrhegyi, i. m. 7), ez ellen tiltakozik a szláv nyelvek szelleme, amely ilyen főnévi összetételeket nem ismer. A szlávban nincs 'mezőpatak' féle összetétel, csak 'meze-i patak' van (pl. *poljna rěka*). A nevet ismeretlen eredetűnek kell tartanunk, vö. Šm. 322.

105. *Costelan*, de suburb[anis *Costelan*] 60. (1253 : *Koztulan* B. Szabó László, Forgách-család tört. 662). — Gimes-Kosztolány ~ tót Gymešské Kostolany, Nyitra m.

< szláv *Kostelane*, 'templom emberei'. Vö. a 62. számot.

106. fluv. *Dreuenizza* 60. (1229 : *Deruenche* F. III/2, 487 : Szabó, Forgách cs. 36; 1234/1364 : *Terenche* W. 266; 1355 : *Dervenche* AO. VI, 393—5, Šm. 114, 347). — Dervence ~ Drevenica, a Zsitva jobb vize Zsitvaújfalunál.

< szláv *drěvenica*, a *drěvo* 'fa' származéka (Šm. 347).

107. *Subiniza* 60. — Hangzása, eredete ismeretlen, bár az egész hangalakja szláv jellegű.

108. villa [*Morowa*] 60. — A csak az átiratokból ismert név a határjárás szerint Aranyos-Marótra (tótul Zlaté Moravce) vonatkozik. Az eredetiben itt valószínűleg **Morovt* állhatott. A későbbi adatok (1284 : *Marouth* MonStr. II, 180) és a mai magyar név *t* szóvégre mutatnak.

< szláv *Moravci*, 'morvák'. A magyar -*t* a szláv -*c* helyén igen régi átvételre mutat, amikor a magyarban még nem volt *c* (Melich, HonfMg. 228). Van a magyarban *Marót* szn. is, amely egy szláv *Moravce* 'morva' szóból származik (i. m.).

109. silva *Trebisc* 60. (1395 : montem *Trebech* ApponyiOkm. I, 247). — Tribecs hegy (829 m.) Gimes-Kosztolánytól É.-ra.

< szláv *Trěbeč*, vagy *Trěbič*, a *trěbiti* 'irtani' származéka. Az -ič képzőre vö. Miklosich, PON. 110.

110. villa *Colin* 60. (1156 : *Colunch* MonStr. I, 108; 1251 : *Colun* ib. 387; 1253 : *Kolun* B. Szabó, Forgách cs. 662; 1349 : *Kolun* MonStr. III, 672). Kolon ~ tót *Kolenany*, Nyitra m.

< *Kolin* szn. (vö. 1278 : Chepanus fil. *Kolyn* HÖkl. 83; *Kolynus* archidiac. Wespr. 1283 : W. XII, 384; 1291 : ZalaOkl. I, 101; *Colinus* 1294 : F. VI/1, 287; *Kolyn* 1383 : F. X/1, 116 stb.). — A tót név -jane képzős párhuzamos névadáson alapuló név.

111. villa [*Scala*] 60. — Eltűnt helység. Lédec határában *Szalkák*, kavicsos földek, Pesty, Hsnt. A szláv *skala* 'szikla' szóból való.

112. villa *Zocol* 60. — Eltűnt helység. A szláv *sokol* 'sólyom' szóból való.

113. puteus [*Modor*] 60. — Nyilván a magyar *madár* szó rejlik benne (vö. 1360 : *Madarkut* puteus OklSz. hol?).

114. villa *Gimes* 60. (1253 : *Gymes*, *Gymus*, *Ghymes* B. Szabó, Forgách cs. 661—4; 1295 : *Gymus* F. VI/1, 356). — *Gimes* ~ tót *Gymeš*, Nyitra m.

< magyar *gimes*, a gim (szarvas) szóból.

115. villa *Elefant* 60. (1218 : *Elephant* W. I, 161 stb.). — Elefánt ~ tót *Lefantovce*, Nyitra m.

< *Elefánt* szn.-ből párhuzamos magyar-tót névadáson alapuló név. A szn.-re vö. 1278 : Petrus fil. *Elephanth* de Geurud HO. VI, 235 ; a tót névnek a magyarhoz való viszonyára Knieszsa : MelichEml. 198.

116. villa *Sire* 60. (1349 : *Syra* MonStr. III, 672). — Zsére ~ tót *žirany*, Nyitra m.

Párhuzamos magyar-tót helynév egy szláv *žira* szn.-ből (vö. Miklosich, PON. 62). A szn. a 'zsír' jelentésű szláv *žir*-ből való. Egy *Zsira* hn. van Sopron megyében is (1225 : *Syra* Cs. III, 637).

117. fluvius *Zutisca* 60. — Ma Szutucka hegyszoros Béd-Menyhe határában (Nyr. XXIX, 281).

< ótót *Sufeska* (< szláv *Soťeska*) 'szoros'. Vö. szlovén *soľeska* 'Talenge, Engpass' (Pleteršnik), szerb *Sutjeska* szoros út Plav és Djurdjevije között, *Sučeska* szoros župa és Nikšić között (VUK³), — a szerb ImReg. 2 *Sutjeska*, 2 *Sučeska*, 1 *Suteska* és 1 *Sutješćica* helységet ismer. — Volt egy *Suteska* vár Galiciában is (Nestor-Krón. : Šachmatov, Pověst' vrem. let 316).

118. villa *Sitar* 60, villa *Scitar* 61. — Csitár ~ tót *Štitary*, Nyitra m.

< szláv *Šcitar-e*, vagy *Šcitar-i*, 'pajzskészítők' (EtSz. I, 1106). — A két első adat olvasása nyilván *Čitar* és nem *Šcitar*, mint az EtSz. uo. olvassa. Az *sc*-nek *č* hangértékére l. a hangjelölésre vonatkozó fejezetet.

119. [*Molunta*] 60. (1156 : *Molenta* MonStr. I, 109 ; 1287 :

vallis *Malontha* MonStr. II, 227). — Malánta ~ tót Malánta, Nyitra m.

— Valószínűleg egy szláv *Maleta* szn.-ből való (K n i e z s a : Száz. 73 : 176).

120. *Lapas* 60. (1156 : *Lopas* MonStr. I, 108 ; 1232 : *Lapas* ib. 286). — *Lapás* ~ tót *Lapáš*, Nyitra m.

< valószínűleg magyar *lapás* 'üres, kivájt', a magyar *lap-os* származéka (a *lapász* < *lapác* változata, vö. G o m b o c z : NyK. XLV, 14; J u h á s z : MNy. XXIV, 105). S t a n i s l a v : NN. I, 157 ; S l J u h . II, 301 szerint a szláv *lapati* 'fogni, ragadni' származéka, az igének azonban ilyen származéka nincs és a régi korban nem is lehetett. A bizonyítékul felhozott cseh *Lapeš*, orosz *Lapša* sz.- és családnevek a mi nevünk forrásai nem lehetnek. Az -*as* képző, amely pl. a szerbben megvan, kései, az -*a* tövektől elvont másodlagos képző, ez nem szolgálhat alapul X—XI. századi hn.-ek magyarázatához. Különben is, ígétövekben itt is ismeretlen. — Egy *Lapásd* hn. van Nógrádban is (1127/1395 : *Lapasd* W. VI, 447, Cs. I, 102).

121. *Emna* 60. (1113/1249/1410 : *Emeca* Fp. 60 ; 1113/1249/1592/1628 : *Emeca* HO. VIII, 6 ; 1248 : *Emeyka*, *Emeyke* F. IV/2, 459—60 ; 1379 : *Emeke* ApponyiOkm. I, 199). — *Emőke* ~ tót Janíkovce, Nyitra m.

< magyar *Emeike* ~ *Emeike* szn. az *emni* 'szopni' származéka. — Vö. *Emőd* hn. Borsod m. (*Emeud* Anon. 31, 1276 : *Emewd* F. V/2, 340 ; Cs. I, 165), *Emelka* hn. Krassó m. (1405 : villa *Emelka*, 1416 : *Emelke* Milleker, Délmagyarország középkori földrajza. Temesvár, 1915. 180. — Szerinte a Dinnyés határában levő *Imeilka* dülő örzi nevét). Idevaló *Emese* neve is. S t a n i s l a v : NN. I, 157. egy szláv **Jemejka* alakot szerkeszt és egy szláv *jem-* 'venni' igéből indul ki (helyesen : *jém-q*), a tőnek azonban szn.-i származéka nincs, a szlovén *Jemce* és az orosz *Jemec*, *Jemca* hn.-ek maguk is magyarázatra szorulnak. A szlovén hn.-eket régi adatok és mai nyelvjárási alakjuk figyelembevételével nélkül magyarázni a szlovén nyelvjárások tarkasága miatt nem szabad. Az orosz helyneveknél pedig mindig meg van a lehetőség, hogy mai alakjuk szlávva hasonult idegen név. A mi neveink pl. csak az archangelszki kerületben találhatók, ahol a hn.-ek legnagyobb része nem orosz eredetű. — A mai tót név különben csak egy magyar nyílt *e*-vel kezdődő névből magyarázható.

122. *Nevvic* 60. (1113/1249/1592/1628 : *Newicz* HO. VIII, 6). — Hangzása, eredete ismeretlen.

123. villa *Pogran* 60. (1232 : *Pagran* MStr. I, 287 ; 1287 : villa, fluv. *Pagran* MonStr. II, 226). — *Pográny* ~ tót *Pogranice*, Nyitra m.

— Eredete ismeretlen. Az a vélemény, hogy a *Pográny* névben egy szláv 'mentén' jelentésű *po* praepositio rejlik, és a mai egyébként ismeretlen szomszéd *Gron* helység nevével (l. a 126.

számot) van kapcsolatban, nem lehet helyes, mert Pográny neve a legrégebb kortól kezdve mindig *á*-ra mutat. Stanislav: NN. I, 159, szerint *po-granice* 'határ menti', ennek azonban a magyar alak mond ellent.

124. puteus *Ciker* 60. — Pográny határában.

< magyar *csik-ér* (šm. 343).

125. [locus *Scumedi*] 60. — Pográny határában. Ha az átírás helyes, a név nyilván egy magyar *Szemed* szn.-vel azonos (vö. a *Zemd*, *Zemdy*, *Žeme* szn.-eket *Terestyéni*, Magyar közsói eredetű személynevek az 1211-i tihanyi összeírásban. MNyTK. 59 : 8). Van egy villicus *Scymide* (1272 : HO. VII, 138) Dél-Dunántúlon. — Stanislav: NN. I, 159 összeveti a pozsegamegyei *Šumedje* hn.-vel, ez azonban származhatik a magyar *Somogy* névből is.

126. predium *Gron* 60. (1113/1249/1410 : *Goron* Fp. 60 ; 1113/1249/1592/1628 : *Horon* HO. VIII, 6). — Eltűnt helység. Neve aligha függ össze *Garam* folyó nevével (régén *Gron*, tótul ma *Hron*), amely innen nagyon messze van. Vö. a 123. számot.

127. villa *Ker* 60. (1156 : *Ker* MonStr. I, 108 ; 1269 : *Keer* W. III, 201). — Nagy-Kér ~ tót Velké Kyr, Nyitra m.

< ómagyar *kér* törzsnév.

128. [villa *Zoulous*] 60. (1156 : *Sceuleus* MonStr. I, 108 ; 1272 : *Zeuleus* HO. VII, 136). — A., F. Szöllös ~ tót H., D. Sýleš, Nyitra m.

< magyar szöllös. Az első adat csak átiratokból ismeretes, a szöülöis alak nyilván későbbi.

129. fluvius *Vlscit* 60. (1287 : palus *Welchec* MonStr. II, 227.)

— Ma Vöcz vízfolyás Nagykér határában (Pesty, Hsnt.).

< szláv *Vlčec* < *Vlčec6*, a *vlkz* 'farkas' származéka (šm. 343).

130. [provincia nomine *Prudas*] 60. — Hangzása, eredete ismeretlen.

131. insula *Trusmer* 61. (1274 : terra castri Nitr. *Truzmer* F. V/2, 220 ; 1361 : *Trozmel* ZichyOkm. III, 196 ; 1416 : *Thorozmel* HOkl. 362 ; *Torozmel* ib. 365 ; 370 ; 1421 : *Thurosmel* ZichyOkm. VIII, 7 ; 1426 : *Thorozmel* ib. 304). — Ma Torozlin ér és rét Komjáti határában (Pesty, Hsnt.).

— Eredete nem világos. Stanislav: NN. I, 156. egy szláv **Trosi-mēr* szn.-ből származtatja a *trositi* 'szórni, rázni' igéből. A név nem mutatható ki, az összetétel első tagjára vö. mégis szerb *Trusēn* szn.-et (1222—8 : MonSerb. 13).

132. insula [*Syrinc*, fluv. *Cyrinc*] 61. — A csak átiratokból ismert név nyilván nem hiteles. Mivel a név a mai Céténke vízre (a Nyitra baloldali fattyúágára) vonatkozik, amely a későbbi forrásokban *Cetun*, *Cheten* stb. alakban fordul elő (šm. 342), valószínű, hogy a mi adatunk *r*-je *t* helyett áll, akkor pedig a név **Szitink*-nek olvasható és egy szláv **Sitnik*-ből magyaráz-

ható (-n melléknévi és -ik főnevesítő képzőhokorral képzett név a *sitz* 'sás, káka, szittyó' szóból). Nyilván ebből és nem egy *Cētin* szn.-ből származik maga a Céténke neve is, mint Sm. 342 magyarázza.

133. [villa *Scobol*] 61. (1248/1323 : *Choboy* F. IV/2, 460 ; 1291 : *Zobol* F. VI/1, 181). — Cabaj ~ tót Cabaj, Nyitra m.

— Szláv eredetű *Sobol* szn., amely a 'coboly' jelentésű *sobol* szóból való, vö. a lengyel *Sobolewo*, horvát *Soboli* hn.-et (ImReg). A mai tót név a magyarból való.

134. [villa *Quescu* 61., alia villa *Kescu*] 61. (1274/1356 : *Kezew*, *Kezw* W. IX, 51—3). — Bán-keszi ~ tót Bánkesa, Nyitra m.

< ómagyar *keszi* törzsnév.

135. [mons *Mundi*] 61. — Bánkeszi határában. Eredete ismeretlen.

136. [villa *Kuth*] 61. — Szöllős, Trusmer vidékén fektetett. 1421-ben a nyitrai káptalan előtt Demetrius de Thurozmel, Georgius de Salgo, Sebastianus de *Kuth* és Gaspar. de Menekew elleni perben kérnek halasztást (ZichyOkm. VIII, 7). Ez nyilván azonos a mi helységünkkel. — Hogy itt a magyar *kút*, nem pedig a szláv *ku* < *kŭtŭ* 'szöglet' rejlik, bizonyítja, hogy vidékünkön a szláv nazálisok megmaradtak, nevünknek tehát szláv eredete esetén *Kunt*-nak kellene lennie.

137. [villa *Tawarnyc*, alia villa *Tawarnyc*] 61. (1264 : Thoma de *Tarnuky* MonStr. I, 515 ; 1274 : *Tarnuk* W. IX, 53.) — Ma ismeretlen helység a Tormásközben, Nagysuránytól D.-re.

— Szláv eredetű magyar *tárnok* (< szláv *tovarnik*), vö. OklSz. Hogy itt magyar, vagy szláv névadással van-e dolgunk (szláv *Tovarniky* 'tárnokok'), mint *St a n i s l a v* : SlJuh. II, 521. állítja, tisztán nyelvézeti alapon nem dönthető el. Tekintettel arra, hogy itt több magyar nevű várnépi földet említenek (1264 : terra *Cheuz*, *Luaz* MonStr. I, 514), valószínűbb, hogy ez is magyar elnevezés.

138. suburbana *Kezu* 61. — Kis-Keszi ~ tót Malá Kesa, Nyitra m.

< ómagyar *keszi* törzsnév.

139. [villa *Vochoi*] 61. — Valahol Nyitra város vidékén fektetett. Hangzása, eredete ismeretlen. Csak átiratokból ismerjük. — Ezt a bizonytalan nevet *St a n i s l a v* : SlJuh. II, 580) *Vachoj*-nak olvassa (*ch*-val) és a turóci *Vachot* névvel együtt a *Václav* név származékának tekinti. Komolytalan ötlet. — A *Vachot* névre vö. Melich : MNy. XXII, 199.

140. [Geurienses] 61. — Szolga-Győr várnépei. A név eredete ismeretlen.

141. [fons *Narath*] 61. — Valahol Nyitra város körül.

< magyar *nyárád*, a *nyár*-fa származéka, vö. Sm. 342.

142. villa [Curtoiz] 61. — A mai Könyök ~ tót Kynek körül fektett. Nyilván a sokszoros átirások elírásából magyará-

zandó. Könyök neve természetesen magyar (1246/1274 : *Kuniuk* W. VII, 208 ; 1257 : *Kunuk* Szentpétery, Reg. I, 355), hasonló nevek másutt is találhatók (pl. cseh *Loket* 'könyök'), egy szláv *kyn-* tőhöz, mint *Stanislav* : NN. I, 156. gondolja, semmi köze nincs.

143. villa *Chirna* [*Chyrna*] 61. — A mai Csermány, major Nyitra mellett, vö. *Šm.* 102.

< szláv *Črna* 'fekete'.

144. [villa *Sorlo*] 61. (1246/1247 : *Kiussarlo* W. VII, 208). — Sarló ~ tót *Šarlužky*, Nyitra m.

< magyar *sarló*, ómagyar **šarlyγ*, vö. *Bárczi*, SzófSz. A magyar szövegi -γ-re mutat a tót név ž-je is. Vö. *Salló* ~ tót *Šarluhy*, Bars m. *Melich* : MNY. XXIV, 240.

145. villa *Draſey* 61. (1349 : *Darasy* MonStr. III, 672). — Darázs ~ tót *Dražovce*, Nyitra m.

— Párhuzamos magyar-tót névadás egy *Draž* szn.-ből. A magyar név *Dražej*-ből való, amelyben az -ej szláv -ej képzős származék esetén *Dražaj* volna várható, azért *Stanislav* (SIJuh. II, 166) nézete elfogadhatatlan.

146. [villa *Dobroduc*] 61. (1226/1296 : *Dobrodut* MonStr. II, 389 ; 1349 : *Dobratok* MonStr. III, 672). — Ma Dobrotka major Darázsi határában. *Pesty*, *Helyn.* I, 85. sz. magyarul Jókó-nek hívták, vö. *Šm.* 102.

< szláv *Dobrotŕkŕ*, illetőleg *Dobrotŕka*, -k képzős származék egy *Dobrota* szn.-ből.

147. [villa *Scalad*] 61. — Családka ~ tót *Čeladince*, Nyitra megye.

— Szláv eredetű *čel'ad* < *család* szóból való. Hogy magyar, vagy tót névadáson alapul-e, alakilag nem dönthető el (vö. lengyel *Czeladź* *Kozierowski*, *Badania* IV, 140). Vö. még *Család* ~ tót *Čalad* Nyitra m. (1156 : *Sulad*, 1232 : *Chalad* *Kniezsa* : Száz. 73 : 173).

148. villa *Solocus* 61. — Szalakuz ~ tót *Salakúzy*, Nyitra megye.

Eredete ismeretlen. Magyar, szláv, német eredetű nem lehet. Talán valami török név rejlik benne. Említenek egy *Zolougoz* szn. a Csallóközben, Karcsa helységben : *HOKl.* 32.

149. villa *Mechina* 61. — Menyhe ~ tót *Mehynce* (*Niederle*, *Mapa*), *Mechenice* (*Lexikon obci* 1942), Nyitra m.

— Valószínűleg szláv **Mŕchynja*, -ynja képzős származék a *mŕčŕ* 'moha' szóból (*Miklosich*, *PON.* 212). Eredhet egy **Mech-ynja* alakból is (*měchŕ* 'tömlő'), mint *Stanislav*, *Odkryté mená* 47. felteszi. Mindkét esetben úgy látszik, szn. volt az alapja.

150. silva *Bucouna* 61. — Menyhe határában.

< szláv *Bukovina* 'bükkös'.

151. villa *Grincha* 61. (1113/1249/1410 : *Grinchar* Fp. 61). — Gerencsér ~ tót *Hrnčiarovce*, Nyitra m.

szláv *garnczare*, 'fazekasok'. Vö. a *Gerencsér* hn.-eket. Legrégibb a veszprémmegyei (1001: Γερντζαρ: ÓMO. 16).

152. [villa *Staul*] 61. — Eltűnt helység Nyitrától K.-re. Valószínűleg azonos eredetű a csallóközi *Al-Istál*, *Fel-Istál* hn.-ekkel, amelyeket B á r c z i: MNy. XXXII, 90, a franciából magyaráz.

*

153. 1111: *episc. Zagoriensis*, 44, *Zagrabiensis* 62. — Zágráb ~ horvát Zagreb.

A név eredete nincs kétségtelenül megmagyarázva, annyi azonban feltétlenül biztos, hogy a *Zá-gr-áb*, és nem a *Zá-br-ág* alak az eredeti, mint *Melich*: NyK. XXXIX, 35. felteszi. Az 1111. évi alak a *Zagora* 'hegymeg' névvel való keveredésre mutat.

154. *Strigoniensi* 44, 62. — Esztergom. Vö. EtSz. II, 82, K n i e z s a: Melich-Emlékkönyv 202.

155. *ep. Colocensis* 44, 62. — Kalocsa. A névre vö. R á s o n y i N a g y: MNy. XXV, 125, K n i e z s a: Magyarok és románok I, 200, 258. A szn.-re l. 1273: Sikeden fil. *Kolocha* HO. VII, 142.

156. *Vespremensis* 44, [*Vesprimiensis*] 62. — Veszprém. A névre vö. *Melich*: MNy. II, 51. — Okleveleinkben fordul elő az első V-s alak.

157. *Vvacensis* 44, [*Vaciensis*] 62. — Vác. Eredetére vö. *Melich*: MNy. VIII, 134, Nyr. XLI, 97.

158. *Geuriensis* 44, 62. — Győr.

159. *Bicharensis* 44, de *Bichar* 44, [*Bychar*] 62. — Bihar. A névre vö. *Melich*, HonfMg. 221.

160. *Agriensis* 44, 62. — Eger. Latinosítás a magyar Eger névből. A szókezdő *a*, a magyar nyílt *e* jelölése.

161. *Chonadensis* 44, *Chanadiensis* 62. — Csanád. Vö. 1156: *Sunadiensis* MonStr. I, 109. — Anon. *Sunad* szn. 11, 14.

162. *Vvaradiensis* 44. — Nagy-Várad.

163. de *Bache* 44, 62. — Bács. A névre vonatkozó adatokat (*magyarisch*, *Baach*, *Bach* stb. l. EtSz. I, 218). Egy **Bayacs* szn.-az alapja.

164. *Sumiginensis* 44, *Sumigiensis* 62. — Somogy.

II. Személynevek.

A személynevek rendszeres vizsgálata nálunk még mindig késik. Amíg személyneveinket össze nem gyűjtjük, a legtöbb-ször semmiféle közszóhoz nem kapcsolható neveket nem rend-szerezünk, a szomszédos népek névanyagával össze nem hason-lítjuk, addig egyes neveket megnyugtatóan magyarázni nem tudunk. Ez vonatkozik a két oklevél személyneveire is. Az alábbi magyarázatok tehát addig csupán feltételes jellegűeknek tekint-hetők.

1. regis *Colomagni* 42, *Colomanni* 43, *Colomanni* 55, [*Colomanno*] 61. — Kálmán király neve. Kálmán neve három alakban szerepel az egykorú forrásokban: *Calman* (egykorú pé zeken és KézaiKr.: *Qunwes Kalman* 36.); *Colomannus* (l. előbb és 1111: *Colomannus* Fp. 79, Arbe számára adott oklevélben); *Columbanus* (1109: *Columbano* Fp. 33, és korabeli pénzek), vö. Melich: MNy. II, 50. Melich a latin *Columbanus* szn.-re gondol, a kérdés azonban még nincs eldöntve.

2. *Gaufredo* abbate 42, *Godeffridus* abbas 55, 56. — Godefridus presbiter nyitrai kanonok. < germán *Godafrid*, gyakori név a franciában is, vö. 679: *Godofred* Grö hler, Über Ursprung und Bedeutung der französischen ON. II. Heidelberg, 1933. 319. Nálunk sem ismeretlen, vö. Kovács, Index stb. A *Gaufredus* alak franciás az o-nak au jele és -fred e-je miatt.

3. *Porcus*, *Porco* abl. 43, a kálizok centurioja. — Többször előforduló név, vö. *Por*, *Porc*, *Porch*, *Porcha*, *Porched*, *Porus* szn.-eket, AECO. I, 201. Gyakori a szlávoknál is: lengyel *Porko*, *Porosz*, orosz *Poroša*, *Pora*, *Porěj* stb. — Eredete ismeretlen.

4. *Etheius*, *Elheio* abl. az előbbi társa 43. — (Vö. *Ethey* Anon. 57, a Bular földről érkezett Billa és Bocsu leszármazottja; Pais: SRH. I, 115. lehetségesnek tartjuk, hogy a két személy azonos. — Vö. az *Et*, *Ele*, *Elej*, *Eles* stb. szn.-eket Anon. 8. 10, 6, 40, VR., Kovács, Index stb. — Vö. az *Ete*, *Elej* hn.-eket Csallóköz Pozsony m., Komárom m., Hajdú m. (*Elthe* VR. 213), Torna m. ((*Kereszt-ele*), Udvarhely m. (*Etéd*) stb.

5. *Magiug* 43. — Eredete ismeretlen.

6. *Una*, nyitrai comes 43. — Nyilván a szláv nyelvekben gyakori *Un* tő származéka, vö. Miklosich, PON. 108. Gyakori nálunk is: *Un*, *Unka*, *Unkad*, *Und*, *Unud* Kovács, Index; Melich, SzlJöv. I. 2, 129.

7. *Bacha* nyitrai comes 43. — Gyakori szn. vö. a *Bach*, *Bacha*, *Bachev* Kovács, Index, *Bács*, *Bácsa* hn.-ek stb. (K n i e z s a: AECO. I, 109). Előfordul a szláv népeknél is: szerb *Bač* szn., lengyel *Bacze*, *Baczka*, *Baczki*, *Baczków*, *Baczów*, *Baczyn* stb. hn.-ek Kozierowski, Badania I. stb. Eredete bizonytalan.

8. *Deda* comes 43, 60. — Vö. a *Deda*, *Ded*, *Dede*, *Dedus* szn.-eket VR., Kovács, Index, *Deda* hn.-eket Bihar, Maros-Torda m.: K n i e z s a: Magyarok és románok I, 193, 240. — A *déd* < szláv *dědž* származéka. Mint szn. lehet magyar, vagy szláv eredetű. — Melich, SzlJöv. I, 2, 110.

9. *Cace* comes 43. — Talán *Kácse* az olvasása. Eredete ismeretlen. Nyilván egy *Ka-* kezdetű név cs képzős származéka, vö. K n i e z s a: AECO. I, 190—1. — Melich, SzlJöv. I, 2, 109. *Cáč*-nak olvassa és a szláv *čak*-től magyarázza.

10. *Buquen* comes 43. — Vö. a *Buken* szn.-eket Kovács, Index, ómagyar nemzetségnevet (K a r á c s o n y i, Magyar

Nemzetségek I, 289) és a *Bökény, Bekény* hn.-eket (Arad m. : *Kniezsa* : Magyarok és románok I, 188, Kolozs m. : ib. 224, Csongrád, Ugocsa, Szabolcs m.). Nyilván valami magyar név, bár eredete nem világos. Az azonban bizonyos, hogy nem szláv *Bukan* rejlik benne, mint *Stanislav* : NN. I, 162 véli.

11. *Penet* testis 43. — Eredete ismeretlen. Aligha függ össze a *Panit*, (*Panyth, Ponet, Ponyth* Kovács, Index) szn.-ekkel és a *Panit* (Maros-Torda m. : Magyarok és románok I, 238), *Panyit* (Gömör m. Cs. I, 143) helynevekkel, amelyek szintén ismeretlen eredetűek.

12. *Seiun* testis 43. — Hangzása, eredete ismeretlen.

13. *Petre* testis 43. — Nyilván a Péter név becealakja.

14. *Cup* testis 43. — Valószínűleg *Kup* az olvasása és a szláv *Kup-* töből való (vö. *Kupis* *Kniezsa* : AECO, I, 180), bár a *Kup* mint szn. nem mutatható ki.

15. *Subissa* testis 43. — Talán *Szubisa* az olvasása és a szláv *Sob-ěslav* stb. név szláv becealakja. A név olvasása azonban bizonytalan.

16. *Figa* testis 43. — Eredete ismeretlen. Nem szláv.

17. *Peregrin* testis 43. — A latin *Peregrinus* szn.-vel azonos. Van hn. is : *Pörgölény*, Vas m. (Móór, Westungarn 73, ő azonban a név német *Pilgrim* alakjából indul ki). — L. még *Melich*, SzJöv. I, 2, 98.

18. *Batona* (2-szer) pristaldus 43, *Bathona* 56. — Olvasása *Batona*, vagy *Batonya*. Talán szláv : *Bat-onja*, a töre l. *Miklosich*, PON. 31, a képzőre ib. 9. — Vö. *Melich*, SzJöv. I, 2, 101.

19. *Willermus* grammaticus, nyitrai kanonok 43. — Német *Willahalm*. A *Wille-r-mus* alak német forrásokban is gyakori.

20. *Nicolaus* fil. *Pestrei* 43. — Valószínűleg a szláv *pōstrz* > tót *pestrz* -ēj képzős származéka, vö. *Melich*, SzJöv. I, 2, 122.

21. *Hector* fil. *Vlfodi* kanonok 43. — Német *Vulphad*, vagy *Vulfold* szn., vö. *Melich*, SzJöv. I, 2, 150.

22. *Posco* kanonok 43. — Eredete ismeretlen. — *Melich*, SzJöv. I, 2, 123. egy szláv *Božko*-ra gondol, ez azonban felette bizonytalan feltevés.

23. *Jaresclau*, *Batona* pristaldus fia 43. — Szláv *Jaro-slav* szn. vö. *Miklosich*, PON. 115, *Taszycki*, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe* 77.

24. *Ceuam* curialem comitem 56. — Vö. 1231 : soror *Cheua* W. XI, 229, a Dráván túl. — Olvasása, eredete bizonytalan. *Ceva* vagy *Ceva*? Talán szláv eredetű.

25. terra viri nomine *Mala* 59, Trencsén megyében. — Nyilván a szláv *malz* 'kis' becealakja.

26. *Vvolferus* Agriensis episcopus 44, 62. — Német *Wolfhar* szn.

27. *Queletde* de Bache ispán 44, *Quelede* 62. — Vö. a *Keled*, *Keleed*, *Keleyd* szn. Kovács, Index. Valószínűleg egy *Kele-* (*Kelemen*) kezdetű név becealakja.

28. *Thebaldus* 44, *Teobaldus* 62 somogyi ispán. < német *Theobald* (Szent Th., 1006.) < germán *Theodobalda*. A névnek magyar *Tibold*, *Tibáld*, *Tibád*, *Tobold*, *Tabajd* stb. megfelelőit l. Pais: MNy. IX, 31.

29. regii fisci quos hungarice *caliz* vocant 42. — *Káliz* népnév, egy mohamedán török törzs, görög forrásokban: *καλιζιται*. óorosz forrásokban: *chvalisi* Vö. Gyóni Mátyás: MNy. XXXIV, 86, 89, Knieszsa: MNy. XXXV, 203; helynevekben: Knieszsa, MgNép. II, 440. A magyar szókezdő *k-* egy idegen *ch-*-nak helyettesítése.⁴

III. Hangjelölés.

A magánhangzók jelölésének kérdése a legszorosabban összefügg a hangok történetének kérdésével. Erről tehát a következő fejezetben lesz szó. Itt csak a mássalhangzók jelölését fogjuk tárgyalni.

A mássalhangzók jelölésében általában csak azoknál a hangoknál szokott probléma lenni, amelyek a latinban hiányoztak. Azokat a mássalhangzókat, amelyek a latinban is megvoltak, a latin hangok megfelelő jeleivel jelölték. Azonban a X—XI. században, amikor a mi írásbeliségünk kezdődik, a latin nyelv hangjainak kiejtése már nem volt azonos a klasszikus latin ejtéssel és területenként is különböző volt. A nemlatin szövegek, szavak jelölésére a latin írás jeleit ezeknek az ejtési sajátosságoknak megfelelően használták fel. Nálunk az *s*, *c*, és palatínális hangok (*sz*, *z*, *s*, *zs*, *c*, *cs*, *ty*, *gy*, *ny*, *ly*.) jelölése jelentett nehézséget, de a *k*, *u*, *v*, *i* jelei sem voltak állandók. A magyar emlékek hangjelölésének vizsgálata tehát ezen ken alapul.

s h a n g : Jelei *z*, *s*, *sc*, és *c*.

z : *Zeme* 38, *Zocol* 114, *Zutisca* 117, [*Zoulous*] 128, *Kezu* 138.

s : *sl*, *sk*, *sp* hangkapcsolatban mindig; *Streca* 14, *Bistric* 58, *Bristem* 60, *Custolen* 62, *Stro* 75, *Istobenize* 95, *Costelan* 105,

⁴ Az 1113. évi oklevél vége felé, amelynek szövegét csak az iratokból ismerjük, van egy kifejezés, amelyet Pp. tulajdonnévnek tart és nagy betűvel közöl (ad foveam, que dicitur Lupis) 61. *St a n n i s l a v* : NN. I, 163; *Sljuh*. II, 323, ezl valami szláv *Lupič*-nak ugyanis e képzővel legfeljebb *nomen agentis* jelentésű szót lehetne képezni. Valószínű, hogy itt egyszerű elírásról van szó *f o v e a l u p i* helyett. A szerkezetre vö. ugyanitt: *ad montem, qui dicitur mons Judeorum*, *Nyitra* mellett, *ad montem, qui dicitur mons leporis, ad nidum, qui vocatur aquile* 61. Különösen az utóbbi pontosan megfelel egy feltehető *ad foveam, qui dicitur lupi* szerkezetnek.

Zulisca 117, [*Scala*] 111, *Vespremensis* 156; más helyzetben : *Solocus* 148, *Saladize* 59.

sc : *Jaresclau* II, 23, [*Quescu*, *Kescu*] 134, [*Scumedi*] 125, [*Scobol*] 133. — *c* : *Celsan* 82, és talán [*Cyrinc*] 132.

z h a n g : mindig *z*.

š h a n g : mindig *s* (a hosszú és kerek *s* csak grafikus változat).

ž h a n g : mindig *s* : *Copusde* 23, *Sire* 116, *Dra[sey]* 145.

e h a n g : jelei általában *c* és *z*, kivételesen : *zc*, *cz*, és *sc*.

c : *Golgociensis* 43 (de *Golguz*), *Lucinci* 50, *Ture* 101, *Bistric* 52, *Volsclit* 129 (a *t* itt *c* helyett elírás), *Vaciensis* 157.

z : *Durmuz* 25, *Dorz* 32, *Medenz* 48, *Golguz* 43, *Cozurañ* 79, 93, *Nozdrogouz* 88, *Radsciz* 89, 93, *Islobenize* 95, *Ba[imoz]* 99, *Dreuenizza* 106, és nyilván *Subiniza* 107.

zc : *Saladize* 59. — *cz* : *Boencza* 46 és nyilván *Tavvicz* 53.

sc : *Dormuşc* 25.

č h a n g : általában *c*, *s*, *sc*, ritkábban *ch* és *z*.

c : *Piscan* 29, *Pescan* 78, *Cipicas* 56, *Lucinci* 50, *Ciker* 124, *Colocensis* 2-szer 155, és talán *Cace* II, 9.

s : *Mussenic* 5, *Rivvis* 76, *Celsan* 82, *Sitar* 118.

sc : *Borscan* 85, *Tresciniensis* 4, *Radsciz* 89, 93, *Oposcen* 97, *Wesscan* 102, *Trebisc* 109, *Volsclit* 129, *Scitar* 118, [*Scalad*] 147.

ch : *Treinchen* 4, *Chirna* 2-szer 143, *Grincha* 151, *Chonadensis*, *Chanadensis* 161, *Bache* 2-szer 163, és nyilván *Bacha* szn. II, 7.

z : *Vveza* 13, *Zumboe* 3-szor 17, és talán *Copezan* 36.

k h a n g : általában *c*, ritkábban *k*, néhányszor *qu*, egyszer talán *ch*.

c : a *k* leggyakoribb jele, szóvégen mindig, szóbelsejében mássalhangzók és veláris magánhangzók előtt három bizonytalan eset kivételével szintén : *Mussenic* 5, *Vvac* 3, *Nec* 57, *Lalc* 92, *Nouac* 94, [*Dobroduc*] 146, *Crali* 19, *Copusde* 23, *Forcas* 34 stb.

k : palatális magánhangzók előtti helyzeten kívül, ahol kivétel nélküli, három bizonytalan esetben velárisok előtt is előfordul : *Karstis* 57, *Debokan* 58, [*Kuth*] 136.

qu : [*Quescu*] 134, *Buquen* II, 10, *Queletde*, *Quelede* II, 27.

ch : *Archi* 37.

v h a n g : jelei *vv*, *w*, *v*, *u*.

vv : a *v* hang leggyakoribb jele, főleg szó elején fordul elő, de szó belsejében nem ismeretlen : *Vvaga*, *Vvac* 3, *Vveza* 13, *Vvederat* 45, *Vvacensis* 157, *Vvaradiensis* 162, *Vvolferus* 2-szer II, 26, — *Blavva* 61, *Rivvis* 76 és valószínűleg *Tavvicz* 53. — *Volsclit* idetartozása kétes, mert nyilván *Vulesic*-nek olvasandó.

w : az eredeti oklevelekben csak kétszer : *Wesscan* 102 és *Willermus* II, 19.

v : az eredeti oklevelekben csak egyszer : *Vespremensis* 156, és talán *Volsclit* 129.

u : csak szóbelisében : *Mortua* 41, *Nouac* 94, *Preuigan* 100, *Dreuenizza* 106, *Liaina* 86.

u h a n g : két kétes eset kivételével mindig *u*. A kettő közül *Vra*-18. eredete nem világos, *Vlfodus* II, 21. névben a *V* nyilván *v-t* jelöl.

i és j h a n g : A középkorban a kettőt sohasem különböztették meg egymástól. Emlékeinkben jelük (az eredetikben) nem latin nevekből kivétel nélkül mindig *i*. Az *y* csak három keresztény névben fordul elő : *Moysen* Fp. 56, a *Moyses* accusativusa (ószövetségi *Moyses*), *Symon* (2-szer) Fp. 44. és *Syxtus* Fp. 44. — A német, cseh írásbeliségben *j* hangértékben gyakori *g* nálunk ismeretlen. — Talán idevaló *Gelisca* 98 ?

eh h a n g : Ez a hang a magyarban *h*-vá fejlődött, e korban azonban még megvan. Jele *ch* : *Chelmich* 24, *Mechina* 149, *Bicharensis*, *Bichar* 159. — Egyszer pedig, *k* : *Kimelan* 26. A későbbi *h*-s adatok miatt ezt jelölési sajátásnak is felfoghatjuk.

h : A két oklevélben egyetlen egy biztos példa a *h* hangra nincs. Van azonban néhány eset, amikor hangérték nélküli *h-t* találunk : *Eltheius*, *Eltheio* II, 2, *Balthona* II, 18 (1111-ben még *Batona* 2-szer). És nyilván idetartozik *Honor* 83. *h*-ja is.

Palatális mássalhangzók : Jelölésük teljesen azonos a megfelelő nem-palatálisokéval, azzal a különbséggel, hogy a *d'* hang a magyar hagyománynak megfelelően nem a *d*, hanem a *g* jelével van jelölve. Palatális *t'* hangra pedig példánk nincs.

d' h a n g : *Nigel* 35, *Preuigan* 100, *Geuriensis* 158, *Sumugiensis* 164, és talán *Magiug* II, 5.

n h a n g : *Narias* 40, *Bin* 49, *Gan* 55, *Nec* 57, *Mechina* 149.

p h a n g : *Bollera* 10, *Crali* 19, *Kimelan* 26, *Nadlan* 87.

Zöngés és zöngétlen zárhangok jeleinek felcserélése : A magyarországi emlékekre a legrégibb időktől fogva jellemző, hogy a zárhangokat zöngéség szempontjából következetesen megkülönböztetik egymástól. Kivétel ez alól a tíz-, sőt százazrekre menő adatok között alig van és ha egy-egy mégis akad, ezt figyelmetlenségnek, vagy leírási hibának foghatjuk fel. Az 1113. évi oklevél talán az egyetlen, ahol több ilyen felcserélés található : *g* helyett *k* : *Vvac* 3 ; — *d* helyett *t* : *Bollera* 10, *Nigel* 2-szer 35, *Vvedera* 15, és nyilván ide tartozik a csak másolatokban fennmaradt [*Narath*] 141. — *t* helyett *d* : *Dürmuz*, *Dormusc* 25, [*Dobroduc*] 146. — *p* helyett *b* : *Crumba* 63. Sőt ide vehető a *z* helyén álló *sz* is a *Solocus* 148. névben is. — Ez a nálunk ismeretlen sajátág nyilván az oklevélíró idegen származására mutat.

Ha okleveleink hangjelölési rendszerét összehasonlítjuk korábbi és későbbi emlékeink hangjelölésével, egy új helyesírási korszak kezdetét állapíthatjuk meg. Míg ugyanis a korábbi okleveleink (a tihanyi 1055. évi alapítólevél, a pannonthalmi

1093. évi összeírólevél és a veszprémi válygyi 1109. évi renovációs oklevél) a latintól eltérő hangok jelölésében egyszerű, egyes jeleket használnak, okleveleink az elsők, amelyek itt kettős jelekre térnek át, amely rendszer — mutatis mutandis — a mai napig is él. A korábbi rendszer ugyanis a következő volt:

XI. század :		1111, 1113. évi oklevelek :
$s \sim z$	hangok : $z \sim z$	: $s, z, sc, c \sim z$
$\tilde{s} \sim \tilde{z}$	„ : $s \sim s$	: $s \sim s$
$c \sim \tilde{c}$	„ : $c \sim c$	: $c, z, cz, zc, sc \sim c, s, sc, z, ch$
palatális	„ : t, g, n, l	: — g, n, l
k hang	: ált. k , ritkán c	: ált. c , ritkán k

Amint látni, okleveleink a régi jelölésmód valamennyi jelét átveszik, azonban ezek mellett új jeleket is bevezetnek. A legfeltűnőbb jelpár a $c \sim \tilde{c}$ hangértékekben a $z \sim s$, amelyek az előző oklevelekben nem fordulnak elő ilyen hangértékben. A másik újítás, amely évszázadokra állandósul, a $\tilde{c}$ hangértékű ch , itt még szerény helyet foglal el a többi mellett. Hasonlóan aránylag nem gyakori az s hangértékű sc sem, amely ettől kezdve rövid ideig az s hang leggyakoribb jelévé válik. Teljesen elszigetelt, és később is csak szórványosan előforduló jel az s hangértékű c . A többi jel vagy e jelek összekeverésének (pl. a c hang c és z jele mellett cz és zc , a $\tilde{c}$ hang s és c jele mellett sc), vagy pedig a rokon hangok régebbi azonos jelölésének hatása alatt jelentkező analógiának köszöni létét. Így pl. a $\tilde{c}$ hangértékű z jel nyilván a c jelnek c és $\tilde{c}$ hangértéke miatt a c hangról terjedt át. Ilyennek tarthatjuk az egyszer előforduló c hangértékű sc -t is.

Nincs terem itt a legrégibb magyar hangjelölési rendszernek a szomszéd népek rendszerével való összehasonlítására és eredetének tárgyalására, elég talán annyi, hogy minden feltűnő egyezései ellenére egyikkel sem teljesen azonos és hogy végeredményben a latin nyelv korabeli ejtésén alapszik.⁵ Okleveleinkben felbukkanó új jelek eredetének kérdésével azonban foglalkoznom kell, mert ez némileg összefügg okleveleink nyelvi vizsgálatával is.

Már Melich, SzJöv. I, 2, 24. rámutatott arra, hogy a c hangértékű z jel német eredetű, amit Bárczi (MNy. XL, 327) is elfogad. Ugyanaz a véleménye a $\tilde{c}$ hangértékű s jelről is (uo. 21). A német oklevelekben a szláv c -t általában z -vel, a szláv $\tilde{c}$ -t pedig legtöbbször s -sel jelölik, aminek az a magyará-

⁵ E kérdéssel a Magyar helyesírás története a könyvnyomtatás koráig c. megjelenésre váró munkámban foglalkozom bővebben.

zata, hogy az őfelnémet nyelv későbbi szakaszában nem volt *s* (az eredeti *s* ugyanis *š*-nek, vagy *ž*-nek hangzott), a *č* pedig mindig hiányzott. Hogy itt nemcsak hang-jelölésről, hanem hang-helyettesítésről van szó, bizonyítja, hogy a szláv eredetű német hn.-ekben a szláv *s*-nek ma *c* (írva *z*-vel), a *č*-nek pedig ma *s* felel meg.⁶ Erre mutat a Freisingeni X. szd.-i szlovén nyelvemlék hangjelölése is, ahol a *c*-t és az *s*-et általában *z*-vel, a *č*-t és az *š*-et pedig legtöbbször *s*-sel írják.⁶ Az emléket pedig kétségtelenül német műveltségű papok írták.

Valószínűleg idegen, talán német hatást kell látnunk az *st*, *sp* hangkapcsolatokban az *s* jel használatában. Ismeri ugyan a XI. századi gyakorlat is (B á r c z i : MNy. XL, 326), azonban olyan következetességgel, mint a mi okleveleink, egyetlenegy emlékünkben sem található. Az egyetlen *Rauzi* 58. kivételével mindig így van írva. Ez jellemző a német és német hatás alatt írt emlékekre. Nem lehet azonban német sem a *k*, sem magánhangzó előtti *s* hangnak *s* jelölése, amire pedig emlékeinkben néhány példánk van. Ezek inkább francia hatásra mutatnak. Kétségtelenül német azonban a zöngés-zöngétlen zárhangok összeeszerelése, mert a németben a zöngés-zöngétlen korreláció helyett aspirált- nem aspirált korreláció van.

Ezzel szemben határozottan francia eredetű sajátságok az *s* hangnak *sc* (B á r c z i : MNy. XXXI, 74, 140) és *c* jele (B á r c z i : MelichEml. 43), a *č* hang *ch* jele (B á r c z i, ib. 32) és a *k* hang *qu* jele (B á r c z i, A magyar nyelv francia jövevényszavai 8 l). És talán szintén francia a *k*-nak *c*-vel való jelölése is, amely itt szinte következetesen található.

A többi sajátság már a korábbi emlékekben is megtalálható. Közülük itt főképp a *v* hangértékű *vv*-t kell megemlíteni, amely ugyanilyen alakban csak még egy esetben fordul elő (1156 : K n i e z s a ; MNy. XXIV, 318).

Egészben véve emlékeink hangjelölése átmeneti jellegű, amely a XII. századi okleveleink szórványait jellemzi és amelynek első képviselői éppen a mi okleveleink. Legfontosabb sajátágaik a német és francia hatások keveredése a régi jelölésmódokkal, anélkül, hogy akármelyik kizárólagossá tudott volna válni. Ez a tarkaság a XII—XIII. század határán megszűnik, a jelölésmód egyszerűsödik, a XII. századi újítások közül csupán a *č* hangértékű *ch* ver gyökeret. Emellett bizonyos szívfóságot tanúsít az *s* hang *sc* jele és a *k* hang *c* jele is, míg a többi a XII. sz. folyamán, esetleg a XIII. sz. elején teljesen kivész, később nyoma sem marad.

⁶ Vö. Braune, Althochdeutsche Grammatik³ 159. §.; Pirchegger, Untersuchungen über die altslovenischen Freisinger Denkmäler. Leipzig, 1931. 35; Pirchegger, Die slavischen ON der Mürzgebiet. Leipzig, 1927. 212; P. Lessiak, Beiträge zur Geschichte des deutschen Konsonantismus. Brünn—Prag—Leipzig—Wien, 1933. 80 kk.

IV. Hangtan.

A magyar hangtörténeti kutatásoknak eredendő fogyatékossága a finnugor magánhangzók eredeti hangszínének bizonytalansága. Máig sem sikerült a magánhangzók terén többé-kevésbé elfogadható alapalakokat kikövetkeztetni. Ezért tehát nehéz megállapítani a magyarban, hogy melyik hangszín az eredeti. Ezt a hiányzó alapot a magyarban bizonyos fokig a jövevényszavak összehasonlító hangtana pótolja. A számba jövő török, szláv, latin és német elemek eredeti hangalakja ugyanis a legtöbb esetben világos, a magánhangzók eredeti hangszíne általában megállapítható, tehát a magyar hangtörténeti kutatásoknak alapul szolgálhat. Ezért mi is a továbbiakban az idegen, szláv, német, latin nyelvi anyagból fogunk kiindulni, következtetéseinket elsősorban rájuk fogjuk építeni. Ezt különben már az a körülmény is indokolja, hogy a mi emlékeink névanyagának túlnyomó többsége nem magyar eredetű. Okleveleink névanyagának azonban a magyar nyelvtörténet szempontjából van egy súlyos gyengéje. Az ugyanis, hogy neveink nagy többsége nem magyar, hanem tót nyelvterületről való, amelyen a magyarság mindig csak csekély számban, szórványosan lakott, sőt még ez is korábban-későbbben, beleolvadt a környező tót lakosságba. Ezeken a vidékeken az átvett helynévanyag nem mindenütt él megszakitatlanul a magyarság ajkán, a mai magyar névalakok nem mindenütt képviselik a X—XI. században átvett alakok megszakitatlan hagyományát, s ezért e nevekből nem lehet mindig következtetni a közmagyar hangfejlődés tendenciáira.

Magánhangzók. a hang. A tót *a*-nak okleveleinkben mindig, minden helyzetben *a* felel meg. Az első szótag *a*-ja ma a *Vág* 3, *Darázsi* 145. és talán a *Gány* 55. esetében hosszú. a többi esetben rövid: *Maniga* 66, *Krakován* 67, *Nadlány* 57, *Racsic* 89, 93, *Latkóc* 92. Valószínűleg rövid hang lehetett a *Batona* II, 18. és a *Jaresclau* II, 23. nevekben is. Az utóbbi szn. ugyanis a régiségben *Irozlou*, *Irizlaus* stb. alakban gyakran előfordul (*Kovács*, Index, VR. stb.), ez egy régibb **Joroszlou* alakot tesz fel (*Melich*: MNy. VII, 410), ez pedig csak rövid *a*-ból alakulhatott. A többi neveink közül a *Gány*-nak megfelelő somogymegyei *Gám* névben is hosszú, a vasmegyei *Karakó*-ban pedig szintén rövid az *a*. Mindezen nevekben a magyar kvantitásnak a tótban is ugyanaz a kvantitás felel meg. Ez azonban egyáltalában nem jelenti azt, hogy a magyar és tót kvantitás minden esetben fedné egymást. Számos magyar-tót helynévpárban a kvantitás nem azonos, mint pl. *Káp* ~ tót *Kapince*, *Vásárd* ~ tót *Vaşardice* Nyitra m., *Sárfő* ~ tót *Sarjia* Pozsony és Nyitra m. stb. Egyébként a magyar kvantitás kérdése a szláv elemekben a legkevésbé tisztázott kérdések egyike, aminek oka főleg az, hogy ez a szláv nyelvekben is még eléggé problematikus.

Ismerjük ugyan a kvantitás legfontosabb okait, a kivételek száma azonban még elég tekintélyes, amelyeket nem lehet ez okokkal magyarázni.

Az utolsó zárt szótagban álló *-a-* a magyarban általában hosszú, akármilyen volt a kvantitása az átadó nyelvben. Ez arra vall, hogy itt az *-a-* a magyarban nyúlt meg. Emlékeinkben nagy számú ilyen adatot találunk. Ide tartoznak a szláv *-jane*, *-ar* képzős nevek és mások (pl. *Vvederat* 45, *Nouac* 94). Mai magyar alakjaik kivétel nélkül mind hosszú hangot tüntetnek fel.

o *h a n g.* Szláv eredetű nevekben általában, két eset kivételével mindig *o* : *Bolleral* 10, *Dorz* 32, *Copezan* 36, *Boencza* 42, *Golguz* 43, *Dobret* 45, *topol* 69, *Olesca* 71, *Cozuran* 79, 96, *Honor* 83, *Borscan* 85, *Nozdrogouz* 88, *Dobran* 90, *Nouac* 94, *Oposcen* 97, *Costelan* 105, *Zocol* 112, *Scobol* 133, *Dobroduct* 146. Ugyanez a helyzet német és egyéb eredetű nevekben is : *Kolin* 110, *Godefridus* 2, *Vvolferus* II, 26. — Kivételek : *u* : *Custolen* 62. és talán *Subissa* II, 15 ; egyszer pedig *a* : *Bagan* 54. — A német elemek közül talán idetartozik *Vlfodus* II, 21.

Ami ezeket a megfeleléseket illeti, a szláv *o* > ómagyar *o* (mai magyar *a*) szabályos megfelelés mellett (vö. *potok* > ómagyar *potok* > ma *patak*, szláv *okol*, *bajnok*, *gnof*, *gobino*, *konica* stb. > magyar *akol*, *bajnok*, *ganaj*, *gabona*, *kanca* stb. ; hn.-ekben : *Bagonya* Hont m., *Kapronca* < szláv *Koprivnica*, *Magloca*, Sopron m. < szláv *Mogylica* stb.) nem ritka az *u* sem, pl. 1254 : *Zubuzlou* W. II. 246, ma *Szoboszló* > szláv *Soběslav* 1296 : *Munuzlou* Cs. III, 84, ma *Monoszló* Zala m. < szláv *Monislaw* ; 1245 : *Bujuslou*, 1288 : *Buguslou* Cs. III, 592 : Sopron m. < szláv *Boljeslav*, vö. 1290—1300 : *Buluzlou* ~ *Bogozlou* HOKI. 174—5 : ma *Bogyoszló*, Sopron m. 1341 : *Ruzgun* AO. IV, 71, 113 : ma *Rozgony*, Abaúj m. < szláv *Rozgon* szn. 1267 : *Dubruzlou* szn. HO. VIII, 109 < szláv *Dobroslav* szn. stb. Ezekben az esetekben ma *o* a magyar megfelelés. Valószínűnek látszik, hogy itt nyiltabb hangrendszerű magyar nyelvjárásokkal van dolgunk, amelyek a szláv zártabb *o*-t *u*-val helyettesítették. Ezt annál is inkább feltehetjük, mert hasonló megfelelések török eredetű szavainkban (pl. ómagyar *bur*, ma *bor* < török *bor*), és német neveinkben is előfordulnak (pl. *Fulco*, *Fulcumar*, *Fulbert* stb. < német *Volk*-, vö. *Kniezsa* : UngJb. XVII, 285). A kérdést azonban még földrajzilag kell megvizsgálni.

A szláv *o* > ómagyar *o* > ma *a* fejlődés tükröződik a *Dorz* 32, *Boencza* 42, *Golguz*, *Topol* 69 és *Scobol* 133 nevekben. A többi esetben azonban ma is *o*-t találunk. Ezek a nevek azonban mind szláv nyelvterületen fekvő helységekre vonatkoznak, feltehető, hogy a mai név későbbi átvétel. Emellett vallanak pl. néhány ma *o*-val hangzó helységre vonatkozó későbbi adatok, amelyek az eredeti és mai *o* helyén *a*-t mutatnak (vö. *Borcsány* 85, ma *Dovorán*, Nyitra m. : 1285 : *Davar* Száz. 72 : 310, 1387 : *Dawar*

ApponyiOkm. I, 216, < szláv *dvor* 'udvar', *Brogyán*, Bars m. : 1293 : *Borogen* HOKl. 138, 1344 : *Baragyon* ApponyiOkm. I, 127 < ótót *Brodzane* 'gázló mellett lakók' stb.).

Feltűnőbb azonban, hogy a Zoboralján van néhány név, amelyeknek az eredeti *o*-ja a mai napig megmaradt : *Kolon* 110, *Pográny* 123, *Kosztolány* 105, pedig itt a nevek hagyománya a magyarban sohasem szakadt meg. A *Kosztolány* név különben mindenütt *o*-val hangzik, *Pográny* pedig az *o-á* típusú szavakhoz tartozik, amelyekben az *o* fejlődése tudvalevőleg nem azonos más helyzetű *o* fejlődésével (G o m b o c z, ÖM. II, 77). Talán szabad ebben bizonyos nyelvjárási sajáttságot látnunk.

u h a n g. Az eredeti szláv *u* okleveleinkben mindig *u*-val van képviselve : *Lucinci* 50, *Turna* 91, *Turc* 101, *Bucouna* 150, *Cozuran* 79, 96. Sajnos, ezek közül a magyarban csak a *Turóc* névnek van ma megszakítatlan hagyományú megfelelője, az is a magyar települési területtől távol levő vidékre vonatkozik. Egyébként e vidéken is megvan a másutt is igazolható *u > o* hangfejlődés : *Zubur* ma *Zobor* 1, *Lo-cuplot*, később *Koplot*, ma *Kaplat* 44, *Kolos*, *Nyitra* m. : 1293 : *Clus* HOKl. 137 stb.

Szláv mélyhangú *y h a n g* : Egyetlen egy eset tartozik ide : *Bistric* 52. Megfelelése, mint szláv jövevényszavakban általában, *i*, amely esetleg a többi *i*-vel együtt *e*-vé fejlődött (pl. *Beszterce*, *Zólyom* és *Beszterce-Naszód* m. < szláv *bystrica*).

Szláv *ě h a n g*. Az *ě* eredeti hangszíne még ma sincs tisztázva. A szláv nyelvek közül egyesekben, mint a keleti bolgárban és a lengyelben bizonyos helyzetben *a*-vá, más nyelvekben, mint a szerb-horvát *i*-ző nyelvjárásában és a kisoroszbán *i*-vé lett, a többiben pedig összeesett az *e*-vel és *e*-vé fejlődött. Okleveleinkben kétféle megfelelése van : *i* és *e* : Egyfelől *Piscan* 78, *Bristem* 60, *Zutisca* 117. Másfelől : *Pescan* 78, *Preuigan* 100, *Dreuenizza* 106, *Trebisc* 109, *Vvederat* 57, *Deda* II, 8. és talán *Mechina* 149. — Ez a kettősség megvan nemcsak helyneveinkben, hanem jövevényszavainkban is (pl. *rilka*, *kalitka*, *taliga*, *pilis* ~ *beszéd*, *déd*, *derék*, *lép*, *lésza*, *répa* stb.). Ez a kettősség azonban nyilván szláv sajáttság, mert a szláv *e* a magyarban megmaradt *e*-nek. — A mi adatainkban jelentkező kettősségnél határozott földrajzi rendet lehet tapasztalni. A Zoborhegy-Pöstyén vonaltól délre *i*-t, attól északra pedig *e*-t találunk. Ugyancsak *e* van Zobortól ÉK.-re is.

e h a n g. Szláv eredetű neveken az első szótagban csak két esetben fordul elő : *Celsan* 82 és *Kimelan* 26. A többi esetben az *e* csak szóbeliséjében fordul elő : *Bollerat* 10, *Costelan* 105, *Mussenic* 5. Ezek a magyarban a magánhangzó illeszkedés tendenciája következtében más hangokká fejlődtek.

Egyéb eredetű *e* hangok közül megmaradt az *e* *Helmény* 24, *Szemő* 38, *Emőke* 121. esetében. *Helmény*, *Emőke* *e*-je nyílt, *Szemő* *e*-je pedig zárt volt. A *Nyék* 57. névben, mint mindenütt *e* névben, hosszú (nyílt, vagy zárt?) *é* van, *Cullese* > *Killics* 31.

névben *i*-vé lett, *Erig* > *Űrög* 8. esetében pedig nyilván zártabbá vált és labializálódott. Ámbár, ha feltesszük, hogy a *Niget* 35. alakban elírás történt **Negit* helyett (a *négy* ~ *negyed* szóra vonatkozó források egyöntetűen az *e* nyíltsága mellett mutatnak), nem zárkozhatunk el attól a lehetőségtől sem, hogy az *Erig* alakban is betűcsere történt **Ireg* helyett. Annál is inkább, mert e névre vonatkozó valamennyi egyéb adatunk eredeti szökezdő *i*-re látszik mutatni.

i h a n g. Szláv eredetű nevekben az *i*-nek minden helyzetben *i* a megfelelője: *Sipco* 73, *Sis* 84, *Istobenize* 95, *Sire* 116, *Csitár* 118, *Nitria* 2. — *Trenciniensis* 4, *Mussenic* 5, *Lucinci* 50, *Saladisc* 59, *Rivvis* 76, *Livina* 86, *Radsciz* 89, 93, *Previgan* 100, *Subissa* II, 15. — Ezek közül egyben *i* > *é* változás történt (*Sire* > *Zsére* 116), az utolsó zárt szótagbeliek asszimilálódtak: *Trencsén* 4, *Mocsonok* 5, míg a többieknek ma élő magyar megfelelőjük nincs (a *Rivvis* 76. névnek pl. a későbbi adatok tanúsága szerint ma **Röcse*, a *Livina* névnek pedig **Lévna* alakúnak kellene lennie). — Megmaradt a magyar eredetű nevek első szótagbeli *i*-je is: *Gimas* 114, *Cipicas* 56.

Szláv nazálisok. Az ősszláv nazálisok a tótban, csehben kb. a X–XI. század határán vesztették el nazális jellegüket. A csehben, tótban a nazális -*oból* *u*, az *e*-ből pedig *ā* > *ja* fejlődött. Okleveleink névanyagában a szláv nazálisoknak mindkét változatára vannak példáink. A megőrzött nazális azonban úgy magyarázandó, hogy e nevek a magyarság ajkáról vannak feljegyezve, amely ezeket még a X. század végén vette át. Az *o*-nak megőrzött régi alakja tükröződik a *Dumbo* 47, *Crumba* 63. nevekben, denazalizált ótót *u*-ra megy vissza a *Mussenic* 5, *Zutisca* 117. A *Mussenic* > *Mocsonok* névben a nazális hiánya azonban disszimilációval is magyarázható egy **Muncsenik* alakból. Az *e*-re csak egy bizonytalan példánk van: *Dobrel* 45. Helynevekben megőrzött szláv nazálisokra és jelentőségükre vonatkozólag vö. *Kniezsa*, *MgNép.* II, 372.

Szláv jerek. A jereknek nevezett félhangzók a szláv nyelvekben a X–XII. század folyamán alakultak át. Az úgynevezett gyenge helyzetben (általában a szó végétől számítva páratlan helyzetben, csak a jeres szótagokat véve figyelembe) nyomtalanul eltűntek, erős (vagyis páros) helyzetben pedig teljes vokálissá fejlődtek. A különböző szláv nyelvekben a kétféle jer vagy összeesett egy hanggá (mint pl. a nyugati szláv nyelvekben: *e*-vé, szlovénben: *e*-vé, szerb-horvátban: *a*-vá), vagy más-más hanggá fejlődött (mint az oroszban, bolgárban és a tót nyelv középső nyelvjárásában). A közép tótban a kemény *z* *o*-vá, a lágy *6* pedig *e*-vé vált. Hogy ez a fejlődés a tótban mikor ment végebe, nem tudjuk. A mi okleveleink volnának erre a legelső, legrégebbi forrásaink, ha fel lehetne tenni, hogy névanyaguk a tót nép ajkáról közvetlenül van lejegyezve. Ez azonban a legtöbb esetben nem áll. Névalakjaink a

legtöbb esetben elárulják, hogy magyar közvetítéssel, magyar hangalakon keresztül kerültek bele okleveleinkbe. Neveink legfeljebb arra mutatnak, hogy milyen volt a jerek állapota, amikor a kérdéses neveket a magyarság átvette.

z : Szóvégi helyzetben nincs nyoma. Ez azonban a magyar szóvégi magánhangzók lekopásával is magyarázható. Ilyenek : *Trencsén* 4, *Mocsonok* 5, *Bolleral* 10, *Custolen* 62, *Honor* 83, *Latc* 92 stb. Szó belsejében két példánk van : *Rivvis* 77, és *Istobenize* 95. Az első azonban nyilvánvalóan magyar alak, a *z* jer helyett álló *i* magyar ejtésekönyvítő hang a szókezdő *r* és *v* között. A másik esetben sem lehet tót alakról beszélni. A tót alak **Istebnice*, vagy (közép-tót nyelvjárásban) **Istobnice* volna, az *Istob-e-nice* *e*-je csak magyar ejtésekönyvítő hang lehet. Nem valószínű ugyanis, hogy a tótban a két egymásután következő *jer* vokalizálódhatott volna.

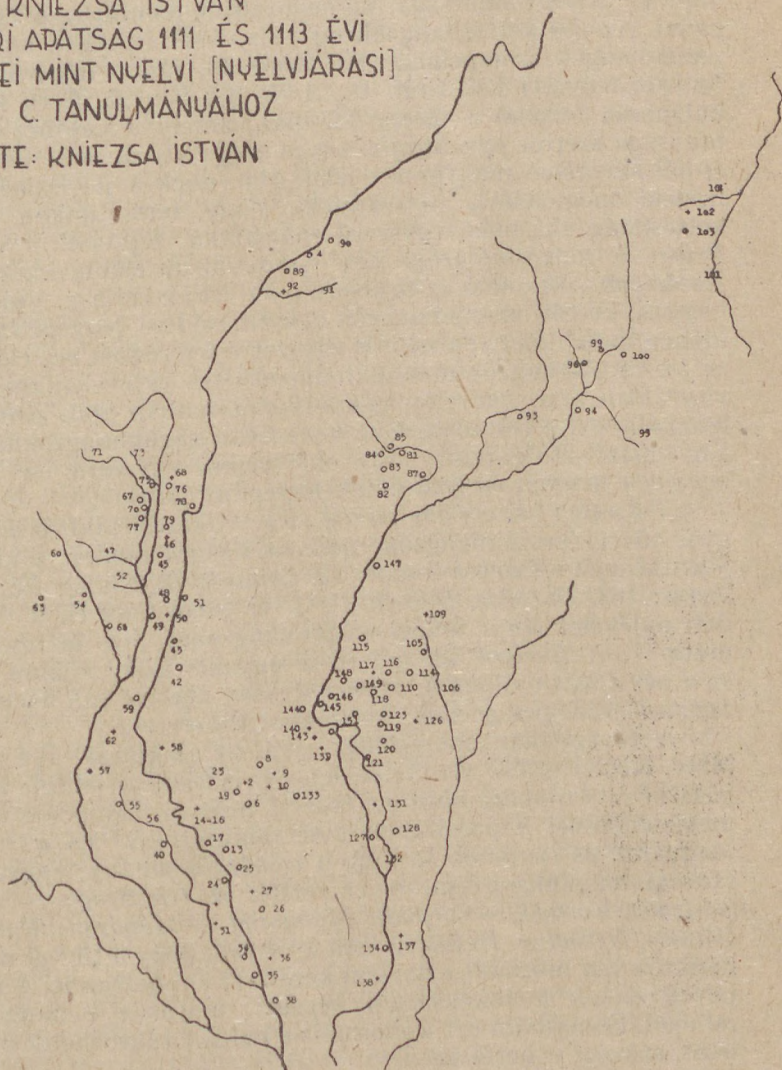
ö : Szóvégi helyzetben szintén nincs nyoma. Szóbelsejében két megfelelése is van : *e* : *Debrei* 7, *Olesca* 71, *Wesscan* 102, *Custolen* 62, *Pestrei* II, 20. ~ *Bistric* 52, *Volscit* 129. Az utóbbi nyilván még a jernek régebbi *i*-szerű ejtésére megy vissza, mint pl. a görög < szláv *grǫkz*, *igric* < szláv *igrǫcǫ*, *tiszt* < szláv *čostz*, stb., vö. *Melich* : MNy. VI, 444.

Szláv *r*, *l s o n a n s*. Ide a következő nevek tartoznak : *Chirna* 143, *Grincha* 151, *Mortua* 41, *Nozdrogouz* 88. és *Volscit* 129. Valamennyi esetben magyar hanghelyettesítéssel van dolgunk, amilyeneket szláv jövevényszavainkban is találunk (vö. *Melich* : MNy. VI, 444—5).

Kettős magánhangzók. A szláv nyelvekben kettős magánhangzók nem voltak. Ezek, amennyiben ma vannak, aránylag későn, mindenesetre okleveleink koránál jóval később alakultak ki. A szláv *av*, *ov*- szótagok azonban a magyarban *ay*, *ou* kettőshangzókká vokalizálódtak és más eredetű hasonló hangokkal azonosan fejlődtek. Ilyen diftongusok keletkeztek a magyarban a nyílt szótagban álló hangsúlytalan magánhangzók kiesése következtében is.

Szláv *-av-* : *Prauna* 103, ma *Próna*, *Jaresclaus* II, 23. Vö. latin *Mauritius* > magyar *Mauric* *Mouric* ~ *Mouruc* > *Móroc* (MNy. XXIII, 539), *Marót* 108. A fejlődésre vö. *Gombocz*, ÖM. II, 83. — *-ov-* : *Golgoc*-iensis, *Golguz* 43, *Dumbo* 47, *Craco* 67, *Sipca* 73, *Stro* 75, *Baimoz* 99, és talán *Cunoz* 80, *Poscoz* 72. esetében monophthongusnak látszó hangra következtethetünk. Két esetben azonban a szabályos diphtongus jelentkezik : *Nozdrogouz* 88, *Bukouna* 150. — Az *ou* kettőshangzónak egyszerű *o*-val való írása, mely más emlékünkből csupán a XIII. században kezdett meghonosodni, már több kutatónak felkelte figyelmét. *Jakubovich* : MNy. XIX, 81. nem hiszi, hogy az *o* itt magyar monophthongust jelölne. Mivel az oklevelek paleographiai és helyesírási szempontból kiütnek hasonló jellegű emlékeink sorából és francia eredetre mutatnak, ezt a

TÉRKEP
KNIEZSA ISTVÁN
"A ZODORI APÁTSÁG 1111 ÉS 1113 ÉVI
OKLIVELÉI MINT NYELVI [NYELVJÁRÁSI]
EMLÉKEK" C. TANULMÁNYÁHOZ
TERVEZTE: KNIEZSA ISTVÁN

sajátságot az oklevelek francia műveltségű írójának tulajdonítja. Ezt a feltevést Bárczi: MNy. XXXIX, 337. szakszerűen is megtámogatja, amikor kimutatja, hogy a korabeli francia emlékekben az *ou* diphthongust általában *o*-val írták. Ezt a véle-
ményt azonban, hogy az *o* itt nem a magyar *ou* > *ó* hangfejlő-
dést tükrözi, hanem egyszerűen az *ou* diphthongus francia ere-
detű jelölési sajátága, mi nem tudjuk fenntartás nélkül elfo-
gadni. Az *-i*-s kettőshangzók ugyanis okleveleinkben mint egy-
szerű hangok szerepelnek: *ei*: *Zeme* 38, *Emna* (nyilván elírás
**Emeca* helyett) 121, *Crali* 19, *Archi* 37, *Bin* 57, *Kezu* 138. De
különösen feltűnő a *Streca* 14. alak, amely a későbbi adatok
tanúsága szerint egy *Strojka* névre megy vissza, az *e* tehát egy
oi-ból származó magyar *é*-t jelöl. Ha ennek a jelölésnek nincs
francia megfelelője, nyilvánvaló, hogy területünkön az *i*-s
kettőshangzók már egyszerű hangokká fejlődtek. Az egy
Debrei 7. kettőshangzója úgy viszonylik az előbbiekhöz, mint
Nozdrogouz, *Bucouna* az egyszerű *o*-val írt alakokhoz. Valószínű,
hogy a kettős magánhangzók egyszerűsödése lényegében egy-
időben indult meg, ha nem is egyszerre fejeződött be. Ha pedig
az *i*-s kettőshangzók monophthongizálódása okleveleinkben nyil-
vánvalóan már igen előrehaladott stádiumban volt, nem lehet
letagadni ezt a lehetőséget az *u*-s kettős magánhangzóknál sem.
Én tehát azt hiszem, hogy okleveleink egyszerű *o*-i az *-ou*
helyén a magyar hosszú *ó*-nak legrégibb emlékei.

Tővégi magánhangzók. Okleveleinkben az óma-
gyar tővégi magánhangzók egész sajátágos módon, *e* alakban
jelentkeznek: *Zumboe* 3-szor; 17, *Copusde* 23, *Cullese* 31, *Bache*
2-szer: 163, *Quelede*, *Quelede* II, 27 és talán *Cace* II, 9. Az ere-
deti oklevelekben a tővégi magánhangzónak más biztos alapja
nincs is. A *Lucinci* 50. név *-i*-je ugyanis szláv többes nom.,
ez a név tehát nyilván közvetlenül szláv ajakról van lejegyezve.
Scumedi 125. pedig csak átiratokból ismeretes.

A tővégi magánhangzónak erről az alakjáról Bárczi:
MNy. XXXIX, 337 azt tartja, hogy ez is franciás jellegű hang-
jelölés. Azonban, mint az erdélyi magyar helynevek román
megfeleléseivel kapcsolatban már rámutattam (Kniezsa:
Magyarok és románok I, 152), a románok néhány magyar név
szóvégi magánhangzóját *e*-vel vették át (*Gesztrágy* ~ román
Giăstrade, *Korpád* ~ *Corpade*, *Monyorád* ~ *Mănărade*, *Pánád* ~
Pănade, *Hesdát* ~ *Heșdate*), ami arra vall, hogy a tővégi magán-
hangzók egy mormolt *e* hangon keresztül kophattak le. A román
nevek ennek a tökéletlenül képzett, mormolt *e* hangnak a
reflexei. És nyilván ezt a mormolt *e* hangot tükrözhetik okleve-
leink szóvégi *e* betűi is.

Magánhangzó illeszkedés. A magyar palato-
veláris magánhangzó illeszkedésnek okleveleinkben igen csekély
nyoma van. Mindössze három: *Vvederat* 45 (csak az első szótag),
Trebele 77. és talán *Medenz* 48. A többi név eredeti nem-illesz-

kedett alakban található: *Kimelan* 26, *Piscan* 57, *Vveza* 13, *Cipicas* 56, *Colin* 110, *Grincha* 152, *Mechina* 149, *Emna* 121. stb. Ismeretes azonban, hogy nemcsak idegen eredetű nem-illeszkedett alakok éltek sokáig a magyarban (pl. *megya*, *angyel*, *miloszt* stb. *Gombocz*, ÖM. II, 89), hanem bizonyos magyar képzők is sokáig csak mélyhangú alakban járultak magashangú szavakhoz is (pl. *Szépa*, *Kékcsa*, *Kéksa*, *Fehéra* stb., vö. *Pais*: MNy. VIII, 300). E korban tehát a nem-illeszkedett alakok a magyarban éppen úgy nem voltak idegen-szerűek, mint ma. Különben is az illeszkedés a magyarban csak tendencia volt, amelyet azonban a nyelv sohasem valósított meg tökéletesen.

Labialisálódás. - Erre a jelenségre okleveleinkben kevés példánk van: *Kezu* 138, *Copusde* 23, *Cullese* 31. Az ü-zésnek területünkre való behatolására vonatkozólag l. *Bárczi*, Régi magyar nyelvjárások 23. Azóta ez a jelenség további tért nyert. Így *Ürög* 8, *Szimő* 38, *Vedrőd* 45, *Szőllös* 128. nevekben megfigyelhető az ü-zés, illetőleg ő-zés előnyomulása. A *Copusde* alakban, ha szabad ebből az egy adatból következtetnünk, az első szótagnak *ü* > *ő* változás, nyiltabbá válás történt, amire az egész oklevélben más példánk nincs.

Mássalhangzó k. A magyar mássalhangzórendszer nagy átalakulása az előmagyar korban, még a török hatás előtt zajlott le. Azóta a magyar mássalhangzórendszer csak csekély változásokon ment keresztül. Mindenekelőtt néhány hanggal bővült. Így meghonosodott a *c*, *zs* (az utóbbira vö. *Kniezsa*: MNy. XXIX, 94) hang, palatálisok közül a *ty* és *ly*. Az első kettő okleveleink korában már szerves része a nyelvnek. A szláv *c* hangot ugyanis egy kivételével (Marót 108) mindig *c*-vel veszik át, ami világosan bizonyítja e hang meglétét. A *Volsci* 129. *t*-je nyilván elírás *c* helyett, ami paleográfaiilag e korban tökéletesen érthető. A *zs*-re az egy *Zsére* 116. is elegendő bizonyíték. E hang ma is ritka. A palatális *l*-re példánk nincs, az *l*-re csak három: *Bollarat* 10, *Nadlan* 87 és *Crali*, de ma csak ez utóbbinak van a mai nyelvben folytatása. A tót hangok közül megemlítendő, hogy az összsláv *dj*-ből származó mai *dz*-nek szabályos megfelelője a mai magyar *gy* (*Preuigan* 100, vö. *Moór Élemér*: ZONF. VI, 123), míg a mai palatálisan hangzó tót *de*, *di*, *ne*, *ni* stb. kapcsolatoknak a magyarban kemény *d*, *n* felel meg (vö. erre *Kniezsa*: Études Slaves et Roumaines I, 1), a mi okleveleinkben is: *Vvederat* 45, *Medenz* 48, *Saladisc* 59, *Zutisca* 117, *Mussenic* 5 és nem **Vvegeral*, **Mocsonyok* stb.). Egyebekben a tót mássalhangzóknak a magyarban is ugyanazok felelnek meg.

Szókezdő mássalhangzócsoporthok. A magyar nyelv tudvalevőleg szó elején nem szereti a mássalhangzócsoporthokat és azokat lehetőleg kiküszöböli. Ennek három módja van: vagy a mássalhangzók közé fejleszt egy magánhang-

zót (*k-i-rály*, *b-a-rát*, *K-e-lemen*), vagy eléjük (*i-skola*, *o-strom*, *a-sztal*, *e-sztergár*), vagy pedig a mássalhangzócsoporthoz egyik hangját elejti (pl. *toklász* < szláv *stoklasa*, népnyelvi *telázsi* < német *Stellage* stb., illetőleg *Szaniszló* < szláv *Stanislav* stb.). Ez utóbbi eset a régi nyelvben rendkívül ritka, és csak bizonyos mássalhangzócsoporthoz korlátozódik. Így pl. a szláv szókezdő *šč*-nek magyar *cs*- megfelelője (szláv *ščava* > magyar *csáva*, *Ščitnik* > *Csetnek* stb.) a mássalhangzócsoporthoz ez utóbbi feloldási módját mutatja.

Okleveleink szláv névanyagában az eredeti mássalhangzócsoporthoz általában megvannak. Kiküszöbölésükre való törekvés csupán három esetben található: *Csitár* 118, *Dorz* 32, *Golguz* 43. Az eredeti állapotot feltüntető nevek közül a későbbi korban a következők jelentkeznek más szókezdettel: *Streca* 14, *Crali* 19, *Crumba* 63, *Trebele* 77, *Trusmer* 130, *Drasey* 145, *Grincha* 151, sőt *Prauna* 103. is, míg a többieknek ma is kettős mássalhangzós szókezdet felel meg (*Trencsén* 4, *Craco* 67, *Preuigan* 100, *Trebisc* 109), vagy pedig ma e néven ismeretlenek (*Bristem* 60, *Gron* 126, *Staul* 152). A mássalhangzócsoporthoz kiküszöbölése a magyarban azonban nem hanghelyettesítés-szerűen, ugrásszerűen, hanem hosszú fejlődés során, fokozatosan történt, amint azt számos jövevényszavunkra vonatkozó történeti adatok világosan mutatják (*barázda*: 1095: *huzeu brazda*; *barát*: *bratim* HB.; *berkenye*: 1055: *brokina*; *keresztút*: 1256: *diuisio duarum viarum*, vulgo *cryst* ut OklSz. stb.). Ez pedig arra vall, hogy bizonyos mássalhangzócsoporthoz, elsősorban úgy látszik zárhang + *r*, az ómagyar korban nem voltak lehetetlenek és ezeket a nyelv csak hosszú idő múlva oldotta fel. Teljesen azonban sohasem küszöbölte ki, ahogy pl. a *drága*, *Krisztus*, *krajcár* esetében ma is ismerjük.

A *tót nevek szövége*. A nevek tárgyalásánál láttuk, hogy számos nevünket a szláv helynévadási törvények és a mai tót megfelelések figyelembevételével -e-re végződő többes nominatívusi alakokból magyaráztuk. Ez nem azt jelenti azonban, mintha a magyar alakok pontosan ilyen -e végű alakokból fejlődtek volna, a magyar nevekben tehát egy szövégi -e lekopásával kellene számolni. Hogy ezek a rekonstruált alapalakok éltek-e még a tót-magyar érintkezés kezdetén, amikor neveink nagy része a magyarba átkerült, semmivel sem bizonyítható. Ezek ugyanis többes nominatívusi alakok, amelyek kezdetben a helyek lakóira vonatkoztak. Amikor azonban a neveket az emberekről a helyre kezdték vonatkoztatni, a többes nominatívust csakhamar az accusativus kezdte kiszorítani, amely a *jan*-, *-ar* végű neveknél -y. Ez az -y a magyar tövégi magánhangzóval együtt szabályosan lekophatott. Ez ellen szól azonban az, hogy olyan tövű nevekben sem találunk tövégi magánhangzót, amelyeknek többes accusativusa -e-re végződik (pl. *Radscic* 89, 93: tb. nom.: *Radčici*, acc.: *Radčice*), sőt vannak

nevek, amelyeknek tb. nom. és acc. -e-je is hiányzik (*Saladisc*: *Siladice* helyén). Még súlyosbitja a helyzetet, hogy helységnevekben a szóvégi magánhangzó hiánya olyan nevekben is megvan, amelyekre aránylag csak kései korokból van példánk. Ebből Melich, HonfMg. 371. azt következteti, hogy ezek a magyar alakok sem a szláv nominativusokból, sem accusativusokból nem származnak, hanem a többes genitivusokból valók. Syntaktikailag a genitivus érthető, mert a szláv nyelvekben az irányt jelző praepositíók nagy része mellett genitivus áll (iz '-ból', ol '-től', a tóban do '-be'), alakilag pedig a tb. genitivus a legtöbb esetben a jer lekopása után mássalhangzóra végződik. A magyar alakok tehát (*Kimelan* 26, *Piscan* 29, *Copezan* 36, *Pescan* 78, *Cozuran* 79, *Celsan* 82, *Borscan* 85, *Nadlan* 87, *Nouac* 94, *Costelan* 106, *Csitár* 118, *Gerencsér* 151, *Vvederat* 45, *Saladisc* 59 stb.) a 'ba, be, ból, ből, tól, től' jelentésű praepositíós szerkezetekből vonódtak el (l. Kniezsa: MNy. XXXIX, 9). Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a mássalhangzós szóvég a szláv magánhangzós szóvéggel szemben csak helységet jelölő neveknél található, míg a vízneveknél ez teljesen ismeretlen. A mi okleveleinkben is a vízneveknél a szóvégi szláv magánhangzó sohasem hiányzik (pl. *Blavva* 61, *Olesca* 71, *Livina* 86, *Istobenize* 95, *Zutisca* 117, *Dreuenizza* 106 stb.). — Okleveleinkben egyetlenegy példa van a tb. nominativusi -i-re: *Lucinci* 50, ez azonban nem magyar, hanem szláv nyelvi alak.

Francia nyomok. Régóta ismert tény, hogy mindkét oklevelünkben számos francia sajátság rejlik. Már Hajnal István rámutatott arra, hogy okleveleink szerkezete, betűvetése a korabeli francia emlékekkel van rokonságban (Írásbeliség az írásbeliség felújulása korából. Bp., 1921. 46, 107). Hangjelölésében, mint láttuk, számos francia eredetű sajátság található. Felmerül tehát a kérdés, nincs-e okleveleink névanyagában a francia nyelvnek is valami nyoma. Ilyent mint láttuk, már Bárczi is talált a *Staul* 151. névben, *Smila uer* pedig (334. l.) a *Lac* 16. halastó nevében sejtett. Ehhez hozzáfűzhetjük még Kaplat falu *Locuplot* 44. alakját, amely aligha lehet más, mint a francia himnemű határozott névelő, amely ma *le*, a XI—XII. századforduló táján azonban Bárczi szíves közlése szerint *lo* alakú volt. És talán szabad ezt feltételeznünk a *Laprechima* 21. névben is. Ezeket úgy magyarázhatjuk, hogy a határösszeíró bizottság e neveket az apátság francia tagjainak szájából hallotta, akik e neveket francia névelővel *lo Kuplot*, illetőleg *la Precsima* alakban mondták be. A *Locuplot* alak esetében ez a feltevés majdnem bizonyos, a *Laprechima* esetében pedig igen valószínű. De nyilván így kell a másik két nevet is értelmeznünk. Ezek az illető földrajzi adottságoknak francia nyelvi megjelölései, amelyeknek azonban a környező lakosság nyelvében valószínűleg más, de értelmileg megfelelő nevük volt. Hogy esetleg nincs-e oklevelünkben ezeken kívül más francia

nyelvi sajátság is, azt nálam avatottabbak döntsék el. Azt azonban hangsúlyozom, hogy egyes magyar kutatók véleménye, mely szerint okleveleink írója idegen, magyarul alig tudó ember volt (J a k u b o v i c h : MNy. XIX, 81), ilyen fogalmazásban nem fogadható el. Lehet, hogy oklevelünk leírója nem volt magyar, azok az emberek azonban, akik az egyes birtokok határait a helyszínen lejegyezték és akiknek jegyzeteit az oklevél-író felhasználta, túlnyomó többségükben tudtak magyarul, sőt valószínűen magyarok is voltak. Különben érthetetlen volna, hogy az oklevelekben végeredményben nincs egyetlen egy adat sem, amely a korabeli magyar hangtannal nyilvánvalóan ellenkeznék. A *Rad-sciz* alak pedig feltételezi a tót nyelv bizonyos ismeretét, annyit mindenesetre, hogy a név a *Rad-* szn. származéka.

V. Eredmények.

Bár a zobori két oklevél körülbelül kétszázat kitevő szórványának nagy többsége nem magyar, hanem szláv eredetű, a magyar nyelvtörténet szempontjából mégis nagy a jelentősége. Biztos alapul szolgál a magyar hangtörténet számára, bizonyos fokig biztosabbul, mint a finnugor eredetű magyar nevek általában. Itt ugyanis a magánhangzók eredeti hangszíne és a fejlődés mértéke is majdnem minden esetben megállapítható. Ilágosan látható, hogy a szláv hangokat a magyarság eredeti hangszíneben vette át és azok a magyarban általában nyiltabbakká váltak.

Nyelvjárási szempontból az oklevelek névanyaga elég szegényes. Határozottan csak egy jelleg domborodik ki. A szláv *e*-nek a Nyitra—Galgóc vonaltól D.-re zártabb, *i*-szerű, attól északra pedig nyiltabb, *e*-szerű hang felel meg. Ez azonban nyilván szláv és nem magyar sajátság. Magyar sajátságnak csak akkor volna minősíthető, ha ezt a jelenséget a szláv *e*-nél is igazolni lehetne, ami azonban lehetetlen. Egy másik szláv nyelvi sajátosság, hogy e területen a nyugati-szláv *dl* helyén pusztá *l* található. Mint azt már más helyen kimutattam, ez a sajátság egyéb kétségtelenül délszláv sajátságokkal együtt fordul elő és arra vall, hogy e vidék eredeti szláv lakossága nem nyugati, hanem déli szláv volt (*Études Slaves et Roumaines* I, 139).

A magyar elemek általában *i*-ző nyelvjárásból valók, van azonban az *ü*-zésnek is kétségtelen nyoma. Nyelvjárásunk tehát már a XII. század elején is kevertnek látszik. Talán a szláv *o*-nak a közmagyartól eltérő fejlődésében, amely a Zobor-alján mutatkozik, szintén szabad bizonyos nyelvjárási eltérést látnunk. A kérdést azonban a vidék egyéb névanyagának megvizsgálásával kellene tisztázni.

Kniezsa István.

Névmutató.

(Csak az oklevél hely- és személyneveit tartalmazza.)

Adradic 51	Colomannus II, 1	Furras 20
Agriensis 160	Copezan 36	Galgoc 43
Archi 37	Copusde 23	Gan 55
Baba 5	Coşmas 28	Gány 55
Bacha II, 7	Costelan 105	Gaufrédo II, 2
Bache 163	Cozuran 96, 79	Gelisca 98
Bagan 54	Craco 67	Gerencsér 151
Baimoz 99	Crali 19	Geuriensis 158, 140
Bajmócska 42	Crumba 63	Gimes 114
Besan 68	Cullesc 31	Godefridus II, 2
Bicharënsis 159	Cunoz 80	Golguz 43
Bin 49	Cup II, 14	Grincha 151
Bistric 52	Curtoiz 142	Gron 126
Blavva 61	Custolen 62	Hethény 24
Boencza 42	Cyrinc 132	Hlohovec 43
Bohunice 54	Család 147	Honor 83
Bojmice 99	Csipkesd 56	Istobenice 95
Bojničky 42	Csitár 118	Issol 9
Bollerat 10	Csombaj 17	Jaresclau II, 23
Borcsány 85	Debokan 81	Kaplat 44
Borocan 85	Debrei 7	Karstis 39
Botona II, 18	Debröd 7	Ker 127
Boze 22	Deda II, 7	Kescu 134
Bristem 60	Doardi 11	Keszi 134
Bucouna 150	Dobran 90	Kezu 138
Buquen II, 10	Dobret 46	Killics 31
Bus 12	Dobroduct 146	Kimelan 26
Cabaj 133	Dorz 32	Királyi 19
Cace II, 9	Drasey 145	Kocurany 96
Caliz II, 29	Dreuenizza 106	Kolon 110
Celsan 82	Dumbo 47	Koplotovce 44
Céténke 132	Durada 11	Koromp 63
Ceum II, 24	Durmuz 25	Kostolany 105
Chetmich 24	Elefant 115	Kosztolány 62
Chirna 143	Emna 121	Köpösd 23
Chonadensis 161	Emöke 121	Krakovany 67
Chonadiensis 161	Erig 8	Kuth 136
Ciker 124	Ettheio II, 4	Lac 16
Cipicas 56	Ettheius II, 4	Lapas 120
Colin 110	Farkasd 34	Laprechima 21
Colocensis 155	Figa II, 16	Late 92
Colomagnus II, 1	Forcas 34	Livina 86

- Locoplut 44
 Losonc 50
 Lucinci 50
 Madunice 44
 Maga 33
 Magiug II, 5
 Mala II, 25
 Malánta 119
 Malga 66
 Malzenice 66
 Maniga 66
 Marot 108
 Mechina 149
 Medenz 48
 Merfyhe 149
 Messan 74
 Mocsonok 6
 Modor 113
 Molunta 119
 Morowa 108
 Mortua 41
 Mundi 135
 Nadlan 87
 Narath 141
 Narias 40
 Nec 57
 Nega 33
 Nevvic 122
 Niget 35
 Nitra 2
 Nouac 94
 Nozdrogouz 88
 Nyárasd 40
 Nyék 57
 Nyitra 2
 Olesca 71
 Onor 83
 Oposcen 97
 Orviste 76
 Ostrov 75
 Penet II, 11
 Peregrin II, 17
 Pescan 78
 Pestrei II, 20
 Petre II, 13
 Piscan 29
 Piscar 30
 Pogran 123
 Polireca 104
 Porcus, Porco II, 3
 Posco II, 22
 Poscoz 72
 Pöstyén 78
 Prauna 103
 Preuigan 100
 Prudas 130
 Queletde II, 27
 Qouscu 134
 Radsciz 89, 93
 Racsic 93
 Rauzt 58
 Reza 15
 Rezi 15
 Rivvis 76
 Saladisc 59
 Scala 111
 Scalad 147
 Scitar 118
 Scobol 133
 Scumedi 125
 Sciun II, 12
 Selčiansky 82
 Sibel 65
 Sile 64
 Sipco 73
 Sire 116
 Sis 84
 Sitar 118
 Sók 26
 Solocus 148
 Sorlo 144
 Spectaculi 70
 Staul 152
 Streca 14
 Strigoniensi 154
 Stro 75
 Stryka 14
 Subiniza 107
 Subissa II, 15
 Sumugiensis 164
 Sumuginensis 164
 Syrine 132
 Szentharaszt 58
 Szilád 59
 Szimő 38
 Szöllös 128
 Szutucka 117
 Tavvicz 53
 Tawarnyc 137
 Thebaldus II, 28
 Theobaldus II, 28
 topol 69
 Tornóc 25
 Tórozlin 131
 Trebeta 77
 Trebisc 109
 Trencsén 4
 Tribecs 109
 Trusmer 131
 Turc 101
 Turna 91
 Udvarc 32
 Una II, 6
 Urög 8
 Vág 3
 Vecse 13
 Vespremensis 156
 Vlfodi II, 21
 Vochoi 139
 Voderady 45
 Vöc 129
 Vörösvár 49
 Vra 18
 Vracensis 157
 Vvaradiensis 162
 Vvederat 45
 Vveza 13
 Vvlscit 129
 Vvolferus II, 26
 Wesscan 102
 Willermus II, 19
 Zagoriensis 153
 Zagrabiensis 153
 Zeme 38
 Zobor 1
 Zocol 112
 Zoulous 1
 Zumböe 17
 Zutisca 117
 Zsére 116

Az *ú* és *ű* hangok a hosszúpályi népnyelvben.

Bár a magyar irodalmi nyelv megszületése és tudatos használata előtt minden nyelvemlékünk egy-egy nyelvjárás nyelvemléke, mai nyelvjárásaink pedig hozzáférhetők a kutató számára, egy-egy nyelvjárás nyelvtörténeti vizsgálata mégis nehéz feladat, de nem hanyagolható el. A nyelvtörténeti vizsgálódás módszertani elveit azonban nem lehet olyan könnyen alkalmazni ilyennemű munkánkban, ahogy pl. K l e m m ajánlja (vö. Az Alföld nyelvi földolgozása. Az Alföldi Tud. Int. évk. 1944—45. Szeged, 1946. 82). Sem az ascendens, sem a descendens módszerrel nem lehet hiánytalanul nyomon követni egy-egy nyelvjárás akárcsak egy nyelvi jelenségét is.

A differenciáló és integráló erők dialektikus küzdelme, mely a nyelv életét állandóan jellemzi, azt követeli tőlünk, hogy nyelvjárástanulmányainkban ne elégedjünk meg a pusztá ténymegállapítással, az adott nyelvi állapot ábrázolásával, hanem tekintsünk szét minden irányban, s vizsgáljuk, hogy miből és hogyan jött létre a mai állapot. Vagyis módszertani szempontból nem tartjuk helyesnek a synchronicus és diachronicus nyelvvizsgálati mód merev szétválasztását. Nyelvjárástanulmányainkban ugyan ez a szempont, mely egyszerre vizsgálja az adott nyelvi rendszert és kifejlődését, nagyobb feladatot ró ránk, súlyosabb munkát jelent a kutató számára. Adva van ugyanis számára a vizsgálandó nyelvjárás, adva vannak a történeti adatok (ezek közt talán olyanok is, melyek éppen a vizsgált nyelvjárás emlékei), továbbá a többi nyelvjárás és a köznyelv meg az irodalmi nyelv. Ezek között az adottságok között levő hézagokat feltevésekkel kell kitölteni, — éppen úgy, mint amikor nem nyelvjárási hangtörténetet írunk, hanem valamely ómagyar nyelvi jelenség további sorsát vizsgáljuk. — De az egész magyar nyelvtörténet szempontjából is hasznos és fontos az ilyenféle nyelvjárástörténeti vizsgálódás: fényt derít arra, hogy az ómagyar nyelvi, főleg természetesen hangtani viszonyoknak mi a megfelelésük a mai nyelvjárásokban.

A pontosan helyhez köthető, egészen máig követhető nyelvjárási nyelvm emlékek hiányában újabb nehézséget jelent egy-egy hangváltozási tendencia hatóidejének pontos megállapítása a vizsgált nyelvjárásra vonatkoztatva. Feltevésekre vagyunk utalva. S ezek a feltevések erősen általános jellegűek; nagy határok közti mozgást kell megengednünk.

Ami pedig szorosan vett feladatunkat, az *ú* és *ü* hangok kérdését illeti, a köznyelv ezen hangjait Balassa (NyK. XXIV, 283—6, TMNy. 78—81) és Munkácsi (NyK. XXV, 184—6) vették tüzetes vizsgálat alá. Módszertani szempontból érdemes ide iktatni Balassa egy mondatát: „A történeti kutatásnak tehát a nyelv fejlődésével ellenkező utat kell követnie.” (NyK. XXIV, 257). Ezt ma már nem valljuk feltétlenül; magam is csak szükségből tartom. Azt sem helyeselhetjük, hogy csak az eredeti szókészlet hangjait teszi vizsgálat tárgyává (vö. i. h. 258), nem tekintve azt, hogy a későbbi kutatások eredményeképpen sok, tőle eredetinek tartott szóról kiderült, hogy jövevényszó. Ezt a felfogást képviseli Munkácsi is, ha nem is annyira expressis verbis, mint Balassa, midőn oly nagy fontosságot tulajdonít a legközelebbi rokonnyelvek vallomásának (NyK. XXV, 168—71). Természetesen mi is figyelembe vesszük a rokonnyelvi adatok vallomását.

Két tanulmányról kell még előljáróban megemlékeznem: Csűry, A szamosháti nyelvjárás felső nyelvállású magánhangzóinak története (MNnyv. I, 7—21) és Végh, A felső nyelvállású, hosszú magánhangzók a békési nyelvjárásban (MNnyv. I, 22—47). Csűry tanulmánya főként a szamosháti nyelvjárásban bekövetkezett rövidülés idejét és az esetleges hosszúság-megőrzés feltételeit igyekszik felderíteni, a Végh József viszont tiszta leíró tanulmány, a békési hosszú *ú*, *ü* és *i*-hangú szavak lehető teljes gyűjteménye (kihagyván az *i*-hangú szavak közül az *ú. n. "i-ző"* szavakat). A tanulmánya végén felsorolja Végh József azokat a nyelvjárásleírásokat, amelyek ennek a problémának nagyobb teret szentelnek.

Egy-egy szófejtés közben többen is foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Feleslegesnek tartom azonban itt felsorolni az efféle cikkeket is; hanem a szavak etymológiájára utaló irodalmi adatokba igyekeztem felvenni őket.

Az anyag összegyűjtésére és elrendezésére vonatkozóan I. az *i* és *e* hangokról szóló dolgozatom bevezetésében elmondottakat (MNnyv. V, 23 kk.). Most is a lehetőség szerint teljes népnyelvi anyagot igyekeztem adni.

I. rész: A szóvégi *ú* és *ü* hangok.

1. Egytagú szavak.¹

1. *kű, követ, kűbül*. Félpofáját a kűhő. Én is külábra gondolnám is, ha kapnék. Locsója, önti rá a kikköves vizet.

Első adat: hn. összet. 1067/1267: *Kuurew* AECO. IV, 388, kn. 1358: *kuben* allokurtuel OklSz., de vö. 1055: *kues* kut ÓMO. 20, *cues* / im. 23. *cuesti* ih. / További adatok: 1093/1399: *Hurozkw* OklSz. / 1193: *hygiskeu* uo. / 1272: *Solomkou* uo. / JókK. 54: *kewueknek* NySz. / Mon: KépT. 6: *kű*, 75: *kűnec* uo. / Vö. Soprszj.: *kiuihal*.

Mold. csángÉ. *kő̃, -t, -k, -je*, H *kő̃, köwet, köwek, köwe* *W i c h m a n n* / Szamoshat *kű, követ, kövek, kövenn; kü̃je, kűnek* etc. SzhSz. / Békés *kű, követ, ri. kü̃l, kövek, kűbe* MNnyv. I, 25. — Hunyad m. *Lozsád kűvire* / Kolozs m. *Sztána kűek* / Veszprém m. *Csetény kű* / Mezőtúr, Kecskemét, Szeged, Csallóköz, Debrecen, Szlavónia, Kalotaszeg, Zsobok *kű* / Göcsej *kűj, küjjet* MTsz.

Fgr. eredetű: ~ o. *keu* / vog. *kű, kẵ, kə̃* / z. *ki*: *iz-ki* 'malomkő' / voty. *kő, ke* 'malomkő' / cser. *kű, kü, küi* / md. *kev* / f. *kive-* NyH.⁷ 23, SzófSz.

2. *lű, lovát, lovak, lűvāl*. A lűgané száraz meleg. Hanem lű, az igen, az vam mindénkinék. Két, három lűvāl nyomtattak. Ety hajtotta a lovát. A lovam, asz két szeme vóút mindig. Közzéestem a lűnak.

Első adat: szn. szárm. 1086/XII–XIII. sz.: *Luadi* MNY. XVIII, 32; hn. összet. 1193: *Loaz hyg* MNY. XXXI, 258; 1055: *adluazu* holma ÓMO. 22; kn. BesztSzj. *low, lów* / További adatok: SchlSzj. *lo* / Sermdom. *lo, lorol* / ÉrdyK. 510 *loh* NySz. / RMNyE. II, 296: *lw* uo.

Mold. csángÉ. *lő̃, -năk, -lő̃l, lõot. lõok, lõuo*, H *lő̃, lõuât, lõuak, lõuâm, lõuẵ* *W i c h m a n n* / Szamoshat *lű, lűnak, lűvāl, lovann, loval, lovak, lovam* SzhSz. / Békés *lű, loval, lovak, lűba, lúra, lovam* MNnyv. I, 25. — Bereg m. Dercen *lo* / Sopron m. Répce mell., Szatmár m. *lu* / Sopron m. Horpács, Mezőtúr, Orosháza, Debrecen, Bihar m. Pocsaj, Érmellék, Székelyhíd, Szatmár m. Nagykároly, Szatmár m. Nagydobos, Zemplén m. Szürnyeg, Ugocsa m., Maros-Torda m. *Ehed lű* MTsz.

Ugor eredetű; ~ o. *lau, ʌ~u, t~u* / vog. *πō, lū, lũ* NyH.⁷ 143; SzófSz.

3. *lű, lövők, lűssz, lűtt, lűni*. A sapkaróuzsát átlűttik. Ára számítnak, hogy még lövik is. Lűtteg, de nem pukkant. Toroklövist kapott.

¹ Nyomdatecnikai okokból a történeti adatokat és különösen a „finom” átirással közölt fgr. nyelvi adatokat nem adhattam teljes pontossággal.

Első adat : hn. szárm. 1236/1239 : *Luev* (vö. 1228/1357 : *Luer* hn.), szn. szárm. 1295 : *Luew* OklSz., egyébként GuaryK. 9 : *lüt* NySz. / További adatok : ErsK. 583 : *lūwe* NySz. / Helt : Krón. 82 : *lōuō* uo. / RMNyE. III, 20 : *lūnek* uo.

Mold. csángÉ. *lō*, *lō=k*, *lōs*, *lōūnk*, H. *lō*, *lōwōk*, *lōs*, *lōwūnk* W i c h m a n n / Szamoshát *lū*, *lūvōk*, *lūs*, *lūvūnk* SzhSz. / Békés *lū*, *lōvōk*, *lūssz*, *lōvūnk* MNnyv. I, 26. — Kaposvár *li* / Vas m. Őrség, Baranya m. *lōn* / Zala m. Hetés, Dobronak *lōjni*, *lōjd* / Szlavónia, Mezőtúr, Debrecen, Szatmár m. Nagybánya *lū*, *lūni* / Vas m. Körmend vid. *lūō* / Kiskunhalas *lūll* MTsz.

Fgr. eredetű ; ~ vog. *li*, *li*, *li*, *lā* (praes. 3.) 'vet, dob, lő' / z. *li*- / cser. *lū*- / f. *lyō*- 'üt, csap' NyH.⁷ 146 ; SzófSz. Vö. még MNy. XXXVI, 331—332.

4. *nyū*, *nyōvōk*, *nyūssz*, *nyūtt*, *nyūni*; *nyōvik*. Most a jövőű hógnabba félnyűjük. Élvetik ápriliszbe, félnyōvik ógusztuzsba. — Ne nyūnéd eszt a nadrágot. Még az űlissel ēlnyōvōd.

Első adat : MünchK. 89 : *megn·uen* NySz. / További adatok : SermDoin. *ky neuekh*, *ky neuitekh*, *kū nunū* / PeerK. 23 *nūny*, 24 : *nōuen* NySz. / DebrK. 80b : *meg niōuikh uala* uo. / Helt : Bibl. I. a3 : *el ne nyineiec* uo. / Kisv : Adag. 56 : *ny vōd* uo. / 1571 : *el nyōheth* OklSz.

Szamoshát *nyū*, *nyūvōk*, *nyūssz*, *nyūtt*, *nyūne*, *nyūjjōn* SzhSz. / Békés *nyū*, *nyōvōk*, *nyūssz*, *nyōvūnk*, *nyūttōk*, *nyūnek*, *nyōvōm* MNnyv. I, 26. — Csallóköz, Abaúj m., Gömör m. *nyō*, *nyōvōk*, *elnyōvi*, *nyōvūnk*, *nyōvik* / Vas m. Őrség *nyōn* / Kecskemét, Szeged, Beregrákos és Munkács vid. *nyū* / Szatmár m. Nagybánya *elnyū*, *elnyūvi* / Kalotaszeg, Zsobok *nyūvik* / Baranya m. Csúza *nyūv* MTsz.

Fgr. eredetű ; ~ vog. *nūß*- 'tép, gyomlál, koppaszt, kicibál' / f. *nyki*- (praes. I. *nyin*) 'tépdes, cibál, szaggat' NyH.⁷ 152, SzófSz., Nyr. LXXI, 12.

5. *nyū*, *nyūt*, *nyūvek*, *nyūtúl* 'pondró'.

Első adat : BesztSzj. *ny fereg* / További adatok : SchlSzj. *nw* / Born : Préd. 218b : *nūec* NySz. / Ker : Préd. 238 : *nyūvek* uo. / Hunn : Trakta. 294 : *nyū* uo.

Mold. csángÉ. *nū*, -*st* od. -*wst*, -*ek* od. -*wek*, - od. -*wε*, H. *nū*, -*wst*, -*wεk*, -*wεket*, -*rōl* W i c h m a n n / Szamoshát *nyū*, *nyūvet*, *nyūvek* SzhSz. / Békés *nyū*, *nyūvet* ; *nyūvesedik*, *nyūves* MNnyv. I, 29.

Fgr. eredetű ; ~ o. *nūnk* / vog. *nūnk* ~ sham. *nēu*, *nēi*, *nīn* NyH.⁷ 144 ; SzófSz.

6. *ū*, *ūt* v. *ūtel*, *ūk*, *ōvē*. Ū se vōhattya ki magát, hogy űtet más ēlbánás alá vegyenek, mint másokat. Nehéz összeszedni űket. Ūk akkor ējöttek, osz nem tanálkosztak többet.

Első adat : HB. *iv*, *w*, *wt*, *vvt* / További adatok : KT. *ev*, *evt*, KTSz. *ev* / TelK. *ōw*, NySz. / JordK. *hw*, *hew*, *hwk*, *hewtet* NySz. / Sylv : UT. I, 8. : *ūmagát* uo. / Mon: Képt. lb : *ū neki* uo.

Mold. csángÉ. *ō, ōl, H ō, ūōt* W i c h m a n n / Szamoshát *ū, ütet, ūk, ūköt* SzhSz. / Békés *ū, ütet, ūket, övé* MNnyv. I, 25. — Nyitra m. Vághosszúfalu *itet* / Veszprém, Pozsony m. Tárnok *ū* / Veszprém *üket* / Veszprém m., Veszprém, Eszék vid., Szlavónia, Kúnszentmiklós, Kecskemét, Mezőtúr, Orosháza, Bács m. Bajmok, Szeged, Csallóköz, Patonyszél, Szatmár, Szatmár m. Nagykároly, Zemplén m. Dereglyő, Szilágy m. *ū, ütet, ūk, ūket* MTsz.

Fgr. eredetű. NyH.⁷ SzófSz. A névmásképzőre vö. NyH.⁷ 105.

7. *tű, tövet* v. *tút, tövek* v. *tük, túbül* 'stamm'. Soványittya a főjdet az a kőúrótű. A bükkön töve, gyökere ojam, mint a trágya.

Első adat: 1055: aruk *tue* ÓMO. 22 / További adatok: 1194: aruceu OklSz. / 1211: keurus *Tuuh*, Beseneytu, Sarltuu uo. / 1254/1360: malnalucateue uo. / 1326: Arkuspothaktuue uo. / SchlSzj. *fwltw* / JókK. 40: *tewueben* NySz. / Kár: Bibl. I, 522b: *touóból* uo. / SzikszF. *tő, tőnek, tőuet, tőueben*.

Mold. csángÉ. *tőw, -öt, -böl, -ök, -ő, H tő, töwet, tőw* W i c h m a n n / Szamoshát *tű, tövet, tük, töve, tövibe* SzhSz. / Békés *tű, tövet, türe, tűhő, tűvel, tövibe* MNnyv. I, 25.

Fgr. eredetű; ~ z. *din* / voty. *dīn, diñ* / cser. *tűn* / md. *fe-, fej-* / f. *tyve-* NyH.⁷ 25, 48; SzófSz.; szam. JSFOu. XXX / 5, 30.

8. *fű, füt, fük, fűbe*; (*fěj, fejem; főü-*). Fűkötőű. Tizenkét fű kender ety kita. Ety fű kender ngy marik. A lú megállot, úgy ette a búzafűket. Szoktuŋ láncot kötni a tajigára meg az ekefüre. Veresfejű. Az a főű, ami a fazigba főű. Nímetinek töb dó ga vam, mint a főűjeddzőűnek.

Első adat: 1055: sar *feu*, azah *fehe* rea, adaruk *fee* ÓMO. 22 / További adatok: 1268: horhfw OklSz. / 1254: Sidfy? EtSz. / 1393/1446: *fjer* uo. / 1462: *Fybayt* OklSz. / Serm-Dom. *few, fejek, feangelok*.

Fgr. eredetű; ~ vog. *pəŋ, pəŋk, puŋG* / z. *pom* 'vég, cél, határ' / voty. *puŋ, pun, pum* 'vég, határ, hegy' / md. *pə, pā* 'vég' / f. *pāā* 'fej; vég' NyH.⁷ 48, vö. szam. *feai* 'vég, csúcs' i. m. 139. L. még EtSz., SzófSz.

9. *szű, szövök, szűssz, szűll, szűni*. Nē voutam én ojā hējen, ahū szűnek vaty fonnak? Szűni kék ebből a veliznegbül. Na még a szűvisrül írsz mindig?

Első adat: JókK. 140: *zewny* NySz. / További adatok: JordK. 371: *zwnek* NySz. / ÉrdyK. 414b: *zewe* uo. / Vö. BesztSzj. *zeus*.

Mold. csángÉ. *sō, sōek, sōs, sōűnk, H sō, sōwök, sūŋs, sōwōm, sūōt* W i c h m a n n / Szamoshát *szű, szövök, szűssz, szűvűnk* SzhSz. / Békés *szű, szövök, szűssz, szövűnk* MNnyv. I, 26. —

Vas m. Őrség *szön* / Zala m. Balaton mell. *szün* / Somogy m.

Szenna, Szlavónia, Mezőtúr *szű, szűni* / Baranya m. Csúza *szűv* MTsz.

Ugor eredetű; ~ o. *sëu-, saü-, sãuγ-, ,fon‘; seü ‘hajfonat‘* / vog. *sεß-, sãγ- ‘fon‘* NyH.⁷ 147, SzófSz.

10. szű, szút, szúk, szuvas. Szaporátlan az a szüette fen-yőüfa. Görbe, meg osztán esz megeszi a szű, hamarab, mint az ákácát.

Első adat: BesztSzj. *zu fereg* / További adatok: SchlSzj. *zul* / ÉrsK. 189: *zwa* NySz. / GyöngySzt. *szű feregh* / C. *Szű* / Com: Jan. 103: *szuat* NySz.

CsángHMih. *sui, P. šui, -t, -ujok* W i c h m a n n / Szamoshát *szű, szuhot, szúja* SzhSz. / Békés *szű, -t, -vãl, -ja; szü-ette, szújos* MNnyv. I, 28. — Borsod m. Sajószentpéter *szó* / Heves m., Abaúj m. szőliszt / Duna mell. *szuh* / Háromszék m., Brassó m. Hétfal *szuj* / Kiskúnhalas, Zilah, Szolnok-Doboka m. Domokos, Háromszék m. Uzon *szúj* / Vas m. Sárvár vid., Székelyföld *szul* / Keszthely *szulette* / Vas m. *szuly* / Duna mell. *szúly* // Vö. *szuvas* MTsz.

Ugor eredetű; ~ o. *sou* / vog. *sãß* NyH.⁷ 144; SzófSz.

11. búvik, búvok, bússz, bútt, búni. Élbúvik az a kis rosz ruca. Elbúna. Búj, búj, zöld ág (gyj.). Élbútt a kocsmába. Búkál a nap.

Első adat: VirgK. 31: *buth* NySz. / További adatok: NagyszK. 166: *buec* uo. / DebrK. 6: *búuek* uo. / C. *el buuom* / SzikszF. *buni* / MA: Scult. 1029: *buvom* NySz. / GKat: Titk. 1109: *buvik, buvsz, buv* uo.

Mold. csángÉ. *buik, bujik, but, buttã, bui* od. *buijãl, bñi* / H *bujik, bujt, bujtã, buini* W i c h m a n n / Szamoshát *bujik, -ok, bújsz, bújt, bújjon, bújna, bujócska* etc. SzhSz. / Békés *búvok, bússz, búvik, búvun̄k, búttok, búnak* MNnyv. I, 33.

Fgr. eredetű; ~ észt *pügema ‘krichen, schlüpfen’* W i e d. / ?f. *pukea ‘indo (vestes)’* R e n v. / lpN. *buokcat ‘urinare’* Friis; lpS. *puökcat ‘ua.’* W i k l u n d. EtSz., SzófSz.; S z i n n y e i (NyH.⁷) nem veszi fel. Vö. MNy. XXXVII, 312.

12. fú, fúvok, fússz, fútt, fúni. Maddzagra kötöttek libatöllat, az mutatta, mēre fú a szél. Fúja.

Első adat: BécsiK. 115: *fu* M é s z ö l y, de vö. SchlSzj. *fu*o, Hort. *fuuo* / További adatok: MünchK. 26: *Futta-nak* NySz. / SermDom. *futha* / KBécs. 1572. D7: *fðnak* NySz. / C. *fuuok, Fuuás, fu* / Kár: Bibl. I, 633: *fuy* NySz. / Decsi: Adag. 19: *fú* uo.

Mold. csángÉ. *fui, -jã, fut, -ni* od. *fúni* W i c h m a n n / Szamoshát *fű, fujok, fűjsz, -t, -na; fujjon* SzhSz. / Békés *fúvok, fússz, fú, fúvun̄k, fúttok, fúnak* MNnyv. I, 34. — Dunántúl, Somogy m. Újmajor, Göcsej *fun* / Brassó m. Hosszúfal *fuly* / Baranya m. Ormányság *rápúni* MTsz.

Fgr. eredetű; ~ o. *poγ-, pōy-* / vog *puβ-* / cser. *pu-* / md. *puva-* // vö. szam. *puau, pūvak*. NyH.⁷ 25, 149, EtSz., SzófSz.

13. *mű, műt, művel*. Cíloz rá, hogy műköthetett. A pällag o^jā főüd, amit nem művelnek, hát az a pällag. Ugar o^jā főüd, amit nē vetneg be, de művelnek, előükiszítnek. Műtérme.

Első adat: GyulGl. *miuin(e)c* ŐMO. 137 / További adatok: JókK. 21: *myuet* NySz. / PeerK. 4: *mūnelkül* uo. / Sylv: UT. I, 31: *mūet* uo. / MonŐkm. IX, 187: *mūheket* uo. / C. *mw* / Vö. még Gyöngy: KJ. 51: *mēhel* NySz. / MonTME. I, 175: *kūméhes* uo. / 1346: *Meuelew* ŐkSz.

CsángH. *miēs, miwēs, mi-hs* W i c h m a n n / Szamoshát *mūhejj, mūlātōy, mīlātōy, mūszer, mūszer, mūvēl, mūvēl, mūves* SzhSz. / Békés *mīves, mūvēl, kimūvelőüdik* MNnyv. I, 29. — Palócság *miv* / Vö. továbbá Veszprém, Kiskúnhalas, Arad m. Pécska, Torontál m. Szaján, Pozsony m. Királyrév, Gyöngyös, Sárospatak *mē-hely, mé-hel, mé-hej, mé-hē* / Palócság *mē-hely* / Vas m. Répceszentgyörgy, Fejhér m., Abauj m. Beret, Székelyföld, Szolnok-Doboka m. *mī-hely, mī-hej, mī-hē, mī-hiē* / Répce vid., Rábaköz, Veszprém m. Csetény, Érmellék *mī-hely, mī-hel, mī-hē, mī-hiē, mī-hiē* MTsz.

Alkalmasint fgr. eredetű: ~ z. *mog* / voty. *mug, mog* ~ szamJ. *maγ*. — Megfelelői a törökségben is. Vö. NyK. XLVII, 78—79, SzófSz., továbbá MNy. XXXVII, 157.

14. *hű, hűiē, hűbb*. Hűsig, hűsígés.

Első adat: 1138/1329, VárReg. 124. k.: *Numhw, Nemhuu, Numhiu, Numhyv* MNy. XVIII, 34, mn. KönSzj. *Chyw* / További adatok: JókK. 4: *hyw* NySz. / BécsiK. 85: *huuon* Mészöly / VirgK. 117: *hiu* NySz. / LevT. I, 287: *hywink* uo. / C. *Hiu, Hiuen* / GyöngySzt. *hw* / Pázm: Kal. 642: *hiv* NySz. / Zrinyi II, 25: *hüvének* NySz.

CsángH. *hū, -k* W i c h m a n n / Szamoshát vö. *hűség, hűség* SzhSz. / Békés *hű, -t, -enn, hűsígēs, hive, hívenn* MNnyv. I, 29. Palócság *hiv* / Komárom m. Kürt *hő* (?) MTsz.

A *hisz* ige *hi-* tövének igenévi származéka. Melich: NyK. XLIV, 338 és MNy. XXVII, 90—91; vö. még MSzavak és SzófSz.

15. *tű, tűt, tűk, tűvel* 'acus'. A hürkába megy a gombostű! Hozzál tűt mek cernát.

Első adat: BesztSzj. 616: *arantheu* / További adatok: VirgK. 110: *tōt* NySz. / Murm. *Tō* / C. *Tō, tw* / Zrinyi I, 48: *tüvel* NySz.

Mold. csángÉ. *tō, -t, -k, -je*, H *tō, tūōt, tūōk, -je* W i c h m a n n / Szamoshát *tű, tűt, tűk, tűje* SzhSz. / Békés *tű, -t, -k, -m, -d, -je* MNnyv. I, 30. — Heves m. Felnémet, Borsod m. Sajószentpéter, Rimaszombat, Zemplén m. Tállya, Dés, Székelyföld, Brassó m. Hétfalu *tő* MTsz.

Az ismeretlen eredetű *tövik* ige igeneve. SzófSz.

16. *bú, bút, bús*. Sog *búja*, *baja* van ennek szegínnek.

Első adat: ÓMS. *buol, buabeleul, bua* ÓMO. 127, de vö. 1138/1329: *Buus* szn. ÓMO. 31, 1186: *Buus* szn., 1252: *Bws* szn. OklSz. / További adatok: ÉrdyK. 399: *bwal* NySz. / Pozsk. 23: *bumon* uo. / Pázm: Kal. 613: *büvát* uo. / GKat: Váls. II, 955: *buv-látott* uo. / Fal: NE. 19: *búban* uo. / Vö. GyöngySzt. *Bwsytto, Bwsytok* 'búsítók'.

CsángH. *bu, -já, -jábá* W i c h m a n n / Szamoshat *bu, bujába, buvomba* SzhSz. / Békés *bú, bút, búnak, bújába; bús* MNnyv. I, 27. — Nógrád m. Megyer *búj* / Háromszék m. *bu* MTsz.

Simon yi (Nyr. XLV, 74), Munkácsi (KSz. XVIII, 1—7), Németh Gyula (NyK. XLVII, 79) alapján egy feltehető tör. **buγ* alakból származtathatjuk. L. még MNy. XXVII, 109—111, SzófSz. — A *búsul, búsít* származékokra MNy. XXVIII, 47. Vö. EtSz.

17. *bű, bűvebb*. Akkor osztá ha mekpállódik, másnap mossák ki *bű* vízbe. *Bű* ruha; *bűgaty*a; *bű* úja.

Első adat: szn. 1138/1329: *Behu, Behi* MNy. XXIII, 505, szn. összet. 1376: *Beumorkow* OklSz., kn KönSzej. *Bów* / További adatok: 1229: *Bev*. OklSz. SermDom. *bew, beuen* / MünchK. 22, 25: *būuōben* NySz. / AporK. 101: *bó* uo. / Komj: SzPál. 450: *beueb* uo. / Helt: Krón. 4: *bów* uo. / Pázm: Préd. a4: *béueb* uo. / Vö. Murm. *Be, Bee* / Pethő: Krón. 90: *bév* / L. még Pozsk. 14: *bwlseggel* NySz. / Zvon: Osiand. B4: *bōjség* uo. / KolGl. II. *bō* etc.

CsángH. *bő, büök, būn* W i c h m a n n / Szamoshat *bű, bűvet, bűvebb, bűvönn* SzhSz. / Békés *bű, bűt* (ri.), *bűvönn, bűvebb* MNnyv. I, 25. — Mátyusfölde *bé* / Somogy m. *bej* / Fehér m. *bíjj* / Mezőtúr, Debrecen, Szatmár, Szabolcs, Ugocsa m. *bű* MTsz.

Bizonytalan és vitatott eredetű. EtSz., SzófSz.; inkább török; vö. Pais: MNy. XXIII, 502: tör. *bāg, bāγ*: magy. *bēγ* (: *beh*).

18. *csű, csűt* v. *csövet*, *csűk* v. *csövek*. A szilsőű *csű* annak a nyomába megy. Ói dālcű. Csűjé csak ecs *csövet*, aszonygy.

Első adat: 1481: *chew* OklSz. / További adatok: 1544: *czôt* OklSz. / 1548: *chewe* uo. / Mel: Herb. 111: *czéuel* NySz. / C. tseuiei, Tső, Théu (!), Tseuetske / GyöngySzt. *che, chōnek, chókre* / SzikszF. *Czyeu, Czieues* / Pázm: Préd. 675: *tsévében* NySz. / Zvon: Osiand. 129: *czívek* uo. / Felv: SchSal. *csőjén* uo. / MHeg: Preb. 8: *tsőwjei* uo. / PPB. *tsuj, PPBL. Tsű* / MA. *cziv, PPB. tsiv*.

Mold. csángÉ. *șō, -t, -k, -jș, H țșō, țșūōt, țșūōköt, -jș* W i c h m a n n / Szamoshat *csű, csűt, csűk, csűje* SzhSz. / Békés *csű csűt* és *csövet, csűk, csűvek* és *csövek, csűvél, csűhő, csűnn* és *csövönn* MNnyv. I, 24 / Óbást *cső, -t, -k* v. *csövek* MNnyv. I, 144. —

Szeged *csé* / Győr, Baranya m. Csúza, Eszék vid., Kiskúnhalas, Gömör m. Krasznahorka-Váralja, Hont m. Ipolyság, Székelyföld *csév* / Zala m. Arács, Fölső-Somogy, Balaton mell., Somogy m. Curgó, Sima, Győr, Csallóköz, Hont m. Ipolyság *csíve* / Vas m. Őrség *csév* / Szentes, Esztergom, Komárom m. Fűr, Hont m. Ipolyság *csív* / Zala m. Szentgyörgyvölgye, Komárom m. Naszvad, Pozsony *csive* / Sopron m. Szilsárkány, Veszprém m. Csetény, Somogy m. Szőke-Dencs, Csallóköz, Alsó-Csallóköz, Patonyszél *csíve* / Sopron m. Répce mell. *csív* / Debrecen, Szatmár, Szabolcs, Ugocsa m., Zemplén m. Szürnyeg, Rimaszombat és vid. *csű* MTsz.

Egy szláv *cěv* > *cěv* átvétele. EtSz., SzófSz. Vö. TMNy. 304, 326—7.

19. *hú* emph. Hú, Bagos fele *ēl v̄* szonytyolodva. Hú, úgy *ig e*.

20. *hū* emph. Hū, hoty tutták azok cibálni a kó rógt. Hū, a kutya mindenit neki.

Vö. Pázm.: Préd. 815: *hū hū bá* NySz., *hū* SzhSz.

Ebben a csoportban az emphaticumok kivételével valamennyi szavunk *ú, ű* hangja *u* ill. *ü* félhangzos diftongusból keletkezett. A félhangzó eredetét tekintve megtaláljuk a fgr. *-β-t, *-k-t, *-η-t; e két utóbbi ősmagyar (sőt részben ómagyar) megfelelőjét, a -γ-t, ugyanezt a két török jövevényen. A -γ-vá fejlődött fgr. hangok és a tör. -γ- fejleménye azonban nemcsak labiális félhangzó lehet, hanem *i* is (vö. *li* MTsz., *nyineiec*-Helt. NySz., *ny fereg* BesztSzj., -fy 1254. OklSz., *jeangelok* SermDom., *Be Murm.*, MTsz.).

Azt természetesen nem állítom, hogy mindegyik szavunk magánhangzója közvetlen folytatása a *u*-s kettőshangzónak. Azonban azokban az esetekben, amelyekben a *u, ü* előtt megállapíthatóan felső nyelvéllású magánhangzó volt, nem zárkozhatszunk el az elől, hogy a kettőshangzó egy hanggá válása óta tartja nyelvjárásunk az *ú-t, ű-t*. (Vö. Horger, Mnyj. 123, Laziczius, Mnyj. 30.) Ilyen szavaink: *kű, lú, lű, nyű* (ige), *nyű* (fn.), *ű, lű* 'stamm', *hű* 'fidelis', *lű* 'acus', *bű*. Nyilván ide tartozik *bű-ni, fű-ni* és *mű*.

A fgr. megfelelők és a történeti adatok tanúsága alapján nem tehetünk fel zárt magánhangzót a *fű* (fő), *szű* (sző) és a valószínűleg tör. eredetű *bű* szavakban. Mégis a korán jelentkező *fű* (*fűj?*) és *fi* alapján meg kell engednünk, hogy volt olyan ómagyar nyelvjárás, amelyben a tőhangzó zártabbá vált.¹ S ha már ezt feltesszük, feltehetjük azt is, hogy abban

¹ Nem tartozik szorosan ide, mégis itt kell elmondanom, hogy véleményem szerint a *f*-s kettőshangzó kétirányú fejlődése is a megelőző magánhangzó minőségétől függ. Ott vált *f*-vé, ahol a *i* előtt levő magánhangzó zártabb volt, s ott *é*-vé, ahol nyitabb. Ezt talán alkalammal lesz bebizonyítanom egy későbbi dolgozatomban, mely az ősmagyar -f vizsgálatát tűzte ki célul.

a nyelvjárásban is így volt, amelynek mai alakja a mi nyelvjárásunk. (A *fěj*, és a *föü* ritkábban használatos újabb jövevény a köznyelvből.) — A *szü* esetében nem tudjuk eldönteni, hogy milyen magánhangzót tegyünk fel az ómagyarban.

Külön meg kell vizsgálnunk a *szü*-t is. Az obi-ugor megfelelőek egészen nyílt hangra mutatnak, a történeti adatokban mindenütt *u*-t találunk, a MTsz. is csak két helyről közöl *szó* alakot. Ezt sem magyarázhatjuk másképpen, mint a tömagánhangzó nagyfokú zártabbá válásával. Ugyanis, ha *ó* > *ü* változás történt volna, a történeti adatokban nyomát lelnők az *ó*-s, *ou*-s alakoknak is. A két *szó* adat pedig valószínűleg hibás regresszió eredménye (vö. N. *vész* MTsz. és *hős* saját feljegyzés Kis-kerekiben).

A tör. eredetű *bü* magyarázatában Pais (MNY. XXIII, 502) *bäg*, *bäγ* alakból indul ki, s az ómagyarban *bēγ* (:bēh) alakot vesz fel. Még ha jogos is az ómagyarban az *ē* feltevése, *ēü* diftongusból *ō*-t várunk. Ebben az esetben tehát nyelvjárásunkban *ō* > *ü* változással számolhatunk. Az *ü*-s alak a MünchK.-ben fordul elő először. A R. l-s alakok magyarázatára lentebb visszatérünk. A j-s alakok úgy keletkeztek, hogy az illabiális fejlemények ragos, képzős alakjaiba hiátustöltőként bekerült a j, s analogikusan behatolt a nominativusha is.

A szláv eredetű *csü* egészen új, analógikus alakulás. A *hü* és *hü* emphaticumok valószínűleg születésüktől hosszú *ü*-t, *ü*-t hordoznak.

Azok az *ü*-k és *ü*-k, amelyek közvetlenül *u*-s, *ü*-s kettőshangzóból valók, a XIII. sz. második felében keletkeztek. Természetesen a monoftongizálódás már korábban megindult, s lefejtett nyelvjárás, amelyben a század végéig sem fejeződött be. (Vö. K n i e z s a : MNY. XXIV, 194, 196, 258, 260.)

2. Többszótagú szavak.

21. tetű, tetüt, tetük ; tetves. Eccēr lefeküttünk ety szálmakazálba ; utánna sepēni lehetet rúllunk a tetüt.

Első adat : BesztSzj. *tethew* / További adatok : SchlSzj. *tetw* / Murm. *teid* / C. *Tetw*, *Tetwes* / MargL. 41 : *televnek*, 42 : *televy* NySz.

Mold. csángÉ. *tētü*, -t, -i, -s, H *tētü*, -t, -k, -k, -je, *tetves* W i c h m a n n / Szamoshát *tētü*, -t, -je, *tetvek* SzhSz. / Békés *tētü*, -t, -k ; *tetves* MNnyv. I, 41. — Mátyusföldre *tetö* / Palócság, Gömör m., Arad m. Pécska *tetyü* / Győr vid. *tētü* 'kis ék' MTsz.

Fgr. eredetű ; ~ lpN. *dikke* 'pediculus' / f. *tai* 'laus' / cser. KBU *ü*, MB *tiγ* id. / zürj. *toj* 'wanze' / voty. *teγ* id. / vog. TJ TC *teγəm*, KU *täoγəm*, KM *täoγγəm*, P VN LÜ *taγcγm*, VS *täγcγm*, LÖ *täkkum*, Sv. *täkkum* 'laus' / o. DN *teγDəm*, Trj. *täγγəm*, V Vj *töγtem*, Ni. Kaz. *teutem*, O *teudem* id FUF. XXI, 37 ; SzófSz.

22. vārjū, vārjūt, vārjūk, vārjúnak. Videni kēl, hogy a vārjū ki ne hánnya, mērt a vārjū akkōr szokta kihánni, mikōr esirāba vā. Osz szoktuŋ dōglōt vārjūt ledugni karōgra.

Első adat: hn. összet. 1265: Worreozowelgy, szn. 1346: Voryu OklSz., kn. BesztSzj. *variu* / További adatok: SchlSzj. *varyw* / Sermdom. *variu*, *uariw* / Kár: Bibl. II, 108b: *variāc* NySz. / Pázm: Préd. c: *varjū* uo. / Kisv: Adag. 95: *varjun* *varjūt* *fogni* uo.

CsángH. *vārjū, -ut, -uk, -ujā* W i c h m a n n / Szamoshát *vārju, vārnyu* (Mezőgecse), *vārjo* (Tiszahát) *-l, -ja, -k* SzhSz. / Békés *vārnyū, -l, -k, -ja* MNnyv. I, 40. — Sopron m. Kisfalud, Nagymihály, Répce vid., Bakony vid., Tolna m. *vargyu* / — Mohács, Kiskúnhalas, Felső-Bácska, Gömör m., Rimaszombat *vargyū, vārgyū* / Vas m. Őrség *vari* / Nyitra vid. *varja* / Szilágy m. Hadad *varnyu* / Mohács, Szlavónia, Bács-Bodrog m. Ada, Palócság, Heves m., Gömör, Torna m. Gömör m. Hanva *varnyū, vārnyū* MTsz.

Fgr. eredetű; ~ o. *uarnāi, u-rŋa, uornā* / vog. *uri-nekβe* / md. *varaka, varsej, varšij, varšij* / f. *varikse-* (vö. zam. *varŋa, varŋe*) NyH.⁷ 144; vö. NyK. XXXIX, 246—7, SzófSz.

23. könnyű, könnyūt, könnyē; könnyebb. Könnyű let vōuna kijáccani veleik.

Első adat: JókK. 109/55a): *kepnuek* (CodHung. I.) vö. RMNy. 238 / További adatok: Born: Préd. 452: *könyű* NySz. / ComBal. 34: *keniū* uo. / C. *kingi, Kónyw* / Ozor: Christ. 8, 158: *könyő* NySz. / Lép: PTük. II. 13: *küniū* NySz. / Matkó: BCsák. 265: *könnyűvek* uo.

Mold. csángÉ. *künüt, -ēn, -ek, H küñüd, -ök* W i c h m a n n / Szamoshát *könnyű, könnyük* SzhSz. / Békés *könnyű, -l, -k, könnyebb* etc. MNnyv. I, 41. — Moldvai csángó *kinnē* / Szlavónia *kinnyebb* / Csik m. *könyi* / Vas m., Göcsej, Csikszenttamás *könnyi* MTsz.

Ugor eredetű; ~ o. *kēnə, ken, kōn, kōn'əx* / vog. *kinná, kəynə, künkə* NyH.⁷ 155; SzófSz. — Vö. még Karjalainen: JSFOu. XXX/24, 15—26. „Das ung. auslautende ü(ö) ist gewiss kein ung. diminutivsuffix, wie es S i m o n y i TMNy. 80 erklärte“ ih. 16.

24. lassú, lassút, lassan. Ojan egyēlōi lassū tűsz kék ennek.

Első adat: JókK. 83: *lassu* NySz., de szn. 1419: *Lassan* OklSz. / További adatok: Sermdom. *lassu, lassan* / BécsiK. 280: *lassot* NySz. / Pázm: LuthV. 184: *lassú* uo. — Vö. JókK. 14: *lossan, 44: losan* NySz.

Mold csángÉ. *lāssān, H lāssū, -uk, lāssan* W i c h m a n n / Szamoshát *lassu, lassan* SzhSz. / Békés *lassú, -l, -k, lassabb, lassúság, lassít* MNnyv. I, 40. — Vö. MTsz.

Ugor (fgr?) eredetű; ~ o. *lašŋən 'lassan'* / vog. *lašx 'lassan* járó'; *lāšāl 'lassan'* NyH.⁷ 156. Vö. NyK. XXV, 271; MNy.

IX, 25; FUF. XIX, 147. Winkler H. (Nyr. XLI, 160) ide hozza a lp. *loškudo*-t is. SzófSz.

25. búgattyú, búgattyút 'gyermekjáték'. A búgattyúval jáccott. A nagyapja csinált neki búgattyút.

Első adat: SzD. 1792: *Brugatyó* (búgat XVII. sz. e. f. NySz.) / További adatok: Márt. 1807: *búgatyú, brúgatyú* / K r. *brugatyó* / K a s s a i *bugattyú, bugatyú, brúgattyú, brugattyó* / C z F. *brúgatyú* / R a d v á n y i 50: *brungatyú* / Nyr. XXIII, 42: *brungattyú*. L. EtSz. — Csallóköz *búgató* / Kecskemét, Kiskunhalas, Hódmezővásárhely, Csongrád m. Mindszent *búgattyú* / Balaton mell. *bungató* MTsz.

A *búg* 'strepere, fremere' származéka. EtSz. l. *búg* a.

26. fërgettyű, fërgettyút, fërgettyűvel 'szekérrész'.

Első adat: 1515: *Fergethew* szn., kn. 1544: *eg fergettyút* OklSz. / További adatok: 1566: *fyrgete* OklSz. / 1586: *fergettio* OklSz.

CsángH. *fürgető, -je*, W i c h m a n n / Szamoshát *fűrgettyű, -t, je* SzHsz. / Óbást *fërgettyű, -t, -k*. MNnyv. I, 147. — Palócság, Gömör m. *fërgettyű* / Szilágy m. *fërgentyű* / Győr m. Bőny, Bodrogek, Székelyföld, Udvarhely m. *fergettyű* / Zemplén m. Szürnyeg, Bodrogek *fergettyű* / Dráva mell. Kopács *firgető* / Répce vid. *förgető* / Győr *förgettyű* / Arad m. Majláthfalva, Mátyusföld, Tallós *förgettyű* / Marcal mell. *förgettyű* / Erdővidék, Olasztelek, Háromszék m., Csik m. *fürgettyű* / Rábaköz, Beő-Sárkány, Répce mell. Nemes-Viss, Pápa, Brassó m. Hétfalu, Bácsfalu *fürgető* / Vas m. Őrség, Zala m. Hetés, Göcsej *fürgetű* / Vas m. Őrség, Balaton mell. *fürgetű* / Göcsej *fürgetűő* / Vas m. Őrség *fürgettyű* / Zemplén m. Szürnyeg *fürgettyű* MTsz.

A **fërget* caus. ige származéka, ez viszont a *forogat* magashangú párja. EtSz., SzófSz.

27. iõrgattyú, fõrgattyút 'a cséplõgép kazánjának' regulátora'.

Első adat: ?Bethl: Élet. 168: *forgattyu* NySz. *forgattyú, forgattyu, forgattyú* MTsz.

Vö. W i c h m a n n *fõrgotő*.

A *forog*, ill *forogat* származéka. EtSz. — Vö. *fergettyű*.

28. fûrű, fûrút, fûrűvél. Belebuna a fûrűjugba.

BesztSzj., SchlSzj. *furo*.

L. *fúr*. Továbbá: LevT. I, 378: *furwial* NySz. / Pázm: Préd. 71: *fûrű* uo. / Com: Jan. 103: *furoval* fur uo.

Mold. csángÉ. *furu, -t, -k, -já*, H *furu, -t, -k, -já* W i c h m a n n / Békés *fûrű, fûrút, fûrűja* MNnyv. I, 34. — Székesfehérvár, Székelyföld, Háromszék m. Uzon, Erdővidék, Olasztelek *furu* / Somogy m. Balaton mell. *furú* / Mezőtúr *fûrű* MTsz.

A *fúr* ige igeneve. L. EtSz.

29. gömbejű, gömbejút. Gömbejű fehér fa.

Első adat: ?VirgK. 103: *gömböröt* NySz., illetve C. Göm-

bölyw, Gömbölyw / További adatok : SzikszF. Gömböliú / Com : Jan. 79 : gömbölyü NySz. / Fal : NU. 263 : gömbölő uo.

Békés gömböjű v. gömbejű, -t, -k, -enn, -nn, MNnyv. I, 41. —

Mátyusföldre gömbölyü-borsó / Kolozsvár gömböjű-pecsenye MTsz.

Elhomályosult melléknévi igenév. Az alapszó isml. er. B e k e : Nyr. XL, 297—300 ; Vö. MSFOu. LVIII, 59 és NéNy. VIII, 19 ; SzófSz.

30. háború, háborút, háborúk. Leginkább a világháború óta használnak vasekit. Mire a fa leveleji lehűlnak, vége lesz a háborúnak.

Első adat : JókK. 93 : *haborot* NySz., de vö. GyulGl. *Habrosagben* ÓMO. 136. / További adatok : SermDom. *haborotul* / JordK. 400 : *haborwnak* NySz. / LevT. I, 316 : *haburu* NySz. / Vö. még GyöngyGl. *haborosagoth*.

CsángH. *háború*, -*ut* W i c h m a n n / Szamoshat *háború*, *háboru*, -*t*, -*ja* SzhSz. / Békés *háború*, -*t*, -*k*, -*ja* ; *háborúság* MNnyv. I, 39. — Udvarhely m., Keresztúr vid. *háburu* / Mold. csángó *záboru* MTsz.

Az egykor minden bizonnyal megvolt **hábor* ige igeneve. SzófSz.

31. köszörű, köszörült ; köszörükü. Pedig mekköszörülte eszt Imre tennap. Vagy elköszörülte.

Első adat : hn. összet. 1331 : *Kwzereukw* OklSz., kn. Beszt-Szj. 724 : *kezerew* / További adatok : SchlSzj. *kezerew*, Hort. *kezerew* / 1411 : *Kezerekeorra* OklSz. / Gyöngy : Pál. 5 : *köször je* NySz. / RákF. : Lev. I, 237 : *köszörüt* uo. / Vö. Debrk. 334 : *kezeröl* NySz. / SzikszF. *köszörüs*, *köszörülő*.

CsángH. *küszürü*, -*ül*, -*űje* W i c h m a n n / Szamoshat *köszörükü*, *köszörüll* SzhSz. / Békés *köszörü*, -*t*, -*k*, *köszörükü*, *köszörüs* MNnyv. I, 41. — Székelyföld, Háromszék m. Uzon, Csík m. *küszürü*, *küszürü* / Vö. Szolnok-Doboka m. *küszöröl* MTsz.

Fgr. eredetű fő származéka ; ~ z. *kesl*- 'köszörül' NyH.⁷ 146, SzófSz.

32. pörgettyű, pörgettyüt 'gyermekjáték'.

Első adat : Com : Orb. 279 : *pörgettyüt*, Jan. 208 : *pergettyüt*vel NySz., de vö. 1473 : *Pergethew* szn. OklSz.

Zala m. Kővágóörs *p r bete* / Zala m. Szepezd *pörgeté* / Hajdú megye Földes *pörgettyű* / Balaton mell., Baranya m. Patacs vid. *pörgete* / Baranya m. Csúza *pörgető* MTsz.

A *perget* igeneve. SzófSz.

33. sárjú, sárjút, sárjuk. Szíp sárjú vó t a Diderébe.

Első adat : ? hn. összet. 1364 : *Sarnyapathaka*, hn. 1480 : *Sarnyo* OklSz., kn. KolGl. II. *sariu* ill. SzikszF. *Sariu* / További adatok : Pázm : Préd. 32 : *sarjún* NySz. / SzD. MVir. 335 : *sarjazást* uo.

CsángH. *sárjú*, -*ul*, -*uk*, -*ujá* W i c h m a n n / Szamoshat *sárju*, *sárjú* (id.), -*t*, -*ja*, SzhSz. / Békés *sárjú*, -*t*, -*k*, *sárjúja* és

sārja ; *sārjaddzik* MNnyv. I, 40. — Zala m. Alsó-Lendva vid. *saré* / Vas m. Őrség, Göcsej, Zala m. Hetés *sari* / Vas m. *sargyi* / Győr vid. Sopron és Vas m., Répce vid. Zala m. Lesence-Istvánd, Somogy m. Szőlád *sargyu* / Vas m., Zala m. *sargyú* / Palócság *sarnyu* / Palócság, Heves m., Nógrád m. Vecsekle, Gömör m. Hanva, Rimaszombat, Tornaújfalu *sarnyú* / Torontál m. Morotva *surnyó* MTsz.

Valószínűleg egy ki nem mutatható *sar-* ige igeneve. MNy. X, 166 ; NéNy. II, 174 ; SzófSz. — Származtatták a szlovénből is : NyK. XXVII, 449—453, DOLw., Nyr. XXXII, 511 ; MNy. IX, 24.

34. sárkanytyú, sárkanytyút. Sárkanytyúdnak. Réssarkanytyúm belepte a rozsdá.

Első adat : KönSzej. *scharkantyu* / További adatok : BesztSzej. *sarkantiu* / SchlSzej. *sorcante*, KolGl. I, Murm. / JordK. 675 : *sorkantyygath* NySz. / C. *Sarkantyú* / 1599 : *sarkantyó* OklSz. / Zrínyi I, 54 : *sarkantyával* NySz.

Szamoshat *sárkanytyu*, -*t*, -*ja* SzhSz. / Békés *sárkanytyú*, -*t*, -*k*, -*m*, -*d*, -*ja* ; *sárkanytus* (sic!) MNnyv. I, 40.

Háromszék m. *sorkantyu* MTsz.

A *sérkent* ige mélyhangú alakváltozatának igeneve. Nyr. XLIV, 42 ; MNy. XI, 80 ; XXIII, 132 ; NéNy. II, 174 ; SzófSz.

35. seprű, seprűl, seprűk, seprűvel. A péváját sepröttük árép, felezőüseprűvel. Seprűtánc.

Első adat : BesztSzej. *sepreu* / További adatok : SchlSzej. *sepre* / JókK. 96b : *seprewket* NySz. / C. *söprw* / KolGl. II. *seprw* / Murm. *Seprő*.

Mold. csángÉ. *səprű*, -*t*, -*k*, -*is*, H *seprű*, -*üt*, -*üje* W i c h m a n n / Szamoshat *seprű*, -*t*, -*je* SzhSz. / Békés *səprű*, -*t*, -*k*, -*m*, -*d*, -*je* MNnyv. I, 41.

A csuv. jellegű török nyelvből való *seper* igeneve. SzófSz.

36. sűrű, sűrű. Sűrű a rend, gyönytyhármat az ájja (nd).

Első adat : JókK. 27 : *sewrew* NySz. / További adatok : BécsiK. 272 : *süro* M é s z ö l y / CornK. 322 : *syrew* NySz. / DebrK. 242 : *sirv* uo. / ÉrdyK. 236b. *serü* uo. / C. *Sóró*.

CsángóH. *šürü*, -*ük*, -*ün* W i c h m a n n / Szamoshat *sűrű*, *síri* (Ombod), *sűrüt*, *sűrjenn*, *sűrvenn*, *sűrjebb*, *sírjebb*, *sűrje* SzhSz. / Békés *sűrű*, -*t*, -*k*, -*je*, -*nn* MNnyv. I, 41. — Somogy m. Henész *síri* / Mátyusfölde *sűrő* / Répce vid. *sűrűven* / Szabolcs m. *sürpen* / Szabolcs m. Kisvárdá, Szatmár m. Porcsalma, Ung, Bereg, Ugocsa m., Szatmár m. Mánd *sürven* MTsz.

A *ser*-, *sir*-, *sür*- igei fő származéka. Szófsz.

37. szomorú, szomorút, szomorán.

Első adat : szn. 1211 : *Somorou*, *Sumorav*, mn. 1251/1255 : OklSz. / További adatok : SchlSzej. *zomoro* / Vö. MünchK. 49b : *zomorán* NySz. / SermDom. *zumuruknak* / BrassSzt. *Szomorw*.

Mold. csángÉ. *sumuru*, -*t*, -*ia*, H *sqmörü*, -*uk*, W i c h m a n n / Szamoshat *szomorú*, *szomoránn* SzhSz. / Békés *szomorú*, -*t*,

-k; szomorújann; szomoránn; szomörkodik MNnyv. I, 40. — Szatmár m. szomoró // Szolnok-Doboka m. Udvarhely m., Brassó m. Hétfalu szomorán / Háromszék m. szomóján / Háromszék m. szomolyán MTsz.

Fgr. eredetű többől: vö. md. *šumordo*-, *šumord'e*- 'bánkodik' NyH.⁷ 153. SzófSz.

38. bosszú. *bosszút, bosszant.* Bosszúbul szúrta meg.

Első adat: ?1211: *Boscu* szn., kn. SermDom. *bozzu, bozzul, buzzujat* / További adatok: JókK. 3: *bozzosagokual* NySz. / BécsiK. 207: *bozzosagba* uo. / MargL. 72: *bozzu bezedel* uo. / C. *Bozzu, Bozzut* / Pázm: Préd. 129: *bosszúnkat* NySz. / Vö. még SzalkGl. 176: *bossvallasa* / KolGl. I. *bozúsagh, bozusaghus* etc.

Mold csángÉ. *busù, bōsù, -ul, -ujă* (H) W i c h m a n n / Szamoshát *bosszu, -t, -ja* SzhSz. / Békés *bosszú, -t, -k, bosszant, bosszanodik* MNnyv. I, 38. — Hargita vid. *bujszu* / Udvarhely m., Száldobos, Háromszék m., Kis-Borosnyó, Csik m., Moldva, Klézse *buszu* MTsz.

Valószínűleg egy török *bos-* 'zavarni, szomorítani' igei fő származéka. EtSz., SzófSz.

39. fíjű. *fíjűl, fíjam.* Tessik nízni, aval a fíjűvāl mindik szoktak táncólni. De *kā* fíjű is. Kisfíjas tehé.

Első adat: 1336: *Fiw?* szn. OklSz., kn. KT. *fiot* ÓMO. 183, kicsinyített származék szn. 1138/1329: *Fiust* ÓMO. 31, kn. ÓMS. *fyodomtul, fiodum*, l. még *fyon*(!), *fyaal* ÓMO. 127—128, vö. 1236/1239: *Dedfia* szn. OklSz. / További adatok: BesztSzj. *fiw* / SchlSzj. *fiw* / KönSzj. *fiw* / ÉrdyK. 508: *ffyw* NySz. / DöbrK. 244: *fio* NySz. / GKat: Titk. 16: *fiuja* NySz.

Mold. csángÉ. *fiu, -t, -k, -jă, fiâm, fiad, fiă, fiunĕ, fiatak, fiik*, H *fiu, -t, -k, fiâm, fiad, fiă, fiunĕ, fiutok, fiik* W i c h m a n n / Szamoshát *fíju, -t, -k, fíjam, fíjad* SzhSz. / Békés *fíjű, -t, -k, -vâl, fíjam, -ad, fíja* MNnyv. I, 39.

A fgr. eredetű *fi* kicsinyítőképzős származéka, (**fj8j8p* vagy **fj8j8t*) EtSz., SzófSz. Vö. MNy. XXXVIII, 370—71.

40. kăresű. *kăresűl, kăresűbb.* Kăresűt dob (lapdajátékban). Szíp kăresű jă.

Első adat: Helt: Canc. 2: *karczu* NySz. / További adatok: Com: Jan. 53: *karesuac* NySz. / Misk: Vkert. 660: *kărtsű* uo. / Felv: SchSal.² 27: *kăresűn* uo.

CsángH. *kărlšű, -uk* W i c h m a n n / Szamoshát *kăresu* SzhSz. / Békés *kăresű, -t, -k* MNnyv. I, 39. — Háromszék *kărcsi* MTsz.

Fgr. eredetű; ~ lpS. *kărelšē* (gen. *kărelšēz*) 'szűk, keskeny' / lpN. *Gărdzi* (gen. *GărrDž'i*) ua. NyH.⁷ 155; vö. NyK. XXXIV, 465, FUF. XXII, 137, MNy. XXXIV, 27.

41. keserű. *keserűt, keserves.*

Első adat: HB. *keseruv* ÓMO. 69 / További adatok: 1211: *Quesereu* szn. OklSz. / 1228: *Keserey* szn. OklSz. / BécsiK. 18:

akéséro M é s z ö l y / MünchK. 66 : *keserüen* NySz. / 1464 : *Kewsere* szn. OklSz. / Pázm : Préd. 94 : *keserü* NySz.

Vö. Murm. *Köserő* fa, *kösser* mago fy.

Mold. csángÉ. *keserő*, H *keserü'*, -üt, -ük W i c h m a n n / Szamoshát *keserü* SzhSz. / Békés *keserü*, -t, -k, *keserüsíg*, *keserves* MNnyv. I, 41. — Csongrád m. Mindszent *kesere* / Göcsej *köserü* MTsz.

Fgr. eredetű töből; ~ vog. *kšasartaht* 'keserűnek érzik' / voty. *kös* 'keserű, fanyar' / cser *kāšə* / f. *katkera*, *kitkerä*, fK. *kaškerä* / lpK. *kišts* 'savanyú' NyH.⁷ 155 : vö. NyK. XXV, 265—276 ; MNy. XX, 61 ; FUF. II, 231 ; Toivonen (FUF. XIX, 122) nem tartja valószínűnek ezt az egyeztetést. SzófSz.

42. *odú*, *odút* ; *odvas*, de : *udúj*, *udújba* is.

Első adat : JordK. 310 : *wdwnak*, 72 : *odwaban* NySz., de vö. 1335 : *Oduoskw* hn. OklSz. / További adatok : Helt : Mes 216 : *vdúba* NySz. / C. Vdu / Frank : HasznK. 15 : *aduas* NySz. / Adámi : Spr. *adú* uo.

Mold. csángÉ. *udu*, -t, -k, -ja, W i c h m a n n, vö. H. *odvás*, -ok / Szamoshát *odu*, -t, -ja SzhSz. / Békés *odú*, -t, -ja, *odvas* MNnyv. I, 40.

Fgr. eredetű töből -ó(-ú) kicsinyítőképzővel; ~ o. *unt*, *unt* 'belső' / md. *unda*, *undo* 'odvasság, üreg (fában)' / f. *onte* 'üreg' ~ gen. *onnen* / lpS. *vuoueta* 'odvas fatörzs' ~ gen. *vuouta*, lpN. *vuoudu* 'üreg, barlang' ~ acc. *vuouDa* NyH.⁷ 41. Vö. MNy. XX, 60 ; SzófSz.

43. *savanyú*, *savanyút* ; *savanyodik*. *Savanyút* nem szabad neki enni.

Első adat : SchlHort.? *saualu alma* ; Sermdom. *somanjo*, *sowanosagath*, *souanosagal* / További adatok : Murm. *Souanio* / SzikszF. *Sáuanyu*, *Souanio* / 1549 : *sonyo kapozlat* OklSz. / MA : Tan. 44 : *savanyútul* NySz.

Szamoshát *savanyóu* SzhSz. / Békés *savanyú*, -t, -k, -nn, -ja ; *savanyás*, *savanyúság*, *savanyodik* MNnyv. I, 40. — Somogy m. *csónyó* / Baranya m. Kisasszonyfa és vid. *sányó* / Csongrád m. Mindszent, Hódmezővásárhely *savanya* / Sopron m. Kislalud, Nagymihály *savanyó* / Baranya m. Patacs vid. *sónya* / Somogy m., Baranya m. Mecsekhát *sónyó* / Közép-Baranya *sónyó* / Zala m. Hetés, Göcsej *sónyu* / Göcsej *sónyú*, *suonyu* // Háromszék m. Uzon *savanyánn* / Háromszék m. *savanyón* MTsz.

Vitatott eredetű : 1. ugor-ígr. eredetű töből ; 2. a m. *só* származéka. SzófSz.

44. *gyönyörű*, *gyönyörűt*. Amilyen gyönyörű szíp érdeű a, magam sajnálom levágni. Áj, de gyönyörű három száfa.

Első adat : 1213. VárReg. 35 : *Genuruch* (KarBor. 167) szn., mn. ÉrsK. 121 : *gyenyieru* NySz. / További adatok : EpitKath. 5 : *gyöniörű* NySz. / Mik : TörL. 250 : *gyönyörű* uo. / Vö. még Sermdom. *generwsegeketh* / GyöngySzt. *Gyeönywriwseg-gelj* etc.

CsángH. *djönörü*, -ük W i c h m a n n / Szamoshát *gyönyörü*, -enn SzhSz. / Békés *gyönyörü*, -l, -k, -nn, -m, -d; *gyönyörűség*, *gyönyörködik* MNnyv. I, 41. Isml. er. tő származéka. SzófSz.

45. *hosszú*, *hosszút*; *hosszú*. Vígleges, hosszú szabaccságot. Csinálunk ety hosszúkás jukat. — Szekér hosszába.

Első adat: hn. összet. 1075/1217: *hosiouer* MNy. XXIV, 322, 1086/XII—XIII. sz. *huzeu* OklSz., 1193: *huce arc* MNy. XXIV, 323, OklSz., mn. KönSzj. *Huzzu* / További adatok: JókK. 3: *huzzw*, 122: *huzu* NySz. / SchlSzj. *Huziu* / 1258: *hoziw* OklSz. / 1265: *Huzzyo* uo. / 1274: *huzyreth* (így?) uo. 1311: *Hozev* uo. / 1435: *Hwzywpaly* uo. / TihK. 9: *huzo* NySz. / 1512: *Hozzo* / SzikszF. *hoszszu*.

Mold. csángÉ. *hessu*, -l, -k; H *hojsu*, *hossu*, -k W i c h m a n n / Szamoshát *hosszu*, -ann, -abb SzhSz. / Békés *hosszú*, -l, -k, *hosszann* MNnyv. I, 39. — Csallóköz *hesszi* / Csallóköz, Patony-szél *hésszú* / Székelyföld, Csík m. Udvarhely m. Zsombor, Hargita vid. *hojszu* / Brassó m. Tatrang, Bácsfalu *hojszú* / Brassó m. Hétfalu *hojszu* / Szlavónia *hoszi* / Székelyföld *hoszjú* / Sopron m. Rábaköz, Kiscell, Sopron m. Horpács, Répce vid., Vas m. Őrség, Szalafő, Répceszentgyörgy, Zala m. Göcsej, Veszprém m. Bakony vid., Somogy m., Ádánd, Pécs, Fehér m. Lovasberény, Győr, Apostag, Bács m. Bajmok, Bereg m. Beregsom *hosszi* MTsz.

Fgr. eredetű; ~ vog. *χosa* / z. *kuž* / *volj. kuž*, *kuž* / *eser. kužo*, *kuža*, *kužu* NyH.⁷ 155.?[?] *szam. Setälä*: JSFOu. XXX/5, 34. *Mészöly* (MNy. VI, 209—214) lativusragos alaknak tartja.

46. *laggyú*, *laggyút*.

Első adat: hn. összet. szárm. 1374: *laggyaslo* EtSz., egyébként SchlSzj. *laggyw* / További adatok: JordK. 83: *laggya* NySz. / ÉrdyK. 400b: *laggyw* uo. / C. *Faggiu* / Szék: Zsolt. 127, Görcs: Máty. 18: *lag'utol* NySz. / SzikszF. *Faggyu* *gyertya*.

Mold. csángÉ. *foddjő*, -l, -ja, *foddjős* H *fáddjü*, -ut, *fáddja*, *fáddjás* W i c h m a n n / Szamoshát *laggyu*, -l, -ja, SzhSz. / Békés *laggyú*, -l, -k, -ja és *laggya*; *laggyas* és *laggyús* MNnyv. I, 39.

Vitatott eredetű: 1. fgr. eredetű alapszó kicsinyítőképzős származéka (*laggyú* < **laggyeu* < **laggyou*); 2. a *lagy* igenévszó származéka. L. EtSz., SzófSz.

47. *kesztyű*, *kesztyűt*, *kesztyűk*. Hun az apát *kesztyűje*?

Első adat: SchlSzj. *vas kezle* / További adatok: DebrK. 299: *keztel* NySz. / VirgK. 131: *keztwket* uo. / Helt: Mes. 291: *kesztyél*, *köszttyü* uo. / MonIrók. III, 154: *keztő* uo.

Mold. csángÉ. *keszfjü*, -l, -k, -je, H *keszfjü*, -l, -je, W i c h m a n n / Szamoshát *kesztyü* SzhSz. / Békés *kesztyü*, -l, -k, -m-d, -je, MNnyv. I, 41. — Háromszék m., Uzon *keccsü* (?) / Udvarhely m. *kecsü* / Székelyföld, Háromszék m. *kestyü* / Göcsej *keszese* / Zala m.

Szepezd, Somogy m. Szökedencs; Kálmánca, Felső-Somogy, Balaton mell., Somogy m. Curgó, Szenta, Szobb, Beleg, Baranya m. Ormányság, Baranyaszentlőrinc *keszte* / Sopron m. Répre melléke, Vas m. Őrség *kesztő* / Vas m. Kemenesalja *kesztő* / Sopron m. Nemesviss *keszti* MTsz.

Elhomályosult összetétel. Első tagja kéz, második a *tesz* ige melléknévi igeneve. MNy. XIX, 45—46; SzófSz. — Vö. MNy. XL, 299; XLII, 57; XLIII, 210.

48. *betű, betük, betűje.*

Első adat: BécsiK. 50: *boto* EtSz., MünchK. 165: *bötöckel* NySz., de vö. 1211: ? *Botus*; *butus* szn., 1399: *Beutevs* szn. OklSz. / További adatok: VirgK. 130: *beutw* NySz. / JordK. 66, 585, 366: *bethew* NySz., EtSz. / SermDom. *Bwthw* / Brass-Szt. *Bethw* / C. *Bötw* / Murm. *butto* / SzalkGl. 81: *bötöketh* / Mel: SzJán. 462: *betüknek*.

Mold. csángóE. *betü, -t, -k, -je, 11 betü, bütiü, -t, -k, -je, W i c h m a n n* / Szamoshat *betü, -t, -je*; *betüköt* Szhsz. / Békés *betü, -t, -k, -je* MNnyv. I, 40. — Erdővidék *bető* / Székelyföld, Háromszék m. *bütü* MTsz.

Egy feltehető tör. **bili* átvétele. EtSz., SzófSz.

49. *búcsú, búcsút, búcsúzik.*

Első adat: KonstPorph. *βουτχοῦ, βουτχοῦς* szn. ÓMO. 10, kn. JókK. 39: *boczoyaua*, 145: *boczot* NySz. / További adatok: 1086/XII—XIII. sz. *buchu* hn. OklSz. / 1198: *Bulchov* szn. uo. / 1210: *Bulsu* uo. / 1211: *Bolchou, Bolsou* uo. / LevT. I, 286 *buchu* NySz. / VirgK. 39: *bulezut* uo. / MA.: *Scult* 141: *boczóját* uo. / Görös: Máty. 15: *buczo* uo.

Szamoshat *búcsu, -t, -ja* Szhsz. / Békés *búcsú, -t*; *búcsúzik* MNnyv. I, 38. — Erdővidék *bocso* / Gömör m. *bócsó* / Udvarhely m. *bocsú* / Székelyföld *bolcsu* / Moldvai cs. *bulcu, bulsu* / Erdővidék *bulcsó* / Göcsej *bucsú* / Székelyföld *bócsu* / Gömör m. *bócsú* MTsz.

Török eredetű ige igenévszói származéka. Vö. EtSz., UngJb. III, 238, MNy. IX, 325—327, SzófSz. *Pais* (MNy. XLIII, 200—204) a tör. **boša* vagy *bošu* ill. *bosu*-ból származtatja.

50. *gyűrű, gyűrűt, jeggyűrűk.*

Első adat: ? szn. 1198: *Guyre* OklSz., kn. BesztSzj. *gyrow* / További adatok: SchlSzj. *gwru, geres vy* / BécsiK. 31: *güroket* *Mészöly* / DebrK. 494: *meggyerez* NySz. / ÉrdyK. 409b: *geerw* uo. / LevT. II, 5: *gyre* uo. / JordK. 67: *gyrw* / KazK. 71: *göro* uo. / NagyszK. 53: *g'üre* uo.

Mold. csángóE. *djürü, -t, -k, -ie, H djürü, -üt, -ük, -üm, -üje* *W i c h m a n n* / Szamoshat *gyűrű, gyűrű, -t, -je* Szhsz. / Békés *gyűrű, -t, -k, -m, -d, -je, -ηk, -tök, -jök*; *gyűrűs* MNnyv. I, 41. — Szlavónia *gyirő* / Borsod m. Szihalom *gyűrő* / Székelyföld *gyűrű* MTsz.

Egy feltehető csuvasos jellegű török nyelvi **džürü* átvétele a honfoglalás előtt. MNy. III, 21, BTLw., SzófSz. Vö. *szérü*.

51. gyűszű, gyűszűt, gyűszűnek.

Első adat: 1528: *gewzw* OklSz. / További adatok: 1533: *Gyewzew* OklSz. / Pesti: Nom. 38: *gywzew* NySz. / C. Győsző / Murm. *gy ső* / SzikszF. Gyűsző, Gyűszű.

Szamoshat *gyűszű*, -t, -je, SzhSz. / Békés *gyűszű*, -t, -k, -vél, -m, MNnyv. I, 41. — Székelyföld *dészű* / Segesvár, Székelyföld, Udvarhely m. Száldobos, Háromszék m. Uzon, Brassó m. Hétfalu *dészű* / Háromszék m. Uzon, Brassó m. Hétfalu *dészű* / Székelyföld *dűszű* / Szlavónia *gyűsző* / Mátyusfölde *gyűsző* MTsz.

Feltehető török nyelvi **džüzür* átvétele a honfoglalás előtt MNy. III, 216; BTLw., SzófSz.

52. öjű, öjüt, öjük 'ölyv'.

Első adat: BesztSzj. *elw* / További adatok: SchlSzj. *wlw*, Hort. *elijw* / SermDom. *wlw*, *elweth* / Helt: Bfbl. I, 66: *öllyü* NySz. / C. *ölyw*.

Mold. csángÉ. *ül'ü*, -t, -k, -is, H *ülü*, -t, -k W i c h m a n n / Szamoshat *öjű*, -t, -je SzhSz. / Békés *öjű*, -t, -k MNny. I, 41. — Hunyad m. Lozsád *ölyv* / Nagykőrös *hülü* / Kalotaszeg, Zsobok *ölyü* / Szilágym. *üjjü* / Udvarhely m., Csík m. *üllü* / Udvarhely megye, Háromszék m., Háromszék m. Uzon *ülü* MTsz.

Egy mongol, burj., tung. adatok alapján feltehető török **ily* átvétele. MNy. XXXVIII, 7; vö. MNy. III, 310; BTLw.; MNy. XXXI, 39—40; NyK. XLIX, 238—239.

53. szűrű, szűrűt. A szűrűt előűsszőr simára nyestik. Szűrűnyesőj, szűrűre, állandó szűrű.

Első adat: BesztSzj. *zerew* / További adatok: SchlSzj. *zewre* / SermDom. *zerw* / BécsiK. 6: *zozoiel* M é s z ö l y / JordK. 235: *zyredröl* NySz. / BrassSzt. *Szűrű* / GyöngySzt. *szűrű*, *szerwi* / MA: Scult. 31b: *szérője* NySz.

Mold. csángÉ. *sērű*, -t, -is W i c h m a n n / Szamoshat *szērű*, -t, -je SzhSz. / Békés *szűrű*, -t, -k, -m, -d, -je MNnyv. I, 41. — Palócság, Eger, Zemplén m. Szürnyeg, Erdővidék *szérő* / Mátyusfölde, Érsekújvár, Szlavónia *szirő* / Szlavónia, Haraszi *szirőő* / Hegyalja, Zemplén m. Tállya *szűrő* / Sopron m. Horpács, Zala m. Hetés, Pápa vid., Veszprém m. Olaszfalu, Somogy m., Somogy m. Kapoly, Tolna m. Dees, Nagykúnság, Háromszék m. *szűrű* / Palócság *szűrű* / Veszprém m. kül. Pápa vid., Somogy m. Kapoly, Palócság, Cegléd, Szeged *szűrű* MTsz.

Csuvasos jellegű török nyelvhől a honfoglalás előtt; **sürü*; MNy. III, 357; BTLw., NyK. XLIX, 214; SzófSz.

54. tanú, tanút, tanúji.

Első adat: JókK. 49: *tanoc* NySz. / További adatok: SzalkGl. *thanw* / GyöngySzt. *Thanow*, *Thanükkal* / Fal: UE. Előb. 2: *tanüm* NySz.

CsángH. *tánu*, -t, -ja W i c h m a n n / Szamoshat *tanu*, -t, -ja SzhSz. / Békés *tanú*, -t, -k, -m, -d, -ja, -nk, -tok, -jok; *tanús-kodik* MNnyv. I, 40.

Valamely török nyelvből a honfoglalás előtt (**tanuγ*, *tanyγ*) MNy. III, 360; BTLw.

55. ágyú, ágyút, ágyúk, ágyúja.

Első adat: SermDom. *aldeual*, mai jelentésben: SzabViad. *algyw* RMKT. I,² 468; vö. még? *Anus* szn. OklSz. / További adatok: 1481: *Agyo* szn. OklSz. / BodK. 30: *algukkal* NySz. / CornK. 199: *algyoy* uo. / DebrK. 549 *algyoyath* uo. / ÉrdyK. 527: *anyosokkal* uo. / Murm. *Audee ewlt* / SzikszF. *algyu* / Tin. *ányú* EtSz. / 1637: *agyuk* OklSz.

Szamoshat *ágyu*, -*t* SzhSz. / Békés *ágyú*, -*t*, -*k*, -*väl* MNnyv. I, 38. Gömör m. *álgyú* MTsz. — L. még EtSz.

Az EtSz. bizonytalan etymonú igei származéknak tartja. N é m e t h G y u l a (KCsa. I, 71) egybeveti az ujjur *allaγ* 'kunstgriff' / csag. *aldak*, *aldaγ* / kaz., krimi, kirg. *aldau* / csuv. *ulDav* alakokkal. Ez valószínűbb. Vö. még B e k e: Nyr. LXVII, 107 és B á r c z i, SzófSz.

56. csepű, csepűt. Ha ráírnénk, felágyaznánk a csepűt még jóú időübe. — Csepűket.

Első adat: SchlHort. *chepew* / További adatok: SermDom. *chepw*, *cepw* / NádK. 310: *čöpnec* NySz. / TelK. 84: *čöpö* uo. / C. *Tsepu*, *Tsepuhoz*(!) *ualo* / MA: Préd. 191: *czüppö* NySz.

CsángH. Mih. *tšepű*, P. *tšipű*, -*üt*, -*üje* W i c h m a n n / Szamoshat *csepű*, *cseppö*, -*t*, -*je* SzhSz. / Békés *čšepű*, -*t*, -*k*, -*vél*; *čšepűs* MNnyv. I, 40. — Veszprém vid., Fölső-Somogy, Balaton mell. *čšöppű* / Székelyföld, Udvarhely m. *čšüpu* / Udvarhely m. *čšüpu* MTsz.

Egy feltehető tör. *čöpäγ* átvétele. — EtSz., SzófSz., MNy. XVII, 25, NyK. XLIX, 215.

57. szapú, szapút.

Első adat: BesztSzj. *zapu* / További adatok: SchlSzj. *zapu* / Pázm: Kal. 32b: *zapullották* NySz.

Mold. csángÉ. *səpu*, -*t*, -*k*, -*iä* / Szamoshat vö. *zapull* SzhSz. — Hont m. *zapu* MTsz.

Bizonytalan eredetű; talán valamely török nyelvből a honfoglalás előtt (**sapaγ*), MNy. III, 317; BTLw; Nyr. XLI, 452; SzófSz. — MNy. XX, 125.

58. bórnyú, bórnyút, bórnyúk, bórnyúja és bórnya. Rugod bórnyúk teléltek abba. Nem mongyák, hogy bórnyas.

Első adat: összet.-ben 1211: *Bureuohul* OklSz., kn. Beszt-Szj: *boryw* / További adatok: 1231: *Buryasfuca?* OklSz. / 1368: *Boriou* szn. uo. / SchlSzj. *boriw*, *gim boriu* / SermDom. *buriu*, *boryuth* / C. *boriu* / KolGl. II. *boriüzas* / Murm. *borio* / Pesti: Fab. 80: *boryarol* NySz. / VárM: Szöv. 53: *bornyaival* uo. / Helt: Bibl. I. G4: *bornyu* uo.

Mold. csángÉ. *burju*, -*t*, -*k*, -*iä*, H *borju*, -*t*, -*k*, *borjü* W i c h m a n n / Szamoshat *bórnyu*, *bórnyut*, *bórnyúk*, a koma *bórnyuja*, de: *a tehem bórnya* SzhSz. / Békés *bórnyú*, -*t*, -*k*, *bórnyúja* és *a tehen bórnya* MNnyv. I, 38. — Somogy m. Szólád *baorgyú* / Vas m.

Hegyhát *bérgyu* / Sopron m., Csepreg, Horpács, Rábaköz, Beő-Sárkány, Répce mell., Zala m., Göcsej, Őrség, Somogy m. Szőke-Dencs, Ádánd, Fölső-Somogy, Balaton mell., Baja *borgyu* / Somogy m. Nemes-Déd, Baranya m. Bélye, Kiskúnhalas, Fölső-Bácska, Gömör m. Sid *borgyú* / Gömör m. *bornyaó* / Apátfalva *bornyau* / Debrecen, Székelyföld *bornyu* / Esztergom, Cegléd, Szentés, Debrecen, Palócság, Nagykúnság, Szentimre, Gyöngyös, Gömör m. Hanva, Rimaszombat, Gömör és Torna m., Udvarhely m. *bornyú* / Mold. csáng *buru* MTsz.

Egy feltehető csuv. jellegű tör. **buraγu* átvétele. EtSz., SzófSz., Vö. Horger: MNy. IX, 111. és Bárczi: MNy. XXXIX, 291.

59. gyapjú, gyapjút; gyapjúja és gyapja. Gyapjút fonni nem tudok, nem próbáltam.

Első adat: BesztSzj. *gepiu* / További adatok: SchlSzj. *gapiu* / BécsiK. 149: *gapiu* Mészöly / Com: Jan. 97: *gyapjú* NySz. / Vö. JordK. 331, 815: *gyapyat* NySz. / 1544: *gyapyat* OklSz.

Mold. csángÉ. *djəpü*, -t, -k, -je, H *djapju*, -jut, -juk, -ja W i c h m a n n / Szamoshat *gyapju*, -t, és *gyapjal*, *gyapja* Szhsz. / Békés *gyapjú*, -t, -k, -m, -d, *gyapjúja* és (a bírka) *gyapja* MNnyv. I, 39.

Egy feltehető tör. **džapaγy* átvétele. MNy. III, 163, BTLw., MNy. IX, 111—116, SzófSz.

60. köpű, köpüt; köpül.

Első adat: 1504: Ambrosius *Kewpew?*, egyébként 1559: *Dolia lignea köpö vocata* OklSz. / További adatok: Ma: Bibl. I, 72: *köpüi*, I, 84: *köpüt* NySz. / Com: Jan. 78: *vajas köpü* uo. — Vö. SchlSzj. *kupwlu*.

Mold. csángÉ. *küpu*, -t, -k, -je W i c h m a n n / Szamoshat *köpü*, *köpü* (az öregek beszédében) -t, -k, -je Szhsz. / Békés *köpü*, -t, -k MNnyv. I, 41. — Pápa vid., Nógrád m. Füleke, Székelyföld, Udvarhely m. Etéd, Háromszék m., Csik m. *küpu* MTsz.

Valamely török nyelvből a honfoglalás előtt; vö. csag. *köpü*, *köbi* / bask. *göbü*, *göbe* G o m b o c z: MNy. III, 261: BTLw. Mészöly (MNy. XI, 15—20) nem tartja valószínűnek G o m b o c z magyarázatát. (L. ezzel szemben ih. 144 és MNy. XII, 2—3). Vö. még B á t k y: NéNy. VII, 101—103, SzófSz.

61. fattyú, fattyút, fattyúk. Öt lú, hat lú, taknyos fattyú. De hiszē, hája, vannak ezek köszt a fattyúk köszt; ott van ez az Erdelics fattyú.

Első adat: 1374: *Folyu* szn. OklSz., kn. Sermdom. *fatiyu*, *fathw* / További adatok: 1405: *Fatthiopap* szn. OklSz. / Murm. *Fagyu* *fiu* / Monfrók. XV, 331: *fatty* NySz. / Vö. ?? 1138/1329: *Fotiodi* szn. ÓMO. 30.

CsángH. *fätfju* W i c h m a n n / Szamoshat *fattyu*, *fattyat* és *fattyut*, *fattyam*, -ad, -a Szhsz. / Békés *fattyú*, -t, -k, -vāl,

fattyam, fattyad, fattya és fattyúja, fattyas MNnyv. I, 39. — Vas m. Őrség *fattyi* MTsz.

Bizonytalan eredetű. Legvalószínűbb *Kräuter* magyarázata az Etsz. szerint: < *fatju < *fatej 'fatő'. Nehézség volna az 1374-i adat; ezt azonban lehet magyarázni. — Vö. SzófSz.

62. lapú, lapút, lapúk. Zöjűd lapú, keserű lapú.

Első adat: hn. összet. 1324: *Lopuhtu* OklSz., kn. BesztSzj. *lapow* / További adatok: 1332: *Lapuhtu* / SchlSzj. *lapho* / Mel: Herb. *keserű lapu* NySz. / C. *Lapu* / KolGl. II. *lapi* 'lappa' / Murm. *Lappo*.

Szamoshat *lapu, -t, -k* SzhSz. / Békés *lapú, -t, -k* MNnyv. I, 40.

Vitatott eredetű: *Munkácsi* (NyK. XXV, 66 és 271) a vog. *lapēnk, lapkheñ* szavakkal egyeztet; *Asbóth* (NyK. XXIV, 71—75), *Horger* (NyK. XLI, 122), *Gombocz* (NyK. XLV, 13) egy szl. *lopuch*-ból származtatják; *Melich* (NyK. XLIV, 339) szerint deminutivum s a *lapác, lapály, lapít, lap* stb. szavakhoz tartozik (vö. még NyK. XLV, 334), SzófSz. Számunkra mindhárom elfogadható magyarázatot ad.

63. ocsú, ocsút, ocsúk. De jop, ha félvágja, mer akkor a közepire jön az ocsú, az ājj, oszt a kezivél leszedi.

Első adat: ? szn. 1211: *Ociu* OklSz., kn. 1544: *Tikoknak oczo* uo. / További adatok: 1605: *wczyu* OklSz. / 1638: *ocziu* uo. / Vö. C. és NySz.

Békés *ocsú, -t, -k, -m, -d, -ja*, MNnyv. I, 40. — Balaton mell., Tolna m., Csallóköz, Palócság, Kecskemét, Szentes, Békés m., Szeged, Szatmár vid., Székelyföld *ocsú* / Palócság *ocsaó* / Vas m. Kemenesalja, Hont m., Zemplén m. Szürnyeg *ocsó* / Vas m. Sorok mell., Nagykúnság *ocsu* / Veszprém m. Devecser, Somogy m., Székelyföld, Háromszék m., Háromszék m. Uzon, Erdővidék, Csik m. Gyergyó vid., Moldva, Klézse *ucsu* / Moldvai csángó *ursú* / Sopron m. Horpács *uocsuó* MTsz.

Kétes és vitatott eredetű; l. valamely török nyelvből a honfoglalás előtt, vö. ? csag. *oçav* 'spreu' MNY. III, 308; VIII, 102; BTLw. 2. Azonos volna az *olcsó* mn.-vel s ez egy tör. *uřaq*-ból. Nyr. LXI, 114. — SzófSz.

64. fűsű, fűsüt, fűsül.

Első adat: 1527: *fysew* EtSz., de vö. 1463: *Fesüs* szn. OklSz. / További adatok: 1581: *jeső, fesw* OklSz. / C. *fwső, fwsu* / Pesti: Nom. I, 40: *fysyw* NySz. / MesésK. 29: *f ső* uo. / Prág: Serk. D4: *fűsüt* uo. / GyöngySzt. *jeső* / Murm. *Fűső* / SzikszF. *Fűső, fesű* / PPBl. *fűső* NySz.

CsángH. *fűsű, -üt, -űj* *Wichmann* / Szamoshat *fűsű, -t, -k, -je* SzhSz. / Békés *fűsű, -t, -k, -m, -d, -je, -rk, -tők, -jők, fűsül* MNnyv. I, 41. — Zemplén m. Szürnyeg *fűsű* / Gömör m. *fűsű* / Esztergom *fűső* / Dráva mell. *Kopács fűsű* / Veszprém, Torna m. Torna-Újfalu *fűsű* / Mold. csángó *fűsű* / Rábaköz és

Vas m., Dráva mell. Kopács, Háromszék m. *füsü* / Szeged *füsü* / Répce vid. *füsü* / Sopron m. Horpács, Cegléd, Szeged, Torontál m. Szaján, Bihar m. Pocsaj, Debrecen vid., Szolnok-Doboka m. *füsü* MTsz.

Eredete ismeretlen. EtSz., SzófSz.

65. hegedű, hegedűt, hegedűk. Hegedűn cincog, āra is csak asz mongyák, csak környikál. — Hegedűnek.

Első adat: SchlSzj. *hegedw*, de vö. 1394: *Hegedus* szn. OklSz. / További adatok: BécsiK. 24 NySz., *Mészöly* kiadásában nem találom / SermDom. *hegedw* / Pesti: Nom. 80: *hegedy* NySz. / Murm. *Heghede* / SzikszF. *Higedő* / MA. *hegegyű* NySz. / PP. *hedegű* uo.

CsángH. *hedegű*, -ül, -űjz *Wichmann* / Szamoshat *hegedű*, -t, -je SzhSz. / Békés *hegedű*, -t, -k, -m, -d, -je, *hegedűs*, *hegedül*, *hegedülök* MNny. I, 41. — Vas, Veszprém, Somogy m., Baranya m. Mecsekhát *hedege* / Palócság, Gömör m., Székelyföld *hedegő* / Háromszék m. Uzon *hedegű* / Göcsej, Palócság, Hegyalja, Székelyföld, Háromszék m. Angyalos, Besenyő, Gidófalva, Moldvai cs. *hedegű* / Zala m. Kiskanizsa, Szepezd, Baranya m. Sziget vid. *hegede* / Sopron m. Répce mell., Vas m. Őrség *hegedű* / Dunántúl *heigede* MTsz.

Ismeretlen eredetű. ÁKE. *hang* a., NyK. XXVIII, 175, KSz. VIII, 340, FUF. XI, 202; SzófSz. — Minden bizonnyal igenév. (vö. Kodály-empl. 43—54.)

66. koszorú, koszorút. Fokhagymakoszorú.

Első adat: ? hn. összet. 1323: *Kuzurupotok* OklSz., kn. BesztSzj. *kozorou*, *kozoro* / További adatok: SchlSzj. *kuzuru*, *cozoro* / DebrK. 159: *kozoru* NySz. / Murm. *Kozzoro*, *Kozzoroczka* / Fal: NE. 17: *koszorú-feleitekl* NySz.

Mold. csángÉ. *kusurō*, -t, -k, -ja *Wichmann* / Szamoshat *koszorou* -t, -ja SzhSz. / Békés *koszorú*, -t, -k, -m, -d, -ja; *koszorúz*, *koszorús* MNnyv. I, 39. — Torockó *kaszeró* / Palócság *koszoraó* MTsz.

Eredete ismeretlen. SzófSz.

67. kotú, kotút,* 'kátyú'. Kotús hējje.

Első adat: ? hn. összet. 1408: *Piscinas Saaseer Keueskothya* (így, kotú?) OklSz. / *Kassai* II, 324: *kutú*.

Békés *kotú*, -t MNnyv. I, 39.

Vö. MTsz. *kotu* 2. és 3., továbbá *kotús*.

Nem függ ez össze a *küttal*? -ű kicsinyítőképző!

*

A fgr. eredetű *tetű* kérdéses magánhangzója ü-s lélhangzójú kettőshangzóból keletkezett, a régi és a népnyelvi -ős alakváltozatok ellenére valószínűleg közvetlenül. A *könnyű* és *lassú* ü,

ill. *ú* hangja nem magyarnyelvi külön fejlemény, hanem ugor-kori *-γ-s*, *-η-s* képzés (vö. JSFOu. XXX/24, 16). A magyar származékok között találunk elhomályosult melléknévi igeneveket és kicsinyítőképzős alakokat. A melléknévi igenév képzője visszamehet fgr. **-p-re*, **-k-ra*, **-η-re*, **-m-re* (NyH.⁷ 84). Mindezen fgr. hangnak lehet a folytatása labiális félhangzó. A melléknévi igenév képzője azonban *ó*, *ő* (ill. *óu*, *őu*) nyelvjárásunkban is. Ezek az elhomályosult igenevek pedig, ha ismereteseek, a köznyelvben is *-ú*, *-ű-re* végződnek a *fűrő* kivételével. Vajjon úgy magyarázandó ez a jelenség, hogy ezek a szavak elvesztvén igenévi funkciójukat, másképpen fejlődtek, mint az igenevek? Az *erdő*, *mező*, *bíró*, *hintő* nem eleve nebb melléknévi igenevek, mint a *fűrű*, *seprű* (vö. *hintu* Vas m. Őrség, Székelyföld, Csik m. és *mezzü* Vas m. Őrség; V é g h, Békési névszótövek 109 és 115). Ilyen elhomályosult melléknévi igenevek a következők: *bügattyú*, *férgettyú*, *förgattyú*, *fűrű*, *gömböjű*, *háború*, *köszörű*, *pérgettyű*, *sárjű*, *sárkanytyű*, *seprű*, *sűrű*, *szomorú*; *bosszú*. A régi és a népnyelvi adatok közt találunk *-ó-s*, *-ő-s*, továbbá *-é-s*, *-á-s* változatokat. (Erről fentebb szolttunk.) — Éppen a *bosszú*, amelynek alapszava török eredetű, vezetett arra a meggyőződésre, hogy nem kell minden esetben *ó > ú*, *ő > ű* változással magyaráznunk ezeknek az elhomályosult igeneveknek a végső magánhangzóját. Ugyanis a tör. *bos-* az átvétel idejében alsónyelvvállású szóvégi magánhangzót nem vehetett fel, csak középső vagy felsőnyelvvállásút. Ahhoz járult hozzá a participium képzője. Márpedig zárt tőhangzó és a *(-γ- >)* *u*, *ü* félhangzó alkotta diftongus *ú-t*, *ű-t* ad. Azt persze nem állítom, hogy valamennyi itt felsoroltam szó *ú*, *ű* hangja így keletkezett, csupán azt, hogy így is keletkezhett. Hiszen tudjuk, hogy mennyire nem egységesen, szabályosan viselkednek a tövek a suffixumok előtt, és hogy a tövégi rövid magánhangzó minősége mennyire változatos. A melléknévi igenév alakulásában is lehetett olyan állapot, hogy ugyanabban az időben, ugyanazon a nyelvjárásterületen a képző, természetesen még mássalhangzós alakjában, egyszer alsónyelvvállású, máskor középső vagy felsőnyelvvállású tövéghangzóhoz járult (pl. *mezer*, de **saríγ*). Ez a kettősség azonban megszűnt az eleven funkciójú melléknévi igenév abból az alakból fejlődött a nyelvterület nagyobb részén, amelyben a képző előtt alsónyelvvállású magánhangzó volt. De a régi állapot emlékét néhány szó megőrizte. Később ezeknek a megmaradt, eltérő alakoknak a hatására más igenévi alakok is belekerülhettek ebbe az *-ú*, *-ű*-végű csoportba. Vagyis véleményem szerint az *ó > ú*, *ő > ű* változás is, amennyiben ennek feltevésétől nem zárkozhatunk el teljesen, asszociációs változás, nem pedig ú. n. „független“ változás.

Ezek a névszói származékok: *fijű*, *kárcsú*, *keserű*, *odú*, *savanyú* kicsinyítőképzős alakok. Ez a képző fgr. **-m-re* vagy **-k-ra* mehet vissza (NyH.⁷ 97). A *fijű* és *odú* régi és népnyelvi

adatai között csak olyanokat találunk, amelyek labiális félhangzós diftongusra mutatnak. A többiben a *i* fejleményeit is megtaláljuk. Ezek képzője tehát *-k-ból keletkezett *u, ü*. Itt sem *ó > ú, ő > ü* változásról van szó, hanem a kettőshangzóból *ú, ü* keletkezett (vö. HB. *kaseru*, de 1211: *Qesereu*, BécsiK. *késézo*, DebrK. *fio*, SermDom. *souanjo*), illetve mindkét fejlődést feltehetjük, nyelvjárási megoszlással.

Teljesen problémátlan az ismeretlen eredetű töből származó gyönyörű *ü* hangja. A VárReg.-ből idézett *Genuruch* tanúsága szerint a -*y* hang előtt felsőnyelvállású magánhangzó volt. Az *üü*-ből szabályszerűen fejlődött az *ü*. A hosszú-t *Mészöly* (MNY. VI, 209–214) lativusragos alaknak tartja; ez nem is lehetetlen. Az alakváltozatok így is megmagyarázhatók, s a lativusi *-k-nak ismerjük labiális félhangzón keresztül származott *ü* fejleményét (*egembelu* ÓMS.). Máskülönben azonban nem olyan egyszerű eset. (Vö. *Gombocz*, Alaktan). A *kesztyű* *ü*-je ugyanolyan eredetű, mint a fentebb felsoroltam igei származékoké. (L. még lentebb is.)

Több csoportba kell sorolnunk a török jövevényeket. A *betű*, *búcsú*, *gyűrű*, *gyűszű*, *őjű*, *szűrű*, *tanú* szavakban valószínűleg eredetibb az *ú, ü*, mint a régi és népnyelvi adatokban egyformán fellelhető *ó, ő*. Sőt ennek a kettősségnek lehet török nyelvi oka is. (Vö. a *búcsú* magyarázatát *Paizs*: MNY. XLIII, 200–204.) Viszont az *ágyú*, *csepű*, *szapú* szavakban az átvett, kikövetkeztetett török adatok alapján, jöllehet a *szapú* esetében nem tudjuk kimutatni, -*ó*-t, -*ő*-t váránk. (Vagy itt is gondolhatunk olyanféle zártabbá válásra, mint a *szi* magyarázatában?) Az *ágyú* és *csepű* történeti adatai között is korán jelentkezik az *ú, ü*.

Egészen más eredetű, nem közvetlenül a diftongusból származik a *börnyű* és a *gyapjú* *ü* hangja. Közismert és adatokkal is igazolható a **burayu* fejlődése. Ugyanígy fejlődött, bár adatokkal nem igazolható olyan szépen, a **dzapayy* is. Így én a *börnyű*, *borjú* s más efféle alakok *ü*-ját *u > ü* változás eredményének tartom. Ide kell sorolnunk az *ú, ü* eredetét tekintve a *várjú*, *faggyú*, *falttyú* szavakat s még a fentebb tárgyalt igei származékok közül valószínűleg a következőket: *búgalttyú*, *férgelttyú*, *förgalttyú*, *pérgelttyú*, *sárjú*, *sárkanytyú* és a *kesztyű* összetételt. Ezeknek a fejlődését is úgy képezem el, mint a *borjú*-ét.

A *köpű* valószínűleg a *betű*, *gyűrű* csoportjába tartozik, de az sem lehetetlen, hogy magyar igenév.

A bizonytalan és ismeretlen eredetű szavak közül a *falttyú*-ról fentebb szoltam. A *lapú* bármelyik származtatását fogadjuk el, megnyugtató magyarázatot kapunk az *ü* eredetére. Legvalószínűbbnek tartom mégis az *Asbóth*, *Horger*, *Gom-*

b o c z megfejtését egy szl. *lopuch*-ból. Az *ocsú*-nak akármelyik magyarázata azt hozza magával, hogy az *-ű*-t *ó*-ból kell származtatnunk.

Az ismeretlen eredetű *fűsű*, *hegedű*, *koszorű*, *kotű* szóvégi *ű* és *ü* hangját tekintve, csak a történeti adatokra vagyunk utalva. De így sem tudjuk eldönteni, hogy a kérdéses magánhangzó közvetlenül a kettőshangzóból származik-e, vagy *ó* > *ű*, *ő* > *ü* változás eredménye-e. A *hegedű* talán elhomályosult igenév (vö. Kodály-empl. 43—54), s így *ű*-je egyeredetű volna a fentebb tárgyalt igenevekkel.

Ebben a csoportban sem zárkózhattunk el néhány esetben az *ó* > *ű*, *ő* > *ü* változás feltevéseitől. Ezt a szórványos változást azonban még annyira sem tudjuk időbeli határok közt elhelyezni, mint az *uu*, *üü*, *üü* kettőshangzó monoftongizálódását. Csak annyit állapíthatunk meg, hogy az *ü*. n. őmagyar kor után történhetett. Még kevésbé tudjuk megállapítani a *borjú*, *gyapjú*-féle szavakban feltett *u* > *ű* változás idejét. De valószínű, hogy a nyúlás a nyomatékcsere után nyomban bekövetkezett.

A történeti adatok bizonyossága és etymológiájuk alapján ide tartoznak a következő szavak is: *daru*, *kapu*, *váju*, *?falu*, *hamu*, *szaru*, s még több, amelyekben *v*-s csonkító terjedt el minden alakban, de ezeket az *u*-végűeket sem vettem fel dolgozatomba. Hogy mikor történt meg a rövidülés, nem lehet eldönteni.

Itt kell röviden megemlékezni az *-ű*, *-ü* denominális nomen-képzőről. Nyelvjárásunkban ilyenféle példák találhatók: *szaqű*, *sűrű* zápú, *veresfejű*, *nagyopszemű*, *vijásszerű*, *jőumóudű*, *minťájű* stb. Eredetében, mint tudjuk, azonos a jelen idejű melléknévi igenév képzőjével. (Vö. NyH.⁷ 102, MNy. VII, 145, IX, 327, X, 155 stb.). Erről az elhomályosult melléknévi igenevek tárgyalása során szoltunk. Itt már a funkciók különbsége miatt is érthető az *-ű*-s, *-ü*-s alak elterjedése, szemben az *-ő*-, *-ö*-végűekkel, de a kettősség oka csakis abban keresendő, hogy volt idő, amikor ennek a suffixumnak az előzménye egészen alsó, máskor középső vagy éppen felsőnyelvállású tővégi magánhangzóhoz kapcsolódott. A BécsiK.-ben található ilyenféle „teljesebb” alakok: *egēnlquēc*, *zomorouā* etc. mintha arra mutatnának, hogy e képző előzményei között nagyobb szerepet játszottak azok az alakok, amelyeknek a labiális félhangzós fejleménye a gyakoribb. De nem feltétlenül bizonyítják ezt, mert a BécsiK. efféle alakjait úgy is lehet magyarázni, hogy ezekben az analógiás ragozott és képzett alakokban a *u*-t *v*-nek vagy *u*-nak kell olvasnunk s csupán hiátustöltőnek tartanunk. S ez a hiátustöltő labiális magánhangzó után természetesen inkább *v* vagy *u*, mint *j*. (Vö. MNy. XXV, 284.)

II. rész : A szó belsejében lévő *ú* és *ű* hangok.

1. Egytagú szavak.

68. dūr, *dürok, dúrsz, dúrt, dúrni.* Dūr a disznó⁷, dūr a mocsár szilē. A lúgot izz dūrja má felfele.

Első adat : JordK. 484 : *thur* NySz. / További adatok : Helt : Mes. 42 : *túruán* NySz. / C. *kí túrom* / Misk : VKert. 234 : *túrjál* NySz.

Mold. csángÉ. *tür, -t, -ni*, H *tur, -t, -ni* W i c h m a n n / Szamoshát *túr, -t, -na, -jon* SzhSz. / Békés *dūr, -om, -ja, -tam, dúrni* MNnyv. I, 33. — Orosháza *széllgyédürtak* / Arad m. Pécska *kidúrna* / Torontál m. Szőreg *dúri* / Szentés *dúró* / Veszprém *főturgya* MTsz.

Alkalmasint fgr. eredetű ; ~ f. *touri-* 'ás, *túr* NyH.⁷ 154, SzófSz., MNy. XXXIX, 349.

69. űl, *ülök, űsz, űll, űlni.* Űjetek le, osz tanújátok. Űlnek. Én is lejűlök.

Első adat : JókK. 66 : *ewl* NySz., de vö. 1256 : *Wophaylese*, 1321 : *Illeu* OklSz. / További adatok : BécsiK. 33 : *Ólofernest plétte* 'Holofernem sedentem' M é s z ö l y / SermDom. *űl uala, űluen, wlek* 'ülök' / C. *wlök* / Mik : TLev. 33 : *felűllök* NySz.

Mold. csángÉ. *űl, űlek, űll, űlni, űl'!*, H *űl, -ök, -t, -tem, -ni* W i c h m a n n / Szamoshát *űl, űlök, űlsz* SzhSz. / Békés *űl, -ök, -űnk, -tem, -nék, űjkek, űlni* MNnyv. I, 36. — Vö. MTsz.

Ugor eredetű ; ~ vog. *ōn-, unl-, űnl- ua., unt-, űnt-* 'leül' NyH.⁷ 62, SzófSz.

70. fűl, *fűlok, fűsz, fűll, fűlni.* Ojā sárba, hogy māj belefűlünk. Jáj, jáj mekfűlok. Mekfűlad.

Első adat : MünchK. 79 : *meg-fulanac* NySz. / További adatok : WesprrK. 68 : *meg fwlh vala* NySz. / Mel : Sám. 201 : *meg fűllion* uo. / Matkó : BCsák. 241 : *meg-fűlna* uo.

Szamoshát *fűl, fűlok, fűlsz* SzhSz. / Békés *fűl, -ok, fűlattam, fűladni* MNnyv. I, 34 / Vö. mold. csángÉ. *fűlād, H fűllād* W i c h m a n n. — Vö. MTsz.

Fgr. eredetű ; L a k ó : MNy. XXXVII, 94—100 és XXXVIII, 27—29 ; vö. EtSz., SzófSz.

71. hűsz, *hűszat, száshűsz, huszonöt.*

Első adat : SchlSzej. *huz* / További adatok : BécsiK. 11 : *huz* NySz. / MünchK. *hűžzer ezerrel* uo. / RMNyE. II, 35 : *huzzonharom* uo.

Mold. csángÉ. *hus, -āt, H hus, -āt* W i c h m a n n / Szamoshát *husz, -at, -ann* SzhSz. / Békés *hűsz, -at, -ann, huszadik, huszonöt* MNny. I, 28 / Óbást *hűsz, -āt, huszágyik* MNnyv. I, 149.

Fgr. eredetű ; ~ o. *hűs, kòs* / vog. *hűZ, kus* / z. *kűz* / voty. *kűz* / md. *komās, komš* NyH.⁷ 44, 46, 139. Vö. P a s s o n e n :

KSz. XIII, 232, M u n k á c s i : NyK. XXV, 184, R e i s m a n : MNy. XXX, 93—96, W i c h m a n n : MSFOu. LII, 340—348.

72. nyúl, nyúlat, nyúlak, nyúllál. Taváj télem megette a nyúl.

Első adat : hn. 1086/XII—XIII. sz. *Nulu* AECO. IV, 390, szn. 1312 : *Ngul* OklSz., kn. BesztSzj. *nul* / További adatok : 1351 : *Nuulreth* OklSz. / MargL. 4 : *nyulaknak* NySz. / Decsi : Adag. 241 : *nyúlnál* uo.

CsángH. *nul*, -át, -ák, *am*, -ád, -á W i c h m a n n / Szamoshát *nyúl*, *nyulat*, *nyulak*, *nyula*, a Tiszaháton *nyól* SzhSz. / Békés *nyúl*, -at, -ak, -am, -ad, -a, *nyúlas* MNnyv. I, 28 / Óbást *nyú*, *nyúlat*, -ák MNnyv. I, 155. — Marosszék *nyal-fi* / Bereg m. Dercen *nyol* MTsz.

Fgr. eredetű ; ~ z. *nimal* / md. *numāl*, *numolo* / lpS. *nõmmēl*, lpN. *nõvmmil*, lpK. *núammēl* (vö. szam. *nõmu*, *nũo*) NyH.⁷ 143, SzófSz.

73. nyúz, nyúzik, nyúzól, nyúzott, nyúzni. Na osz ki nyúszta meg a birkát? Az ém bicskám birkanyúzóu, szärt eszik a lekhátúso.

Első adat : szn. igenév 1211 : *Nuuzou* OklSz., ÉrdyK. 79 : *nywzaak* NySz. / RMK. II, 16 : *meg nyózzák vala* uo. / Beres : Lev. 98 : *nyúznak* uo.

Mold. csángÉ. *núz*, -át, -stâm, -ni, H *nuz*, -ot, -stâm, -ni W i c h m a n n / Szamoshát *nyúz*, -ok, -öl, -ott, -na, -zon SzhSz. / Békés *nyúz*, -ok, -öl, -zak, -nék, *nyúztam* MNnyv. I, 34. — Vö. MTsz.

Fgr. eredetű ; ~ vog. *nui-*, *nii-* 'nyúz' / voty. *nij-* ua. / lpN. *nũovvã*- (praes. I. *nũovãm*) NyH.⁷ 63, 152 ; a -z képző. Vö. SzófSz., NyK. XXV, 184.

74. túl. As se jóu, ha ojan túl zsiros.

Vö. JordK. 364 : *thwllyarol* NySz., 1467 : *Tulsoborsowa* hn. OklSz. / Helt : Bibl. IV, 35 : *túlyan* NySz. / C. *tul* / Kár : Bibl. I, 160 : *túl* NySz.

Mold. csángÉ. *tül*, H *tul* / Szamoshát *tull* SzhSz. — Vö. MTsz.

Ugor eredetű ; ~ vog. *tužl* 'onnan' (vö. *tijl* 'innen' ; m. *tél-túl*, *tíl-túl* 'innen-onnan, itt-ott' R. N.) NyH.⁷ 156, SzófSz., vö. még NyK. XXV, 184.

75. úszik, úszik, úszól, úszott, úszni. Szípen úszik a vadruca a vizē. Én csak tökkēl tudok úszni.

Első adat : igenév hn. összet. 1419 : *Vzorew* OklSz., egyébként JókK. 80b : *vzo* CodHung. I, de vö. 1383/1406 : *Vzlatou* MNy. X, 428 / További adatok : Mel : Sám. 194 : *úsz* NySz. / C. *uszok*, *uszok* / Pázm : Kal. 7 : *úsz* NySz.

Mold. csángÉ. *usik*, -át, -l m, *ussāl* -vã, -ni, H *usik*, -om, -ol, -ot, -tâm, -ni W i c h m a n n / Szamoshát *úszik*, *uszom* v. *uszok*, *úszól*, *usztam* SzhSz. / Békés *úsz(ik)*, -ok, -öl, -tam, -szak, -nék, -ni MNnyv. I, 35. — Vö. MTsz.

Fgr. eredetű töből; ~ o. *ük-* / vog. *ui-* / z. *uj-* / voty. *ujal-* / cser. *ij, ij-* / md. *uje-* / f. *ui-* / lpS. *vüöd'd'a-* (praes. I. *vüöjan*), lpK. *vüüje-* NyH.⁷ 154 (vö. im. 61), SzófSz.; vö. MNy. XXXVII, 194.

76. nyúl, nyúlok, nyúsz, nyúlt, nyúl ni; nyúlik. Mindik hozzányúlok ém mindēhe. Kidegeszedik á húr, víkony, osz kinyúl. Addig ütöm a kalapácsál, míg nem látom, hogy a kasza éle nyúlt.

Első adat: VirgK. 4: *nyultam* NySz. / További adatok: LevT. I, 152: *nyolok* NySz. / Pázm: Préd. a3: *nyúlok* uo.

Mold. csángÉ. *nül, -t, -tám, -ni*, H *nül, -tám, -ni* W i c h m a n n / Szamoshát *nyúl, nyúlok, nyúlsz, nyúlik* SzhSz. / Békés *nyúl, -ok, -sz, -tám, -nék, nyújjak* MNnyv. I, 34 / Óbást *nyú, -lok, -sz, nyútam, -tá, -nék, nyúl, nyúni* MNnyv. I, 155. — Csallóköz *nyól* / Háromszék m. *nyól-ik* MTsz.

Vö. *nyúl* 77.

77. nyút, nyútok, nyúcc, nyútol, nyútni v. nyútani. Elnyútotta szíp víkonyra. Nem szoktuk min nyútó táblára tenni, csak úgy a zsírnakvalóú tetejire.

Első adat: ÓMS. *kyniuhhad* ÓMO. 127 / További adatok: BécsiK. 59: *ki noita* M é s z ö l y / SermDom. *noŷth* / CornK. 602: *nywytyaak* NySz. / Vö. BesztSzj. *nyhthow*, SchlSzj. *nuto*.

Mold. csángÉ. *núit, -át, -áltám, -áni*, H *núit, -ot, -ottám, -áni* W i c h m a n n / Szamoshát *nyút, -ok, -öl, -ott, -na v. -ana, -ccson* SzhSz. / Békés *nyút, nyútok, nyútottam* MNnyv. I, 34 / Óbást *nyút, -ok, -ol, nyúcc, -ot-tám, -ottá, -ánék, nyúccs!* MNnyv. I, 155. — Háromszék m. *nyójt* / Székelyföld *nyólt* / Kiskúnhalas, Bács m. Borsod, Palócság, Debrecen, Szilágy m. Zilah, Háromszék *nyút, megnýút* / Vö. *nyújtó* MTsz.

Fgr. eredetű: ~ voty. *nuil-* 'kihúz, széthúz, nyújt'; *nujal-* 'kihúzódik, kiterjed, nyúlik' NyH.⁷ 152. Vö. B a b o s s: MNy. XXXIV, 223: „A kikövetkeztethető alapszó tehát egy **nšk(γ)*-féle alak; ebből egyszerű causativ *-t*-vel: **nšk(γ)t* > **nšxt* (vö. *nyht-* BesztSzj.) > *nyújt*“. SzófSz.

78. fúr, fúrok, fúrsz, fúrt, fúrni. Azír hát jóu gazdám hördőjét kifúrta.

Első adat: JókK. 8: *furot* NySz., de vö. 1272: *furuzeg* OklSz. / További adatok: CornK. 174: „JordK. 233: *altal furni* NySz. / C. *Ki furom* / SalMark. 1744. 13: *fúlni* (az első kiadás 7: *furni*) NySz.

Mold. csángÉ. *fúr, -t, -tám, -ni*, H *fúr, -t, -ni* W i c h m a n n / Szamoshát *fúr, fúrok, fúrsz, fúrni* SzhSz. / Békés *fúr, -ok, -sz, -ta, -jak, -nék* MNnyv. I, 34 / Óbást *fúr, -ok, -sz, fúrni*, de *furát, ri. fúrá* MNyn. I, 147. — Vö. MTsz.

Ugor (?fgr.) eredetű; ~ o. *pär* (vált. *p'ör, pör, por*) 'bohrrer'; *parëiam* 'bohren', *pör'isam* ua. / vog. *purä* (vált. *pörrë., pörë* 'ahte, pfriemen, ár; penis eines knaben' / ? f. *pura* 'bohrrer' EtSz., vö. SzófSz.

79. fűz, fűzök, fűzöl, fűzött, fűzni. Összefűzzük, összefűszttük.
Első adat: PeerK. 323: *fyzed* NySz. / További adatok: VirgK. 68: *fuzwt* NySz. / Radv: Csal. II, 31: *fözve* uo. / Vö. SzikszF. *Gyöngy fuzó, fűzött*.

Szamoshát *fűz, -ök, -öl* SzhSz. / Békés *fűz, -ök, -öl, -zek, -nék, fűsztem* MNnyv. I, 35.

Fgr. eredetű; ~ cser. *pið- 'köt, összeköt (harisnyát, hálót), köt' / md. pedā-, pedā- 'csatlakozik; tapad' / f. pítā- 'tart' NyH.⁷ 149, EtSz., SzófSz.*

80. húz, húzok, húzól, húzott, húzni. Barázdát húzni. Hát a magyár nem húzza be egymást? A kis húzó kila a zsebembe vőát mindig. Lúhúsztá gép.

Első adat: SermDom. *kýhuzýa*, de vö. ÓMS. *huzluzwa* ÓMO. 128 / További adatok: DöhrK. 218: *huzanak* NySz. / Bod: Pol. 111: *húzni* uo.

Mold. csángÉ. *huz, -át, -stám, -ni*, H *huz, -ol, -stám, -ni* W i c h m a n n / Szamoshát *huz, -ok, -öl* SzhSz. / Békés *húz -ok, -öl, húztam, -zak, -nék* MNnyv. I, 34. — Vö. MTsz.

Talán ugor (?fgr.) eredetű; ~ Budenz MUSz. szerint: oB. *χús: lap-χ.* meghúzni; *χús-* anlocken; *χαζαp* vorhang / vogK. *χας:* *χασεp* függöny, kárpit; vogL. *κās-* húzni; vogB. *kas-, kās-* húzni, fölhúzni / z. *kišöd-* induere; *kišöd* ruha, öltöny, zP. *kišal-* induere. — Vö. NyK. XXIV, 284, MSFOu. LXVII, 249—253, SzófSz.

81. sül, sülök, süsz, sült, sülni. Sül a kenyír, sül, sül, beleveressettél. Ünällok meg asz híjják laskának, ami a kemencébe meksül. Maj meksülök.

Első adat: 1406: *Sýwlth* MNy. X, 328, SchlSzj. *sulth*, egyébként MünchK. 168: *sült* NySz. / További adatok: JordK. 701: *sylny* NySz. / Born: Ének. 133: *súlt* uo. / DebrK. 197: *sóth* uo.

Mold. csángÉ. *sül, -t, -ni*, H *šil, -t, -ni* W i c h m a n n / Szamoshát *sül, sülök, sülsz* SzhSz. / Békés *sül, -ök, -tem, -nék, sűjek, sülni* MNnyv. I, 35. — Mold. csángó *meszszül* MTsz.

Ugor eredetű töből; vö. vog. *šit-, šot-* 'süt'; valószínűleg a *jūt* ~ *jül-félék* analógiájára. SzófSz., NyH.⁷ 153.

82. szúr, szúrok, szúrsz, szúrt, szúrni. Júj, de szúr ez a kabát! Szúrjacs csak. Szúrkájam? Hat szúrkája.

MonIrók. VIII, 133: *szúra* NySz. / Hall: Paizs. 67b: *szurja* uo. / Kisv: Adag. 305: *szúrsz* uo. / De vö. 1466: *Zwroth* OkiSz. és ÉrdyK. 469: *zwrkallyaak* NySz.

Mold. csángÉ. *sür, -t, -tám, -ni*, H *sur, -t, -tám, -ni* W i c h m a n n / Szamoshát *szúr, szúrok, szúrsz* SzhSz. / Békés *szúr, -ok, -sz, -tam, -jak, -nék* MNnyv. I, 34. — Vö. MTsz.

Fgr. eredetű; ~ cser. *šār-* '(mozsárban) tör; szúr'; *šāral-* 'átszúr, átfúr'; *šārkeš-* 'szúr'; *šuralt-* 'lök, döf, szúr'; *šurkal-* 'lökös, döföl, szurkál' / fÉ. *tsurma-* 'taszít'; *tsurka-* 'egyet szúr' NyH.⁷ 153, SzófSz.

83. tűz, tüzel, tüzek, tűzzél. Neked ig odabe a tűz? Ez nem tãrtó s tűzrevalóu. Nem tue mék tüzet se rakni. Hãsztűznízõü.

Elsõ adat : õsszet. 1226 kör. *Cuzfa* (tollhiba) OklSz., magában BesztSzj. *tuz, tyzhet* / További adatok : SchlSzj. *twz, tiz* / DõbrK. 35 : *tõz* NySz. / DomK. 238 : *tevez* uo. / BrassSzt. *Tűz* / Beythe : Epist. 100 : *tõznél* NySz. II, 1618 *sült* a.

Mold. csángÉ. *tüz, -et, -e, H tűz, -et, -re* W i c h m a n n / Szamoshát *tüz, tüzel, -e* SzhSz. / Békés *tűz, tüzet, tüzek, tűzõnn, tűszhejj* ; *tüezess, tüzél* MNnyv. I, 30 / Óbást *tűz, tüzet, -ek, tüzes, tüzvel* MNnyv. I, 162. — Palócság *tyűz* / Vö. még *tűszpadol, tiszpadol, tiz-pal, tisz-pal* MTsz.

Ugor (igr.) eredetü ; ~ o. *tül, tül't* / vog. *teül* (vö. szam. *tü, tū, tui*) NyH.⁷ 142, SzófSz.

84. úgy. Ezelõit nem használták fel úgy, mint mámma. Keveseb vout a nip, oszt a földet nem kellett úty kihasználni, mint mámma. Úgyis. De : *ugyi, csakugyan, ugyan*.

Elsõ adat : KT. *ug* ÓMO. 183 / További adatok : ÉrdyK. 343 : *wgy* NySz. / Mel : Herb. 60 : *ugi* uo. / 1623/1696 : *ügy* OklSz.

Békés *ügy* MNny. I, 28. — Sümeg vid. *ogy-ë* / Eszék vid., Dráva vid. *uly* / Abaúj m. Forróencs *ügy-ék 'ügy-e'* MTsz.

Az az mutató.névmás származéka. SzófSz.

85. új. újom, újod, úja 'digitus'. Tãrcsa fel az úját. Szeginy kisújom.

Elsõ adat : SchlSzj. *vy, vÿ*, ill. SoprSzj. *bis iudak 'kis ujjad'* / További adatok : Sermdom. *wÿa* / DebrK. 281 : *divodat* NySz. / Pázm : Préd. 71 : *ujaink* uo.

Mold. csángÉ. *uj, -l, -ák, ujjá, H uj, ujt, ujt, ujt, ujt v. ujam* W i c h m a n n / Szamoshát *ujj, -al, -ak, ujjom, -od, -a* SzhSz. / Békés *újj és új, újjal, újjak, újom, újod, újja* MNnyv. I, 28.

Ugor eredetü ; ~ o. *luj, luj, luj* / vog. *tul* : *kat-tul* 'ujj'. (Vö. szam. *tajeda, tajam*.) NyH.⁷ 140, SzófSz.

86. múlik, múlt ; múltal. Mán elmúlt öt përcël. Csak az a báj, hogy elmúlik a disznó tör. A múltkor asz monták, a rádiójuba izent haza. Elmúlattyák mindeneket. Múlacesság.

Elsõ adat : HB. *mulchofia* ÓMO. 70 (ÉrdyK. 571b : *mulalaa* NySz.) / További adatok : Sermdom. *elmulnakh, mulatasra* / C. *el mulom mellõle* / Gyöngy : KJ. 80 : *múl* NySz.

Mold. csángÉ. *múl : el-m., mulat, H mulik, mulat* W i c h m a n n / Szamoshát *mulik, múlt, mülna, mufjon* SzhSz. / Békés *múl(ik), -ok, -sz, -unjk* MNnyv. I, 34. — Zemplén m. Mezõzombor *meg-muelt* / Tokaj *mufel* MTsz.

Fgr. eredetü ; ~ vog. *mul-, thua-* 'múlik' / ind. *mol'a-, mol'e-* 'megy, odamegy' / lpN. *mollá-* (praes. I. *molám*) 'mellette elmegy' NyH.⁷ 152, SzófSz; vö. még MNy. XXXVI, 89–90.

87. szűz, szüzel, szüzek, szüzzél. Szűz já. Szűz dohá.

Elsõ adat : KT. *scuz, scuz segne* ÓMO. 183 / További ada-

tok : JókK. 77 : zewz NySz. / VirgK. 30b : zyzekh uo. / SchlSzej. ziz / KönSzej. sciuz lea(n) / GyöngySzt. szwszeknek, szűs / Vö. RMK. II, 6 : szöz (uo. bönre) NySz.

Mold. csángÉ. süz, H süz W i c h m a n n / Szamoshát szüz, -önn, -el SzhSz. / Békés szüz, -el, v. szüszl, -ek, -önn MNnyv. I, 30. — Vö. MTsz.

Valószínűleg fgr. eredetű; ~ z. sōdz, sodz 'rein, klar, ungemischt; reine flüssigkeit' / permW. sōdz 'čistaja, nemutnaja voda'; permO. sōdz 'rein, klar' / voty. šudžal-, šužal-, šūžal-, sužal- 'reinigen, ausreinigen, ausputzen', šudžask-, šužask- 'rein erden, sich reinigen' / vogKL. šēs : šēs oāj 'jungfer!... (eig. „reines mädchen“). MSFOu. XLI, 91—92; vö. NyK. XXV, 181, XXXIX, 347, KSz. XV, 109, FUF. XIX, 156, UngJb. XVII, 194, SzófSz.

88. új, újat, újabb 'novus'. Az az Ilus kötőűje is ojan új-mődi má? Akkōr leccik újat adni? Megölik űk újesztendőüre a dišnōt. Újságot űlvastál majit?

Első adat : hn. összet. 1193 : *Ojvduor* MNY. XXXI, 291, *Vilak* MNY. XXXI, 298, mn. KTSz. *vy* ŌMO. 186 / További adatok : VitkK. I. : *Vyh* NySz. / NagyszK. 114 : *vyw* uo. / Nád : Lev. 225 : *uju* uo. / Čžegl : Dag. 7 : *ujjak* uo. / Com : Jan. 82 : *újakat* uo.

Mold. csángÉ. *uj*, -āk, -āb, H *ui*, *ujot*, *ujok* W i c h m a n n / Szamoshát *ujj*, -at SzhSz. / Békés *újj*, *újjat*, *újjak*, *újjit* MNnyv. I, 28 / Óbást vö. *újság*, -ol, -ok MNnyv. I, 162. — Vas m. Pálfa, Németgencs, Esztergom, Palócság, Háromszék m., Kézdivásárhely *ujj*, *újjat*, *újjabb* / Szentés, Zilah vid., Kalotaszentkirály *újj*, *újjat*, *újjabb* / Hegyalja *Űhely*, *Űjjhely* / Sátoraljaújhely *Űhej* MTsz.

Fgr. eredetű; ~ z. *vił* / voty. *v l* / cser. *ui* R., *ū*, *ù* / md. *od* / f. *uute* ~ gen. *uuden* / lpN. *ožžasak* (nom. plur.) ~ *ožās* (nom. sing.), lpS. *otōs* ~ gen. *otosa* NyH.⁷ 38, SzófSz.

89. új, újat, újak, úja 'ärmel'. A blúsz meg újasnak hitták. Ety szoknyára az újassa.

Első adat : ÉrdyK. 625b : *wya* NySz. / További adatok : Kár : Bibl. I, 619 : *vyában* NySz. / C. Az ruhanak az *wya*.

Mold. csángÉ. *ing-uj* Ärmel (nicht nur am Hemd) W i c h m a n n / Szamoshát *Az ujjasom uja* SzhSz. / Békés *újjas* MNnyv. I, 28. — Vö. *újjas*, *ujjas* MTsz.

Fgr. eredetű; ~ z. *soi* 'oberarm' / voty. *suj* 'arm' / lp. *soagje* 'flügel, ärmel' / származékok : o. *šit* 'ärmel' / vog. **tajt* id. / z. *sos* id. / voty. *sajās* id. / cser. *šoks* id. JSFOu. XXX/5, 81, MSFOu. XLI, 69—70, KSz. XVI, 3, SzófSz.

90. bűg, bűgoll, bűgni. Mám bűgnak a gépek a nyomásō.

RMK. II, 103 : *sūgnak-bōgnak vala* NySz. / RMK. V, 181 : *Sūgni-būgni* uo. / Tof : Zsolt. 797 : *suglok, buglok* uo.

Békés *būgni*, *bűgōu*, *bűgva* ; *bűgās*, *bűgat* MNnyv. I, 33. —

Balaton mell., Őrség *bung* MTsz., vö. CzF., NyF. XL, 25 / Tsz. *büng* / L. még CzF. *brüg*; Nyr. XXIII, 42: *brung, brüng*. EtSz.

Hangutánzó. EtSz., SzófSz.

91. júj emph. Júj, elég vóut!, Júj, de szúr ez a kabát!

Vö. Fal: Const. 856: *Juj!* NySz.

92. zúd/ít/, zúd(úl).

1792. SzD. *Néki-zúdítottom, Le-zúdítottom, Zúdúlni*, de vö. Megy: 6Jaj. III, 18: *zuduló*, MA: Bibl. V, 37: *alázudula* NySz.

Szamoshát *zudit*, *zudull* SzhSz. / Békés *zudit*, -ok, -oltam, *zuditani* MNnyv. I, 44. — Vö. MTsz.

A *zúg*-gal együtt hangutánzó eredetű. SzófSz.

93. zúg, -ott, -ni. Csak úgy zúg! Zúg az erdőj.

Első adat: hn. igenév összet. 1296/1408: *Zugou fuk* OklSz., JókK. 21: *zuguan* NySz. / További adatok: Kár: Bibl. I, 536b: *zugnac* NySz. / Com: Jan. 66: *zug* uo.

Mold. csángÉ. *zug*, -át, -ni *Wichmann* / Szamoshát *zug*, -ott, -na, -jon SzhSz. / Békés *zúg*, -ok, -öl, -jak, -nék, *zúktam*, *zúgni* MNnyv. I, 35. — Vö. Mtsz. I. *zúg*.

Hangutánzó szó; vö. *zudit*, *zudul*. SzófSz.

94. gyúr, *gyúrok*, *gyúrsz*, *gyúrl*, *gyúrni*. Máj dilutány gyúrsz pogácsát. Gyúrok ety kis részél tisztát ízibe, osz főj minygyá. Tisztát akártam gyúrni, mám meg a teknőj nem üress.

Első adat: 1429: *Vasgyuro* szn. OklSz. / További adatok: C. *Meg gyúrom* / Matkó: BCsák. 36: *gyurta* NySz. / Com: Jan. 76: *meggyurván* uo.

Mold. csángÉ. *đjur*, -t, -tám, -ni, H *đjur*, -t, -ni *Wichmann* / Szamoshát *gyúr*, *gyurok*, -sz SzhSz. / Békés *gyúr*, -ok, -sz, -tam, -jak, -nék, *gyúrni* MNnyv. I, 34. — Vö. MTsz.

Egy feltehető török nyelvi **iörur* átvétele. MNY. III, 214—215, BTLw., SzófSz.

95. gyül, -t, -ni; *gyülik* is.

Első adat: Sermdom. *egbe geluen* / További adatok: VirgK. 51: *giwluen* NySz. / JordK. 392: *gywleenek* uo. / Helt: Bibl. I. c: *gyül* uo. / C. *öszue gywlók* / Fal: NA. 142: *gyül-e* NySz.

Mold. csángÉ. *đjüll*, -t, -ni, H *đjül*, -t, -ni *Wichmann* / Szamoshát *gyül*, *gyülünk* SzhSz. / Békés *gyül*, -ik, -nek, -ünk, -tünk, *gyülekezik* MNnyv. I, 35. — Vö. Gömör m. *gyülekezet* MTsz.

Egy török nyelvi **jīr*- átvétele a honfoglalás előtt; vö. pl. kún *jī*-, oszm. *jīr*-, tob. *jī*- etc. Bár nem lehetetlen az sem, hogy egy -l képzős alakot vettünk át; vö. pl. ujj., oszm. *jīril*-, tar., csag. *jīril*- etc. MNY. III, 215; vö. KSz. IX, 294, SzófSz.

96. gyüt, *gyütök*, *gyücc*, *gyütött*, *gyüteni* v. *gyütni*. A szilin gerággyalfórmán összegyütöttük. Kevesep trágyagy gyütöttek.

Első adat: BécsiK. 5: *gyyto* 'concessit', *gyyléné* 'colligeret', *gytyot* 'colligentem' *Mészöly* / További adatok: MünchK. 39: *göhétec* NySz. / WeszprK. 136: *geyt* uo. / Pesti: NTest. 11:

gyht uo. / DomK. 9 : *gyevht* uo. / Helt : Krón. 12 : *gyüt*, 129 : *iüt* uo. / RMNyE. II, 191 : *gywlt* uo. / Pázm : Préd. *gyöjl* uo.

Mold. csángÉ. *dül*, *-et*, *-tem*, *-ni*, H *djüit*, *-öl*, *-ölte*m, *-eni* Wi c h m a n n / Szamoshát *gyüt*, *-ök*, *-öl* SzhSz. / Békés *gyüt*, *-ök*, *-öttem*, *-enék*, *gyüccsek*, *gyüteni* MNnyv. I, 35. — Somogy m. Marót puszta és Mesztegnye *gyölteni* / Kiskúnhalas, Szolnok-Doboka m. Domokos *gyüt* / Háromszék m. Uzon *gyütt* (vö. TelK. 24. NySz.) / Hunyad m. Lozsád *gyüttik* MTsz.

L. *gyül*.

97. szücs, *szücsöt*, *szücsök*, *szüccsel*. Jár, mint a szüestü. Szücs csn.

Első adat : hn. összet. 1327 : *Zoochfertey*, kn. KönSzj. *zbydsch* / További adatok : JordK. 77 : *zwcznek* NySz. / KolGl. II. *szóc* / SzikszF. *Szücz*.

Szamoshát *Szücs* csn. Egri SzhSz. / Békés *szücs*, *-öt*, *-ök*, *-hö*, *-öm*, *-öd*, *szüccse* MNnyv. I, 30.

Csuvasos jellegű török nyelvből a honfoglalás előtt (**šöiči*) MNy. III, 359, BTLw., JSFOu. XXXVIII / 5, 10, MNy. XXIX, 157—160, SzófSz.

98. tyúk, *tyúkot*, *tyúkok*, *tyúkom*. Csak tojik a tyúkjok. Níz meg a tyúkot. Még aszonygya nem hiszi, nem tyúktól van-i a két párnájába is. Kender alá tyúgganét.

Első adat : hn. szárm. 1109 : *Ticus* OklSz., szn. szárm. 1138/1321 : *Ticudi* MNy. XVIII, 32, szn. 1325 : *Tyuk* OklSz., kn. BesztSzj. *tyk fiu* / További adatok : SchlSzj. *tik* / Helt : UT. n. *tyucszó*kort NySz. / C. *Tyuk* / Illyef : BCsTomp. 114 : *tyúk* NySz.

Mold. csángÉ. *tjuk*, *-át*, *-ák*, *-k'ja*, H *tjuk*, *-ol*, *-ok*, *-ja*, de l. *tik-mön* Wi c h m a n n / Szamoshát *tyuk*, *-ot*, *-ok*, *-ja* SzhSz. / Békés *tyúk*, *-ot*, *-ok*, *-om*, *-od*, *-ja*, *tyúkász* MNnyv. I, 28 / Óbást vö. *tyúkászik* MNnyv. I, 162. — Zemplén m. Tállya *gyúk* / Duna mell., Győr, Rábaköz, Moson m. Lébényszentmiklós, Sopron m. Répce mell., Sopron, Sopron m. Szílsárkány, Balaton vid., Vas m. Körmend vid., Őrség, Göcsej, Nagylengyel, Zala m. Hetés, Dobronak, Keszthely vid., Veszprém m. Szentgál, Csékut, Somogy m. Szőkedencs, Ádánd, Babod, Felső-Somogy, Balaton mell., Baranya m. Ormánság, Tolna m. Ozora, Szegszárd vid., Fehér m., Székesfehérvár, Fehér m. Polgárdi, Lovasberény, Pozsony m. Dudvág és Feketeviz mell., Kecskemét, Csik m. *tik* / Csallóköz, Bacsfa, Göcsej, Nagylengyel, Mohács, Baranyaszentlőrinc, Szlavónia, Hegyalja *tik* / Somogy m. K.-Dombó, Darány, Nagydobsza, Istvándi *tilk* MTsz.

Valamely török nyelvből a honfoglalás előtt (**tywuk*). MNy. III, 367—8, BTLw., NyK. XXVIII, 182, MNy. XVI, 8—9, XXIX, 277, SzófSz.

99. dül, *dülök*, *dűsz*, *dült*, *dülni*. Abba az irányba indul meg vágni, ahogy dül. Ha dült, szintúgy, ahogy dül, abba az irányba. Attúl tárthat az embér, hogy megdül.

Első adat : hn. összet. szárm. 1422 : *Zalogosradelew*, OklSz., egyébként DebrK. 224 : *eld le* NySz. / További adatok : ÉrdyK. 82 : *el döl* NySz. / Mel : SzJán. 7 : *el dült* ok. uo. / C. *fel dölt* / KolGl. II. *meg döl*ni / SzikszF. *Le dült*.

Mold. csángÉ. *döl*, *döllet*, *döl*ni od. *döl*ni, H *döl*, -*löl*, -*l*eni *Wichmann* / Szamoshat *dül*, *dülök*, *dülsz* SzhSz. / Békés *dülök*, -sz, -tem, -nek, *düj*jek; *düllő*i MNnyv. I, 35. — Vas m. Őrség *még-dőjt* / Göcsej *kü-dön* / Vas m. Őrség *dön*, *kü-dön* MTsz.

Egy feltehető török nyelvi **dül*- átvétele. EtSz., SzófSz. De talán nem biztos etymológia, vö. Nyr. LXXI, 18.

100. *dűt*, *dütök*, *dücc*, *dütött*, *düteni* v. *dülni*. Ki van *dütö*getve?

Első adat : hn. szárm. 1330/1345 : *dultes* (silva) MNy. X, 40, egyébként BécsiK. 175 : *el doite* M és sz öly, mai alakja Zrinyi *dönche*, *döntik*, *dönt el* Nyr. XL, 404 / További adatok : C. *Fel d ytem* / Fal : NE. 70 : *dönti* NySz.

Mold. csángÉ. *dölt*, -*et*, -*eni*, S. *düj* *Wichmann* / Szamoshat *düt*, -*ök*, -*öl* SzhSz. / Békés *düt*, -*ök*, -*öl*, -*ött* MNnyv. I, 35. — Arad m. Pécska *dölt* / Székelyföld *dőjt* / Háromszék m., Uzon, Csik m. *dőjt* / Heves m., Háromszék m. *döl* / Abauj m. Buzita *düt* / Kiskúnhalas, Szeged vid., Debrecen, Orosháza, Hegyalja, Tasnád *düt* MTsz.

A *dül* cusativuma. EtSz., SzófSz.

101. *kút*, *kútat*, *kútak*, *kútra*. Ha nállunk a kút mindig bört engedne, akkor is élkélne. Élmentek, mire a kútho irtem. Kúdba estem.

Első adat : 1055 : *zilu kut & kueskut, ohut cutarea, mortis uuasara kuta rea* ÓMO. 20 és 22 / További adatok : 1269 : *Bizus-kunth* OklSz. / BesztSzj. *kuth* / BrassSzt. *küt* / C. *Kut* / Decsi : Adag. 89 : *kútból* NySz. / Pázm : Préd. b : *kútyából* uo.

Mold. csángÉ. *kut*, -*át*, -*ák*, *kufjá*, H *kut*, -*ot*, -*ok*, -*om*, -*od*, *kufjá*, *kudböl* *Wichmann* / Szamoshat *kut*, -*at*, -*ak*, -*lya* SzhSz. / Békés *kút*, -*at*, -*ak*, *kúdba*, -*ho*, -*am*, *kútya* MNnyv. I, 28. — Vö. MTsz.

Valamely török nyelvi **kudu* vagy **kudy* átvétele a honfoglalás előtt. MNy. III, 262, VIII, 101, BTLw., SzófSz.

102. *szűr*, *szűrök*, *szürsz*, *szűr*t, *szűr*ni. Mi⁷ mek *szűr*jük le eszt a levet. Hat higgaggyik, osz māj leszűröd. De most a legyík ügyes, aki eszt a lábost leszűrje. Szüret.

Első adat : MünchK. 57 : *ki züritec* NySz. / További adatok : JordK. 64 : *megh zyrween* NySz. / ÉrsK. 219 : *zyreenek* uo. / Mik : Törl. 175 : *szürnek*, *szüret* uo.

Mold. csángÉ. *sűr*, -*t*, -*tem*, -*ni*, H *sűr*, -*t*, -*tem*, -*ni* *Wichmann* / Békés *szűr*, -*ök*, -sz, -tem, -jek, -nek, *szűr*ni, *szüret* MNnyv. I, 36 / Szamoshat *szűr*, *szűrök*, *szürsz* SzhSz. — Vö. 3. *szűr* MTsz.

Csuvasos jellegű török nyelvből a honfoglalás előtt (**sűr*-). MNy. III, 359, BTLw., SzófSz., vö. MNy. XX, 126.

103. tür, türök, türsz, túrl, türni. Ha tür iz Zefi.

Első adat : MünchK. 24 : *t ri*, 45 : *türni* NySz. / További adatok : CornK. 159 : *tevrhet* NySz. / BodK. 14 : *törhetz* uo. / ÉrdyK. 395b : *tyryeelek* uo. / DöbrK. 22 : *terelmes* uo. / Pázm : Préd. 28 : *túrte* uo.

Mold. csángÉ. *tür*, -*t*, -*ni*, H *tür*, -*t*, -*təm*, -*ni* W i c h m a n n / Szamoshát *tür*, *türök*, *türsz* SzhSz. / Békés *tür*, -*ök*, -*sz*, -*tem*, -*jek*, -*nék*, *türni* MNnyv. I, 36. — Vö. MTsz. I. *tür*.

Csuvasos jellegű török nyelvből a honfoglalás előtt (**tör*-). MNy. III, 367, BTLw., FUF. XXIV, 253, SzófSz.

104. lüg. lúgot, lúggál. Amennyi a zsiradik, annyi lúgot teszünk hozzá. Lúgját, lüg nélkül.

Első adat : Murm. *Lug* / További adatok : 1545 : *lugot* OklSz. / C. *Lug*.

Mold. csángÉ. *lug*, -*ál*, -*ja*, H *lug*, -*ol*, -*ja* W i c h m a n n / Szamoshát *lug*, -*ol*, -*ja* SzhSz. / Békés *lüg*, -*ol*, -*os*, *kilúgoz* MNnyv. I, 28 / Óbást vö. *lугзас* MNnyv. I, 153. — Vö. MTsz. *lugo*z, *lугзас*, *lугзó*.

Valószínűleg szláv közvetítéssel a kfn. *louge*-ből. Vö. szbhv. *lüg*, szlov. *lúg*, *lüg* etc. B e r n. 744., Nyr. XXV, 19, MNy. XXVIII, 9., SzófSz.

105. gúzs, gúst, gúzsok, gúzsál. Lőüdzsgúzs.

Első adat : ?szn. 1211 : *Guz* OklSz., kn. DöbrK. 425 : *gusi* NySz. / További adatok : ÉrsK. 305b : *ghuvsyath* NySz. / Helt : Mes. 273 : *gúst* uo. / C. *Euezógus* / KolGl. I. *gwz*, KolGl. II. *guss* / Murm. *Gus tekerő*.

Mold. csángÉ. *guz*, -*st*, -*ák*, -*zá* W i c h m a n n / Szamoshát *guzs*, *gúst*, *guzzsa*, *guzsok* SzhSz. / Békés *gúzs*, -*ok*, -*ba*, -*om*, -*od*, *guzzsa*, *gúst* MNnyv. I, 27. — Vö. MTsz.

Valamely szláv nyelvi *гуѣ* átvétele. MNy. XXIX, 96, vö. NyK. XXXII, 362, MNy. XXVI, 85, SzófSz.

106. kúcs, kúcsol, kúcsok, kúcsál. Akkor a motóglárul kúdzsba szeggyük le.

Első adat : hn. összet. 1352 : *Kethkulch* OklSz., kn. BesztSzj. *kolch* / További adatok : SchlSzj. *cuch* / ÉrdyK. 228 : *kuchaat* NySz. / Pázm. : Kal. 521 : *kúcs* uo.

Mold. csángÉ. *kőš*, -*t*, -*ák*, -*šá*, H *kuöľš*, (P.) *kuöľš*, -*ol* -*á* W i c h m a n n / Szamoshát *kóucs*, -*t*, -*ccsa* SzhSz. / Békés *kúcs*, -*ol*, -*ok*, -*om*, -*od*, *kúccsa* MNnyv. I, 28. — Palócság *k'ócs* / Székelyföld, Rika mell. *kaócs* / Zilah *kaucs* / Maros-Torda m. marosi alsó-járás, Maros-Torda m. Kráconfalva *kocs* / Somogy m. Szőkedencs, Nógrád m. Ipolylitke, Gömör m. Petz, Érmellék, Abaúj m. Beret, Zemplén m. Szürnyeg, Szatmár, Szatmár m. Patóháza, Ugocsa m. Tamásváralja, Szilágy m. Tasnád, Tövis-hát, Zilah, Szilágysomlyó, Szolnok-Doboka m. Dész, Szolnok-Doboka m. Domokos, Székelyföld, Maros-Torda m. Nyárad mell., Udvarhely m. Oroszhegy, Háromszék m., Háromszék m. Uzon, Csík m. *kócs* / Hunyad m. Lozsád *kóles* / Rábaköz, Kesz-

hely, Göcsej, Felső-Somogy, Balaton mell., Veszprém m. Szentgál, Esztergom *kujcs* / Zemplén m. Szürnyeg *kócs, kúcs* / Torna m. Tornaújfalu *kúcsra* MTsz.

Szláv eredetű; vö. *ključ*. MNy. XXXVI, 322, SzófSz.

107. kúp, kúpot, kúpok, kúbba. Mikör pedig mekszárat, kúpogha összerakjuk.

1784. SzD. (50): *kup*, jegyzetben: „gesztentze. (a' kévébe kötött nádról mondatik).

Vö. MTsz.

Valamely szláv nyelvből; vö. ó-egyhszl. *kupę* 'haufen', bg. *kup* 'haufen, masse, menge', szbhv. *kűp* 'haufen, schober, versammlung', szlov. *kúp* 'haufen' Bern., Nyr. XXXIII, 167, MNy. VI, 117., SzófSz.

108. blúz, blúzt, blúzok. Mēr beledóugosztam a blúzomba. Mek fodros, csínos testhezállou blúzok. A blúzt meg újasnak hitták.

Első adat: 1867: *blouse-ok* MDivatszók 24–25, fr. / Szótározva Tolnai, MagySzót. / Pápa vid. *bluiz* NyF. XVII, 24 / Szamoshat *blúz, -t, -ok, -za* SzhSz.

> ném. *bluse, blouse* s ez a fr. *blouse*-ból. EtSz., SzófSz.

109. csűr, csürt, csűrök. Vóutál mámma a Csűrbe?

Első adat: BécsiK. 6: *Luzqcbè* Mészöly / További adatok: SermDom. *churedh, chjwr* / 1493: *chjr* OklSz. / JordK. 256: *cyreyd* NySz. / C. *Tswr* / KolGl. I. *czör* / SzikszF. *Czyúr*.

Mold. csángÉ. *șîer, -t, -k*, H *tsűr, -t, -be, tsűrök, tsűröm, tsűröd, tsűr* Wichmann / Szamoshat *csűr, -t, csűrök, csürje* v. *csüri* SzhSz. / Békés *csűr, -t, -ök, -öm, -je* MNnyv. I, 29 / Óbást *csűr, -t, -ök, csüri* MNnyv. I, 144.

A kfn. *schüre* (olv. *šūra, šüre*) 'horreum' átvétele. EtSz., Nyr. LX, 106, UngJb. II, 100, SzófSz.

110. zsúf, zsúfot, zsúffal. Ha nem kellett a zsúf, csak nyomtatták.

Első adat: Com: Jan. 74: *supockal*, 112: *supp* NySz., de vö. ?1476: *Zwpos* szn. OklSz. / További adatok: 1634: *zup szalma* OklSz. / 1637: *Suppal fedet istallo uo.* / Bercs: Lev. 450: *zsuppot* NySz.

Szamoshat *zsuff, -ot, zsuffa* SzhSz. — Palócság, Eger vid. *zuf* / Palócság *zsúf* / Heves m., Sirok, Szolnok-Doboka m. Málom *zsúp* MTsz.

Ném. eredetű, vö. kfn. *schoup* 'schaub, garbe, bündel, strohbund', erd.-szász *schóf*, zips. *šacup*, kárnt. *scháb*, osztr.-baj. *schab, scháb* DOLw., MNy. XXIX, 144., SzófSz.

111. bűn, bűnt, bűnök, bűnös: bűntel.

Első adat: HB. *bünet* ÓMO. 183 / További adatok: ÓMS. *byuntelen* uo. 128 / KT. *bynul* uo. 183 / SermDom. *bynekbél* / JókK. 22: *bewnt* NySz. / BécsiK. 25: *bunöc* Mészöly / ÉrdyK. 126: *bynnel* NySz. / WespriK. 82: *bön* uo. / C. *bön* /

GyöngySzt. *bwn* / Murm. *bin* / L. még KönSzej. *Bonusch* / PeerK. 209 : *bivn ssökerl* EtSz.

Mold. csángÉ. *bün*, -*t*, -*εk*, -*ε*, H *bün*, -*t*, -*ök*, -*vεl*, -*öqb^uöl*, -*ε* W*ic h m a n n* / Szamoshat *bün*, -*t*, -*ök*, -*e* SzhSz. / Békés *bün*, -*t*, -*ök*, -*öm*, MNnyv. I, 29.

Talán török eredetű; vö. Németh Gyula KCsA. I, 73 ujj. *mün* 'Schuld, Sünde' < őst. **bün*. Azonban kétségtelen, hogy a *bün* mgh.-ja két külön szótagba tartozó magánhangzóból fejlődött (vö. MNy. XXII, 232). L. EtSz., SzófSz.

112. *büt*, *bütöl*, *bütöl*.

Első adat : JókK. 26 : *bewtrewl* NySz., de vö. 1211 : ?*Buhtus* szn., 1398 : *Beythes*, *Behtes* szn. OklSz. / További adatok : BécsiK 16 : *boitocben* Mészöly / DomK. 123 : *Bevhtevt* NySz. / ÉrdyK. 637 : *beytben* uo. / Mel : SzJán. 82 : *büüt*, 216 : *biüt* uo. / PozsK. 26 : *böychyerl* uo. / LevT. I, 2 : *bwth* uo. / SermDom. *beýtkel* / C. Bóyt / Murm. *Beit* / SzikszF. *Buyt* // Vö. még JókK. 27 : *Beytlewle* NySz. / VirgK. 90 : *bwitwlesel* uo. / MargL. 9 : *behtelesre* uo.

Mold. csángÉ. *böt*, -*εt*, *böļje*, H *büöt*, -*öt*, -*ifje* W*ic h m a n n* / Szamoshat *büt*, -*öt*, -*tye* SzhSz. / Békés *büt*, *bütöl*, *büttye*, *bütös*, *bütöl* MNnyv. I, 25. — Veszprém m. Szentgál, Baranya m. Csúza, Alföld, Szeged, Torontál m. Szőreg, Bács m. Bajmok, Szentés, Bihar m. Pocsaj, Debrecen, Szatmárnémeti, Zemplén m. Szürnyeg, Abaúj m. *büt* MTsz.

Bizonytalan eredetű : ó-magyar **bichti* ~**bēchti*. EtSz., SzófSz.

113. *gyűr*, *gyűrök*, *gyürsz*, *gyürt*, *gyűrni*. Ha nedves a föld, a fejit félgyűrűk. Összegyűröd.

Fél : Bibl. II, 124b : *özue giüröd* NySz. / Illy : Préd. II, 173 : *egybe-gyürésével-váló* uo. / MontME. I, 55 : *gyürtük-vettük* ugyanott.

Szamoshat *gyűr*, *gyűrök*, -*sz* SzhSz. / Békés *gyűr*, -*ök*, -*sz*, -*tem*, -*jek*, -*nék*, *gyűrni* MNnyv. I, 35. — Vö. MTsz.

Vitatott eredetű. Legvalószínűbb, hogy a *gyűr* változata. L. SzófSz.

114. *út*, *útat*, *utak*, *úd*; de vö. *után*. Ment ez az *út*. Az a nagy út; biztos azír állalta a lábát. A kövesút^o van ott ojan naty sár. A vasúton keresztűlmegy, minygygán ot vā. Útazunk, útazás. Ezutā, vacsora utā.

Első adat : 1055 : *ohut*, *utu rea* ÓMO. 22 / További adatok : 1086/XII—XIII. sz. *qupisula* OklSz. / BesztSzej. *wt*, *vty* / SermDom. *vtath*, *vt* / C. *ül*(!), *út*.

Mold. csángÉ. *ut*, -*āt*, -*āk*, *ufjā*, H *ut*, -*ot*, -*rā*, -*on*, -*ok*, -*qm*, -*qd*, *ufjā* W*ic h m a n n* / Szamoshat *ut*, *utal*, *utonn*, *utak*, *utlya* SzhSz. / Békés *út*, -*at*, -*ak*, -*am*, *útlya*, *úti*, *útas*, *útász*, *útasít*, *útāl* MNnyv. I, 29 / Óbást *út*, *utāl*, *utak*, *utás*, *úton* MNnyv. I, 162. — Vö. MTsz.

Pais (MNY. XXXVII, 193) az *úszik* ige *ú*-tövéből képzett névszónak magyarázza; Györke (MNY. XI, 13—16)

szamojéd alakokkal, veti egybe, így fgr. eredetű volna. Vö. SzófSz.

115. fűrj, fűrjet. Hármat töjt mán a fűrjecske.

Első adat : hn. összet. 1364 : *Fyurzygeth* OklSz., kn. Beszt-Szj. *fjr*, vö. 1211 : *Fyred* OklSz. / További adatok : SchlSzj. *fir* / DöbrK. 187 : *fvr* NySz. / Czegl. MM. 56 : *f rjeket* uo. / Frank : HasznK. 206 : *firj* uo. / Balassa : Költ. 13. 250 : *för?* uo.

Mold. csángÉ. *für*, -*l*, *für=k*, -*j*, H *für*, -*el*, -*ek*, -*é* od. -*j* *Wichmann* / Szamoshát *fűrj, fűrjet*, -*e* SzhSz. — Fölső-Bácska, Hódmezővásárhely, Brassó m. Hétfalu, Zajzon *für* / Zemplén m. Szürnyeg *fürje* MTsz.

Eredete ismeretlen; talán a madár hangját utánzó **firi*, **firi-ből*. EtSz., SzófSz.

116. fűrt, fűrtöt, fűrlök, fűrlös. Ety fűrt szőjllőj. Csillakfűrt.

Első adat : MünchK. 22 : *fürtöl* NySz. / További adatok : JordK. 345 : *firt* NySz. / C. *firtlök* / SzikszF. *Szél gerezd fűrti. Hoszszu hay fűrt.*

A voty. *per*, *pur* 'die traube, die locke' szóval egyeztetik, NyH.⁷ 145. Ez azonban nem valószínű. EtSz., SzófSz.

117. húll, húllot, húlni. Avál tártották, hogy akkór hűl, ha vam benne, elig baj a, ha nem húll. Mire a fa leveleji lehúlnak, víge lessz a háborúnak.

Első adat : ÓMS. *hioll* ÓMO. 127, ill. MünchK. 59 : *le hulnac* NySz., de vö. ÓMS. *hullothya* ÓMO. 127 / További adatok : SermDom. *hulnak uala* / C. *le hüllök* / Alv : Post. I, 33 : *húlanak* NySz.

Mold. csángÉ. *höl*, -*llát*, -*lláni*, H *hul*, -*llöl*, -*lláni* *Wichmann* / Szamoshát *hull*, -*anak*, -*ott* SzhSz. — Szlavónia *lèhul-ik* / Hunyad m. Lozsád *le-húll* MTsz.

Bizonytalan eredetű. Talán összetartozik a *hal* 'mori' igével. SzófSz.

118. húr, hűrt, húrok, hűrről; húrka. A húr teli lesz kölbásszál. Nem lesz hűrkának húr. Akkorára mekfokadoddzott a kása, mire kisz lett a húrka.

Első adat : BécsiK. 100 : *ohu2ocbol* Mészöly / További adatok : SermDom. *hur* / Apork. 51 : *tiz huro* NySz. — ? 1476 : *Churka* OklSz. / C. *hurka* / Murm. *Hurka*.

CsángH. *hür*, *hur*, *hürt* od. *hürt*, *hurók*, *hurá*, csángÉ. *hürkã*, -*ãt*, -*ãk*, -*ãjã*, H *hurká*, -*ãt* *Wichmann* / Szamoshát *húr*, -*l*, -*ja*, *hurok*, *húrka* SzhSz. / Békés *húr*, -*t*, -*ok*, *húros*, *húrka*, *hűröl* MNnyv. I, 27. — Vö. MTsz. — A hűrkának *csulka* és számos helyen *csurka* változata is van.

Paa s o n e n (MSFOu. XLI, 32)?-lel fgr. *s* kezdetű szavakkal egyeztetni (Vö. *Munkácsi* : KSz. VIII, 341), *Wichmann* (FUF. XI, 203—4) egyeztetése jóval valószínűbb, de ez sem egészen biztos. *To i v o n e n* egyébként a fgr. szócsaládot szamojéd alakokkal veti egybe, (FUF. XVIII, 190—191).

119. hűl, hűlök, hűsz, hűlt, hűni. Kihűlt a kása.

Első adat : JókK. 110 : *meg hyueluen* NySz. / További adatok : C. *Meg hwlök* / MA : Scult. 252 : *meghül* NySz. / Pázm : Kal. 579 : *meghüvül* uo. / Lép : PTük. II, 121 : *meg hüvöltenek* uo. / Zrínyi I, 115 : *hült* uo.

Mold. csángÉ. *hül*, -*l*, -*ni*, H *hül*, -*ni* W i c h m a n n / Szamoshát *hül*, *hülök*, *hűsz* SzhSz. / Békés *hül*, -*ök*, -*sz*, -*lem*, -*nék*, *hűjkek* MNny. I, 35 / Óbást *hivél*, -*sz*, *hivell*, -*nē* MNnyv. I, 149. — Palócság, Eger és vid., Gömör m., Rimaszombat, Borsod m. Ónod vid., Abaúj m. Beret *hivél*, *hivel* / Baranya m. Csúza *hivül* MTsz.

Eredete ismeretlen. SzófSz., vö. MNy. XXXIX, 321 ; I. *hüt*, *hüvös*.

120. hüt, hütök, hűcc, hütött, hűteni v. hűtni.

Első adat : WinklK. 254 : *megh hywöhed* NySz. / További adatok : GömK. 112 : *meg hwched* NySz. / C. *Meg hwtöm* / Pázm : Kal. 201 : *meg hūvítik* NySz. / Felv : SchSal. 31 : *meg-hūti* uo. / Radv : Csal. III, 48 : *meghivejtöd* uo. — Vö. DöbrK. 92 : *hyvői-zeziem* NySz. és Rim : Ének. 275 : *hivlőzik* uo., továbbá MAL. *hültés* uo. és Gér : KárCs. IV, 444 : *borhültö* uo.

Mold. csángÉ. *hüt*, -*l*, -*lem*, -*ni*, H *hüt*, praes. -*liti*, -*lteni* W i c h m a n n / Szamoshát *hüt*, -*ök*, -*öl*, -*ött*, -*ne*, *hűccsön* SzhSz. / Békés *hüt*, -*ök*, -*öltem*, -*enék*, *hűcc*, *hűccsek* MNnyv. I, 35.

Ugyanannak az ismeretlen eredetű tőnek a származéka, mint *hül*, *hüvös*. SzófSz., vö. MNy. XXXIX, 321.

121. küd, küdök, kűcc, küdött, küdeni v. küdni. Éngem kiküdött.

Első adat : JókK. 28b : *ne kewlgy* CodHung. I, vö. RMNy. 143 / További adatok : SermDom. *kulde*, *kudeth*, *kilde*, *kild* / DomK. 6 : *kevldeetek* NySz. / Helt : Krón. 40 : *kade* uo. / LevT. I, 344 : *keldeth* uo. / Born : Préd. 15 : *kölde* uo.

Mold. csángÉ. *köld*, -*l*, -*lem*, -*ni*, H *küld*, -*öl*, -*öltem*, -*ni* W i c h m a n n / Békés *küd*, -*ök*, *kűcc*, *kültem*, *küggyek*, *küdnék*, *küdni* MNnyv. I, 35.

Ismeretlen eredetű. SzófSz.

122. rúd, rúdat, rúdak, rúddal ; rudas. Rútfű, rútszárny, vendígógdárúd.

Első adat : JókK. 31 : *rudual* NySz., de vö. 1327 : *Rudas hn.*, 1337 : *Rudas szn.* OklSz. / További adatok : SermDom. *rudakkal* / C. *rúddal* / Illyef : BCsTomp. 19 : *rúd* NySz.

Mold. csángÉ. *rud*, -*at*, -*ak*, -*djá*, H *rud*, -*ol*, -*ok*, -*om*, -*od*, -*vál*, *rudjá* W i c h m a n n / Szamoshát *rud*, *rúdat*, *ruggya* SzhSz. / Békés *rúd*, -*at*, -*ak*, -*am*, -*ad*, *rüggya*, *rüduňk* : *rudas* MNnyv. I, 28. — Vö. MTsz.

Bizonytalan eredetű. SzófSz.

123. szűk, szűket, szűkő, szűkebb ; széksiktele.

Első adat : összet. LewGl. *scukscerech* ÓMO. 131, magában Mel : SzJán. 182 : *szűk* NySz. / További adatok : BrassSzt.

szűk / RMNyE. II, 140 : *Zewkin* uo. / Vö. JókK. *zewkewsewk* NySz. / VirgK. 126 : *zykes* uo.

CsángH. *sük*, -ök *Wichmann* / Szamoshat *szük*, -önn SzhSz. / Békés *szük*, -et v. -öt, -ek, *szükibe vā* ; *szükit*, *szükül*, *szükös* ; *szüksig* MNnyv. I, 30. — Zala m. Szepetnek *szig* MTsz.

Eredete ismeretlen. SzófSz.

124. *úr*, *urat*, *urak*, *úrrál*, *uras*. Eccer észöktem, de kaptam tanítóu úrtúl. Ha Nagy úrnak *nē* vőuna, akkor kinek vőuna. Mennyen az uráho. Ott északat, komám uram. Űri hējjen eszt írás után csináják.

Első adat : hn. összet. 1135 : *urlou* OklSz., szn. összet. Anon. 10. § *prusuru* ÓMO. 39, 32. § *ursuur* ÓMO. 41, idegen szövegben *JohKinn*. *Объѣмъ* ÓMO. 50, kn. HB. *uromc*, *urot*, *uromchoz*, *vr*, *ur* ÓMO. 70 / További adatok : KönSzej. *vr* / SchlSzej. *vr* / GyöngySzt. *vrath*, *vrokath*.

Mold. csángÉ. *úr*, -*l*, *urák*, H *úr*, *urot*, *urók*, *urun* *Wichmann* / Szamoshat *úr*, *urat*, *urak*, *ura* SzhSz. / Békés *úr*, *urat*, *urak*, *ura*, *úronn*, *úrho*, *uram*, *ura* MNnyv. I, 29 / Óbást *úr*, *urat*, *urák*, *urásán* MNnyv. I, 162. — Vö. MTsz.

Bizonytalan eredetű. SzófSz.

125. *bűr*, *bürt*, *bűrök*, *bűrrel*. Egye meg piszok a bűrötöket. Mégis csak elzárja ott a bűr a bokádat.

Első adat : BesztSzej. *ber*, *bergereza* / További adatok : SchlSzej. *ber*, *bwr* / SoprSzej. *beuer* / JókK. 107 : *beur*, *beurben* NySz. / ÉrdyK. 526 : *hata beeree* uo. / Helt : Bibl. I, 14 : *bör* uo. / Kár : Bibl. I, 98 : *bürnél* uo. / LevT. I, 319 ; *chyzma berbeul* uo. / C. Bör / GyöngySzt. *bör*, *Bwr*.

Mold. csángÉ. *bör*, -*l*, -*ek*, -*z*, H *būr*, -*l*, -*ök*, -*öm*, -*öd*, -*z* *Wichmann* / Szamoshat *bűr*, -*l*, -*ök*, -*i* SzhSz. / Békés *bűr*, -*l*, -*ök* MNnyv. I, 25 / Óbást vö. *bőreger* MNnyv. I, 142. — Bereg m. Dercen *bör* / Sopron és Győr m., Veszprém m. Csetény, Dráva mell. Kopár, Mezőtúr, Szeged, Debrecen, Szatmár m. Nagybánya *bűr* MTsz.

Az EtSz. isml. er.-nek tartja. Toivonen (FUF. XV, 76) ugor és szam. 'rinde, birkenrinde', jelentésű alakokkal egyeztetí ; vö. SzófSz.

126. *búb*, *búbja*, *búbos*.

Első adat : 1740 : *bubok* MNy. VII, 222 ; de vö. 1485 : *Bubos* szn. OklSz. / További adatok : Com : Orb. 41 : *bubja* NySz. / MA : SB. 217 : *búbos* uo.

Szamoshat *bubb*, *bubbot*, *bubja* SzhSz. / Békés *búbja*, *búbos* MNnyv. I, 27. — Zala m. *bub* / Szatmár m. *bubb* MTsz.

Kielégítő magyarázata nincs. EtSz., SzófSz.

127. *csűcs*, *csűcsol*, *csűcsok*, *csűcsa*. Akkor a zsák száját az eggyik fenék csűcsáho köti.

Első adat : C. *tsűts* / További adatok : ACsere : Enc. 274 : *tsűtsolskának* NySz. / Vö. 1452 : *Chuchus* szn. OklSz. / Pestl : Fab. 1 : *chuchos* NySz.

Szamoshát *csuccs*, -*ot*, -*a* SzhSz. / Békés *csúcs*, -*ot*, -*ok*, -*om*, -*od*, *csúccsa*, *csúcsos*, *csúcsosodik* MNnyv. I, 27.

Eredete nincs tisztázva. *Wichmann* (FUF. XI, 186, 248) egyezteteti a f. *tunturi* 'hoher, waldloser berg, bergrücken, tundra, anhöhe, felsen, alpen', kar. *tsuntšuri* 'bergspitze' / z. *džudž* 'höhe, tiefe, abgrund'; z., voty. *džudžil* 'hoch, tief; höhe, grösse'. — Máskép, de még kevésbé valószínűen *Donner*, Wb. I, 169. EtSz. Vö. *Tamás*, Rómaiak, románok és oláhok 201 és AECO. II, 343. — *Bárczi*, SzófSz. talán fgr., A magyar szókészlet forrásai (egyet. előad. 1947—48. I.) fgr. eredetűnek tartja.

128. *esűf*, *csűfot*, *csűföl*.

Első adat : szn. 1403 : *Chwph* OklSz., ?kn. SchlSzj. *chuph*, kn. Sermdom. *chufh* / További adatok : ÉrdyK. 95 : *chwff* NySz. / Helt : Krón. 168 : *czuffokat* uo. / Pázm : Préd. 16 : *tsűfoknak* uo. Vö. Helt : Bibl. I. J2 : *meg-chofola volna* NySz.

Mold. csángÉ. *šuf*, -*át*, -*ák*, H *tsuf*, -*ok* *Wichmann* / Szamoshát *csuf*, -*ot*, -*ok*, -*ull* SzhSz. / Békés *csűf*, -*ot*, -*ok*, -*ja*, *csűfos* MNnyv. I, 27 / Óbást *csűfra tesz*, *csűfokogyik* MNnyv. I, 144.

Bizonytalan eredetű. EtSz., SzófSz. Olasz? *Karintthy*, (OlJsz. 34, a szómutatóban hiányzik) súlyos jelentéstani nehézségek miatt a nem biztosan olasz jövevények közé sorolja.

129. *csúszik*, *csúszok*, *csúszól*, *csúszott*, *csúszni*. *Csúszóq*, *csúszóqvas*.

Első adat : MargL. 195 : *chuzna* NySz. / További adatok : Helt : Bibl. I. CCc4 : *chusz* NySz. / Kár : Bibl. I, 109 : *csúsz* uo. / Tel : Evang. III, 465 : *csuszik* uo. / C. *tsuzok*, *tsuzo* / GyöngySzt. *Melleye chuszok*.

Mold. csángÉ. *šusik*, -*át*, -*lám*, -*ni*, H *tsusik*, -*ot*, -*lám*, -*ni* *Wichmann* / Szamoshát *csuszik*, -*ok*, -*öl* SzhSz. / Békés *csúszok*, -*öl*, -*ik*, -*ott* MNnyv. I, 33. — Palócság, Nógrád m., Hont m. Ipolyság, Ipoly völgye, Kovár vid. *tyűsz-ik* MTsz.

Eredete ismeretlen. EtSz., SzófSz.

130. *dúc*, *dúcot*, *dúcok*. Hogy búgnak a dúdzba a galambok! Vö. MTsz.

Eredete ismeretlen. EtSz., SzófSz.

131. *dúc*, *dúcot*, *dúcca*. A kenyír dúcca.

Első adat : PP. *dúcza* / További adatok : Thaly : Adal. II, 123 : *duczeza* NySz.

Szamoshát *ducc*, -*ot*, -*a* SzhSz. / Békés *dúc*, -*ot*, -*ok*, -*om*, -*od* *dúcca* MNnyv. I, 27. — Brassó m. Hétfalu, Tatrang *dóc* / Szatmár m. Szamoshát *ducs* MTsz.

Eredete bizonytalan ; talán hangfestő. EtSz., SzófSz.

132. *fűt*, *fütök*, *fűcc*, *fütött*, *fűteni* v. *fűlni*. Fütik a kemencét a hűrkának. Akkor fűcesik má? Hát asz fütik télen, aszt a nagy...?

Első adat : ?szn. igenév 1449 : *Fewlthew* OklSz., ige MűchK. 102 : *fűti* NySz. / További adatok : 1453 : *Fytlew* szn. OklSz. / DebrK. 395 : *fitlenele* NySz. / WespK. 71 : *futuen* uo. / Pázm : Préd. 480 : *fűtés* uo. — Vö. Sylv : UT. I, 154 : *fűtőznek vala* uo.

Szamoshat *fűt*, -ök, -öl, *fűtők* SzhSz. / Békés *fűt*, -ök, -öl, -öttem MNnyv. I, 35. — Felső-Csallóköz *fűt* MTsz.

Elfogadható magyarázata nincsen. EtSz., SzófSz.

133. gyúl, gyúlok, gyűsz, gyúlt, gyűlni. Azir muszáj rátenni, mēr, ha kiszeggyük, sokáig nem gyúl meg. Māj mos meggyúl ettől a kis csutkától. Félgyúlad e; mán íg is.

Első adat : DebrK. 84 : *giulanak* NySz. / További adatok : Fal : TÉ. 676 : *gyúl* NySz. / Vö. még SermDom. *gywlad* / C. Fölgyuladok / KolGl. II. *giuladas* / SzikszF. *Gyuladozás*.

Mold. csángÉ. *đjul*, -llát, -ni, H *đjul*, -llot, -lláni W i c h m a n n / Szamoshat *gyúl* SzhSz. / Békés *gyúl(ad)*, -ok, *gyúlatl*, *gyúladni* MNnyv. I, 34. — Vö. MTsz.

Bizonytalan eredetű. SzófSz. Vö. *gyút*.

134. gyút, gyútok, gyúcc, gyútolt, gyútani v. gyútni. Gyúccsa lámpát. Meggyútták. Valami gyútó félet kericsél, Irma.

Első adat : BécsiK. 111 : *goitnac* M és z ö l y / További adatok : 1480 : *Goylo* szn. OklSz. / JordK. 76 : *ne gyohatok* NySz. / DebrK. 207 : *giut* uo. / Pesti : NTest. 8 : *gyotyak* uo. / BrassSz. *megh gywjtom* / C. *Fel gyutom*.

Mold. csángÉ. *đjujt*, -ât, -âttâm, -âni, H *đjujt*, -ot, -ottâm, -ani W i c h m a n n / Szamoshat *gyút*, Tiszahát *gyöt* SzhSz. / Békés *gyút*, -ok, -ottâm MNnyv. I, 34. / Vö. Óbást *gyútóus*, -l MNnyv. I, 148.

Kétségtelenül a *gyúl* causativuma; ennek eredete azonban bizonytalan. SzófSz.

135. hűg, hűgom, hűgod, hűga. Anyám hűga Lajozs bátyámnak. Levettem fejrőül szerelmes hűgomnak (lak.).

Első adat : KönSj. *hug*, de vö. ?1135 : *ucd* szn., 1152 : *Hugdi* OklSz. / További adatok : Kár : Bibl. II, 122 : *húgaídnac* NySz. / LevT. I, 89 : *hogunk* uo.

Mold. csángÉ. *hug*, -at, -ak, -a, H *hug*, -qm W i c h m a n n / Szamoshat *hug*, -om, -od, -a (csak szraggal) SzhSz. / Békés *hűgom*, *hűgod*, *hűga* MNnyv. I, 27. — Arad m. Pécska *hűgám* MTsz.

Eredete ismeretlen. — M u n k á c s i (ÁKE. és KSz. IV, 379) középperzsa eredetűnek tartja, ezt azonban nem fogadhatjuk el, vö. NyK. XXXV, 62, SzófSz.

136. hús, húst, húsok, húsa. Szeggyük ki eszt a húzsd belőlle. Én nē fogdosom aszt a meleg gömböchúst.

Első adat : RotJános : *húst* ÓMO. 283, ill. JókK. 17 : *hust*, de vö. BesztSj. *huzuspera* és 1211 : *Hosued* szn. ÓMO. 77 / További adatok : SermDom. *hust* / C. *hus* / Mel : Herb. 4 : *húsa* NySz.

Mold. csángÉ. vö. *hus-et*, H *hus-viēt* W i c h m a n n / Szamoshat *hus*, -t, -a SzhSz. / Békés *hús*, -t, -ok, -om, -od, *hússa*,

húsos, húsvit MNny. I, 28. — Vö. MTsz. *husz-ít, hús-ít, hús-iet, hús-ét* a.

Eredete ismeretlen. SzófSz.

137. nyűg, nyűgöt, nyűgös. Csak nyűgöt veszél vele magadra. Na e sose nyűgösködögy gyermekkorába.

Első adat : ?1510 kör. *Nyvketh*, 1524 : *Nyget* OklSz. / További adatok : KolGl. II. *niwgh* / GKat : Válts. I, 1083 : *nyűgöt* NySz. / RákF : Lev. 320 : *nyűgben* uo.

Mold. csángÉ. *nűg, -et, -ek, -je* W i c h m a n n / Szamoshat *nyűg, -öt*, SzhSz. / Békés *nyűg, -öt, -ös, nyűgösködik, nyűglőjűdik* MNnyv. I, 30 / Óbást *nyűg, -öt, -ök* MNnyv. I, 156. — Zala m. Tapolca, Pápa *nyűg, nyig* MTsz.

Ismeretlen eredetű; ugor egyeztetése nem fogadható el. SzófSz.

138. púp, púpot, púpok, púpja. Asz monták osztán, hogy azir van a hátán a púp. Púpos.

Első adat : szn. 1506 : *Pwp* OklSz., kn. Tyúk : Józs. 303 : *pupját* NySz. / Vö. még Com : Jan. 47 : *púpos*, Pázm : Imáds. 14 : *púposkodni* NySz.

Szamoshat *pupp, -ot, pupja* SzhSz. / Békés *púp, -ot, -ok, -om, -od, -ja, púpos* MNnyv. I, 28. — Vö. MTsz.

W i c h m a n n FUF. XI, 223 egybeveti a vogÉ. *pup* 'ende, spitze' szóval; nem valószínű; talán hangfestő. SzófSz.

139. rút, rútat, rútabb. Szebb a páva, mint a pújka, a pújkanak rút a lába.

Első adat : 1451 : Gregorius *Rwth* OklSz., kn. SermDom. *ruth, rutab* / További adatok : C. *Otsmanyrút* 'acosmus' / Pázm : Kal. 420 : *rútokat* NySz.

Mold. csángÉ. *rut, -ák, H rut, -ok* W i c h m a n n / Szamoshat vö. *rutull* SzhSz. / Békés *rút, -at, -ak, -ül* MNnyv. I, 28. — Vö. MTsz.

Eredete ismeretlen. SzófSz.

140. súj, sújt, sújok, súja, sújjal. Úgy nehezebb láncot, aminek súja vā.

Első adat : ÉrdyK. 62 : *swlya* NySz. / További adatok : Mel : Sám. 9 : *sullia* NySz. / 1553 : *Vas swl* OklSz. / Pázm : Préd. 450 : *súllya* NySz.

CsángH. *sui, sujos* W i c h m a n n / Szamoshat *sujj, sūit* v. *sujjal, -a* SzhSz. / Békés *sújj, súit, sújjok, sújjú, sújjos, sújjozsbit* MNnyv. I, 28. — Vö. MTsz.

Eredete ismeretlen. SzófSz.

141. szűr, szűrű, szűrők. Szűdzs bácsinak vógt ety szíf fekete szűrje.

Első adat : PeerK. 341 : *zwerben* NySz., de vö. BesztSzj. *zyr* 'griseus' / További adatok : KazK. 72 : *zyrben* NySz. / C. Ször, *Zwr* / GyöngyD : Char. 427 : *szűrűl-is* NySz.

Szamoshat *szűr, -l, szűrők, szűrje, szűrjél* v. *szűrűl* SzhSz. /

Békés szűr, -t, -ök, -öm, -öd, -e, szűrös emb̄ MNnyv. I, 30 / Vö. Óbást szűr mn. 'szürke' (lúd) MNnyv. I, 161.

Bizonytalan eredetű. SzófSz.

142. űz, űzők, űzől, űztem, űzni. A jány űzi el.

Első adat : JókK. 149 : ewznek NySz. / További adatok : SermDom. el izi, wz / KeszthK. 9 : , KulesK. 10 : yzje NySz. / BrassSzt. űzek, űzem / GyöngySzt. el űszóm / WeszprK. 125 : űz NySz. / RMK. VI, 213 : űdzé, űdzi uo.

CsángH. űz, -öl, űstem, -ni W i c h m a n n / Szamoshat űz, űzők, űzől, űztem, űzőll, űznék, űzzek Szhsz. / Békés űz, -ök, -zek, -nék, űztem, űzni MNnyv. I, 36. — Vö. Mtsz.

Eredete ismeretlen. SzófSz.

143. zúz, zúzik, zúzó, zúzott, zúzni.

Első adat : 1763 : őszvezüzni NyÚSz. / vö. JordK. 456 : Meg zuzogathwan NySz.

Békés zúz, -ok, -öl, -zak, -nék, zúztam, zúzni MNnyv. I, 35. — Vö. zúz-ik, zuz-ik MTsz.

Eredete ismeretlen. SzófSz.

Nyelvtudásunkban ezek a szavak minden ragozott és képzett alakjukban hosszú magánhangzót hordanak. A hangváltás csak a következőkben van meg : tűz ~ tüzet, tüzek, tűzess, űr ~ urat, urak, urasā ; — húsz ~ huszonyeggy, de húszō fejül úgy ~ uggyi, uggyan, bűn ~ bünnel, út ; ~ után, húr ~ hurok (én ezt az etimológiát tartom valószínűnek, vö. Melich-empl. 263), rúd ~ rudas, szük ~ szükség, gyűl ~ gyülekezet. S a hosszúság számos esetben eredeti, illetve diftongusra megy vissza. A fgr-ugor eredetűek közül valószínűleg eredeti hosszúságot őriz, ha helyes az etimológiája, a dūr és az űl. A hangutánzó szavakban egész biztosan a hosszúság az eredeti. A hosszú ű hangszíne, időtartama sokkal kifejezőbb a bűg, zűg fogalmának jelölésére, mint a rövid. A jűj és a jűjj között is van különbség, érzelmi és hangulati szempontból, s ezért azt hiszem, két külön teremtménye a nyelvnek. A hosszú hang az eredeti a szláv közvetítéssel átvett lűg és a német eredetű blüz, csűr s valószínűleg a zsűf szavakban.

Egy másik csoportban a hosszúság eredetibb ugyan, mint a nyelvtudásokban és a köznyelvben található rövidség, de nem eredeti, hanem éppen úgy, mint a szóvégi -ű-k, -ü-k legnagyobb része, kettőshangzóra megy vissza. Ez a kettőshangzó is számos esetben két szótagból keletkezett. Ilyen diftongikus eredetre mutat az ű, ű a következő fgr-ugor eredetű szavakban : jűl (az EtSz. az u eredeti rövid voltát teszi fel, ha azonban L a k ó idézett magyarázatát elfogadjuk, ebbe a csoportba kell sorolnunk), húsz, nyűl fn., nyűz, lűl, űszik, nyűl ige, nyűt : a török jövevényszavak közül a következőkben : gyűr, gyűl, gyűt, szűcs, tyűk ; a bizonytalan és ismeretlen eredetűek közül ezekben : bűn (vö. ÖMS.), bűt (< *bűt) ; ?gyűr, űt, ha P a i s származtatását fogadjuk el ; ha azonban a G y ö r k e-t, nem tudjuk eldönteni.

Nagyon nehéz megállapítani ennek a változásnak, a monofongizálódásnak az idejét. A történeti adatok nagyon kevés támaszpontot nyújtanak erre vonatkozóan. Csupán azt az állítást kockáztathatjuk meg, hogy jóval hamarabb megindult, mint szövégen, s a nyelvemlékek koráig nagyjában befejeződött. Pl. az obi-ugor és a permi adatok alapján valószínű, hogy a *húsz* esetében már az ugor-korban megkezdődött. De egészen biztos, hogy 1351-ben a *Nuul-* alakban hosszú *ú-t* jelöl az *uu*, viszont 1211-ben jelölhet még *uq-t* a *Niuuzou* alakban. A *bűn* pedig még az ÓMS.-ban is kétszótagú.

Rövid hang az eredeti a következő szavakban: *júr, fúz* ige (vö. *jücsa*), *húz, sül* (vö. *sül*), *szúr, tűz, úgy, új* 'digitus', *múltik, múltat, szüz, új* 'novus' (vö. 1193. *Ojvduor*; viszont a finnben *uute-*), *új* 'ärmel'; — *dül, düt, kút, szűr* ige, *tűr*; a bizonytalan és ismeretlen eredetűek közül valószínűleg a következőkben: *fürj, fürt, hull*; *húr, hül, hüt*; *küd, rúd, szük, ür*.

Ezekben a szavakban a hosszú hang a ragtalan alakokban keletkezett. A nyúlás valószínűleg összefügg a tövégi magánhangzók lekopásával. (Néhány esetben azonban gondolhatunk a szótagzáró *l, r, j* nyújtó hatására is.) Azután a hosszú magánhangzós alak behatolt a paradigma minden alakjába. A hangváltás nyelvjárásunkban is elterjedtebb lehetett, mint ma. (Hiszen, amint láttuk, ma csupán két szóban van meg hiánytalanul.) Ezt mutatják a fentebb felsorolt alakpárok. Nem lehetne ebből valami időbeli határra következtetni? Sokat gondolkoztam ezen. Először úgy képzeltem, hogy mikor ezek a származékok keletkeztek, még megvolt a hangváltás, s csak azután hatalmasodott el minden alakban a hosszú hangzó, miután a beszélők nyelvérzéke számára megszűnt az etymológiai kapcsolat a szó és származékai között. Ezt a gondolatot azonban el kellett vetnem. Ezzel nem lehet az időbeli határt megvonni. Ugyanis a felsorolt szavak közül csak a *húr ~ hurok* és az *út ~ után* között nem világos a kapcsolat a laikus nyelvérzék előtt. Vagyis ezek a kivételek csak azt bizonyítják, hogy nyelvjárásunkban is megvolt a hangváltás, mintahogy két szóban még ma is megvan. Sőt arra is mutatnak, hogy olyan szavakban is meg lehetett, amelyekben a hosszú hang az eredeti. Úgy látszik, ez a hangváltás annyira elterjedt tulajdonsága volt egyidőben nyelvünknek, hogy az analógia kiterjesztette talán minden lehető alakra. Így került pl. a *hét* számnév is az *ú. n.* hangzónyújtó tövek csoportjába.

Ilyen meggondolás alapján nem tarthatjuk lehetetlennek, hogy azokban a szavakban, amelyekben eredetinek ismertük fel a hosszúságot, egyidőben szintén megvolt a hangváltás, és csak később terjedt el újra minden alakban az eredeti hosszú hang.

Ha újból végigtekintünk a régi és a népnyelvi adatokon, látjuk, hogy ebben a csoportban is legtöbb szavunknak számos

olyan alakváltozata van, amelyre néhány szóval ki kell térnünk. A palatális hangrendű szavakban gyakori az illabiális alakváltozat. Tudjuk, hogy az *ü, ű* nem ősi ígr. eredetű hangunk. A török jövevényszavak átvételének idejében is a magyar nyelvnek csak egy nyelvjárásában volt meg. S még ma is találtak olyan nyelvjárásszigetet a magyar nyelvatlasz próbagyűjtései során, amelyben ismeretlen az *ü, ű*. Az ilyen nyelvjárások még nagyobb területre terjedhettek ki a kódexek korában és az ómagyar korban. A nem labializáló nyelvjárásokban a bizonytalan ígr. hang nem válhatott *ü, ű*-vé s még az *ü*-t tartalmazó tör. jövevényszavakat is hanghelyettesítéssel vették át. A nyelvjárások keveredése során ezek a különbségek kiegyenlítődték: labializáló nyelvjárásba bekerült illabiális alak és viszont.

Jól tudjuk, hogy az egytagú szavakban, amelyekben rövid hang az eredeti, gyakori a nyúlás, de a nyiltabbá válás sem elszigetelt jelenség. (Vö. G o m b o c z, Hangtört.) Ebbe a csoportba tartozik az idéztem *Ojvduor, ogy-ē*. A nyiltabbá válási tendencia kezdte elkapni ezeket a szavakat is, de a nyelvterület nagyobb részén egy másik hangváltozási tendencia hatása alá kerültek s annak eredménye vált általánossá. A finn *uute-* alapján arra is gondolhatnánk, hogy az *O* nem *o*-t jelöl; de nem valószínű, hogy 1193-ban *ó*-t jelölne.

Nem válhatott-e nyiltabbá a hosszú *ú* is? A *nyóz, nyól* (ige)-féle alakokra gondolok. Ebben az esetben azonban gondolhatnánk hibás regresszióra is, ha csak a mai népnyelvből tudnók kimutatni. Inkább az a helyzet, hogy kétirányú fejlődéssel van dolgunk. Ide tartozhatik még a *bön (bűn)* is. Viszont a *szőcs* inkább eredetibb alaknak látszik a *szűcs*-essel szemben.

Úgy látszik a szótagzáró *l* nyújtóhatása nem egyidőben kezdődött minden nyelvjárásban. (Ez természetesen nem megelépfő.) Nyomai már régi nyelvemlékeink kora óta megvannak, de abban a nyelvjárásban, amelyben (*kolcs*), *kölcs, kócs* stb. alakok keletkeztek, hamarabb hatott a nyiltabbá válási tendencia. (A *-l* nyújtó hatásának történetére l. L o s o n c z i: NyK. L, 240—251, H o r g e r, Mnyj. 45—49, L a z i c z i u s, Mnyj. 34—36.) Abban a nyelvjárásban viszont, amelynek a mi nyelvjárásunk a folytatása, legalább is egyidős az *-l* nyújtóhatása a nyiltabbá válással. Ezért lett a már szintén másodlagos *kulcs*-ból (< **kulucs*) *küles* és ebből *kücs*.

Biztos etymológia és döntő történeti adatok hiányában nem állapíthatjuk meg, hogy milyen eredetű az *ú, ű* a következő szavakban: *bűr* (? < *bőr*, analógiás hatásra), *bűb*, *csűcs*, *csűf*, *csűszik*, *dúc* (galambdúc), *dúc* (a kenyir dúcca), *fűl* ige, *fűt*, *gyűl*, *gyűt*, *hűg*, *hűs*, *nyűg*, *púp*, *rút*, *sűj*, *szűr* fn., *űz*, *zűz* ige.

2. Többszótagú szavak hangsúlyos szótagja.

144. *brúgóú, brúgóút, brúgópúl* 'a nagybögő és a nagy-gereblye tréfás neve'.

Első adat : SzD. 1792 : *Brúgó, Brúgós.*

Szamoshát *brugóu, -t, -ja* 'nagybőgő' / Zádorfalva, Gömör m. *brúgau* 'nagy gereblye' MNy. XXXVII, 262. — Vö. MTsz. *brúgó* 'cipő' (a kollégiumi diáknyelvben is).

A hangutánzó *brúg, brung* — 'bűg' származéka, s talán tapadással keletkezett. EtSz.

145. búgattyú, vö. 25.

146. dúdöl, dúdолоk, dúdős, dúdólt, dúdólni. Nem inekél, hanem dúdöl.

Első adat : C. *dudolok* / További adatok : KolGl. II. *düdólni*(!) / Com : Orb. 4 : *dudul* NySz. / Czegl : Tromf. 54 : *dudolnak* uo. / Czegl : Dág. Előb. 32 : *dudullya* uo. / Gyöngy : Char. 2 : *dúdolnak* uo.

Szamoshát *dudöl, -olok, -ölsz* SzhSz. / Békés *dúdöl, dúdолоk, -tam,* -sz MNnyv. I, 43.

Hangutánzó szó. EtSz., SzófSz.

147. szűköl 'vonít' (a kutya).

Békés *szűköl, szűkölni, szűkölőü* MNnyv. I, 44. — Vas m. Őrség *szűküll* MTsz.

Hangutánzó szó. SzófSz.

148. sűgár, sűgárt, sűgárok, sűgára és sugara.

Első adat : szn. 1479 : *Sugar* OklSz. / További adatok : Pázm : Préd. 15 : *sugára*, 61 : *sűgára* NySz. / Com : Orb. 11 : *sudárral* uo.

CsángH. *şugār, -t, -ok*, od. *şugarák* W i c h m a n n / Szamoshát *sugár, -t* SzhSz. / Békés *sűgár, -t* (a fiatalok : *sugaral*), *a nap sűgárja, sűgárit, sűgárizik* MNnyv. I, 40. — Csallóköz *sudarlec* / Kiskúnhalas, Kecskemét *súdár* MTsz.

A *suh-* hangutánzó töből származó *sűg* 'suhog' (illetve : *suhog* ~ *suhod* > *sűg-* és *súd-ár*) származéka. SzófSz. ; vö. még MNy. XXXIX, 235—236.

149. kűrjant, kűrjantok, kűrjantól v. kűrjantassz, kűrjantolt, kűrjantani.

1792. SzD. 125 : *Kurjantani* : *kuriontani, kiállani, Kuriongatni* : *kiáltozni, kurjogatni. Kuria, Horvátúl, farkas.* Vö. NySz.

Szamoshát *kűrjant, -ok, -öl* SzhSz. / Békés *kűrjant, -ok, -ottam* MNnyv. I, 43. — Somogy m. Szőlád *kurgyant* / Vas m. Őrség *kurjánt* MTsz.

Hangutánzó szó. NyK. XXXIV, 460, Nyr. XLI, 442, SzófSz.

150. búza, búzát. Búzát természeteg, de kevesebbet.

Első adat : hn. szárm. 1193 : *buzad* MNy. XXXI, 163, kn. BesztSzj. *búza* / További adatok : SchlSzj. *búza few* / SermDom. *búza, buzath, buzaval* / SzD : MVir. 34 *búza* NySz. / K a s s a i *bóza*.

Mold. csángÉ. *buzá, -āt, -āk, -āiā, H buzá, -āt, ā-jā* W i c h m a n n / Szamoshát *búza, -āt, -āja* SzhSz. / Békés *búza, -āt, -āk, búzás* MNnyv. I, 38.

Egy feltehető török nyelvi **būzaj* átvétele. EtSz., SzófSz.

151. túrou, túróut, túróuvál. Ety kis túróu nem let vóna a ritezsbe? Szíp túróus mán a. Nem túróusodik meg?

Első adat: BesztSzj. *thuro* / További adatok: SchlSzj. *turo* / SzikszF. *Turo*.

Mold. csángÉ. *tōrō, -t, -jā, H turō, -"ōt, -jā W i c h m a n n / Szamoshát turoy, -t, -jā SzhSz.* — Baranyaózd vid. *túru* / Mohács, Baranya m. Csúza, Bácsbodrog m. Ada, Szabadka *túrú* MTsz.

Valószínűleg valamely török nyelvből a honfoglalás előtt (**tūrāy*). MNy. I, 165, III, 366, BTLw., SzófSz.

152. búcsú, vö. 49.

153. csúnya, -át, -ák. Ojan csúnyám monygya nímékszēr, hoty környóu. Csúnya sikos lesz mos, ha fēfagy.

Első adat: 1221: *Czunam* VárReg., KarBor. 271 (313), mn. Com. Jan. 53: *csunyac* NySz. / L. még 1237: *Chuna* szn. OklSz. / Fal: NE. 85: *tsúnyára* NySz. / Vö. Zrínyi I, 168: *chúnygittya* NySz.

CsángH, *tšunŋā W i c h m a n n / Szamoshát csunya, -ann SzhSz. / Békés csúnya, -át, -ák MNnyv. I, 38.*

Az EtSz. isml. er.-nek jelzi. F o k o s (Nyr. LXI, 115—116) a köv. török szavakkal veti egybe: csag. *čunaq* 'ein Tier, das stumpfe Ohren und Hörner hat; ein Mensch mit einem Fehler im Gesichte' (V á m b é r y); *čunak* 'Tier mit fehlerhaften Ohren und Hörnern, verstümmelt' (Sejx Sulejman) / kirg. *čunaq, šunaq* (B u g a d o v, R a d l o f f). — Hangtani akadálya nincs az egyeztetésnek. Vö. SzófSz.

154. gyűrű. Vö. 50.

155. gyűszű. Vö. 51.

156. szűrű. Vö. 53.

157. szúnyog, szúnyogot, szúnyogok.

Első adat: hn. 1230: *Villa Zunug*, hn. szárm. összel. 1302: *Zunuguschondol* OklSz., kn. BesztSzj. *zuniig* / További adatok: SchlSzj. *zunvg* / Murm. *Sunyog* / Pázm: Kal. 930: *szúnyognak* NySz.

Mold. csángÉ. *suñāg, H suñog, -ōt, -ōk W i c h m a n n / Szamoshát szunyog, -ot, -ok SzhSz. / Békés szúnyog, -ot, -ok, szúnyogos MNnyv. I, 40. — Göcsej, Páka szunyokok MTsz.*

Egy feltehető török nyelvi **synyk* átvétele. MNy. III, 358—359, BTLw., MNy. XVII, 25, XX, 126, SzófSz.

158. tükör, tükört, tükörbe. Él ne tōrd mán aszt a tükört!

Első adat: szn. szárm. 1215. VárReg. (201): *Ticuram*, szn. 1291: *Tykur* MNy. XI, 423, kn. KT. *lukere* ŐMO. 183 / További adatok: GuaryK. 46: *tikōrebe* NySz. / DöbrK. 330: *tükörben* uo. / JordK. 833: *tykerbe* uo.

Szamoshát *tükör, tükröl, tükre SzhSz. / Békés tükör, -t, tükörök, tüköröm v. tükröm MNnyv. I, 41. — Rozsnyó vid. gyűkör / Esztergom, Komárom m. Perbete vid., Érsekújvár, Hont m., Páld, Nógrád m. Rimóc, gyűkör / Balaton mell., Veszprém m.*

tiker / Dunántúl, Répce mell., Rábaköz Beő-Sárkány, Zala m. Aszófő, Sümeg vid. *tikér* / Rábaköz *tikér* / Dráva mell. Kopács *tikör* / Szlavónia *tikör* / Máramaros m. Visk, Maros-Torda m. marosi alsó-járás *tüker* / Komárom m. Perbete vid., Cegléd *tükör* / Veszprém m. Csetény *tyiker* / Palócság, Eger, Szolnok, Arad m. Pécska, Brassó m. Hétfalu, Tatrang *tyükör* / Pest m. Szeremle, Gyömrő vid., Kúnmajsza, Bács-Bodrog m. Ada, Palócság, Gyöngyös vid., Borsod m., Gömör m. *tyükör* MTsz.

Honfoglalás előtti török jövevényszó: vö. csuvMkar. *taŋar*, Sib. *töGör*, *tügürl* 'tükör'. MNy. III, 366—7, BTLw., NyK. 49, 196. SzófSz.

159. gúnya, gúnyát, gúnyák, gúnyája. Ebbe a roz gúnyába jár mindig.

Major : Szót. 421 : *Gunya* NySz. / TrojaHist. A3 : *gunyájába* uo. / MonIrók. XV, 568 : *gúnyájoknak* uo., de vö. 1388 : *Gwnyas* szn. OklSz.

Mold. csángÉ. *guñá*, -*ál*, -*āk*, -*ājá*, H *guñá*, -*át*, -*ājá* W i c h m a n n / Békés *gúnya*, -*ál*, -*āk*, -*ām*, -*ád*, -*ája* MNnyv. I, 39. — Csongrád m. Szentes, Komárom m. Kürt, Palócság, Ipoly-völgye, Kovár vid., Rimaszombat vid., Kalotaszeg, Zsobok, Szolnok-Doboka m. Málom, Székelyföld, Háromszék m. Kovászna *gúnya* / Gömör m. *búny* / Vas m. Kemenesalja, Kiskúnhalas, Nagykunság, Hont m., Gömör m., Kassa vid., Szatmár vid., Székelyföld, Udvarhely m., Háromszék m. orbai járás, Uzon, Csík m. Gyergyó vid. *gunya* / Heves m. Sirok, Nógrád m., Gömör m. Balog, Radnót *hunya* MTsz.

Végső elemzésben kelta eredetű. Vö. ókori latin *gunna*, magy. latin *guna*; szl. *gunja*, horv. *gunj*. Nyr. XXXIX, 48, SzófSz.

160. kúrva, kúrvát, kúrvák. Naty kúrva. Az anyát kúrva istenit.

Első adat : SchlSzj. *curua*, *kurvas* / További adatok : 1479 : *kuwraneufja* *zaros* Nemeth OklSz. / LevT. I, 6 : *kuwrivanak* NySz. / 1643 : *kuranöt* NySz.

Mold. csángÉ. *kürvā*, -*āl*, -*āk*, -*ājā*, H *kurvā* W i c h m a n n / Szamoshat *kürva*, -*át*, -*ája* SzhSz. — Vö. MTsz. — Székelyföld *kara-fia*.

Szláv eredetű. Vö. szbhv.-egyhszl. *kurzva*, or. *kúrva* 'hure', kisor. *kúrva*, bg. *kúrva*, szbhv. *kúrva*, szlov. *kúrva*, *kúrba*, cseh *kúrva* etc. B e r n.

161. cükör, cükört, (ri. *cukrot* is), *cükora* és *cükörja*. Ötám bele a cükört. Cükörripa. A tojásfehérjibe teszik a cukrot.

Első adat : 1587 : *czukorral* (vö. 1490 : *Czucarum*, 1505. k. : *Pro Czukaro*) OklSz. / További adatok : MAL. : *tzukkor* (sacharum a.) / Frank : HasznK. 35 : *csukaronkandiat* NySz. / PP : PaxK. 87 : *czukkert* NySz. / Fal : Vers. 873 : *tzükör-falatokkal* NySz. / Amade : Vers. 19, 173 : *cukron* uo.

CsángH. *tsukor*, -*krql*, -*krqm*, -*krā* W i c h m a n n / Sza-

moshát *cukör, cukrot, cukörja* SzhSz. / Békés *cúkor* (sic!), -*t, cúkorom, -d, cúkörja, cúkoros, cúkoroz* MNnyv. I, 38.

Vagy a németből vagy az olaszból (vö. kfn. *zucker, zucker*, úfn. *zucker*; ol. *zucchero*, piem. ol. *sucher*, mil. ol. *zuccher*, mantuai ol. *zuccar*, vel. ol. *zuccaro*). EtSz., SzófSz.; *Karinty*, (OlSz. 36) szerint származtatható a németből is.

162. gúnár, gúnárt, gúnárok.

Első adat : Helt : Mes. 379 : *gunárához* NySz. / További adatok : Zvon : PázmP. 206 : *gunarnak* NySz. / Kisv : Adag. 480 : *gúnart* uo.

Szamoshát *gúnár, -t, -ok* SzhSz. — Székelyföld, Udvarhely m., Háromszék m., Erdővidék, Csik m. *ganár* / Vas m. Sorok mell. *gunyár* / Szatmárnémeti *gúnár-nyak* MTsz.

A hazai német *goner* 'ua.' átvétele. SzófSz.

163. kúltúr. Csak ebben a mondatban jegyeztem fel : Ezek a kúltúrnp.

164. púdér, püdért; püderozva.

1725 : *puder* MNY. XXX, 24.

Vö. úfn. *puder* (a fr. *poudre*-ből) DOLw., SzófSz.

165. sűröl, sűrölök, sűrősz, sűröll, sűrölni. Fajedinnek sűrölni jóg vőgna.

Radv : Szak. 187 : *sorold* NySz. / Szentm : TFiú. 11 : *surollya* uo. / MonIrók. VIII, 75 : *súrolva* uo.

CsángH. *šur^ol, -t, -tám, -ni, -rölök* *Wichmann* / Szamoshát *surull, -ok, -űsz* SzhSz. / Békés *sűröl, -ok* (sic!), -*tám, sűrölni* MNnyv. I, 43. — Vas m. Kemenesalja *zsurolni* / Veszprém *zsurul* MTsz.

Vö. korai kn. *schüren*, kan. *schuren*, erd.-szász *šó^urən, schoren* DOLw., l. még Nyr. XXX, 224, MNY. XXIX, 144, SzófSz.

166. kúrta, kúrlát.

Első adat : ?szn. 1171 : *Qurta* OklSz., mn. Pesti : Fab. 71 : *kurta* / További adatok : C. *kúrta* / Kisv : Adag. 73 : *kúrta* NySz.

Mold. csángÉ. *kúrta*, H *kurtá* *Wichmann* / Szamoshát *kúrta* SzhSz. / Békés *kúrta, -át, -ák* MNnyv. I, 39. — Fehér m. Forna, Csákvár, Ugocsa *csurta* / Vö. *kurta*-2. és *kurti* MTsz.

A latin *curtus* 3. fem.-ának átvétele. MNYTK. XXVI, 29, SzófSz.

167. púrza, púrzsát. Ety kis púrza bokör vam belőülle.

Első adat : 1801 : *Pursa Juhok* MNY. XL, 243 / További adatok : *Kassai* IV, 162 : *Pursá bárány* / CzF. *purzsa* / *Brehm*, Az állatok világa. Bp. 1903. III, 463—464 : „*Purzsa*“.

Nagykőrös *purzsa* MNY. XL, 68 / Debrecen *púrza, púrza-bárá* ih. Vö. MTsz.

< rumén *pîrjă* MNY. XL, 68—70.

168. Küne, künet 'Kühne'.

Vannak Küne-ekik, ki nigyes, ki hatos.

169. csűrhe, csűrhet, csűrhes. Nem járnak még ezek a csűr-hére. Ojam majnem, mint a csűrhes.

SzD. 1784., 88: *tsűrhe*.

Szamoshát *csűrhe*, -él, -éje Szhsz. — Alföld, Debrecen, Gömör m., Bereg m. / Debrecen *csűrhejárás* / Debrecen, Szatmár vid. *csűrhes* MTsz.

Eredete ismeretlen. EtSz., SzófSz., vö. ÁKE. és NyK. XXXIII, 119.

170. (dúrea) dúrcás, durcást.

Első adat: Pös: Igazs. II, 557: *durczás* NySz. / Vö. Gvad: NótTest. 130: *durtzával* NySz. — Vö. MTsz.

Békés *dúrcás, dúrcáskodik* MNnyv. I, 38.

Nyilván a *duc, dúc, durc* 'púp, dudorodás, kinövés' származéka. Az ismeretlen eredetű. EtSz., SzófSz.

171. dúrva, dúrvát, dúrvább. Mikör gerebelünk, a zsáknak-valóú dúrva csepűt kukóúba rakjuk.

Bal: CsIsk. 142: *durua* NySz. / VectTrans. 12, 14: *Durva* ugyanott.

CsángH. *durvá* W i c h m a n n / Szamoshát *dúrva*, -ánn Szhsz. / Békés *dúrva*, -át, -ák MNnyv. I, 38.

Eredete ismeretlen. EtSz., SzófSz.

172. fűrkoy, fűrkóút, fűrkóúvāl, lejűrkóústák.

Első adat: 1495. kör. *Fwrkho* szn., kn. 1514: *fwrko* OklSz. / További adatok: KolGl. II. *fűrko* / SzikszF. *Furko* / Com: Jan. 150: *furkók* NySz.

Szamoshát *fűrkoy*, -t, -ja Szhsz. — Vö. MTsz.

Eredete nincs tisztázva. A megfejtési kísérleteket l. az EtSz.-ban. Vö. SzófSz.

173. fűrdik, fűrdök, fűrdöl, fűrűdött v. fűrűdött, fűrűdni. A disznógnak csak kell a fűrdis. Mer a veréb úgy nē fűrűdi ki.

Első adat: hn. igenév összet. 1256: *feredeway* OklSz., ige DöbrK. 499: *feröltek* NySz., fűrűd l. előbb, kn. SchlSzej. *ferdev* / További adatok: 1418: *Ferdewcha* OklSz. / Kár: Élet. I, 246: *firedtem* NySz. / ThewrK. 120: *förrödes* uo. / C. Fűrűd / SzikszF. *Fűrűd*.

Mold. csángÉ. *fɛrɛdik*, -et, -lɛm, -ni, H *feredik*, -el, -lɛm, -ni W i c h m a n n / Szamoshát *firidik*, *firidek*, *firidél* Szhsz. — Moldva, Klézse *feder-ik* (?) / Szilágy m. Tasnád, Szolnok-Doboka m., Dés, Kolozsvár *fered-ik*, *feredni* / Székelyföld, Háromszék m. *fēréd-ik* / Palócság *firdenyi*, *firdennyi* / Gömör m. *firdett* / Gömör m. Alsóhangony *meffirdetteönk* / Fehér m. Ugocsa *firid-ik* / Velence *förd-ik* / Somogy m. *fördenyi* / Udvarhely m. *föröd-ik* / Répce mell. *förönnyi* / Dorozsma *fürgy-ik* / Fölső-Csallóköz *ki-fűrűdi* MTsz.

Valószínű, hogy alapszava azonos a *fërgeleg*, *fértő*, *férteng* > *fětrëng*, *förtelmes* szavak alapszavával. Ez az alapszó *firi ~ *fűrű. EtSz., vö. SzófSz.

174. sujok, sújkol, sújköl. A sújkol meg a ruhát paköld el a ládába.

Első adat: szn. 1348: *Suluk*, kn. 1355/1479: *Swlyok* OklSz. / További adatok: ÉrsK. 383: *swlyokyawal* NySz. / SzikszF. *suliok* / Helt: Mes. 453: *sullyok* NySz. / Prág: Serk. 882: *sulyka* uo.

Mold. csángÉ. *su'ák*, *-l'kát* od. *-át*, *-l'kák* od. *-ák*, *-l'ká* od. *-já*, H *sujok*, *-iköl*, *-ikok*, *-iká* W i c h m a n n / Szamoshat *sujok*, *sújkol*, *sújköl* SzhSz. / Békés *sujok*, *sújköl* MNy. I, 28. — Aranyosszék *sujakból* / Vas m. Őrség, Göcsej, Resznek, Zala m. Hetés *suk* / Göcsej, Pest m., Mátra vid., Nógrád m. Szirák vid., Ipoly völgye, Kovár vid. *súk* / Zala m. Alsólendva *sukk* // Vö. Mátra vid. *súkol* MTsz.

Vitatott eredetű: 1. a *súly* fn. származéka; 2. szl. er., vö. szbhv. *šuljak*, szlov. *šuljek* 'tuskó'; 3. a *sújt* ige alapszavának származéka. SzófSz.

175. szúrdik, szúrdikol, szúrdigba. Van ott ety kisz szúrdik csinálva. Ety szúrdik, valami kicsi hējjsíg. *Szúldik* is.

Első adat: ?hn. 1193: *zorduc* MNy. XXXI, 300, OklSz., kn. 1267/1380: *Zurdukut* OklSz. / További adatok: SermDom. *zurdoc*, *zurdokok* / GyöngySzt. *szurdok* / Helt: Mes. 32: *szurdé*-kában NySz.

CsángH. *surd'ék*, *-ot* W i c h m a n n / Szamoshat *szurdék*, *-ot*, *-ok*, *-ja*, *Szürgyék* hn. Szamosszeg, *Szúrdok-mezői* hn. Egri SzhSz. — Göcsej *sordék* / Zala m. Alsólendva és vid. *sordikba* / Tolna m., Kiskúnhalas, Szolnok-Doboka m., Székelyföld, Csik m. *szurdék* / Pozsony m. Taksony, Csallóköz, Arak, Esztergom, Hont m., Dunántúl, Baranya m., Mohács, Dráva vid., Eszék vid. Mátra vid., Szilágyosmlyó *szurdik* / Udvarhely m. Honoróalmás *szurduk* / Cegléd *szurgyék* / Tolna m. Gyömk, Hont m., Ipoly-völgye, Kovár vid., Cegléd, Bács-Bodrog m. Kishegyes *szurgyik* MTsz.

A *szorul*, *szorít* igék tövének névszói származéka. MNy. XXX, 182, SzófSz., MNy. XXXIX, 197.

176. szürke, szürkél. A szürkéd befokta feketire.

Vö. szür 141.

177. zsúrmöl, zsúrmölt, zsúrmólni '(a disznó) sajátos nyöszörgő hangot hallat', Nem, nem zsúrmölt?

Vö. MTsz.

178. hűvös, hűvöst, hűvösebb. Kicsit ojam, mintha hűvösödne a levegő.

KazK. 132. *hyuös* NySz. / C. *hiues* / GyöngySzt. *hywes*, *hyües* / Mad: Evang. 533: *hüvös* NySz. / Gyöngy: KJ. 56: *hüves* uo. / Mik: Törl.; 209: *hüves* uo. / Csuzi: Síp. 232: *hi-vesre* uo.

Mold. csángÉ. *hü:s* od. *hümes*, *-ssét*, *-ssék*, H *hömös*, *-ök* W i c h m a n n / Szamoshat *hüvös* SzhSz. — Székelyföld, Csik m. *hümes* / Csik m. Csikmadaras *himés* / Csik m. *hümes* /

Rimaszombat *hives* / Csongrád m. Szentés *hivés* / Palócság, Eger, Rimaszombat *hivés* / Göcsej *hüös* MTsz.

Ugyanannak az ismeretlen eredetű tőnek a származéka, mint *hül*, *hült*. SzófSz., vö. MNy. XXXIX, 321.

179. sűrű. Vö. 36.

180. fülánk, fülánkol, fülánkja.

Első adat: SchlHort. *fulac* / További adatok: SermDom. *fwlak* / TelK. 107: *fulancyaval fuldaltatik* NySz. / Balassa: Költ. 29: *füláng* uo. / Com: Vest. 118: *füláng* uo. / Fal: NU. 296: *fullánkja* uo.

Szamoshát *fulánk, -ot, -ja* SzhSz. / Békés *fülánk* v. *fullánk, fülánkol* MNnyv. I, 39. — Hegyalja *füláng* MTsz.

A *fül* 'instigare, stimulare, antreiben' származéka. Hogy ez azonos-e a mai *fúr* igével, azt nem tartom valószínűnek. Vö. EtSz., SzófSz.

181. bútör, bútört, bútorok. Élvez benne ez a pár darab bútör.

Első adat: MA¹* MA² *Bútyor* Bulga, Sarcina / További

* Nem áll rendelkezésemre; vö. SzófSz.

adatok: Major: Szót. 421: *buttyor* NySz. / Kéri: Sen. 115: *butyorával* uo. / SzD. 1784. *butor, bútyor, buttyor, butyor, bugyor* / Kassai *búgyor*.

CsángH. *butor, -t, -ok, -a* W i c h m a n n / Szamoshát *butör, butrot* SzhSz. (vö. EtSz., CzF., TMNy. 315, Nyr. XXVII, 231), Békés *bútor* (sic!), *-t, bútorok, bútorom* MNnyv. I, 38. — Gömör m. Serke, Palócság *bütör* / Kecskemét, Szeged *butyor* MTsz. / Nyr. XXIII, 479, XLIII, 41: *bujtor, bújtor* EtSz.

Bizonytalan eredetű. EtSz., SzófSz.

182. fűsű. Vö. 64.

183. fűrisz, fűriszt, fűriszek, fűriszél. Mek kék má részélni eszt a fűriszt. A kereszvágóú fűriszír küdött apám, ha idadnák.

Első adat: hn. összet. 1211: *Furizuelgi* OklSz., kn. SermDom. *firiz, firizzel* / További adatok: KazK. 188: *firez* NySz. / C. *fwrész, főrész* / Évk. XIII, 82: *főrészeken* NySz.

Szamoshát *firész, -t, firéssze* SzhSz. / Békés *fűrisz, -t, -ék* MNnyv. III, 285 / Mold. csángÉ. *fűrēs, -t, -ek, -se* W i c h m a n n. — Répce mell. *firisz* / Sopron m. Horpács, Esztergom *firisz* / Komárom m. Naszvad, Érsekújvár *firisz* / Bereg m. Rákos vid. *firiz* MTsz.

Eredete ismeretlen. EtSz., SzófSz.

184. gyűlöl, gyűlölök, gyűlölt, gyűlölni.

Első adat: JókK. 66: *gylewly uala* NySz. / További adatok: VirgK. 6: *gywlvtem* NySz. / KulcsK. 6: *gyelet* uo. / JordK. 539: *gyewlöl* uo. / TihK. 12: *gölöl* uo. / C. *gywlólóm* // Vö. SermDom. *gilesegh, Gyleseghnek, SziksZF. Gyűlöseg.*

Mold. csángÉ. *dülöl, -t, -tem, -ni, H djlölöl, -öm, -t, -ni* W i c h m a n n / Szamoshát *gyűlöül* (ri.), *gyűlöüli* SzhSz. — Vö. *gyűlölködik* MTsz.

Talán honfoglalás előtti török jövevény. Azonban sem R ä s ä n e n (NyK. XLVIII, 161–162), sem B a b o s s R. E r n ő (MNY. XXXV, 178) egybevetése nem meggyőző. Vö. SzófSz.

B a b o s s (ih.) eredeti magyar hosszúságot tesz fel az általam is idézett JordK.-beli adat alapján; ez azonban nem perdöntő kritérium.

185. útál, útálok, útáll, útálni. Utálok testestül, lelkestül.

Első adat: szn. igenév VárReg. (304) 1234: *Vtalou*, ige JókK. 102: *utalny*, *vtal* NySz. / További adatok SermDom. *megh vtalyok*, *wtaluan* / GyöngySzt. *meg Vtaalom* / C. *Vtáloom*.

Mold. csángÉ. *utāl*, *-l*, *-lām*, *-ni*, H *uāl*, *-om*, *-l*, *-lām*, *-ni* W i c h m a n n / Szamoshat *utáll*, *-állók*, *-álsz* SzhSz. — Vö. *utálság* MTsz.

B u d e n z MUSz. szerint összefügg az *okád* tövével; vö. SzófSz.

186. zúzza, zúzzát, zúzzája. Eszem a zúzzád!

Első adat: SchlSzj. ill. SoprSzj. *zuz* / További adatok: BécsiK. 199: *zuzioknac* NySz. / Com: Jan. 51: *zúzza* uo.

Székelyföld *zuzza* / Győr m. *zuzza*, *zuzzád* MTsz.

Valószínűleg ugyanaz, mint a *zúz* ige, bár a SchlSzj.- és SoprSzj.-ben 'iecor', ill. 'gecur' a jelentése. SzófSz.

187. zúzmara, zúzmarát.

Első adat: SchlSzj. *vz maraz* / További adatok: C. *Zuz maraz* / Prág: Serk. 841: *zuzmarája* NySz. // Vö. ÉrdyK. 379b: *zuz* NySz. / Gvad; RP. 506: *zúztúl* uo.

Szamoshat *zuzmara*, *-át*, *-ája* SzhSz. / Békés vö. *zúz*, *zúzos* MNnyv. I, 29. — Udvarhely m. *úzmará* / Balaton mell., Pápa vid., Göcsej, Székelyföld *zuzmora* / Szeged *zsuzsmarás* MTsz.

Az összetétel első tagja ismeretlen eredetű. SzófSz.

*

A többszótagú szavak hangsúlyos szótagjában levő *ü* és *ű* hangok eredetét tekintve csaknem teljesen ugyanolyan előzményekre találunk, mint az eddig tárgyalt esetekben. — Eredeti hosszúságot teszek fel a *brúgóú*, *búgattyú*, *dúdöl*, *szüköl* szavak első szótagjában, a bizonytalan és ismeretlen eredetűek közül a *Küne** szóban, s talán a német eredetű *púdēr* és *sűröl* szavakban. Két szótag egybeolvadása, illetve diftongus magyarázza a hosszúságot ezekben: *súgár*; *búza*, *túróú*. Az eredeti rövid hang valószínűleg a szótagzáró *l*, *r*, *i* hatására nyúlt meg a következőkben: *kúrjant*; *?kúrva*, *küllúr*, *kúrta*, *púrza*; a bizonytalan és ismeretlen eredetűek közül ezekben (bár itt nem tudjuk megállapítani, hogy nem eredeti hosszúsággal van-e dolgunk egyik-másik szó esetében): *csűrhe*, *dúrcás*, *dúrva*, *fúrkóú*, *fúrdik*.

* < kny. *Küne*, ez viszont a német *Kühne* szn. átvétele.

sujok ~ *sűjköl*, *szúrdik*, *szürke*, *zsűrmöl*. Nem tudjuk okát adni a nyúlásnak a következő szavakban: *bűcsű*, *csűnya*, *gyűrű*, *gyűszű*, *szűrű*, *szűnyog*, *tűkőr*; *gűnya*; *cűkor*, *gűnár*; — a bizonytalan és ismeretlen eredetűek közül ide tartozik a *hűvös* (vö. *hideg*) és a *sűrű*. Nem tudok állást foglalni a *jűlánk* kérdésében. Ugyanis én nem tartom valószínűnek, hogy alapszava, a *jűl* 'instigare, stimulare, antreiben' azonos volna a mai *jűr* igével. — Ha csak *bűcsű*, *gyűrű*, *szűrű*-féle szavak volnának ebben a csoportban, gondolhatnánk a szóvégi *ű*, *ű* hasonító hatására, így azonban csak a hangsúlyban adhatjuk meg az okot. Ez azonban semmit sem mond, mert nem minden hangsúlyos szótagban nyúlik meg a magánhangzó, bár azt is tudjuk, hogy a felsorolt eseteken kívül még számos más esetben találkozunk ilyen meg nem okolható nyúlással a hangsúlyos szótagban, a köznyelvben is, nyelvjárásunkban is (*i* > *í*, *ē* > *é* változásra hoztani példákat az *í* és *é* hangokról szóló dolgozatomban, MNnyv. V.)

A bizonytalan és ismeretlen eredetű szavak közül a következőkben nem állapítható meg, hogy a hosszú hang eredeti-e, vagy pedig nyúlás történt: *bűtör*, *jűsű*, *jűrtész*, *gyűllöl*, *útál*, *zűzza*, *zűzmara*.

A régi és a népnyelvi adatok között ebben a csoportban is találunk számos olyan alakot, amelyben a magánhangzó nemcsak mennyiség, hanem minőség tekintetében is különbözik. A KolGL.-ből idézett *dűbdűlni* valószínűleg nem magas hangrendűséget bizonyít (vö. uo. *jűrko*). A *tőró*, *bőcső* hangsúlyos szótagjának magánhangzója a szóvégi hang hatására vált *ó*-vá. Hogy a *bűcsű* végső magánhangzója hogyan s miért lehet *ó* is, arról fentebb szözlöttünk. Ez az *ó* rövidült meg némely nyelvjárásban (*bocso*). A *gyűrű*, *gyűszű*, *szűrű* hangsúlyos szótagjában található *é*, *í*, *ő*, *ē*, az *ű* mellett, arra bizonyíték, hogy, mint fentebb szintén említettem, az átvétel idejében volt olyan nyelvjárás, amelyben már volt *ű* hang, de nagyobb részben még *i*-vel helyettesítették. Az *i* ~ *ű*-ből minden alakváltozat magyarázható. Ez lehet a helyzet a *tűkőr* alakváltozataival. A *kűrva kura* és *kara* alakváltozatai az indultatos beszédben (káromkodás) születhettek meg, s a *kara* egyúttal azt is igazolja két fokkal nyiltabb magánhangzójával, hogy eredetileg rövid a tőhangzó. Úgyanigy a *goner*-ből általánosságban *gűnár* lett, ebből sok nyelvjárásban *gűnár*; van azonban olyan nyelvjárás is, amelyben nyiltabbá vált az átvett szó hangsúlyos magánhangzója: *ganár*. „Talán”-nal ugyan, de az eredeti hosszúságot őrző szavak csoportjába soroltam a *sűröl*-t. *Sorol* alakváltozata arra mutat, hogy lehetne eredetileg rövid is a magánhangzó. Ezt azonban így magyarázhatjuk: *ű* > *u* > *o*. Ósmagyar *i* hang feltevése magyarázza a *jűrdik*, *hűvös* alakváltozatainak magánhangzóit. A *jűsű* és a *gyűllöl* esetében nem tudunk dönteni, de talán nem járunk messze az igazságtól, ha (*i* >) *i*-s, *ű*-s diftongusból indulunk ki.

3. Többszótagú szavak hangsúlytalan szótagja.

188. *nékül, nélkül.*

Első adat: JóK. 117: *yteleteknel es karhozatoknalkewl* NySz. / További adatok: Sermdom. *nekul, nekil* / BécsiK. 58: *kétsegnélkülön*, 193: *fiaknalkülön* Mészöly / Dévai: TizPar. G4: *neküllwn* NySz. / Biró: Angy. 288: *nalunk nélkül* NySz. / 1692: *nélkül* OklSz.

Mold. csángÉ. *nélkül*, H *nielkül* Wiclmann / Szamos-hát *nékiüll* SzhSz. — Szlavónia, Pozsony m. Tárnok *nekü* / Veszprém m. Szentgál, Győr m. Szigetköz, Kisbajcs, Karcag *nekü* / Palócság *nekü* / Baranya m. Ormányság, Debrecen *nekül* / Szatmár m. Patóháza *nekül* (?) / Székelyföld, Háromszék m. Uzon, Nyék, Bodola *nekült* / Veszprém m. Szentgál, Szentkirályszabadja, Tolna m. Ozora, Szlavónia *nekün* / Vas m. Őrség, Veszprém m., Csetény, Almádi, Dráva mell., Szlavónia, Rábaköz *niékün* / Zala m. *nékiunn* / Vas m. *nekünt* / Répce vid. *n'ekünt* / Székelyföld *neküt* / Szolnok-Doboka m. Apanagyfalu *nekütt* / Szolnok-Doboka m. Szászníyres *nekütt* / Székelyföld, Háromszék m. *nélkül* MTsz.

A -nál, -nél, rag és a kül, külön hat. összetapadása. Vö. o. *kümə-lā, k'ēmə-lā* 'kivülről' / vog. *kžānl, konl* ua. NyH.⁷ 157., SzófSz.

189. *paszúj, paszújt, paszújak*. Sose monták, hoty paszúj. Hat litēr paszújt hosztam be eladni.

Első adat: Márt. 1811: *Paszuly, faszulyka*.

Szamoshát *paszujj, paszújt, paszujja* SzhSz. / Békés *paszúj, -l, paszújak* MNnyv. I, 40. — Komárom m. Szentpéter *pacúr* / Zemplén m. Szürnyeg, Deregyő *paszujja, paszulya* / Szeged *paszur* / Alföld, Hódmezővásárhely, Szeged, Szeged vid., Torontál m. Szaján, Szőreg *paszúr* MTsz.

A szbhv. *pàsülj, fasulj, fasol(j)* átvétele. NyK. XXXIX, 68, FUF. XI, 220 jegyz., XXIV, 261, SzófSz.

190. *kültúr*. Vö. 163.

191. *lidikűr, lidikürt, lidikűrök*. Nem láttat, hová tettik a lidikürt?

192. *hancúrozik, hancúrozok, hancúrozott, hancúrozni*.

Vö. Szamos-hát *hancuzik* SzhSz., Békés *hancúz(ik)* MNnyv. I, 43; MTsz.

Bizonytalan eredetű. A DOLw. szerint *hanc* < ném *Hans*, a *hancol, hancoz, hancúroz, hancúz* magyar képzések.

193. *hurút, hurútót, hurútos*. Nem is lettetek számárhurútos.

Első adat: JóK. 100: *hurutna* CodHung. I, de vö. Schl-Szj. *hurutas* 'tussis' / További adatok: DebrK. 79: *horut* NySz. / OrvK. 11: *horot* uo. / MA. *hurot* uo.

CsángÉ. *hurul* 'husten u. husten haben' W i c h m a n n / Szamoshat *bélhurot, bélhurok* (népetym.) SzhSz. — Vö. MTsz. (*horot*).

Eredete ismeretlen. SzófSz.

191. Kosút (*Kossuth*). A Kosúth-kért, mikör kijosztották, legelői vóyt.

*

A szó belsejében, hangsúlytalan szótagban levő *ú* és *ü* hangok közül két szótag egybeolvadásából keletkezett az *ü* a *nékül*-ben, a *i* ill. *r* hatásra nyult meg a magánhangzó a *paszúj, kultúr, lidikúr* szavakban, nem tudjuk, mi az eredete a *hancúrozik, hurút, Kosút* szavakban.

Végezetül szólnom kell még röviden arról a néhány suffixumról, amelyben nyelvjárásunkban *ú, ü* van. Ilyenek a már említett denom. nom. -*ú, -ü*-n kívül a deverb. és denom. -*ül, -ül* igeképző, továbbá az -*ül, -ül, -bül, -bül, -rül, -rül, -tül, -tül, -stül*, -*stül* határozóragok.

Ami az -*ül, -ül* igeképzőt illeti, kétségtelen, hogy a köznyelvi rövid magánhangzós alakkal szemben a nyelvjárásunkban meglevő hosszúhangzós alak eredetibb. Ez azonban, ha hihetünk S z i n n y e i magyarázatának, -*ól, -öl*-ből keletkezett zártabbá válással. Ebben az -*ól, -öl*-ben pedig benne van egy fgr. *-3 visszaható képző fejleménye is. A fgr. *-3-vel kapcsolatban azonban azt tapasztaltuk, hogy illabiális félhangzó nem keletkezett belőle. Hogyan magyarázzuk az *é-s, i-s* alakváltozatokat? Igaz, hogy ezek magyarázata akkor is nehéz, ha csupán az -*l*-et tartjuk képzőnek, amelyben csak ráértés következtében van meg a reflexív funkció. (Vö. NyH.⁷ 76—77, MNy. VI, 404, IX, 13 etc., továbbá P a p p I s t v á n, DebrSzemle 1929. évf. 243).

Nem könnyen dönthető el, hogy milyen eredetű az -*ül, -ül* határozórag magánhangzója. Ha a S z i n n y e i feltevését fogadjuk el, nehezen tudjuk magyarázni az illabiális magánhangzós alakokat (*arcél, környil, kívül, kívül*). Ha viszont a M é s z ö l y é t, a jelentéstani nehézség mellé más természetű hangtani problémát kapunk. Bár ezt a hangtani nehézséget (az -*ó-s, -ő-s* alakok magyarázatát; vö. nyelvjárásunkban is *előül*) azzal a feltevéssel, hogy a lativusi -*k*-nak van *u* folytatása is a *i* mellett, elháríthatjuk. (L. fentebb a *hosszú* magyarázatában mondottakat.)

A többi határozórag közül a -*tül, -tül*-ben eredetibb az *ü*, mint az *ő*, illeszkedéssel keletkezett a -*tül*, s ezek hatására vált zártabbá a -*bül, -bül, -rül, -rül* magánhangzója. (L. NyH.⁷ továbbá B á r c z i, Magyar névragozás, egyet. előad. 1946—47.)

Papp László.

Szómutató.

Ebben a szómutatóban minden szó irodami alakjában van feltüntetve. A számok a szócikkek számát jelölik.

ágyú 55.	forgattyú 27.	hű (emph.) 20.
betű 48.	fő 'caput' 8.	hű mn. 14.
blúz 108.	fúj 12.	hül 119.
borjú 58.	fül 70.	hüt 120.
hosszú 38.	fülánk 180.	hüvös 178.
bő 17.	fúr 78.	júj (emph.) 91.
bőjt 112.	fúrkó 172.	karcsú 40.
bőr 125.	fúró 28.	keserű 41.
brugó 144.	fürdik 173.	kesztyű 47.
bú 16.	fűrés 183.	Kossuth 194.
búb 126.	fürj 115.	koszorú 66.
búcsú 49., 152.	fürt 116.	kotú 67.
búg 90.	füt 132.	kő 1.
búgattyú 25., 145.	fűz (ige) 79.	könnyű 23.
bútor 181.	gömbölyű 29.	köpű 60.
búvik 11.	gúnár 162.	köszörű 31.
búza 150.	gúnya 159.	kules 106.
bűn 111.	gúzs 105.	kultúr- 163., 190.
cukor 161.	gyapjú 59.	kúp 107.
csepű 56.	gyönyörű 44.	kurjant 149.
cső 18.	gyujt 134.	kurta 166.
csúcs 127.	gyúl 133.	kurva 160.
csúf 128.	gyúr 94.	kút 101.
csúnya 153.	gyüjt 96.	Kühne 168.
csúszik 129.	gyül 95.	küld 121.
csűr 109.	gyüöl 184.	lapú 62.
csürhe 169.	gyűr 113.	lassú 24.
dől 99.	gyűrű 50., 154.	ló 2.
dönt 100.	gyűszű 51., 155.	lő 3.
dúc (galamb ~) 130.	háború 30.	lóg 104.
dúc (a kenyér ~a) 131.	hancúrozik 192.	múlik, mulat 86.
dúdol 146.	hegedű 65.	mű 13.
dúr 'túr' 68.	hosszú 45.	nélkül 188.
durcás 170.	hú (emph.) 19.	nyujt 77.
durva 171.	húg 135.	nyúl, nyúlik 76.
faggyú 46.	hull 117.	nyúl 'lepus' 72.
fattyú 61.	húr 118.	nyúz 73.
fergettyű 26.	hurút 193.	nyű (ige) 4.
fésű 64., 182.	hús 136.	nyű (fn.) 5.
fiú 39.	húsz 71.	nyűg 137.
	húz 80.	ocsú 63.

odú 42.
 ő 6.
 ölyv 52.
 paszuly 189.
 pergettyű 32.
 póder 164.
 púp 138.
 purzsa 167.
 retikül 191.
 rúd 122.
 rút 139.
 sarjú 33.
 sarkantyú 34.
 savanyú 43.
 seprű 35.
 sugár 148.
 súly 140.
 súlyok 174.
 súrol 165.
 sül 81.
 sűrű 36., 179.
 szapú 57.

szérű 53., 156.
 szomorú 37.
 szó 9.
 szű 10.
 szűnyog 157.
 szúr 82.
 szurdék 175.
 szűcs 97.
 szűk 123.
 szűkül 147.
 szűr (ige) 102.
 szűr (fn.) 141.
 szürke 176.
 szűz 87.
 tanú 54.
 tetű 21.
 tő 7.
 túl 74.
 túró 151.
 tű 15.
 tükör 158.
 tűr 103.

tűz (fn.) 83.
 tyúk 98.
 úgy 84.
 új 88.
 ujj 'digitus' 85.
 ujj 'ärmel' 89.
 úr 124.
 úszik 75.
 út 114.
 útal 185.
 ül 69.
 üz 142.
 varjú 22.
 zúdit, zúdul 92.
 zúg 93.
 zúz 143.
 zúza 186.
 zúzmara 187.
 zsúf 110.
 zsurmol 177.

Egy kezdődő magyar hangváltozás.

A hangváltozások keletkezése és lefolyása egyike a legbőségebben megtárgyalt jelenségeknek. Számos kiváló nyelvész és psychologus foglalkozott vele, ami érthető, ha arra gondolunk, hogy a nyelvek fejlődésében, módosulásában mekkora szerep jut éppen a hangfejlődési tendenciáknak. Kétségekívül számos idevágó részlet tekinthető tisztázottnak, de még mindig bőven vannak, a leglényegesebb pontokon is, homályos, vitatható és vitatott mozzanatok. Ez sem meglepő, hiszen a kérdéshez közvetlen úton alig lehet hozzáférni. A hangváltozások lefolyására vonatkozó megállapítások rendszeren részben a már lepergett hangváltozások eredményein nyugszanak, részben azokba az adatokba fogódzkodhatnak, melyeket a véletlen a hangváltozások története, terjedése során számunkra megőrzött. Közvetlen megfigyelésről alig lehet szó.

Mindenesetre két szakasz különböztethető meg: a keletkezés meg az elterjedés fázisa. Bár, mint a jelenség vizsgálatából kitűnik, a kettőt sokszor nem lehet élesen elválasztani egymástól, mert mind a kettő egyaránt kollektív készségekben gyökerezik, mégis számos szempont okolja meg a két mozzanat elkülönítését. Szolgáljon itt a sok között például az a különös körülmény, hogy míg a hangváltozás keletkezése föltétlenül differenciáló erő jelenlétére mutat, terjedését a nyelvtörténetben egymással szemben álló egyesésgesítő és elkülönítő erők bármelyike hatásának lehet felfogni; megítélésük csak a nyelvföldrajzi szemponttól függ, amelyből az eseményeket tekintjük. Ha egy ABCD határpontoktól meghatározott nyelvtérületnek egy kisebb részén, mondjuk az abcd pontoktól meghatározott területen lábat vetett egy hangváltozás és terjedőben van, akkor az abcd pontokon, azaz az isophonokon belülről tekintve, a jelenség integrálódásnak tűnik föl, az isoglossán kívüli pontról tekintve viszont elkülönülésnek, differenciálódásnak. Az egész nyelvtérület szempontjából pedig addig, amíg az új jelenség a nyelvtérület kisebb részét hódította meg, s főleg a nyelvjárás-fölötti nyelvvréteget érintetlenül hagyta, terjedése elkülönülés, mihelyt a terület nagyobb részén már uralkodik, és esetleg előzőnlötte a köznyelvet is, további terjedése már egységesülés,

integrálódás. Számos egyéb szempontot is föl lehetne vetni, amelyből a két mozzanat megkülönböztetése fontos, bár feltételeik között sok az azonos vonás.

Tamás Lajos kitűnő tanulmányában, melyben sok idevágó kérdést nagy elmeélel tisztáz és visz nyugvópontra (MNY. XLIII, 92, 161), a keletkezés és az elterjedés szakaszainak megkülönböztetését nem tartja szükségesnek, éppen mert a kettő azonos feltételeire veti e tanulmányában a fősúlyt. Számos nyelvész véleményével szemben ugyanis, akik a hangváltozás keletkezését parole-jelenségben keresik, az ellentáborral azt vallja, hogy egy parole-jelenség csak akkor terjedhet el, akkor válhatik szociálissá, langue-jelenséggé, ha a közösségben a változásra való dispoziciók megvannak, mielőtt látszólagos parole-jelenségekppen első ízben megvalósulnak, azaz az ő szavaival: „az 'egyéni' újítás csak akkor kelt társas visszhangot, ha a kollektív automatizmus adottságaiban gyökerező feltételeket eleve elfogadja, ha tehát ilyen értelemben nem egyéni. Csak az ilyen lehetőségeket tetté avató egyéni cselekmények sűrűsödnek és sűrűsödhetnek gyorsan vagy lassabban eluralgó tendenciákká, anélkül, hogy a közösség tagjaiban tudatos együttművelési szándékot kellene feltennünk“ (i. h. 164). Azt hiszem, ahhoz valóban szó sem férhet, hogy egy-egy látszólag egyéni nyelvi újítás csak akkor terjedhet el, ha erre a közösségben bizonyos készségek, dispoziciók megvannak, különben az újítás elszigetelődnék, mint egyéni beszédhiba. Másrészt azt hiszem, egészen mindegy, hogy az utánczás, az újítás elfogadása teljesen tudatosan, divalszerűen, esetleg feltudatosan vagy teljesen tudattalanul, automatikusan történik. Világos tehát, hogy a látszólag egyéni kiindulású nyelvi változásnak közösségi, szociális gyökerei vannak.

Tamás azonban tovább megy, s Delacroix-val (Le langage et la pensée² 199) azt vallja, hogy a hangváltozás csak akkor valósulhat meg, ha ugyanabban a nyelvi közösségben egyszerre többen indítják el. Hogy ez valóban így van-e, azt csak konkrét esetek megvizsgálásával lehetne igazolni. Ilyen vizsgálati lehetőségek azonban rendkívül ritkák. Nem lesz tehát érdektelen, ha felhívom a figyelmet egy konkrét, megfigyelhető példára. Nem állíthatom persze, hogy minden hangváltozás így indul meg és így pereg le, mert egyetlen eset alapján ez túlságosan vakmerő következtetés volna, de a kérdéses jelenségek igen nagy mértékben támogatják a Tamástól is képviselt véleményt, még akkor is, ha a megkezdődött hangváltozás idővel esetleg majd elakad és visszafejlődik. Amint nem ismerjük azokat a tényezőket, amelyek a hangváltozást mintegy előkészítik az őket lehetővé tévő készségeket megteremtve, éppúgy nem tudhatjuk, milyen más regressziós, vagy egyéb erők avatkoznak majd a jövőben a dologba. Ez azonban nem változtat azokon a tényeken, melyek ma megfigyelhetők,

sem azokon a következtetéseken, melyeket belőlük a hangváltozás keletkezésére levonhatunk. Ha jósolni nem is lehet, az kétségtelen, hogy egy megindult hangváltozásról van szó, s ennek tanulságai föltétlenül fölhasználhatók.

Egy hangváltozást természetesen pontosan in statu nascendi megfogni lehetetlen. Senki sem gondolhat arra, hogy egy fonetikai újítást első fölbukkanásától kezdve figyelemmel kísérjen, tehát attól a pillanattól, amikor valaki (vagy valakik) először parole-jelenségképpen, vagy hogy T a m á s sal tartsunk, látszólagos parole-jelenségképpen egy szociálisan általános hang helyett először ejtett (vagy ejtettek) új hangot, induljon bár a változás oly mérvű eltolódással útnak, hogy füllel megfigyelhető legyen. Éppen a hangképzés automatizmusa miatt lehetetlen az ilyen első ízben elhangzott tényről megállapítani, hogy annak szociális feltételei is adva vannak, elterjedésére tehát számítani kell. Hiszen, nem is említve az időközben feltámadható és hatni kezdő erők zavaró beavatkozását, a megfigyelő csak hosszabb idő múlva, amikor az újítás már közösségivé kezd válni, tudhatja meg, hogy ő voltaképpen egy hangváltozás születésénél volt jelen, ha ugyan biztos lehetne abban, hogy a hangmódosulás akkor született és nem előbb, annál az egyénél, akitől hallotta és nem másnál vagy akár másoknál egyidejűleg. Ekkorra viszont egy futó hangbenyomásról már régen megfeledkezett. Világos tehát, hogy ilyen keletkezés megfigyelése minden szempontból oly képtelenség, hogy szót sem érdemes vesztegetni rá. (De ha az előbb elmondottakat figyelembe vesszük, kiderül, hogy maga a keletkezés pillanata, a tényleg 'első előfordulás' egyáltalában lényegtelen.) Most azonban kivételesen abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy, ha nem is keletkezésében, de terjedésének oly korai szakaszában figyelhetünk meg egy hangváltozást, amelyről egyáltalában nem nehéz keletkezésének néhány igen fontos mozzanatára visszakövetkeztetni.

1941-ben, mikor Debrecenbe kerültem, vettem észre először egy hallgatómnak, a hajdúnánási származású Szilágyi Lászlónak beszédében a *l*-nek meg a *d*-nek szokatlan, postalveoláris (cacuminális?) változatát, mely akusztikai hatásában az angol *l*-re emlékeztet. Először egyéni sajátságnak véltem, de különösebben kezdtem rá figyelni, amikor ismerősöknél (pl. Papp István nyelvészársam ejtésében) is ugyanezt tapasztaltam, sőt utóán, villamoson, ha nem is minduntalan, de többször megütötte a fületem hasonló ejtészváltozat. Megítélésében haboztam, gondoltam valamely rétegnyelvbe tartozó divatszzerű jelenség lehetőségére is, ámde Szilágyi László maga népi származású volt, és divatos nyegleségek után egyáltalában nem fulott, de Papp Istvánnál és másoknál sem lehetett erre gondolni. Szilágyiban tudatosítottam ezt az ejtést, s felhívtam rá, hogy mint lelkes népnyelv-kutató, figyelje meg szülővárosában

a *t*-, *d*-ket. Szóbeli közlése szerint Hajdúnánáson ez az ejtés igen gyakori, s valóban azóta hajdúnánási hallgatóimon (pl. Nagy Erzsébet) magam is ugyanezt állapítottam meg.

1942 nyarán azután V é g h J ó z s e f, a nyelvatlasz próbagyűjtései során Nagyiván (Heves m.) községben ezt az ejtést általánosnak, uralkodónak, az egész falu nyelvére jellemzőnek találta (Mutatvány a Magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéseiből VII, i és 10, 15).¹ Ezzel kétségtelen lett, hogy legalábbis e faluban immár teljesen szociálissá vált új jelenségről van szó. Sajnos, mindazóta nem volt alkalmunk sem magamnak, sem munkatársaimnak arra, hogy a jelenség pontos földrajzi határait, valamint sűrűségét kivizsgáljuk, sem, fonetikai laboratórium híján, hogy pontos mibenlétét megállapítsuk. Amiót tanítványaim és más megfigyelt egyének ejtéséből következtetni lehet, főleg Debrecenről északra s a Nyírség déli felében van elterjedve, de sem északi, sem keleti (Szatmár megyében) meg nyugati (Nagyiván) határait nem ismerem. Debrecenben magában az újítás akkor, de máig is eléggé szórványos, pár évvel ezelőtt mintha gyors terjedését tapasztaltam volna, az utóbbi időben viszont az a benyomásom, hogy gyérül. Ez mintha divatjelenségre mutatna, ámde kétségtelenül nem tudatos, másrészt népi gyökereihez sem férhet szó. Tapasztalatom azt mutatja, hogy a változás terjedésében teljesen tudatos utánzásról nem lehet szó, hiszen a megvizsgált egyének kivétel nélkül csak figyelmeztetésemre eszméltek rá, hogy ők másféle *t*-, *d*-t ejtenek, sőt csak önmaguk és mások megfigyelése után hitték el, hogy valóban így van a dolog. De ha az utánzás teljesen tudatossá nem is vált, egyes esetekben úgy látszik az egyéni irányító akaratnak mégiscsak némi része volt benne, s így lehet, hogy egy időben, főleg értelmiségi fiatal nők között gyakoribbá vált (leányközépiskolák terjesztették), majd ismét, legalább ezen a vonalon, visszafejlődött. Mindenesetre annak, hogy lappangó divattá változhatott, szintén előfeltétele, hogy a közösségben bizonyos készség meglegyen rá. Benszülött debreceniek nyelvében (idősebbekében is) elég gyakran felbukkan különféle fokozatokban. Ritkán érint minden *t*-t meg *d*-t, legelősebben a szókezdő és a geminált *t*-ben mutatkozik. Egyeseknél csak esetleges, kis százaléokban fordul elő, jobbra, bár nem kirekesztőleg, az említett fonetikai helyzetekben. Mindez arra mutat, hogy Debrecen belesik a jelenség terjedési vonalába, de nem kiinduló góca.

Ez eddig, ha nem is érdektelen, és esetleg a terjedés folyamatára vonatkozólag hasznos megfigyelésekre adna alkalmat, a keletkezés módjára még kevés kipillantást enged. Közben azonban hasonló hangváltozásokról érkezett hír az ország más

¹ A *d*-re vonatkozólag V é g h nem tett hasonló megfigyelést (i. h. 6), sőt az ő feljegyzése alapján úgy látszik, hogy a *t* sem minden helyzetben vagy alkalmával viselkedik így (vö. i. h. 3, 14).

vidékeiről, melyek a déli Nyírséggel és a hozzá kapcsolódó, vele a *t, d* szempontjából isophon területekkel sem földrajzilag, sem közlekedés szempontjából, sem gazdaságilag közvetlen kapcsolatban nincsenek, tehát nyelvtanilag vele csak a közbeeső nyelvjáráások egész során, illetőleg a magyar köznyelven át függenek össze, vagyis a kérdéses hangok szempontjából függetleneknek tekinthetők. Lőrincze Lajos értesített arról, hogy szülőhelyén, a veszprémmegyei Szentgálon az *e* ejtés igen gyakori. Erre különben magának Lőrincze Lajosnak az ejtése is bizonyítékul szolgál. Kniezsa István több székesfehérvári születésű egyén ajkáról hallotta ugyancsak, mint szíves szóbeli közléséből tudom. Bodolay Géza barátom, ki pápai származású, saját ejtésében nyújtja annak a bizonyítékát, hogy az ilyen *t, d* az ő szülővárosában sem ismeretlen. Héjjas Zoltán a Szeged melletti Röszkéről jegyezte fel a nyelvatlasz próbagyűjtései során, hogy itt a *t* eltér a köznyelvitől, a nyelvet kissé hátrább húzva és megfeszítve ejtik. (Mutatvány a Magyar Nyelvatlasz próbagyűjtéseiből VI, iv), ami világosan postalveoláris-catuminalis *t*-re mutat. A *d*-re vonatkozólag Héjjas hasonlókat nem említ. E példákat talán lehetne szaporítani céltudatos kutatás és tüzetes megfigyelés útján.

Pontos fonetikai felvételek nélkül persze nem lehet azt állítani, hogy *e* jelenségek hajszálig azonosak, sőt ez talán nem is valószínű. Az emberi fül számára azonban egymáshoz közel álló rokonok. Lehetséges, hogy tüzetesebb vizsgálat az articulatio eltolódásának különböző lokait fogja kimutatni, de hogy ugyanolyan irányú articulatiós eltolódásról van szó mindezekben az esetekben, az nem látszik vitathatónak.

Mindezek a megállapítások természetesen távolról sem zárják le a kérdést, sőt inkább meg akarják nyitni. Hiszen eddig mindössze inkább csak véletlen észlelésekről van szó, tervszerű kutatás a jelenség elterjedésének vizsgálatára, mibenlétének meghatározására még nem indult meg. Talán fölösleges hangsúlyozni, mennyire fontos volna, hogy meginduljon, hiszen, mint tudjuk, a legnagyobb ritkaság, hogy egy hangváltozást születéséhez ennyire közel álló szakaszában figyelhessünk meg. Az eddigiekből annyi azonban kétségtelen, hogy a nyelvterületnek több, egymástól független pontján nagyjában egyszerre indult el ugyanaz a hangváltozás, s ez nem is valami nagyon lassan terjedt maga körül, sőt állítólag már Pesten is fölbukkant, nyilván vidékiek beköltözése következtében.²

Ezzel kapcsolatban egy másik, az említettel talán összefüggő, talán tőle független, s ugyancsak kezdeti szakaszában lévő hangváltozásra is szeretném a figyelmet felhívni: ez az *l*-nek különleges és főleg bizonyos fonetikai helyzetben az álta-

² Villamoson magam is hallottam, de a kiejtés egyéb jellegzetességei alapján nem pesti, hanem dunántúli embertől.

lánostól lényegesen eltérő ejtése, melyet szórványosan sokfelé, s Pesten is hallani. Akusztikai hatása közel áll a palatalis vagy palatizált *l'*-éhez, valószínűbb azonban, hogy voltaképpen postalveoláris (cacuminalis?) ejtésű *l*-ről van szó, s ez esetben valóban arra kell gondolni, hogy az előbbi jelenséggel összefügg. Debrecenben megfigyelésem szerint főleg szótagzáró helyzetben *l*, *d* előtt gyakori, s előadásban, szavaltatban, de főleg énekben világosan feltűnő (s az én fülem számára bántó). Hogy valóban összefügg-e a *t*, *d* > *t*, *d*-vel, azt nehéz eldönteni. A *t*, *d* előtt való jelentkezése emellett szólna, de meg kell említenem, hogy néha nem találtam meg a postalveoláris *l*-t azoknál, akik alkalmilag ejtenek ugyanily *t*-, *d*-t, és viszont megvan olyanoknál, akik a zárhangokat a hagyományos módon ejtik. Az erősen palatalis akusztikai hatású *l* megvan Pesten is, sőt elég gyakori és nem látszik népi eredetűnek. Bár azonos jellegű hangváltozások, melyek mögött ugyanaz a tendencia rejlik, kiindulhatnak éppen az említettek alapján, különféle gócokból is, mint azt a magyar nyelvtörténet ismételten tanúsítja, a kérdéses két jelenség összefüggésére vagy egymástól független voltára csak alapos nyelvföldrajzi fonétikai vizsgálat, továbbá a jövő hangtörténeti fejleményei vethetnek világot.

Mindebből nyilvánvaló, hogy az itt említett *l*-, *d*-k és talán az *l*-ek megváltozása nemcsak terjedése során válik szociálissá, langue-jelenséggé. Fontos, hogy ugyanaz a változás nagyjában ugyanabban az időben több ponton bukkan fel. Ebből pedig nemcsak az következik, hogy a neolinguisticának area izolata-ra vonatkozó tétele sem szilárdabb, mint a többi, de az is, hogy a hangváltozások megindulása valóban csak látszólag gyökerezik egyéni, parole-jelenségben. E látszólagos parole-jelenségek mögött rejtetten, potentialiter társas készségek szunnyadnak, és ébrednek föl nagyjában egyszerre a nyelvterület több pontján. E készségek egyszersmind megmagyarázzák egy-egy hangváltozás elterjedésének lehetőségét. A konkrét példa segítségével ez a tétel szilárdabb alapot kap.

Bárczi Géza.

Bitó.

Bitó szavunknak az EtSz. szerint elfogadható magyarázata nincs és Bárczi (SzófSz.) is az ismeretlen eredetű szavak közé sorolja, bár — nézetünk szerint igen helyesen — hozzáteszi, hogy „talán összefügg a k.-latin *bitus* "oszlop, melyhez a megkorbácsolandókat kötik" szóval, de megfelelő alak sehol sem mutatható ki".

Mielőtt a szó eredetét vizsgálnók, vegyük szemügyre nép- és köznyelvi jelentéseit. Erdélyben a MTSz. szerint (Szilágyi László 1842. Szilágy m.) 'cövek' jelentésben használják. Az Alföld nagy részén az állat kikötésére szolgáló karót hívják így a pusztai emberek, Herman Ottó gyűjtése (A magyar pásztorok nyelvkincse. Bp. 1914.) szerint: „a nomád állapot egyik legjellemzőbb maradványa, a bugaczmanostori cserény mögött, időmben is, keményen le volt verve a bitangkaró, mely arra szolgált, hogy a cserény közelébe jutott kóborló, tehát bitang jószágot hozzákössék, míg gazdája akad vagy — nem akad. Egy mellékhivatása a bitangkarónak pedig az volt, hogy a szegénylegény is hozzákösse lovát, a míg a cserényben mulatott. A legszabatosabb meghatározást pedig az nyújtja, hogy a Kiskunság némely pontján a karónak neve egyszerűen *bitó* volt (13—14)". Herman gyűjtésének és állításának helyességét régebbi irodalmi adat is támogatja. Orczy „Bugaczi csárdájá"-ban ugyanis a következő verssort olvashatjuk:

„Előtted le-ásva áll egy vastag *bitó*“

(1787-ben közzétett, de valószínűleg 1772 előtt keletkezett vers). A versben is csárda elé levert vastagabb *ágasfát*, *karót* vagy *oszlopot* jelent a *bitó*, amelyhez a betérő pusztai lovas odakötötte a lovát.

Ugyancsak ebbe a jelentéscsoportba kell vennünk a moldvai csángók *bitonág* vagy *bitanág* szavát, amely szőlőültető botot jelöl: „*bitan-ág* ein spitziger Stock, mit dem man Löcher für die Rebpfähle (od. Bohnenpfähle) in die Erde drückt u. der mit einem ausstehenden kurzen Zweigstrunk versehen ist, um so leicht mit dem Fuss in die Erde niedergedrückt werden zu können" (Yrjö Wichmann, Wtb. d. ung. Mold. Nordcsángó u. d. Hétfahuer Csángódialektes. Helsinki, 1936.) A jelen-

tés vizsgálata szempontjából fontos, hogy leírjuk e karó alakját is: „A moldvai szőlőültető botot eredetileg egy *elágazó fából* faragják. Két mellékhajtását csonkán meghagyják: egyiket lépőnek, másikat nyelinek... A moldvai magyarok már évszázadok óta ismerik ezt a szerszámot.” (L ü k ő G á b o r, A moldvai csángók. Bp. 1936. 141.) Ismeretes egész Ó-Romániában és neve ruménul *pitonog*, ill. moldvai-rumén *chilonag*. Régebbi voltára mutat a kétféle rumén alak, mert Rosetti szerint a pi->chi-változás Moldvában a XVI—XVII. században ment végbe (Limba Română în secolul al XVI-lea. — Bucuresti. 1931. 64).

Herman Ottó szerint ismételtlen megjelöljük a szót a népi halászat műszókincsében is: *'Bitó* — Nádudvar, Kösi vize — *villásszárú vaskampó*, a vezérrúd tologatására és fordítására (i. m. 179). Hasonlóan sajátos halászati eszközként szerepel a jegeshalászatban is.

Villás, ágasfa értelmezésével találkozunk Simai Kristófnál (1809.) is: „*Bitó* : (ágas-fa)... Palus. *Bitó-fa* : (szobor)... Palus, cui jumenta alligantur.” Gvadányi Falusi Nótáriusában (1790. 54) *oszlop*, *fakép* értelemben fordul elő: „Ezt mondván elmentem, őt a' *bitófánál* hagytam.” A dunántúli népnyelvben a MTSz. szerint *útmutató oszlop* és *tilalomfa* a gyakori jelentése (Somogy m. Kálmánca Nyr. XI, 238; Baranya m. Nyr. VI, 474; Ormányság Nyr. VII, 524). Baranyában ma is él ilyen jelentésben: „Ahogy mennek, ahogy mennek, eccör ollan helre értek, ahun a zut kétfelé ment. A közepén vót egy *bitófa*. Abba égyeztek még, hogy mast elindúnak, de aki előbb gyün vissza, szurgya a bieskáját a *bitófába*, oszt, ha a szurás után vér gyün, aszt gyelénti, hogy a másik meghótt” (Berze Nagy János, Baranyai Magyar Néphagyományok. Pécs, 1940. II, 82). *Oszlop* értelmezését adja a szónak Kunoss Szófüzére (1835.) is.

Baróti Szabó Dávid (Kisded Szótár, 1784. 98) szerint: „*Bitó* : szobor, melyhez kötik a' leütendő ökröt.” Az 1792-i kiadás további értelmezéssel is kibővíti: „*Bitó* : *bitófa*, szobor, mellyhez kötik a' leölendő. v. fejö marhát.” Hasonlóképpen magyarázza Sándor István (Toldalék): „Trabs, cui pecus occidentum alligatur v. Cippus ligneus”, majd Kresznerics és Kassai is: „*Bitó-fa* : columna penes macellum, cui alligatum securi percutitur, et mactatur pecus.” A jegyzetben megemlíti, hogy a szó Baranyában *jel-fa*, a Hegyalján pedig *dogány* vagyis *Hús-vágó szék* értelemben járja.

A moldvai csángók *bitónak* vagy *bitófának* hívják a *szövő-szék keresztfáját* (a szerzőnek 1947 nyarán Gajcsánából a baranyai Egyházaskozárba telepített moldvaiak között végzett gyűjtéséből való adat).

A hajózási és technikai műszavak között a *keresztgerendás*

emelő darul nevezik *bitó darunak* (ném. Galgenkran. Révész Samu, Techn. Szótár. Bp. 1926).

A népi kenderkikészítés műszavai között többféle jelentésben az ország egész területén ismeretes a *bitó*.

Régebben a kendert egyszerűen úgy törték, hogy *cölöphöz* azaz *bitóhoz* csapdosták. Helyenként még ma is fellelhetjük ezt a módot (Magy. Népr. I, 357). Lükő Gábor szerint a moldvai csángók ennek megfelelő primitív módon botolják: „Kelgyeszten egyesek először megbotolják a száraz kendert, vagyis egy kb. 60 × 120 cm. terjedelmű vastag deszkára fektetik és körülbelül 120 cm hosszú, a boldogabbik végén 7 cm átmérőjű botlóval jól megverik” (Népr. Ért. XXVI, 98). A kendentörésnek erre a kezdetleges eljárására utal Gyarmathi is (Vocab.): „*bitófa*, mellyhez a' tilolt kendert tsapdossák”.

Gyakoribb eljárás azonban a kendernek kéziszerszámokkal való törése: „Néhutt az első tilolás előtt vagy után a kendert *bakolják*, vagy *bitolják* (boken), a mely munkához a markot, a bakóalját (Reiste) egy tőkére tartják és egy-két kiló nehéz súlyokkal: a *bakóval*, a *bitóval* (Boker) verik” (Frecskay János, Mesterségek Szótára. Bp. 1912. 230). De nemcsak a súlykolót hívják *bitónak*, hanem a kecskelábakon nyugvó kendentörő eszközt is: „A tulajdonképpeni '*törő*', más nevén '*bitó*', '*leplő*' kecskelábakon álló erős alkotmány. Az 1022. kép egy jászági, német típusú *bitót* ábrázol. Mint az ábrából látható, csakugyan nem más, mint kézzel hajtott kölyűs valóban azt pótolja... Ütőjének vaskos feje, dupla nyelve, talpának csipkézett levelei mutatják, hogy durvább munkára való” (Magy. Népr. I, 358). A *bitó* mint kendentörő eszköz egyébként országszerte ismeretes: „A kézi törők másik alakja a legáltalánosabban elterjedt kendentörő eszköz a *bitó*. Elterjedése annyira általános, hogy azokon a részeken, ahol térképünkön világosabb áttekintés kedvéért nincsen törő vajú és lábbal törő küjü be rajzolva, mindenütt *bitóval* törik a kendert” (Dr. Gönyey Sándor: Népr. Ért. XXVIII, 4). A MTSz. a *bitó* 'kendentörő eszköz' jelentésre csak Gömör és Heves megyéből közöl adatokat. Ha azonban megnézzük a kender feldolgozásával foglalkozó munkákat és népnyelvi gyűjtéseket, akkor igazat kell adnunk Gönyeynek, mert a tárgy és szó valóban az ország egész területén ismeretes. Megtaláljuk Erdélyben is: „*bitó*, *bitóu* fn. Hanfbreche. Kettőízsbítóu. Részei: 1. A *bitóu* (négyyszögű keményfa gerenda közepén hosszú, széles nyílással). 2. A *b*. levele. 3. A *b*. lába. 4. A *b*. szege. 5. A *b*. nyílása” (Nagy Jenő: A népi kendermunka műszókinése Magyarvalkón (Kálotszeg). Debrecen, 1938. 58).

Általánosan ismert szerepe volt a *bitó* szónak a magyar büntető jogszokásban is, mert a mult század végéig megvolt a *pellengér*, *szégyenfaj*, *szégyenoszlop*, *törvényfa*, és még ma is élő jelentése az *akasztófa*. A *bitó* minden időben a megbecstelenítő

büntetések jelképe volt. Előtte vagy rajta hajtották végre a megszégyenítő büntetések minden fajtáját a vesszőzéstől (seprűzés, botozás, korbácsolás stb.) a kivégzésig (karóbahúzás, máglyaégetés, lefejezés, akasztás): „A megszégyenítő büntetések közül tehát azok, amelyek egyszersmind megbecstelenítő hatásúak lévén, hóhér által hajtattak végre: a pellengér előtt történtek. Pl. a lefejezés ekszekuszioja. Mert a becsületvesztés — a közvélemény szerint — két tényezőtől függött, attól, hogy a büntetés hol és attól, hogy ki által hajtattott végre? Ugyanazon büntetést pl. a megcsapást, ha poroszló végezte, az csak megszégyenítő volt, míg ellenben ha a hóhér hajtotta végre, akkor annak becsületbevágó hatása volt“ (Vajna Károly, Hazai régi büntetések. Bp. 1906. II, 112—3). Hasonlóképpen nyilatkozik egy másik büntetőjogászunk is: „A pallos általi halálbüntetést, legalább a század elején csak ott lehet végrehajtani, a hol *bitó* van. (Ekkor még a botbüntetést is ott hajtják végre.)“ (Dr. Dombóváry Géza, Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pestmegyében a XIX. sz. első felében. Bp. 1906. 384.) Az idézetekből világosan kitűnik, hogy téved Tolnai (MNy. IX, 295), amikor azt igyekszik igazolni, hogy a *bitó* szónak 'oszlop—szégyenoszlop—akasztófa' jelentése a mult század második felében végbement új magyarnyelvi fejlemény lenne.

A *bitó* régebben mindig a főtéren állott és az ítéleteket a nép elrettentésére itt hajtotta végre a hóhér. Nálunk már a XIII. században ismeretes volt a szégyenfa és szó esik róla Selmechánya város IV. Béla király korából való jogkönyvében (Vajna i. m. II, 113). Hogy a *szégyenfát* népünk mióta nevezi *bitó* szóval, korai adatok híján nehéz eldöntenünk. Kétségtelen adatok nagyobb számban csak a XVIII. század első negyedétől kezdve állanak rendelkezésre, mert a közigazgatás ekkor kezdett erőteljesen védekezni a mindjobban elszaporodó betyárok ellen és a vármegyék országszerte elrendelik *akasztófák*, *bitófák* felállítását. Somogy vármegye pl. 1713 május 10-én tartott közgyűlésében kimondotta, hogy a gonosztevők kivégzéséhez szükséges *bitófákat*, *karókat* és *kerekeket* a molnárok bármikor elkészíteni kötelesek (Prot. 1, 216). Szeged város 1722. évi számadási könyvei szerint *bitófa* a jelzett év augusztus havában állíttatott fel (Reizner János, Szeged tört. 1900. III, 58). Kecskemét város 1780 aug. 11-én kelt jegyzőkönyvében: „Theresia Schifferin, Tierer vendégfogadós szolgálója féle a gazdájától, külömb külömbféle aprólékos tolvajságokkal vádoltatván, sőt azokról meggyőzetten, de külömben is már rossz élete miatt a Városrul kiltva lévén: a külső *bitófához* kikötetvén, 25 korbácsok elszenvedése után a Városrul elküldetetik“ (Vajna i. m. II, 124).

Szótári és egyéb irodalmi adatok: Márton 1807-i Szótárában *bitófa*: der Schandpfahl, Pranger. Leschka:

„*Bitó, bitófa*, quid sit bitófa, non conveniunt Scriptores magyari, aliqui enim asserunt, esse *palum*, cui pecora mactanda alligantur, alii vero, esse *palum publicum ignominiosum*, Schandpfahl, cui alligantur homines mali castigandi percutiendi.“ Az 1827-i Szókönyvben: *bitófa*, der Schandpfahl, Pranger. Dankovszky: *bito*, locus serviens mactando, laniena, macellum, die Schlachtbank. *Bitó-fa*, palus ignominiosus, der Schandpfahl. Garay a Kontban így ír (1838.):

„Hát vesszetez mindannyian,
Haláltok a *bitó!*“

Tolnai (i. h.) szerint a *bitónak* „itt csakis *bakó, hóhér* jelentése lehet, mivel Kontékat nem akasztották, hanem lefejezték“. Büntetőjogászaink fentebbi idézetei azonban már meggyőzhettek bennünket arról, hogy az ítélet ilyen megfogalmazása azt jelentette, hogy a lefejezésnek megszégyenítő helyen, *bitónál*, kellett végbemennie. És hogy ez másutt is így történt, arról Ortway (Pozsonyváros története. 1898. II, 2, 141) is ír: „A nyakazást, bár *szégyenfa* alatt történt, mégis kevésbé tekintették meggyalázónak.“ Ezenkívül a *bitónak vérpad* jelentése is volt és a költeményben ez a jelentése. A hét nemzedéken keresztül Párizsban hóhéroskodott Sanson-család emlékirataiban (A vérpad titkai. Pest. 1868. III, 187—188) is ezt olvashatjuk az Agasse testvérek kivégzéséről szóló részben: „ereje elhagyta; arcát kendővel takarták el, s a *bitóra vezették*, melyen néhány perc múlva kiszenvedett“. Hasonló értelemben: „Azután egy *vérpadra* mutatott, mely a piacz közepén volt felállítva, s kért tekintenék oldalra. Kérelmének akaratlanul engedelmeskedve, a férfiúban, ki néhány ifjakat a *szégyenbitóhoz* kötözt, az „elátkozott ház“-beli gazdámra, s kedvesemnek atyjára ismertem“ (u. o. I, 181).

A *bitónak* éppen a *vérpad* jelentése folytán került a népnyelvbe Hegyalján a *húsvágószékkel*, *dogány*-nyal való azonosítása, amint azt Dankovszky és Kassai is közli.

A Magyar Tudóstársaság 1843-i Zsebszótárában a következő adatokat találjuk: Pfahl, der = karó, palánk; einen an den Pfahl stellen = valakit szégyen- vagy *bitófához* kötni, szégyenkőre állítani. Bloch Zsebszótárában (1843.): Schandpfahl, — sáule = *bitófa*, szégyenfa, szégyenkő, szégyenoszlop. Nagy Ignác írja 1844-ben: „Budán akasztás volt... Sokan estig tivornyáztak aztán a *bitók* körül rögtönzött csapszékekben“ (Irod. tört. Közl. XII, 181). Petőfi Sándor „A szabadsághoz“ c. költeményében a következő képet festi a szabadságról szólva: Mint a gyilkos Káin bujdokoltál, — Szent nevedet *bitóra szögezték*, — Érkezésedet hóhérok lesték.“ Czuczor az „Ítélszék előtt“ (1849.) c. költeményében így ír: „Főbe löhet, nyakasztathat, — *Bitófára fölakaszthat*,... — Arany „Jóka ördögé“-ben (1851.): „Megverem: kevés lesz; megölöm:

sok volna, — Ő pokolba menne, én pedig *bitóra*.“ — „Ágnes asszony“-ban : „Ő *bitón* fog veszni holnap.“ — Bartl-Verecs Latin Szótárában (1864.) : *bitó*, *bitófa* = *palus*; vkit a bitófához kötni = alqm ad palum in aliorum exemplum alligere.

Népköltészeti adatok. „Konkoly János“ balladájában : „Esik eső, szép csöndesen csepereg, — Konkoly János *bitófánál* kesereg. — Kesereghet már a szegény bujába, — Mer' közeleg utolsó végórája.“ (M. Népballadák és Románcok : Magy. Klasszikusok XL, 121.) „Sebők Jani“ balladájában (u. o. 118. l.) : „A budai köz végén egy *bitófa*, — Sebők Jani arra vagyon akasztva, — Fújja a szél lion ingét, gatyáját, — Jaj istenem kire hagyta babáját.“ Újabb népnyelvi gyűjtésből : *Bitus* hn. (Szárzaberek), *Bitófa* Bitóufa hn. (Berend) (Csűrý, SzamosiSz.).

Bitókaró névvel illethették azt a nyársat is, amire régebben karóba húzták az elítéltet s amit latinnyelvű büntetőjogi könyveink szintén *palus*-nak neveznek. Erre enged következtetni a következő népnyelvi adat : „Téged is *bitókaróba* kéne húzni!“ (A szerző gyűjtéséből. Szabadszentkirály, Baranya m. 1947.) Szlemenics (Elementa Juris Hungarici judicarii criminalis. Posony 1833.) : *Palus*, qui perinde dupliciter applicari solet, vel ita, ut intestina laedantur vel sic ut illaesa permaneant. Priori casu mors citius consequitur, posteriori vero punitus diutissime cruciatur“ (81). XVI–XVII. századi metszeteken (sokat közül Vajna i. m. II. kötetében) nemcsak a karóba húzást figyelhetjük meg, hanem azt is, hogy ilyen *bitókarókra* függesztették fel a felnégyelték testét is további közszemlére. Szent István kora óta divatozó szokás ez nálunk. Dózsa Györgyről írja Istvánffy (Historia Regni Hungarici. 1724.) : „cadaver enim ejus latronum & proditorum more in frustra dissectum fuit; quae Budam, Pesthum, Albam & Varadinum missa, *furcis*¹que suspensa praeceuntibus spectaculo ludibrioque fuere. De caeteris quoque pari acerbitate poenae exactae sunt, ut multo maxima pars in furcas, aut iis deficientibus in proximas arbores, injectis collo laqueis suspenderentur : pars sudibus seu *palis*² infixi miserabilem in modum interirent“. Petőfi fentebb idézett sora : „Szent nevedet *bitóra szögeztlék*“ ennek a büntetőjogi eljárásnak az emlékét őrzi. De, hogy a tagok *bitóra* szögezése mint súlyosbító és megszégyenítő eljárás általános volt, arra más példát is idézhetünk. Zrínyi Péter egyik társának ítélete (1671 júl. 16) pl. így szólt : „vágják le jobb kezét, azután nyakát, nyelvét tépjék ki, *szegezzék bitóra*, s testét könyveivel a vesztőhelyen égessék meg“ (Szilágyi Sándor Zrínyi Péter és társai ligája. Lipcse, 1867, 73).

A *bitó* szónak *hóhér* jelentése is van. Sándor István (Toldalék) szerint 'carnifex, lanio' jelentése volt a régi magyar

^{1,2} Vö. még (W. H. Maigüe D'Arnis, Lexicon manuale ad scriptores mediae et infimae latinitatis. 1858 : *Palus* j. furca; gibet, potence seu palus cui alligabantur servi virgis caedendi...

nyelvben s az utána következő szótárirodalom mindig ezt veszi első jelentésének. (Az EtSz. szerint ezt a jelentést valószínűleg S. I. következtette ki a *bitófa* összetételből.) A büntetőjogász Vajna (i. m. II, 224) is így ír: „A kivégzések és bizonyos másnemű büntetések végrehajtásával hivatalból foglalkozó személynek, a *hóhér*nek, legrégebb magyar neve, tudomásunk szerint 'a *bitó*' volt.“ Az OklSz. is így értelmezi az idevágó korai neveket, amelyek a XIII. századtól kezdve bukkannak fel a magyar oklevelekben: 1293: *Bylou* (a. m. *bitó*?) ac fratres ipsius (Múz. Beniczky). 1294/1382: *Magister Bithow* pugnando strenue (Körmend II/2, Csatár 53). 1356: *Magister Byltho* (AnjouOkm. VI, 467). 1358: *Bylthohaza* alio nomine Myskefolua nominata (Múz.). 1358: Possessionum *Bitolaka* et Zarin (u. o.) stb. Melich (SzljSz. II, 161) azonban az OklSz. értelmezését elveti: „Nézetem szerint az Okl. Szót. helytelenül magyarázza a XIII. század óta kimutatható *Bitó* kereszt-, illetve személyneveket; a szó a lat. *Vitus* szóból eredt a szláv *Bitte*, *Bitloje* közvetítésével.“ Néhány lappal tovább azonban (II, 208) már azt mondja: „A név latin eredete nem biztos.“ Magunk részéről — bár korai megbízható, kétségtelen magyar adat a *hóhér* jelentésre nem áll rendelkezésünkre — nem tartjuk lehetetlennek a magyar *bitó* szó azonosítását az oklevelekben korán előforduló *Byltho* névvel. (A *bitó mester* kifejezés is jelenthet esetleg *hóhér mestert*, annál is inkább, mert a XVI. századtól kezdve gyakran olvashatjuk a *hóhér* helyett egyszerűen a *mester* megnevezést ítéletekben. A *Bitóháza* és *Bitólaka* helynevek kezdetben jelenthették és jelölhették a *hóhér lakását*, mely a rendes településtől távolabb esett. Ismeretes tény ugyanis, hogy a nép irtózott a kivégzőktől és Európaszerte a rendes településtől távolabb eső helyen kellett lakniok. Később a *hóhér* elhúnyta vagy elköltözte után viszont nagyobb település keletkezhetett az említett helyen.)

A szó eredetét vizsgálva kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy őse az ó-ész. *biti* 'keresztgerenda', amely mint tengerészeti és hajózási vándorműszó bekerült a legtöbb európai nyelvbe. Ugyanígy jelentésben a dánban: *bed(d)ing*, a norvég nyelvben *beiting*, a svédben, hollandban és németben pedig *beeling*, *beting*, *baling* alakban találjuk meg. Angolban: *bilts* 'pair of posts on deck for fastening cables etc.' (Fowler, Oxf. Dictionary. 1931). Ol., sp.: *bitla*, cat. *bita* 'stück holz zu verschiedenem gebrauch, pfahl' (Fr. Diez, Etym. Wtb. Bonn, 1887). K.—latin *bitus* 'Schandpfahl' (Fr. Kluge, Etym. Wtb. Berlin—Leipzig, 1934), valószínűleg az Erfurti Glosszák (p. 279) alapján, ahol *bitus* 'lignum, quo vineti flagellantur'. Sp., pg.: *abita* 'Ankerbeting' (W. Meyer—Lübke, Rom. Etym. Wtb. Heidelberg, 1935). Ol.: *il billone* 'kreuzbeting, anbindepfahl' és ol. *bitla* 'betingsbalken' szavak közvetlenül a franciából kerültek át (Meyer—Lübke i. m. 81. l.). A franciában

bitte (1382-ben fordul elő először egy roueni szövegben) tengerészeti műszó 'sorte de billot sur lequel on enroule les câbles' (Bloch, Dict. Étym. de la langue française. Paris, 1932).

„Autrefois, les bittes de mouillage étaient formées de deux forts montants en bois réunis par une grosse traverse les dépassant latéralement“ (La Grande Encyclopedie. Paris. VI.). Hasonlóképpen mint tengerészeti műszót említi (u. o.) a *bitton* alakot is: „Montants de bois analogues aux bittes, mais beaucoup moins forts.“ Így találjuk az újabb kézi szótárakban is: *bitte* 'láncbak, kötélbak' (horgony számára), *bitton* 'kisebb kötélbak, cölöp' (a kötél számára) (Sauer, Nagy Kéziszótár. Bp.).

A magyar *bitó* és *biton* (v. ö. moldvai csángó *bitonag* 'szöllőültető bot') szavunk tehát a franciából került a magyarba. A *bitó*hoz azonban nem a francia köznyelvi alak, hanem a provençal *bito* áll alakilag legközelebb, amely mint tengerészeti műszó szintén 'bitte' jelentéssel bír. Előfordul a következő prov. kifejezésben is: *Faire un tour de bito* 'bitter le cable'. Egyéb prov. alakja: *Bitoun*, *bitou* hajózási műszó 'bitton' (Frédéric Mistral, Dictionnaire Provençal—Français. Paris. 1932).

A *bitó* tehát eredetileg tengerészeti műszó. Szabatos formaleírását Heinsius (Vollständiges Wtb. d. d. Spr. Wien. 1828) így adja: „Hajóépítésnél két erős oszlop, amelyek a fedélzeten keresztül a lenti hajótérbe nyúlnak, felső végükön pedig egy keresztgerendával úgy vannak összekötve, hogy még két lábnyira távol maradnak egymástól, így lehorganyzásnál arra lehet feltekerni a hajókötelet.“ Évszázadok folyamán ez az alkotmány a hajóépítés praktikus szempontjai szerint formailag sokat változott, mert régebben hosszú, erős gerendákból egybeeresztett faalkotmány volt (Meyers, Konvers. Lexicon. Leipzig. 1889), ma pedig — mindenki által ismert — két alacsony, egymás mellett álló hengeralakú vasoszlop, amelyre a kikötés alkalmával a hajókötelet rátekerik (Meyers, Grosses Konv. Lex. 1904). A hajó fedélzetén így nevezték azokat a támasztó faoszlopokat is, amelyek „a folyosó egyik és másik oldaláról is az elővitorla árbocjáját tartották“ (Niccolo Tommaseo, Dizionario della Lingua Italiana. Torino. 1929), azonkívül azokat a függélyes oszlopokat is, „amelyek a hidakhoz vannak erősítve s arra szolgálnak, hogy odakössék a hajófar köteleit (u. o.) vagy általában bizonyos manővereket hajtsanak végre“.

A *bitó* azonban nemcsak arra szolgált, hogy a kikötési manővereknél a hajókötelet rátekerjék. Volt egy mellékhatása is, amelyre önként kínálkozott. A hajó központi helyén állván (kötéllel együtt), igen alkalmasnak mutatkozott büntető ítéletek végrehajtására (kikötés, korbácsolás, akasztás), amelyekre a legkisebb fegyelemsértés alkalmával már sor került (H. W. Van Loon, A hajózás története. Bp. 134 és kk.). Hogy a büntetések különböző fajtája valóban ezen oszlopokon és árboc-

cokon hajtattott végre, arról meggyőzhet bennünket a francia kriminológiai irodalom idevágó részének áttanulmányozása. A hét nemzedéken keresztül hóhéroskodott S a n s o n-család emlékirataiban (i. m. I. 54—55) pl. ezt olvashatjuk: „a kövecshozás... különösen a *tengerészek és matrózok* számára tartatott lenn... ki lopásban, fellebvalója elleni merényben, lázításban vagy gyilkosságban marasztatott el, a *száraz kövecshozás* büntetése mondatott ki, mely *azonos volt a halálbüntetéssel*. Az elítélt egy kötéllel, mely karjain keresztül egy nagy *árboczhoz erősített gerendáig* elért — felül a fedélzeten megkötötték. Három-négy matróz az elítéltet az árboczcsúcsáig felhúzta, akkor hirtelen a fedélzetre lezuhintá. Az esés következtében tagjai kificzsamodtak. Ezenkívül még a közönséges vagy *vizes kövecshozás* is szokásban volt; ezen büntetésben résztettek szinte az árbocz csúcsára felhúztatva, ismételve a tengerbe meritettek... Marseille és Bordeauxban a feslett erkölcsű lányokat, s az istenkáromlókat, hasonló módon büntették“ (V. ö. C a b a s s o n metszetével, amely egy prostituált vízbenmártását ábrázolja a XVII. században. Az alkotmány egyágú bitófa, amelyről kötél lóg le. Közli M a g y a r y—K ö s s a, Magyar Orvosi Emlékek. Bp. 1929. I. 208).

A *bitó* tehát kétségtelenül matrózbüntetések színhelye is volt: ide kötötték ki a büntetendőket és itt hajtották végre az ítéleteket. Ez a büntetésmód ismert volt azonban a szárazföldi katonaság körében is, sőt a polgári igazságszolgáltatás is alkalmazta Európaszerte, amint az Erfurti Glosszák *bitus* oszlop, melyhez a megkorbácsolandókat kötik adata is megerősíti. Általánosan használt büntető jogszokás révén kerülhetett a magyarba is a keresztes hadjáratok idején vagy később francia zsoldosok útján.

Érdemes a tárgy formai oldalát is figyelemmel kísérni. A *bitó* eredeti jelentése '*keresztgerenda*'. XV—XVII. századi metszeteken az akasztólóhelyet is úgy ábrázolják, hogy *egy ágasfán* vagy még gyakrabban *két ágasfán keresztgerenda* van. (V. ö. „Fenyegető levél a XV. századból. Rajta egy kétágú akasztófa képe.“ Közli V a j n a i. m. II, 170. Két *ágas oszlopon* keresztbefektetett rúd alkotja a bitót és egy család lóg rajta. Ugyancsak két *ágas fára fektetett keresztgerendából* áll a G u a c c i u s, Fr. M., Compendium maleficarum. Mediolani. 1608. c. műben látható bitó, valamint ilyen az akasztófa Kassa városának — egy 1652-ben hozott ítéletet tartalmazó — jegyzőkönyvének margóján is.) Formája magyarazza meg, hogy miért jelent a magyar néprelvben a *bitó* 'villásfát, ágasfát, oszlopot, cölöpöt, karót' is. (Egyébként 'oszlop, karó stb.' jelentése megvan az olaszban és spanyolban is. Lásd fentebb a Diez-től idézett adatokat!)

Korán kerülhetett a magyarba a franciából a *biton* szó is, amely a moldvai csángók nyelvében 'ágas szőlőültető botot'

jelent. L ü k ő szerint (i. m. 141) a moldvai magyarság évszázadok óta használja ezt a szerszámot. Nézetem szerint a magyar *bitonág* szót vette át Ó-Románia népe. Neve ott ma is *pitonog* ill. moldvai-rumén *chitonag*. Tekintettel arra, hogy a pi- > chi-változás Moldvában a XVI—XVII. században ment végre, a szó átvételét csak előbbre tehetjük. Nincs kizárva, hogy a francia szó mint szőlőművelési szakszó került nyelvünkbe XI—XIII. századi észak-francia és vallon telepesek révén (akárcsak a *furmint*), akik nagyobb számban Tokaj környékére telepedtek le (v. ö. Karácsonyi János: MNy. II, 273).

A *bitó* szó fentebbi magyarázata szerint megfejtethetjük a *bitos*, *bitonyás* és *bitol* szavak eredetét is. Kriza gyűjtésében (Vadrózsák. Bp. 1911. II, 232) *bitos*, *bitonyás* 'fájós lábú, nyavalygós, gölöhös'; MTSz. (1838.): *bitonyás* 'sebekkel, fekélyekkel teljes' Székely. szó. Gödry; CzF.: *bitonyás* 'sebekkel, fekélyekkel, különös ütés következtében lepott. *Bitonyás lábak, kezek, alfel*'.

Láttuk azt, hogy általánosan használt büntetésmód volt Franciaországban hajós és katona körökben a *kövecshozás*, amely abból állott, hogy keresztgerendás állványra, árbocfára (prov. *bito*, köznyelvi *bitton*) kötéllel felhúzták az elítéltet, majd hirtelen lezuhintották, aminek következtében „tagjai kificamodtak” (A vérpad titkai. I, 54—55). Ezt a büntetésmódot valamiféle módon magyar katonák is megismerhették. Egyik-másikat talán meg is büntették s világos, hogy az így meggyötört ember („bitós” > *bitos*; *bitonos*, *bitonás* > *bitonyás*), ha megmenekült a haláltól, akkor is egész életére 'fájós lábú, nyavalygós, gölöhös azaz köhögős, beteges' lett és az esés következtében — amint forrásunk is említi — elsősorban tagjai váltak nyomorékká (v. ö. CzF.: *Bitonyás lábak, kezek, alfel!* S még azt is hozzáteszi: „különös ütés következtében”).

Aki vagy ami bitóra került, azt *bitolták*. Gyarmathi (Voc.) is így értelmezi: *bitolni* 'rontsolni, öszve törni'. A büntetőjogszokásban szokásos 'roncsolás, összetörés' jelentése folytán került a népnyelvbe a *kendertörés* kifejezésére is, amire adatokat lentebb bőven adtunk. (Ballagi. A Magyar Nyelv Telj. Sz. Pest. 1867: *bitól* 'a megszáritott kendert tilolás előtt a *bitón* nagyából megtöri'.) Vagy közvetlenül *bitó* 'karó, bot' > *bitól* 'karóval, bottal töri a kendert'. A *bitol* 'holmi jószágot pazarol, veszteget, prédál; bitorol; bitangol' léle jelentések Márton (1807.) óta.

Hegedüs Lajos.

Három *i-ző* nyelvjárás összehasonlítása.

Az *i-zés* történetével és mai állapotával elég sokan foglalkoztak, mégsem mondhatjuk el sem synchronikus, sem diachronikus szempontból, hogy a kérdés tisztázódott. A legutóbbi időben már úgy látszott, hogy nyugvó pontra jut ez a probléma. Ezért mondja pl. Végh József (MNy. I, 24): „Az *i-zés* kérdését Für I., Horger A., és Laziczius Gy. kutatásai tisztázták.” A területi elterjedést illetően Für összegyűjtötte az *i-ző* adatokat az addigi nyelvjárási irodalom alapján (Für, Az *i-zés* állapota a mai magyar nyelvjárásokban. Szeged, 1930.), a kérdés történetét tekintve pedig Horger véleményét fogadták el általában (MNy. 45), amely szerint a XVI. sz. előtti *é-k* helyébe a nyelvterület egy részén *i* lépett, ezek az *i-ző* nyelvjárások, másrészt a XVI. sz. folyamán az *é-k*ből *é-k* lettek, ezeket nevezi Horger XVI. századbeli *é-k*nek. Ha azonban *i-ző* szavainkat, vagy csak egy nyelvjárás *i-ző* anyagát nyelvtörténeti vizsgálat alá vetjük, azonnal szemünkbe tűnik, hogy az *i-zés* problémája ennél sokkal bonyolultabb. Kérdés, hogy azok a szavak, amelyekről kiderítették, hogy XVI. sz. előtti *é-t* tartalmaznak, *i-zők-e* ma s a XVI. sz.-beli *é-t* tartalmazók *é-zők-e*? Ha megvizsgáljuk Bihari tanulmányát (Bihari János, A magyar *é* hangok történetéhez. Szeged, 1935.) ebből a szempontból, azt tapasztaljuk, hogy egyáltalán nem így van, s még hozzá az eltérés is más és más nyelvjárások szerint. A területi megoszlás kérdése is nagyon problematikus. Für csak a rendelkezésére álló irodalom alapján dolgozott, amely pedig nem is az *i-zés* szempontjából készült, így statisztikája s az ebből leszűrt következtetése — a szerző hibáján kívül — pontatlan és megbízhatatlan (vö. Laziczius, MNy. 27—28). Különben Für maga is mondja (i. m. 4): „...igen-igen kevés lehet azon községek száma, amelyeknek *i-zése* teljesen egyforma mértékű... ezért az *i-zésre* vonatkozó jelenségeket nem lehet egységes, minden *i-ző* területre egyformán érvényes szabályba foglalni.”

És hol állunk ma az *i-zés* kérdésében? Az *i-zés* eredetére vonatkozólag legelfogadhatóbb Pais magyarázata (Bárczi Géza 1946—47. II. félévi előadása). Pais szerint a mai hosszú *i-k*nek két főforrása van: 1. *i > i* és 2. *i-s* diftongusból.

A rövid *i* ugyanis kettős fejlődést mutat: a terület egy részén nem szenved minőségi változást, de megnyúlik *i*-vé, a terület másik részén pedig nyiltabbá válik, azaz *ē* lesz, majd pedig ebből *é*. A diftongusból való eredetere már Balassa rámutatott (NyK. XXIV. 266). A kérdés természetesen ennél is sokkal bonyolultabb. Mi minden hozzájárul még egy nyelvjárás kialakulásához, hogy mást ne említsünk: az analógia, más nyelvjárások, a köznyelv hatása stb...¹

Mi lehet ezek szerint a feladat? Összegyűjteni az *i*-ző terület minél több pontján egy-egy helység lehetőleg teljes *i*-ző anyagát (hány szóban és suffixumban jelentkezik az *i*), az így kapott anyagot történeti vizsgálat alá vetve, megállapítani, hogy jött létre a mai állapot. Természetesen a kérdésnek ilyen irányú vizsgálata egyoldalú, mert hiszen ebből csak a mai állapotot ismerjük meg az illető területen, de hogy mi volt ezen a területen a múltban, hogy az *i*-zés egyáltalán honnan indult ki, és hogyan terjedt térben és időben, arra ez a vizsgálati mód nem ad feleletet. Ehhez nyelvemlékeink, helynévanyagunk nyelvjárási szempontból való feldolgozása volna szükséges. És itt vár a nehezebb feladat a kutatóra. Gondoljuk meg, viszonylag mily kevés a nyelvemlékünk, s ezekből is csak néhány van jól feldolgozva ilyen szempontból. Amíg ezek el nem készülnek, addig nyelvjárásaink történetének ismerete nagyon hézagos lesz. (Hézag ugyan fog maradni mindig, mert hisz pl. a honfoglalás előtti nyelvjárási elkülönülés eseteit tisztázni szinte lehetetlen.) Mégis azzal is elősegítjük a kérdés teljesebb megismerését, ha egy-egy terület nyelvjárását alaposan megvizsgáljuk.

A fentebbi szempontokat figyelembe véve gyűjtöttem össze lehetőség szerint a teljes *i*-ző anyagot a kisújszállási népnyelvben s azt vettem vizsgálat alá. (Kézirat a debreceni Magyar Népnyelvkutató Intézetben.) Korábban két hasonló *i*-ző nyelvjárásterülettel foglalkozó munka jelent meg: Szabó István: Az *i*-zés esetei a békési nép nyelvében (Debrecen, 1941.) és Papp László: A hosszúpályi népnyelv *i* és *é* hangjai (Debrecen, 1947.). Most megkísérlem ezt a három nyelvjárást egybevetni, majd mindebből a tanulságot levonni, miközben látni fogjuk, milyen különbség van közöttük, jól-lehet a kisújszállási és a békési közel állnak egymáshoz. Kár ebből a szempontból, hogy Szabó István munkája nem adja a teljes békési *i*-ző anyagot, de azért így is több oldalról eredményesen felhasználhatjuk.

Összehasonlítás szempontjából fontos az *i* foném funkcionális terheltsége. Meg kell tehát vizsgálnunk, hogy az egyes nyelvjárásokban hány töben és suffixumban jelentkezik az *i*.

¹ Azonfelül az ízésnek, e két legfontosabbon kívül, nyilván egyéb forrásai is vannak. A szerk.

Az idézett munkák alapján a hosszúpályi népnyelvben *i*-t tartalmaz 211 szó (köztük 9 esetben kétszer szerepel az *i*), 12 esetben suffixum előtt s 18 esetben suffixumban találunk *i*-t. A kisújszállási népnyelvben *i*-t tartalmaz 232 szó (köztük ugyancsak 9 esetben kétszer szerepel az *i*), 10 esetben suffixum előtt s 19 esetben suffixumban találunk *i*-t. A békési népnyelvben *i*-t tartalmaz 164 szó (köztük 7 esetben kétszer szerepel az *i*), 13 esetben suffixum előtt s 21 esetben a suffixumban találunk *i*-t. Lássuk miből adódnak ezek a különbségek?

1. Vannak olyan *i*-ző szavak, amelyek csak az egyik, vagy másik nyelvjárásban fordulnak elő, esetleg kettőben is, de a harmadikból hiányoznak. Ilyenek pl.:

a) csak a hosszúpályiban: *Pírcs, íge* 'három szál fonal a motólán', *báltacím* 'zöld trágyának vetett növény', *velíznek* 'a szövőszéken maradt fonal', *jennyedí, csíp* (ez utóbbi a békési is);

b) csak a kisújszállásiban: *Keníz, milēj, mizga, Csíszár, tüstínt*;

c) csak a békésiben: *kínyesőű, sigír* 'sovány' stb.

A példákból is láthatjuk, hogy ennek a különbségi eltérésnek több oka lehet. Ilyen ok pl.: az illető szó mesterségi műszó s az a mesterség csak azon a vidéken fordul elő (*íge, velíznek, csíp*), vagy olyan helynévvel állunk szemben, amely szintén csak azon a vidéken szerepel (*Pírcs, Virles*), lehet végül szűkebb körű tájszó is (*Keníz, sigír, jennyedí*) stb.

2. Sokkal érdekesebbek azonban azok a szavak, amelyek egyik nyelvjárásban *i*-zők, a másokban nem. Ilyenek pl.:

hosszúpályi *hízag* ~ kisújszállási *hézag*

„ *mundír* ~ „ *mundér*

„ *bikjóu* ~ „ *békjóu*

békési *páncíl* ~ „ *páncél*

hosszúpályi és békési *gombojig* ~ kisújszállási *gombojag*

hosszúpályi és békési *kolompír* ~ kisújszállási *kolompri,*

krumpli

hosszúpályi *kastíj*, békési *kastí* ~ kisújszállási *kastěj* stb.

3. Vannak olyan szavak is, amelyek egyik nyelvjárásban *i*-vel, másokban *í*-vel fordulnak elő. Ilyenek pl.:

hosszúpályi *alíg* ~ kisújszállási *alig*

„ *síma* ~ „ *síma*

békési *pillis* ~ „ *pillis*

„ *kémíny* ~ „ *kímíny* (a hosszúpályiban is így).

4. Mint külön érdekességet említem meg a következő szavakat:

kisújszállási szemérem (ritkán), de szemírmes (békési szemírm),

kisújszállási gerezd, de gerízdes, hosszúpályi és békési gerízd.

Ez utóbbi három pont alatt felsorolt szavak különbözőségének okát a nyelvjárási különfejlődésben kereshetjük.

5. Különbség mutatkozik a suffixum előtti *i*-k használatában is. Ilyenek: a kisújszállási népnyelvben soha nem fordul elő a *fejszének fejszít* alakja, míg a hosszúpályiban és a békésiben így szerepel.

6. A suffixumban nincs különbség, a békési népnyelvben csupán azért mutatkozik 21 *i*-ző suffixum a kisebb számú hosszúpályival és kisújszállással szemben, mert Szabó István a ma is ható suffixumok között említi az *-iny* (*-ény*) és az *-ij*, *-i* képzőt (pl. *cseki*, *feji*) stb.

Látjuk tehát, hogy az *i* foném funkcionális terheltsége nem azonos valamennyi *i*-ző nyelvjárásban. Egy-egy *i*-ző nyelvjárás *i*-ző alakjainak tüzetes vizsgálata során meg tudjuk állapítani, hogy mikből keletkeztek ezek az *i*-k és az eredmények egyezni is fognak. De ezzel szemben a fentiekben azt tapasztaltuk, hogy ugyanolyan feltételek mellett, ugyanolyan alakokból kiindulva, egyik nyelvjárásban több *i*-ző alakot találunk, mint a másikban, vagy ha többet nem is, előfordulnak szavak, suffixumok, amelyek nem *i*-zők az egyik nyelvjárásban, de *i*-zők a másikban és viszont.

Mostnár felmerül a kérdés, hogy mi lehet mindennek az oka? Tudjuk, hogy a hangváltozások, hangfejlődési tendenciák nem kivételtelenek (vö. pl. Saussure Cours de Linguistique Générale 2. kiad. 281–290), a megindult hangváltozás hullámszerűen terjed mindig csökkenő nyomatékkal, ahogy Saussure mondja, ezek a változások sugároznak. Természetesen sok tényező közrejátszik egy-egy hangváltozás, egy-egy jelenség terjedésében, de a nem egyenletes terjedés feltevésével magyarázatát tudjuk adni annak, hogy — az *i*-zésnél maradva — miért találunk egy szóban, vagy suffixumban az egyik helyen *i*-t, a másik helyen pedig *é*-t, holott a kiindulási alak és a feltételek ugyanazok.

Az a körülmény, hogy az *i* foném funkcionális terheltsége szinte községenként más és más, fontos következtetésekre ad alkalmat. Amíg ez a funkcionális terheltségbeli eltérés nem nagy, addig a kevesebb *i*-t mutató nyelvjárást is *i*-zőnek tartjuk, de mihelyt az egyik nyelvjárásban olyan erősen lecsökken az *i* fonémek száma, hogy csak alárendelt mennyiségben fordulnak elő, a nyelvjárást tovább már nem nevezhetjük *i*-zőnek (pl. a köznyelvben is szerepel *i*: *híd*, *víz*, *ír* stb., mégsem nevezzük

i-zőnek). Mindez tehát azt igazolja, hogy nemcsak a nyelvjárások határait nem tudjuk megállapítani, hanem a nyelvi jelenségek terjedésének határait sem. Horger úgy véli, hogy az egyes nyelvjárási sajátságok elterjedését igenis meg lehet határozni, igaz, hogy hozzáteszi: „szinte teljes pontossággal“ (MNy. I, 446), majd hogy „Egy-egy ilyen nyelvjárási sajátság elterjedésének határát aztán rendszerint a térképbe is bele lehet rajzolni“. De nem minden esetben, mert „a nyelvi változások nem egyszerre mennek végbe valamennyi szóban vagy szerkezetben, amelyekben a változásnak hangtani vagy egyéb feltételei máskülönben adva vannak, hanem mindegyikben külön-külön, egyenként“. (Mnyj. 6) Tehát Horger voltaképpen ellentmond önmagának. Gilliéronék óta tudjuk, hogy a változások terjedése valóban nem egyöntetű minden szóban. Az *i*-zésre vonatkozó megállapításaink egyrészt igazolják ezt a tételt, másrészt talán szerény adalékot szolgáltatnak az *i*-zés gócénak, terjedési irányának és módjának megállapításához.

Szathmári István.

NÉPNYELVI ADATOK

Garbolci helynevek.

Garbolc kisközség Szatmár-Bereg vármegye Túrhat nevű táján, a csengeri járásban van. Észak felől az ukrán, keletről a román határvonal veszi közre, ahol is Fertősalmással, illetőleg Szárazberekkel szomszédos, délkeletről Méhtelek, északnyugatról és részben északról Nagyhodos községek határolják. Területe 1237 kat. hold, 72 lakóházzal. Lakóinak száma (1946. december 31.) 307, ebből 243 az őslakos református, a többi beköltözött lakosság görög és római katolikus vegyesen.

Nevét 1339-ben *Gorbolch*-nak, 1427-ben *Garbocz*-nak írják. Mint pataknév 1344-ben *Gorbolchfoka* alakban fordul elő. Neve — amint *Kniezsa István* kimutatja — kétséggel szláv eredetű. *Grabovčič -ovčič* képzős származék a *grabč* 'gyertyán' szóból.¹

Mint a Gutkeled-nembeli családok ősi birtoka, jórészt és hosszú ideig a Gacsályiaké volt. A soraikból származott Elleus 1344-ben határait megjáratta. Az erről szóló oklevélben említik a *Zomoga patakát*, az *Eger vizét*, a *Sárt* és a *Gorbolch-fokát*. Egyideig a Kusalyi Jakcsok is bírták. 1429-ben a Matuznayak és a Rosáli Kunok szereztek benne részt, így a XVI. és XVII. században a rozsályi uradalomhoz tartozott. 1643-ban Kun László főispán egy gacsályi telkét elcseréli Zalkai² János garbolci telkével. A XVIII. században a Becsky, Nagy,³ Várady,⁴ Szalkai, Szőke, a XIX. század derekáig pedig a Kölcsény, Böszörményi, Várady, Horváth,⁵ Zombor, Szalkai családok a főbirtokosai. Századunk eleje óta egyetlen 100 holdon felüli birtokkal rendelkező gazda sincs a faluban, így az 1945-ös földreform kapcsán a birtokeloszlásban semmi változás nem történt.

A község több alkalommal leégett. Így a Rákóczi-szabadságharcban is, és csak később épült újra. 1787-ben pedig a tűzvész következtében annyira elpusztult, hogy más helyre, a község jelenlegi helyére települt át a lakosság. Itt emelték közmunkával a jelenleg is fennálló református templomot, melyet 1859-ben szintén közerővel újjáépítettek.⁶

¹ *Kniezsa István*, Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei (Debrecen, 1943. 5).

²⁻⁵ Ma is élő családok.

⁶ A község történetére vonatkozó adatok a „Magyarország vármegyéi és városai” monográfia-sorozat „Szatmár vármegye” kötetéből valók.

A községnek sem vasútállomása, sem postája nincs. Legközelebbi vasútállomása Zajta 8 km-re, postája Rozsály 6 km-re van. Kövezett bekötőútja a húszas évek vége óta van. A valami vel régibb Tiszaujlak—Szatmárnémeti-út, mely áthalad rajta, a trianoni határ következtében elvesztette jelentőségét.

Mivel a községi levéltár az 1944-es nyugatra hureolás következtében elpusztult, a helybeli református egyház irattára is igen hiányos, csupán az élő helynévanyagot gyűjthettem össze. Adatközlőim mind helybeli születésű és lakos földművesek és az őslakos reformátusságból valók. A fiatal, középkorú és legidősebb korosztálybeliektől egyaránt számos adatot jegyeztem fel, tehát e helynévanyag teljesnek mondható. Adatszolgáltatóim a következők voltak. (Zárójelben a helyneveket bemutató példamondat után álló névbetűik.) Id. Kutus István 83 é. (K. I.), özv. Nagy Zsigmondné Csüri Eszter 78 é. (N. Zsné), id. Horváth Zsigmondné Botos Erzsébet 67 é. (H. Zsné), id. Nagy Sándor 59 é. (N. S.), Csüri Lajos 38 é. (Cs. L.), Csüri István 34 é. (Cs. I.), ifj. Nagy Lajos 36 é. (N. L.).

Az itt közölt helynévanyag csupán leíró természetű. Egy-egy helynévre vonatkozóan tartalmazza: a helynév sorszámát, mely a mellékelt térképvázlaton is rajta van, köznyelvi alakját, népnyelvi alakját, a helynevet magába foglaló példamondatot, vagy szükség esetén példamondatokat, a példamondat közlőjének névbetűit, a helynév leírását, az esetleg hozzáfűződő néprajzi vonatkozású anyagot Nr. jelzéssel. Egyes helyeket több helynév is jelöl. Ennek főoka az, hogy a tagosítással, a családi birtokok elaprózódásával, az ármentesítéssel kb. e század elején nagy változások mentek végbe a határ egyes részein. Az idősebbek még jobban emlékeznek a múlt századvégi állapotokra s így adataik részben eltérnek a fiatalabbakétól. Az ilyen, egy területet, vagy egy helyet jelölő helynevek egy szám alatt a), b), c) stb. jelzéssel találhatók meg. Ugyanígy történik az egy helyet jelölő, de egymástól más okok miatt különböző helynevek felsorolása is. Az első helyen mindenütt az általánosan használt helynév áll. Számozás nélkül a betűrendes felsorolás megfelelő helyén található a térszíni formák elnevezései.

A helynév-térkép katonai térképről készült, terepszerű, pontos, nagyított másolat, de csupán azokat a tereptárgyakat tartalmazza, melyek a helynévanyag szempontjából figyelembe veendők. A helynév nagy vonásokban megállapítható kiterjedését nyilak jelzik. A nyilakkal nem jellettek csupán a szám által elfoglalt, vagy annál még kisebb területet töltene be. A helynevek helyszínen való berajzolásában Horváth Elek 28 éves, a határt kiválóan ismerő helybeli születésű és lakos földműves volt segítségemre.

I. a) *Ábrahám* ~. — *Az Ábrahámom mentűn keresztül a Palócyok-háza felé; az apjokomé vóyt valaha.* N. Zsné. — A gát-

örház mögött levő cserjés, nagyrészt szántóterület, mely a Sűrű-nek nevezett erdőn húzódik keresztül.

1. b) Ábrahám köze *Ábrahám köz*. — *A két sűrű köz' megyen a gátőrháztól lefele az Ábrahám köz*. Cs. I.

2. Aklác. — *A Kisrekesz az Aklácig megyen*. N. S. *Az etyhász kaszálója is van az Aklácon*. Cs. I. — *A Kisrekesz szélén húzódó cserjés, ligetes, kb. felerészben szántóterület*.

3. Akláci-út *Akláci-ut*. — *Az Akláci-ut a Kisrekeszem megyen a fíjatalosnak*. N. S. — *A Csordajáró-út jobb oldalából kiinduló, a Kisrekeszen áthaladó dűlőút, mely az Aklác felé vezet*.

alj *áj*, valamely terület mögöttes részé'; vö.: Kertalja, Rekeszalja, Ligetalja.

4. a) Árkoskert *Árkoskért*. — *Az Árkoskért mellett van a papi föld*. Cs. I. — *A Hodos töltése közelében elterülő kisebb szántó. Valaha erdő volt*.

4. b) Várady Mihály kertje *Váradi Miháj kertye*. — *A Váradi Miháj kertjénél is van egy őrmény*. N. Zsné.

5. a) Bérki-út *Bérki-ut*. — *A katolikus temetőnél megyen el a Bérki-ut*. N. S. — *A falu délkeleti végéből Szárazberek felé vezető műút*.

5. b) Csinált-út *Csinált-ut*. — *Ez a Lipták itt, a Csinált-uton, a boudén érről*. N. S.

5. c) Kőút *Kúut*. — *A tanító földgye köz' meg az etyház köz' megy a kúut*. N. Zsné.

6. Bikagödör *Bikagödör*. — *Az Itatónál van a Bikagödör arra lefele*. N. S. *Az Itató közelében, a Hodos-mederben levő örvényes, mély rész*. — *Nr. Ot föld bele a kösség bikája*. Cs. I.

7. Bika kaszálója *Bika kaszálója*. — *A cigánykunyhónál is van tul az Égren a Bika kaszálója*. N. S. — *A református temető háta mögött, az Éger patak két oldalán elterülő kisebb kaszáló, mely a község bikájának eltartására szolgál*.

8. a) Bóbicka *Bóybicka*. — *A Bóybicka a Tamásijaké volt, hogy is föjt a víz, körülfokta*. K. I. *Az álmási határba, a Bóybickánál volt egy vízimalom, én is voltam még benne őjni*. N. S. *Bőszpörényi Laci lakik ott a Bóybickába*. N. S. — *A Holt-Túrnak a Hármashatár felőli kanyarulatában fekvő cserjés, ligetes terület. Egy része ma már szántóföld*.

8. b) Csürökné kertje *Csürökné kertje*. — *Emlékeztek még a Csürökné kertjére? Ha körülfokta a víz, nem tuttag belőle kijönni ety hónapik se*. Cs. I. *Megyünk egyenesen, ahun a Kovács háza van, ott van a Csürökné kertje*. N. Zsné. — *A két elnevezésre vonatkozó vélemények nem teljesen egyeznek meg. A Csürökné kertje területileg is kissé eltér, de nagyjából azonos a Bóbickával*.

9. Csere ~. — *A Feketevíz megyen el a Cserénél*. N. S. *Ahogy a Cserére megyünk, ott volt a Hodos higgya*. N. Zsné. —

A hármashatár közelében fekvő szántóterület. — **Nr. A** Megyei tagja a Csere. Ennek a hējjin is *ērdőü* vóut. N. S.

10. Csordajáró-út *Csōrdajárou-ut.* — A *Csōrdajárou-utom* mentűn ki, mindenűt tiszta víz vóut. N. S. — A község keleti végétől a Rekesznek nevezett erdőn áthaladó széles földűt, melyen a jószág a legelőre jár.

11. Dárvas *Dārvas.* — Azután itt a *főüdek* véginél vóut egy lapos, a *Dārvas*. K. I. Csak uty sodört, ahun a *Dārvas* van, és itt a *Patakom* ment a víz lefele, az *Égērbe*. A *Dārvaszba* még előbb elvetették a *förgóut*, rájött az esőü, mekkeménykedett a *főüggye*, mos' nehezebben köül. N. S. — A Rekeszalja északnyugati szélén levő mélyfekvésű, egykor vízjárásos, ma szántóterület.

12. Éger *Égēr.* — Az *Égēr* van egygyik *őüdärrül*, másik *őüdärrül* a *Patak* lapossa. Itt a *Patakom* ment a víz lefele a *Sziget-hátra*, az *Égērbe*. N. S. Az *Éger* alatt az ide zabot vetettek, túl az *Égren* is van egy darab az etyháznak. (Földje.) Cs. I. *Élfáratlak*, lecsapták oda az *Égērpärtra* a márhál. N. Zsné. — A község nyugati határszélén elfolyó, szabályozott medrű *patak*.

13. Éger útja *Éger utlya.* — Az *Éger* utlya erre járt a *Ligeten* keresztül, ot vóut egy nagy árok, azon keresztül jártun *Mételeknek*. N. Zsné. — Ma is meglevő dűlőut a község délkeleti határában.

14. Epreskert *Epreskērt.* — Az *Epreskērtet* mozs' *Bak Anti* veti. N. S. A *Fenybe* van egy darab *főüdünk*; az egygyik vége a *Móuzsiné gödri* fele tårt, a másik meg az *Epreskērtnek*. Cs. I. — A Kenderesnek a Liget felőli sarkában fekvő kis szántóföld. A helybeli református egyház tulajdona, mint tanítói föld. Az 1920-as években még a selyemhernyótenyésztést szolgáló eperfák voltak benne.

15. Erdő *Ērdőü.* — *Ojā* vizek vóutak, hogy az *Ērdőüre* a lú uszva mend be velem. N. S. Megyünk az *Ērdőüre* fele. N. S. A másik darab *főüdem* az *ukrá* határra nyulik, ot van az *Ērdőün*. Cs. I. — A Hodos és Túr között elterülő szántóföldek és kaszálók összefoglaló neve. — **Nr.** Ezelőtt kb. 50 évvel erdővel borított terület volt. — Ém még értem aszlat, mikor *ojā* sűrű vóut az *ērdőü*, hogy mikor bementűn, nem láltunk az *ērdőün* keresztül. N. Zsné.

erdő *ērdőü.* — 'wald, ein dichter wald' jelentése az *Erdő* helynév hatására elhomályosult. Inkább az idősebbek elményelbeszélésében fordul elő. A mai népnyelvben a sűrű és rekesz a megfelelő.

16. a) Erdővég *Ērdőüvęg.* — Sok puja jár innen iskolába, az *Ērdőüvęgből*. N. S. — A község belterületének az erdő felé eső utcája. (Vége.) Tréfás vagy gúnyos változatai:

16. b) Gyöngyvirág-utca *Gyönggyvirág-ucca.* — Szép neve van ennek; *Gyönggyvirág-ucca*. N. S.

16. c) Hajnal-utca *Hājnal-ucca.* — Igen, az is il lakik a *Hājnal-uccába*. N. S.

16. d) *Pocvég Pocvég.* — *A másik vég gunynak mongyya rá, hoty Pocvég. Hiszem pocok van üknálok is, sokkal több, min nálunk.* N. S. — Nr. A vég lakói ezt a gúnyolódó nevet magukra nézve sérelmesnek találják, s igyekeznek érte visszavágni. — *Kivált a múlt esztendőibe vóút annyi pocok — teccik látni — a Kaji Lébi-féle maktárnak is kidütötte az óudalál. Nekünk van ety kis pocokládánk, az mindég odavóút, sokszor as se tuttam, hū vam, bejárta az egész falut. Minálun meg nē vóút.* (Pocok.) N. S.

16. e) *Sáros vég Sáros vég.* — *Gyerekkora óulta a Sáros végbe lakik.* Cs. L.

17. *Fekete föld Fekete föld.* — *A miyen nē Fekete föld mán, csak a Fekete föld véginél van.* Cs. L. — Nr. *Ahun a Fekete föld van, az őjsejink ot telepettek meg legelsőjübbet.* N. S.

18. *Feketevíz Feketeviz.* — *A Kiszszeg és a Meggyesi tagja kösz' fojik el a Feketeviz.* N. S. — A Hodos zsilipjénél levő kenderáztató gödörbe ömlő kis vízfolyás. Medre a szabályozás következtében kicsiny árokká zsugorodott össze, lapálya azonban ma is látható.

19. *Fenek Fenek.* — *Onnet jövünk a Fenegbe.* K. I. *A Fenek a Viski kertyétül egészen a méleleki határik térjed.* A vizibika bőmböld benne az ény gyerekkoromba, meg a sas föld bele. — Lapályos, mélyfekvésű hely az Éger patak mellett. Kaszálók és szántóföldek vannak rajta.

20. *Forrás Förrás.* — *Győűrinek, Lennygylnek, meg nekünk is vā földünk a Förráson.* H. E. — Nr. *A mi földünk végibe vóút ety förrás amikör még a régi Túr föld.* — A Holt-Túr partjától a Lucska útjáig lenyúló keskeny, hosszú szántóterület.

21. a) *Genesi tag ~.* — Cúri Lajos: *Pujakoromba sokat menlünk a Körtvéjzse vadgacsitójásér, én is sokal vóutam.* — Juhos Ignác: *Az, az, meg a Gencsi-tagba kültük egymást, vadgacsit lojóuzni!* (Nevetnek.) — Nagykiterjedésű, sík szántóterület a Hodos két oldalán.

21. b) *Gencsi határ.* — *Na, most eljósna a Gencsi határt!* (Általánosan ismert és használt szólás.) E helynevet csak tréfás beszédben használják.

21. c) *Kenyérmező Kenyérmezőj.* — *Az a Kenyérmezőj, a Hörvát-fujuk tagjába, a Kapus-rekesz fele.* N. Zsné. — Irónikus tartalmú. A terület ugyanis igen rossztermő. Horváth Sándorné (55 é.) szerint ezt a nevet a ma is élő Horváth Benjámint adta e területnek, gúnyból, rossztermő mivolta miatt, ezelőtt kb. 25 évvel, amikor néhai Tóth Imre volt bíró megvette.

gödör gödör. — 1. 'grube'. Lásd: Mózsiné gödre. 2. 'a folyómederben levő nagy mélység'. Lásd: Bikagödör.

22. *Hármashatár ~.* — *A Hármashatárnál vóút a bérki vizimalom.* N. S. A magyar-román-ukrán határvonal összehatókozási helyének közvetlen környéke.

hát hát Folyóvíz közelében levő, a térszínből kissé kiemelkedő terület. Lásd: Feketeviz-hát, Szigethát.

23. a) Hodos ~. — Az Aklácön csak körtéfa, ojasmi vam, mek tisztás, ot szokott a Hodos kiönteni. N. S. — A Túr szabályozása előtt jelentős folyó volt. A szabályozás alkalmával ennek medrét használták fel a Túr egy nagy kanyarjának átvágására. Ezen a részen állandóvízű folyó, Nagy- és Kis-hodoson azonban csak holtmeder ma már.

23. b) Új-Túr Új-Túr. — Ot meggyűn keresztül az Új-Turon, egészen a Palóccokházájig. Cs. L.

24. Hodosi-út Hodosi-ut. — A Hodosi-ut mellett van egy szép darap felezs gabonám. N. S. — Nagyhodos felé vezető kövezett műút.

25. a) Holt-Túr Hólt-Túr. — A Túrpártig lenyúlnak a főüdek, a Hólt-Turig. N. S. — A szabályozás következtében kiszáradt holtmeder a község határának északi részén.

25. b) Ócska-Túr Óucska-Túr. — A Gyármati-tag nyulig be egészen az Óucska-Turig. N. S.

25. c) Túr ~. — Jóu vize vógl a Túrnak, főrrásos viz, mek sok hál vógl benne. N. Zsné. Mikor a Túrt még le nem csapóllák, a Kerek-körtéfa kabolauttyájig jött a víz, ha kiöntött. N. S.

26. a) Horváth-fiúk tagja Hórvát fijuk tagja. — A Gencsi-tag erre van a Rekesz alatt a Hórvát fijuk tagjába. N. S. — A Hodosi-úttól a Rekesz felé húzódó nagyobb szántóterület. Egykor a Túrig terjedt. Ma már sok családnak van benne birtoka, az ősi birtokos Horváth-családé csak a Gencsi-tagig terjedő rész. Az idősebbek emlékezetében azonban még a birtok régi állapota él.

26. b) Fiúk tagja Fijuk tagja. — A negyedik kabolaut it meggyen a fijuk tagjájig a temetőünnél. N. Zsné.

26. c) Gyarmathy-tag Gyármati-tag. — A Gyármati-tag nyulig be egészen az Óucska-Turig. N. S.

27. Horváth kabolaut Hórvát kabolaut. — Akkor elkanyaroltak a Hórvát kabolaut felé. Cs. L. A Horváth fiúk tagja mellett elhaladó dűlőút.

28. Isten földje Istē főüggye. — Csüri Lajos: Náci, emlékszel, mikor ki hálozgallunk, osztán kopott a legelőü, hun etedgettünk? Juhos Ignác: Mentünk az Istē főüggyre. — A Holt-Túr egyik kanyarjában levő kisebb kaszáló, mely a Fertőszalmásiaké ugyan, de a Túrmederben levő határvonal elválasztja őket tőle, s így a garbolciak használják.

29. Itató Itatóü. — Az Itatóü az etyhász főüggyinél vam mongygyuk asztal kétszáz méterre. N. S. — A Hodosnak a Hármashatár felé eső részén levő hely, ahol a jószágot itatják.

30. Izsák-féle legelő Izsák féle legelőü. — Az Izsák-féle legelőü még nem isz szárat ki annyira. N. L. — A Hodos és a Túr között fekvő legelőterület, mely egykor a nagybirtokos rozsályi

Izsák-család tulajdona volt. Ma a község lakóiból alakult legelőtársulata.

kabolaút *kabolaut* 'dűlőút'. — A *kabola* 'nösténylő, kanca' jelentése ma már nem él a garbolci népnyelvben, megvan azonban még az *ekekabola* összetett szóban és jelentése 'olyan V-alakú faág, melyet csúsztatónak az eke alá tesznek'.

31. Kankó Kankó. — *Van egy lapos itt a Hörvátok tagjánál, a Kankó.* K. I. A *Kankó* it van ennek a *fijatalosnak* a *szélibe*. N. S. — A Nagyrekesznek a Horváth fiúk tagja felé eső sarkában fekvő lapályos rész. A *kankó* mint kfn. szintén megvan a garbolci népnyelvben. — *Jártak érrünnen az oláhok, oszt kankó vóut rájtok, szőürkankó.* Dézsát árúltak, hōrlák uty *jedelesz szekereken a kulimászt, árúllák az álmát, az aszált szilvát.* H. Zsné. *Szőürkankó, szőürnadrág, B....m meg nagyapád!* (Általánosan ismert, tréfás szolás.)

32. Kapus rekesz ~. — *Hēj, szegény hēj az a Kapus rekesz, a Jouska bácsijé!* Cs. I. A *Kapus rekes* se fás mán. N. Zsné. — A Nagyrekesz falu felőli szélében levő kisebb, négyszögű irtásos terület.

33. Kenderes ~. — *A Kenderezsbe kétfelőül a kabolauton ojan kis kūrta főüdek vagynak.* N. S. — A község délkeleti részének kertjei mögött elterülő, kender és zöldségfélék termesztésére használt hely. Mint kfn. is előfordul. — *Ez a rész a házak hátameget mindék kenderes vóut. Még ezelőüt kendereseb vóut, tőp kender vóud benne.* N. Zsné.

34. Kenderes kabolaútja Kenderes kabolautlya. — *A Boros házánál megyen el a Kenderes kabolautlya.* N. S. A szárazberki kövesutat a Ligettel összekötő dűlőút, mely a Kenderesen áthalad.

35. Kerek körtéfa Kerek körtéfa. — *Nekünk is vā főüdünk a Kerek körtéfán, mozs buzá vam benne.* Horváth Elek. — A Fekete föld széle mellett húzódó keskeny szántó, mely nevét az egyik sarkában álló nagy, kereklobbú vadkörtefától kapta. — Nr. *Hörvát Ambrus, mikör kezdet nevedetni ez a fa, akkor nyírta mek kerek körtéfának.* K. I. — *Ott van a kabolaut mellett az a kerek körtéfa. Az én nagyapám, mikör még élt, — mindék háloltam apámlül — felült eccer árra a kerek körtéjára, mēr jöttek onnen a bérki érdőü felőül a fárkasok, tizenketten. Ű osztán közézék lült, asz szerleszjéllépték a többijek, osz' megellék. Akkor élméntek onnē jóü messzire, hogy nem tudot többet közézék lüni. Mán a szának mentek reggel az érdőürefele, csak akkor tudot leszálni a fárül, addig nem.*

37. Kerek rekettye ~. — *A Kati lésasszō vagyónád birta, áut az érdőüt, le egészen a Kerek rekettyéjig, a Bőybickájig.* N. Zsné. — Az Izsák-féle legelő egyik kisebb, lapályos része. — Nr. *A Kerek rekettyébe se mehet a márha, mikör jóü esőüs időü van, akkor az a lapos sás van ott, oszt felfuvóüdik tülle.*

kert *kērt* 'olyan terület, melyen fa van, vagy volt'. Lásd : Árkoskert, Várady Mihály kertje, Csürökné kertje, Epreskert.

38. Kert alatt való kabolaút *Kērt alal való kabolaút*. — *A Kērt alal való kabolaút it meggyen el a mi kērtünnél a zsidótemetőüjig*. N. S. A Csordajáró-utat és a Horváth kabolautat összekötő dűlőút, mely a kertek közelében halad el.

39. Kertalja *Kērtājja*. — *A Kērtājja lévőű jőűdek a legjobbak*. Cs. I. A község belterületének északi részénél fekvő szántóterület, mely a kertektől a Patak laposáig terjed.

40. Kigyós *Kigyóús*. — *Onnet jővünk a Kigyóúzsba, a Lenygyél Kigyóússába*. K. I. A község határának délkeleti csücskében fekvő szántó, kisebb részben kaszálóterület.

41. Kigyós kabolaútja *Kigyóús kabolaúttja*. — *A Kenderes háta megőül meggy az a hosszu, egyenes ut, a Kigyóús kabolaúttja*. K. I. — A község belterületének délkeleti részétől a Kigyós nevű szántóföld felé vezető dűlőút.

42. Kisrekesz ~. — *Mikör meggyünk, jop kézre van a Kisrekesz, bálkézre a Nagyrekesz*. K. I. A Kisrekesz Surányi nagyapám kaszálgatta lefele. Cs. I. — A Rekesz nevű erdőnek a Csordajáró út jobblélén levő kisebb része.

43. Kis sor *Kis sőr*. — *A Kis sorő van az iskola*. N. S. — A község belterületén, a Vliski dombjától a Sikátorig terjedő házsor.

44. a) Kisszeg *Kiszzseg*. — *A Kiszzseg a Tárdijő vóút, meg a Szálkajijaké*. K. I. — A Hodos töltése és a Csere között, a Feketevíz árkanak két oldalán elterülő szántóföld.

44. b) Feketevíz-hát *Feketevisz-hát*. — *Eccēr mentem a Feketevisz-hátra kaszálni*. K. I.

44. c) Berki szeg *Bērki szeg*. — *A Bērki szegnél van a Bika-gödör*. N. Zsné. (Szárazberek határánál van.)

45. Kovács kabolaútja *Kovács kabolaúttja*. — *A Kovács kabolaúttja a Téglagödörnél vezet el*. N. S. — A kovácsműhely elől kiinduló dűlőút.

46. Körtvélyes *Körtvéjes*. — *A Körtvéjes it van a Hőrvátok tagjába*. K. I. — A Horváth fiúk tagjának északkeleti sarkában levő irtásos szántóterület. Nevét valószínűleg a még ma is rajta levő nagy vadkörtefáktól kapta.

47. Jánosi tag ~. — *A Jánosi tag it van a Rekeszűjjám bűrrül*. N. Zsné. — Egy egészen kis földdarab tréfás, kissé ironikus elnevezése.

köz ~. 'két másjellegű hely között fekvő terület'. Lásd : Ábrahám köze.

48. Közös legelő *Közös legelőű*. — *Na, megēnt jővünk itt a közös legelőűn a kutnak, sehű sincs a lú*. Cs. I. — Községi legelő a Túr és a Hodos között.

49. Közös iskolalegelő *Közös iskolalegelőű*. — *A közös iskolalegelőű is valamikor az etyházé vóút*. Cs. I. — A községi közös iskolai alapvagyonhoz tartozó legelő.

50. Kút Kut. — *A tanító főúgyge a Kutnak a mezsgyéjé vā, vele szembe szinté van egy darab (föld) az elyháznak.* Cs. I. — A Szárazberki-út északnyugati oldalán fekvő szántóterület.

lapos ~. Lapályos, az általános térszíntől kissé lejjebb fekvő terület. Lásd: Patak laposa, Darvas.

51. Lekvárszeg ~. — *A Lekvárszegbe lakot Milák Józsi. N. Zsné.* — *Az Óucska-Túr partyá van a Lekvárszeg, vacsereznyét még mindég lehed benne tanálni.* N. S. — A Holt-Túr egyik kanyarulatában levő szántó, kisebb részben kaszáló terület.

52. Lekvárszegi út Lekvárszegi ut. — *A Lekvárszegi-ut az ördöj van, a jön idefele egészen a Sürü fele.* Cs. I. — A Lucska-útjáról a Lekvárszegbe vezető dűlőút.

53. Liget ~. — *Pinytyének vā része a Ligeten, az az áffőjűd.* K. I. *A Liget fele gyere, ot leszek!* N. S. — Az Éger-patak partján levő kisebb, ritka cserjés kaszálóterület.

54. Ligetalja Ligetájja. — *Éppen a Ligetájja fele szántottunk.* N. S. — A Liget nevű kaszálónak az Éger partja mellett levő kisebb, mélyfekvésű része.

55. Lipták ~. — *Valamikor a Liptákon keresztül mentünk Szatmár fele, amikör mek főjűdüt vóut.* N. S. — A Szárazberki-út és a szárazberki határ szögletében fekvő szántóföld. Nevét az egybehangzó néphagyományi adatok szerint Lipták nevű tulajdonosától kapta. — *Nr. Számos monda tűződik hozzá. A legismertebbek a következők:*

Liptáknak hitták aszt az illetőit, aki meg akarta venni. Eccer kiment az öreg, néz, de hijába, vak vóut. Eccer mek kimentek Tárdival pész lesni Szenygyörgynap éccakáján. Ot hegedül Tárdi, hogy jobban tőjjen az időj. Eccer asz monygya: jāj, jönnek az ördögök! Megindül Tárdi szaladni hazafele, az öreg utánna-indült, hijába vak vóut. Asz monygyák ity lett a boltjávāl (mutatja a tapogatást), osztám ment, ahova akart. K. I.

Egy vak ember akarta megvenni. Liptáknak hitták. Főjűdet akart il vásárolni, osztán tapogalta az árokszélt, van-é az árokszélen csalán. Na, vóut od búven! Monta is: na e jój főjűd, mer il mekterem a csalán. De e mán nagyō rēgē vóut. N. S.

*Ot vóut egy lapos, ahum most a bődé van, a Lipták lapossa. Ott elfokták, aki magába ment. Ördög járt ott! En eszt mán csak hīrbūl hāllottam, de az ény gyerekkoromba egy mēteleki embēr mekhóytt ott az udba, a Lipták lapossába.⁷ Az ezelőjűtti vēn embe-
rek jártak a Liptágba pész keresni. N. Zsné.*

Vóut egygy öreg ember, azé vóut. Árrūl nevezték ēl Liptáknak. Az egy viláktalan embēr vóut. Mindēlig ety sejēr galamb járt előjűtte, az vezelte. Eccer beleszerelt egy özvegyasszonyba. Az asszony kivāllatta eccer, mijēr tud ugy menni, ēltanāl mindēhovā. Az gyanította: talā lát ety kicsit. Azontūl, hogy ū asztal ēl-monta, hogy ety sejēr galamb vezeti, nem tudot menni magába. Addik kiment egész magába, mektapogatta a mālét, hā levél vā

⁷ Szárazberek Garbolccal szomszédos határban van.

rájta. Hazajöt, monta az embereknek, a hármadosoknak, feleseknek: mennyetek ki kapálni, mer öl levélbe, vaty hadba vam mán a málé. H. Zsné.

56. Lóúsztató Lóúsztatóy. — A Lóúsztatóy it van az Árkoskért végén. Nagy méjség van ott! Reckér vout ol fíridni, még a lúrul is lekapla az embért a víz. N. S. — A Hodos medrében a hídttól délkeletre kb. 200 méterre levő nagy mélység.

57. Lueska ~. — A Sűrű Bogdányon túl bārra lemegyen a Lucskára. N. S. Megindúltunk a körtéfának, lefele a Lucskába. Cs. L. — Lapályos, vízenyős terület volt a Túr közelében. Ma már túlnyomórészen szántó, a lecsapolással művelhetővé tették.

58. Lueskapart Lucskapárt. — Hallottam az apámtól, a kis kocája ot fíjaddzol meg a Lucskapárton a bokorba. N. S. — A Sűrű szélében levő bokros, csak részben szántóterület a víz-levezető árok mentén.

59. Lueska útja Lucska-utlya. — Az ü főüggye a Lucska-utlyára vā veggél. Cs. L. — A Lucskán át vezető dűlőút.

60. Meggyesi tag ~. — A Kiszszeg és a Meggyesi tagja ösz fojik el a Feketeviz. N. S. — A Meggyesi-család birtokában levő nagyobb szántóföld.

61. Méhtealeki-út Méhtealeki-ut. — A Méhtealeki-ut hējjin is öüdüv vout nemrégén. N. Zsné. — Méhtealek felé vezető kövezett műút.

62. Mózsiné gödre Móúzsiné gödri. — Lementeg gyakrā fíridni a Móúzsiné gödribe. N. S. A Fenegbe van egy darap főüdünk, az egyik vége a Móúzsiné gödri fele tárt, a másik vége meg az Epreskértnek. Cs. L. — Az Éger-patakban a hídttól délre, kb. 300 méterre levő széles, mélyebb rész.

63. Nagyrekesz ~. — Mikör meggyünk, jopkézre van a Kisrekez, bālkézre van a Nagyrekesz. K. I. A Nagyrekezbe sog gombát szettek. N. Zsné. — A Rekesznek a Csordajáró-út bal-felén levő nagyobbik része.

64. Nagy sor Naty sör. — Most a Naty-sorō lakik. N. S. — A község belterületén, a Méhtealeki-út végétől a Sikátorig húzódó házsor.

65. Nagyszeg Natyszeg. — A Natyszegbe van a kösség lege-lőüje, szántóy-főüid is vam benne. K. I. Eccērcsak összeruktak a lovak, el is mentek azok, csak ugy mohogott a Natyszeg után-nok. Cs. L. — A Holt-Túr legnagyobb kanyarulata mentén fekvő szántó és legelő.

66. Nyártás ~. — A Tārdi-féle Nyártás is a Ligelē van, ārra lentebb. N. Zsné. — A liget és a Méhtealeki határ között levő kis kaszáló.

67. Palócok háza Palóycok háza. — Ot meggyün keresztül az Új-Turon, egészen a Palóycok házájig. N. S. A Palóycok-házán az a nacs család lakol; Lőüirine. Cs. L. — A község határá-nak északi, Nagyhodossal szomszédos szeglete.

68. Patak ~. — *A Patakom még nem isz szántottunk.* Horváth Elek. — A Kertalja és a Rekeszalja között levő szántóterület, mely a Patak laposának két oldala mellett fekszik.

69. a) Patak laposa *Patak lapossa.* — *Az Éger van egygyik ódúrról, másik ódúrról a Patak lapossa.* K. I. *A Patak lapossa a Hőrvát Józsi főügyétől megye le ide, az Égernek.* N. Zsné. — Az egykori, (talán Mogyorós)patak vízfolyása által kimosott lapályos rész.

69. b) Patak ~. — *Itt a Patakom ment a víz lefele, a Szigethátra, az Égërbe.* N. S. *A Rekesz alatt a középsőü lábnak a dereká fojik el a Patak.* Cs. L.

69. c) Mogyorós-patak *Mogyoróús patak.* — *Érre Hodos fele fojt el a Mogyoróús patak.* H. Zsné. (Csak tőle hallottam.)

70. Patakoldal *Patakóudál.* — *Mos még a Patakóudalba sincs mit kaszálni, mér még az is kiszáratl.* Balogh István. (Csak tőle hallottam.) — A Patak hídja mellett levő kis kaszáló.

71. Pintyevég *Pinytyevég.* — *Tennap este májnem megjártam a Pintyevégbe.* Cs. L. — A község belterületének keleti részén húzódó utca. Nevét a mult század közepén bekerült Pintye-családtól kapta. Jelenleg ebben a falurészben csekély kivétellel e család leszármazottai és rokonsága lakik.

72. Pókszeg *Póúkszeg.* — *A Póúkszeg a Verécinéjé.* K. I. *A Lekvárszegen érréb van ety kicsit a Póúkszeg.* Cs. L. — A Holt-Túr egyik kanyarja mellett fekvő, még ma is vízenyős, főleg kaszálóterület.

73. Pregon tag ~. — *A Pregon tag egygyik része a Bérki-utfélé van.* Cs. L. — A Pregon-család birtokában levő nagyobb szántóterület, mely több darabban van a határon.

Rekesz ~. — *A Rekesz él van osztva mindenkinek. Van ojan, aki vette, van ojan, akinek a főügygyével, a birtokával egygyütt jár.* N. S. — A Kis- és Nagyrekesz összefoglaló neve. Mint kfn. is használatos. — *Eszt a kizs bogja szénát kaszálták az etyház rekeszén ?* Cs. I. — Jelentése: 'birtokosok között személyenként felosztott erdő'.

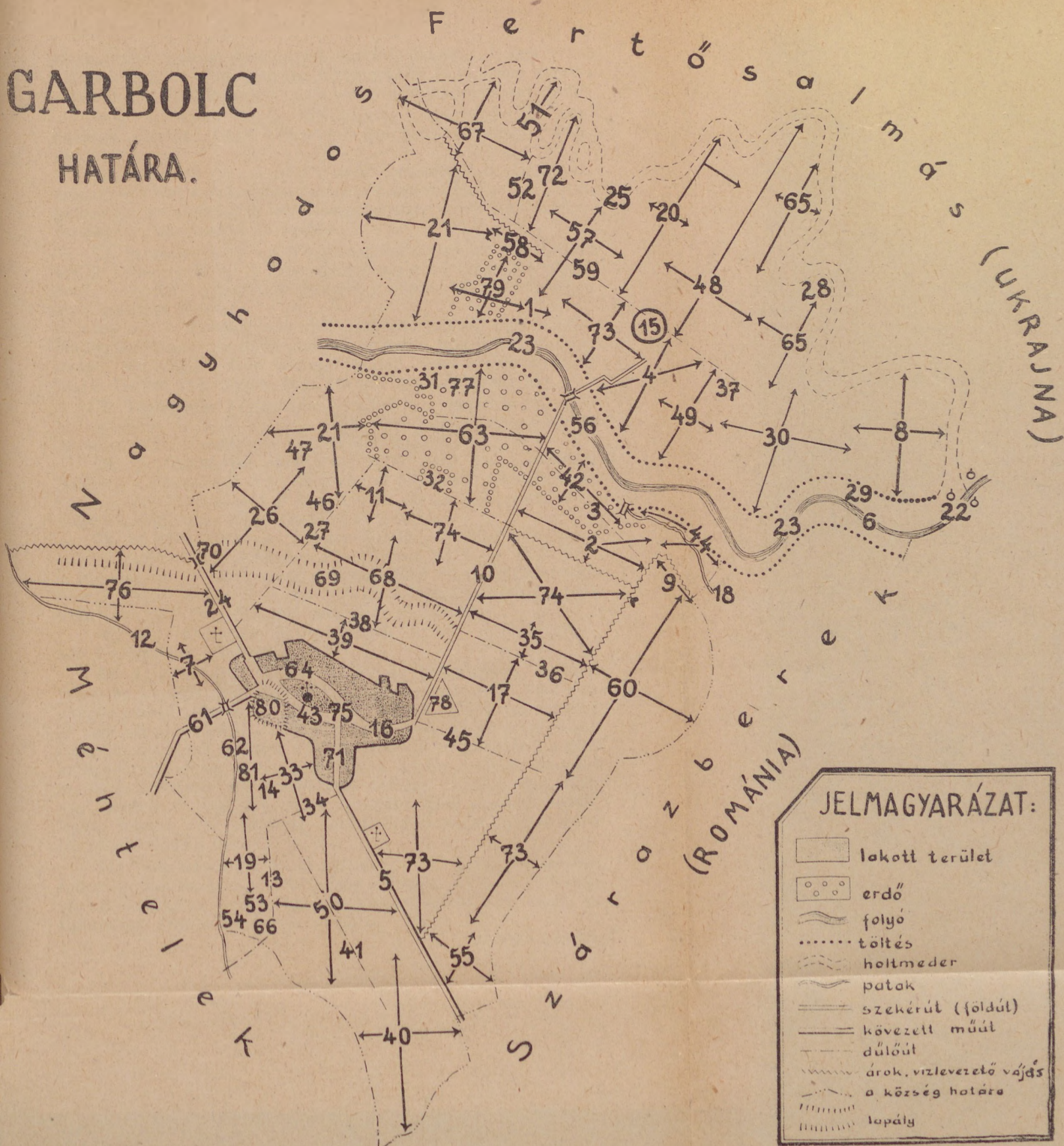
74. Rekeszalja *Rekeszājja.* — *A Rekeszājja erre van, ennek a fíjalalosnak a szélíbe, a papnak is van benne főügygye.* N. S. — A Nagy- és Kisrekesz falu felőli széle mentén fekvő szántóterület.

75. Sikátor *Sikátör.* — *A Sikátörba van a Kaji Lébi féle ház, amék most maktár.* N. S. — A Nagysor, Kissor, Pintyevég, Erdővég összetalálkozásának helye a község belterületének közepén.

sor sör. — Jelentése nem egyezik teljesen az 'utca'-val. A Garbolc belterületén levő Kissor és Nagysor ugyanis nem

GARBOLC

HATÁRA.

utcaszerűen, hanem csak egyik oldalon települt. Mindkét sor másik oldalát a szigetszerűen elhelyezkedő faluközepe alkotja a templommal, községházával, a határvadász őr s laktanyájával.

szeg ~ 'egyik végén folyókanyar vagy vízfolyás által határolt terület'. Lásd: Berki-, Kis-, Lekvár-, Nagy-, Pók-szeg.

76. Szigethát ~. — *Még a múlt eszlendőibe is váktam ötszáz kéve nádat a Szigetháton ; a házra kötöttem.* N. S. — A Patak laposa és az Égerpatak által szigetszerűen körülvett szántóterület, a Nagyhodosi-út balfelén.

77. Szomoga ~. — *A Nagyrekésznek osztán ott a közepitájá van a Szomoga.* K. I. *A Szomogára megy a mi rekeszünk véggel.* N. I. — A Nagyrekész közepetáján, a Hodos töltése közelében levő lapályos terület.

tag ~. — Eredeti jelentése 'nagykiterjedésű, tagi birtok'. Ma *tag* minden olyan földbirtok, mely a régi tagi birtok maradványa, nagyságára való tekintet nélkül. Lásd: Horváth-fiúk tagja, Gencsi tag, Jánosi tag, Pregon tag, Meggyesi tag.

78. Téglagödör *Téglagödör.* — *Ez it nem messzi a faluvégén a Téglagödör.* N. S. — A falu végén levő nagy gödör, melyből az építkezéshez szükséges sárgaföldet hordják.

79. a) Tisztaberki sűrű *Tisztabérki sűrű.* — *Szoboszlaji Sándoré a Tisztabérki sűrű, meg van ol többeknek a bérkijeknek.* Cs. L. — A Hodos és Túr között levő kis területű sűrű erdő, melynek túlnyomó része tisztaberki gazdáké.

79. b) Sűrű *Sűrű.* — *A Sűrű Bogdányon túl, bárta minygyán a töltésnél vā, lemegyen a Lucskára.* N. S. — Mint kfn. is használatos. *Világos, mint a Simaji sűrű uttya.* (Általánosan ismert tréfás szólás arra, ha valaki valamit megmagyarázás után sem tud, vagy inkább nem akar megérteni.)

vég vég 'a község belterületének széléig terjedő utca'. Lásd: Erdővég, Pintyevég.

80. Viski dombja ~. — A község belterületén, a Méhteleki-út végénél levő kisebb emelkedés, melyen a Viski- és Pregon-család udvara és háza van. **Nr.** *A reförmátus temetőü ol vóyt régen a Viski dombján, ahum most Viski lakik. Csak mikor aszt a házal építették, én ojā felsérdült fiju vóytam ; vájtak ki kopörsöyt, ahogy vájták a háznak a fundamentomol, üvegeket tanállag, darutallu vóyt az üvegegbe beletëve. Ezelöüt nagy divat vóyt. Nekem is vóyt még akkor darutallu. Hád gondolö, valami legény lehetett. Örre enlékszeg : darutallut tanálltak. Az a domb lel vöyna régen a temetőü.* N. S.

81. Viski kaszálója *Viski kaszálója.* — *A Viski kaszálóján az ijē szárásságba nem lesz széna semmise.* N. S. — A Visky-család birtokába tartozó kaszáló közvetlenül a falu alatt, az Égerpatak falu felőli partja mellett.

Kovács László.

A Nyárádmente földrajzinevei.

Adattár.

1943-ban az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából a Nyárád völgyében földrajzinév-gyűjtést végeztem. Három-hónapi gyűjtőmunkával 32 község földrajzineveit jegyeztem fel. 1944-ben a történeti névanyag egy részének a birtokában a helyszínen kiegészítettem gyűjtésemet. Az összegyűjtött anyagból 1945-ben doktori értekezést készítettem a budapesti egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetében. Az értekezés magában foglalta egyrészt az adattárszerűen közölt jelenkori földrajzinévanyagot népnyelvi lejegyzésben és feltérképezve, másrészt ennek az anyagnak a feldolgozását. Nemsokára lehetőség nyílt a munka egy részének a megjelentetésére is. Mivel azonban a terjedelem három ívben volt megszabva, csak a feldolgozást közölhettem (A Nyárádmente földrajzinevei. Bp., 1947. 53 l.; MNyTK. 74. sz. és BölcskÉrt. 8. sz.), az adattárt kénytelen voltam teljes egészében elhagyni. Jóllehet az adattár nélkül a megjelent munka nem volt teljes, ezt a megoldást választottam annál is inkább, mert az adatok és térképek megjelentetésére abban az időben Erdélyben közeli lehetőség kínálkozott. A Budapesten kiadott feldolgozásban jeleztem is, hogy az értekezéshez kapcsolódó adattári rész „A Nyárádmente földrajzinevei. Adatok” címen Kolozsvárt, az „Erdélyi Tudományos Füzetek” sorozatban jelenik majd meg. Sajnos, az erdélyi magyar kiadási viszonyok romlása és egyéb okok miatt a megjelenés lehetetlenné vált.

Az elmaradt adattári részt most itt adom közre. Az anyag a mellett, hogy szervesen kiegészíti az említett tanulmányt, önmagában is értékes. Egyrészt körülbelül 3000 földrajzinévvel szaporítja szegényes névkutató irodalmunkat, másrészt a fonetikus lejegyzés révén, mint *nyelvjárási anyag* is használható. A székely nyelvterületeknek éppen arról a részéről ad tájékoztatót, amely az eddigi népnyelvi gyűjtésekből teljesen kimaradt.

Jelen közlésemben az összegyűjtött földrajzinévanyagot a felvett térképek nélkül közlöm. Ez a közlési mód eltér a legújabb gyakorlattól, amely a térképek közreadását fontos feladatának tekintette. A térképezés szükségességéről magam is meg vagyok győződve, s a településtörténeti vonatkozások miatt a feltérképezett földrajzinévanyag mindenkör különösképpen érdekel. Mégis az a felfogásom, hogy a térképek nyomtatásban való közreadása — hogy úgy mondjam : nem „kifizető”. Rengeteg helyet, időt és főként pénzt igényel, s ez nincs arányban a kapott eredményekkel. Névtani, nyelvtörténeti, népnyelvi szempontból a térképeknek szinte semmi jelentőségük nincs, e téren a földrajzi fekvés szerint közölt névanyag megold minden olyan problémát, amely miatt korábban a térképek közlését

szorgalmazták. Ilyen meggondolások alapján a térképek közzétételét ez alkalommal is nyugodtan elhagyom, az anyag névtani és nyelvjárastanulmányi értékén ezzel semmi csorba nem esik.

A névtérképek nyomtatásban való közzé nem tétele a továbbiakban is nagy mértékben megkönnyítené és meggyorsítaná jelenkori földrajzinévanyagunk kiadását. Tudományos intézeteinkben ma már elég nagy földrajzinévanyag halmozódott fel, ennek a közreadása igen sürgős és fontos feladatunk. Ismeretes ugyanis, hogy a keleti részek kivételével a magyar nyelvterület földrajzinévanyagát kiadványok, anyagközlések hiányában úgyszólván alig ismerjük, e téren tehát igen nagy hiányokat kell pótolnunk. A hiányok gyors pótlása azonban csak úgy lehetséges, ha minél egyszerűbb és gyorsabb módszert tudunk találni a névanyag közzétételére. Egy-egy terület egység felgyűjtött földrajzinévanyagát tehát mint pusztán nyers nyelvi anyagot kell közreadni, mert erre a nyelvi anyagra van égetően szükségünk. A magyar földrajzinévadás végleges rendszerét ugyanis csak akkor tudjuk kidolgozni, ha nyelvterületünk legkülönbözőbb részeiről nagyobb nyelvi anyag áll majd rendelkezésünkre. A végleges rendszerezésig névmagyarázataink jórésze sem áll biztos talajon! Csupán a nyelvi anyag közzététele azonban nem jelenti azt, hogy a továbbiakban a térképezést elhanyagoljuk. Egy-egy terület földrajzineveinek az összegyűjtésekor természetesen ezután is pontos térképeket kell készítenünk. Ezeket a kiadatlan térképeket később megőrzés végett valamelyik tudományos intézetünkben helyezhetjük el, hogy a településtörténeti kiértékelés számára mindig hozzáférhetők legyenek. Összefoglalva az elmondottakat: ha földrajzinév-közléseinkben nem hajtjuk végre a fenti egyszerűsítéseket, névanyagunk az adott helyzetet tekintve belátható időn belül nem kerül kiadásra. További munkánk folyamán tehát ezeket a tényeket föltétlenül szem előtt kell tartanunk, ha eredményeket akarunk elérni.

Mostani földrajzinév-közlésem az újabb névkutatási időszak első olyan nagyobb területet felölelő adatközlése, amely térképek nélkül jelenik meg. A közlést igyekeztem úgy megoldani, hogy a térképek hiányát a településtörténészek se érezzék túlságosan. A nevek közreadásában az egyes falvakon belül a területi sorrendhez tartom magam, mégpedig úgy, hogy először a belterületi névanyagot közlöm, majd a lakóterület északi részéről kiindulva, előbb keleti, azután déli, majd nyugati és végül északi irányban, az óramutató járásával megegyezően körben haladva sorra veszem a határneveket, a területileg egymás mellett fekvőket lehetőleg egymás után adva a felsorolásban. Eltérlek tehát az eddig szokásban levő betűrendi közléstől is, amelynek amúgy sem látom sok értelmét. A földrajzinév után a név jelölte hely külső jellegzetességének: térszíni formájának,

művelési ágának stb. a rövidítését adom. A rövidítések jegyzéke a következő:

á	= árok	kt	= kert
cs	= csatorna	l	= legelő
d	= domb	p	= patak
e	= erdő	r	= rét
f	= forrás	sz	= szántó
fr	= falurész	sző	= szőlő
gyü	= gyümölcsös	t	= temető
h	= hegy	u	= utca
ho	= hegyoldal	ú	= út
k	= kaszáló	v	= völgy

vm = vízmosás

A földrajzinevek lejegyzésében az impresszionista módszert követtem. A hangállományra vonatkozóan A Nyárádmunte földrajzinevei-ben már megtettem észrevételeimet (4—5. l.). Ugyancsak ott közöltem a román földrajzinevek átírásának a jelrendszerét is (52. l.).¹

1. Lőrincfalva. Fészeg fr, Csüreskertek kt, Dacókért kt, Cintérem kt, Bekecsája fr, Mestèrküttlja f, Ászeg fr, Ódalucca u, Temp-lamucca u, Nyárálhid, Fészegikérték kt, Fésőucca u, Dinnyéskért sz, Hullaház sz, Sirkért t, Pusztaszöllő e, Töröbuzáskértéküttlja u, Ördögöküttlja sz, Kövösök sz, Ásöhágó sz, Függődülő sz, Csereköz sz, Csereköziút ú, Szöllőája sz, Kakucsító k, Dacóbiri sz, Kürták sz, Kámsánci sz, Széjhassza sz, Fésőpadak sz, Fésőpadaküttlja ú, Ásőpadak sz, Hargasakárka sz, Fésőhágó sz, Tóhágója sz, Tér sz, k, Malamüttlja ú, Palló híd, Malamkértéküttlja ú, Malamkért kt, kt, Nyárád, Gátája e, Füzezsduállók sz, Pállóosvénye ú, Tökföd sz, Nannyilagbajárólút ú, Nannyilak k, Sáteréteküttlja ú, Aratván sz, Megyeerdeje sz, Teremipatak p, Sáterét sz, Feketék-erdeje e, Fésőlegelő sz, Batszeg sz, Magyarószeg sz, Teremiút ú, Bolosheje sz, k, Cseketag sz, Urakérdeje sz, Nagymezőucca ú, Ásőlegelő sz, Sánc á, Döktér, Hótnyárád sz, Töröbuzáskértek sz.

2. Lukafalva. Sósjuk fr, Fészeg fr, Szaras u, Göboc p, Kicsiköz u, Pregyál fr, Bürgundija fr, Palakhid, Nyárálhid, Malamköz u, Déllő e, Petőkért kt, Déllőút u, Ászeg fr, Ásókérték kt, Nalykért kt, Fáskumkértés sz, Kértesek sz, k, Ásőszöllőóddál sz, Hazanézó sz, h, Hetyjelé u, Szöllőtelő sz, h, Bücsu sz, Kőbánya l, Fésőszöllőóddál sz, Szöllő sz, Fésőhágó sz, Szöllőkapu sz, Bórsőpad sz, Ásöhágó sz, Temető t, Hasszuk sz, Macsár k, Bórszásdamb sz, k, Horgas k, Temelőüttlja ú, Falunyijja k, Húrkáküttlja ú, Sógópad sz, k, Hallérjód sz, k, Örgös k, Húrkák k, Csegej sz, k, Fésőréti sz, k, Palakrajáró sz, Csekekért sz, Nyárfás e,

¹ A földrajzinevek fonetikus jelölésében az *á* a helyett áll; az *ē* helyettesíti az *ē*-t.

Kértrejáró sz, Malamkért sz, Sós-kért sz, Berek sz, Berekrejáróút ú, Hegedüskért sz, Papkértye sz, Nyárád p, Lókérteküttya ú, Lócüveklő l, Szilfázs-berek sz, Lókert sz, Kígyósrét k, Kerekret sz, Deréknyíl sz, Fiunyíl sz, Ásórét k, sz, Nagyörög k, Árakhat sz, Füzes sz, Nyárádjáró sz, Gát, Szüget e, Kendereskért sz, Tórajárorétek k, Tó k, Tópaggya sz, Előpad sz, Tanarak sz, Tóhágó sz, Rityhágó sz, Árak sz, Hegyessérpaggya sz, Hegyessériút ú, Hegyessér h.

3. Teremiújfalu. Sütörét k, Lókért sz, Virákköz u, Ászeg fr, Cigánlemelő t, Múrkaskert u, Temelőucca u, Malamucca u, Patakhígygya, Kisucca u, Bőrbéjhegy fr, Fészeg fr, Cigánsereg fr, Berek sz, Vízrejáróút ú, Negyvenölös e, Bada h, Badaódál e, Amlás sz, Vízrejáró sz, Százölös e, Pújszcadamb h, Aláfalú sz, Cseresnyés sz, Célma k, Kendereskért sz, Szakadás sz, Natyhegy h, Szőlőkapu e, sz, Gyepű e, Kenderes sz, Kúshégyes h, Szőlőkapu-úttya ú, Hargasút sz, Séksár k, Kenderes k, Szőlőkapu-úttya f, Nannyíl sz, Küsszék sz, Küsszékető e, Hurubás e, Kerekcsörgő e, Kűsőkűsszék sz, Magyaróserdő e, Magyarósódál sz, Verőfény e, sz, Csillagódál sz, e, Nagyút, Kicsinyíl sz, Tandászikút f, Tövisnyíl sz, Hanygyás sz, Kétárakköz sz, Bene h, Kűsőhasszu sz, Zsidótagja sz, Csere sz, e, Csereelölvalókicsinyíl sz, Cserepatak p, Hasszu sz, Hasszupatak p, Pasovány k, Derékút ú, Csörgőhígygya, Kölösverem sz, Csörgőpatak p, Nannyílpatak p, Kűskenderes k, Csörgő sz, Somos h, Tövisláb k, Dinnyenyíl sz, Nagyrét k, sz, Szélmalamóra sz, Gűbbenő e, Meggyescsere sz, Németkalap sz, Fűjjárók sz, Ezérdarab sz, Fűjjárókút f, Meggyescserepatak p, Tanorak sz, Hűrkanyíl sz, Temelőáj sz, Fűjjáróút ú, Cseresnyés sz, Temelőkért t, Cserehát h, sző, Erős h, Párgolát sz.

4. Ilencfalva. Ászeg fr, Kűszeg u, Faluköze fr, Déllő u, Köz u, Fészeg fr, Pankak sz, Csakárfűz k, Bikarét k, Gűbőc p, Csamórpaták p, Ásőhasszu sz, Disznyólegelő l, Csere k, Cserekűtlyá f, Szilas sz, Nagyátál sz, Pozsony sz, Kétárakköz sz, Tóhát k, Szászódál sz, Fűjjáró k, Tanorak sz, Kertek sz, Berek sz, Kertekmege k, sz, Szőkék k, sz, Dűktér l, Örgők sz, Ásónannyíl k, Fűsónannyíl k, Fűsőhasszu sz, Kísátál sz, Kiskút f, Padak sz, Szőlőája sz, Szőlő sz, Temelő t, Bűcsu sz, Csamór sz, Szőlőódál sz, Tekenyőódál sz.

5. Kisteremi. Templamucca u, Benejiucca u, Palakhid, Faluvége fr, Kenderesek sz, Fűdekvége k, Sándakköz k, Kűrtafűd sz, Erdőája sz, Hűrgasútifűdek sz, Cserefáknál sz, Pásztórrét sz, Papirét k, Papifűdek sz, Pásztórfűd sz, Pásztórkűtlyá l, Kűtrajárfűd sz, Lapas sz, Benepatakja p, Beneréttye k, Bikarét k, Fűsönyilak k, Bene h, l, Beneérdeje e, Székűj Károj kűtlyá f, Hasszunnyilak k, Csere e, Fűnácá e, Gyepelakallikút f, Gyepes sz, Kicsifűdek sz, Szászakűtlyá u, Faluérdeje sz, Pájának k, Erdőája sz, Pöttékak sz, Naggyepes sz, Fűrtáj sz, Pásztórház, Hasszűfűdek sz, Hűrgasút ú, Szálas e, Szálasárka vm, Kétárakköz e, Cserefákszálassa e, Cserefákárka vm, Hűrgasútérdeje sz, Erdő-

ája sz, Valtó k, Natyfődek sz, Natyfődekerdeje e, Félőd sz, Faluvége sz, Berekódalcsúpjá h, Fésőnyilak sz, Vackorfánál sz, Hasszunyilak sz, Vízrejáró sz, Natykapu sz, Disznólegelő l, Kenderesek sz, Unygyűj sz, Badaülttya ú, Berekódal e, Templam-megi sz, Pusztaszöllő sz, Újtemető t, Ásókért sz.

6. Fintaháza. Fészeg fr, Kishíd, Nyáráthíd, Ászeg fr, Bángókért sz, k, Vécke p, Somozsdiút ú, Fésőrért sz, k, Kért sz, Magyarószeg sz, Kétérdőköző sz, Hájasasája sz, k, Nyársáknál sz, Gátérdő e, Hegymegiút ú, Göcsipatakja p, Etyházerdeje e, Kösségiérdő e, Pank h, Hájasas e, Csakartas sz, k, Börnyükért sz, Cuna gyű, Erős e, Temető t, Rédajiszöllő sz, Újszöllő gyű, Hegymege sz, Szöllő szó, Szöllő ja gyű, Háksó u, Hágó sz, Halam sz, Kincses sz, Románlemelő t, Döktér l, Küpü h, Falufőgye sz, Küpüküttya l, Dörgő sz, h, Aranyasérdő sz, Tekeres sz, Derzsi-tekeresse sz, Szándu János tekeresse sz, Dörgőpatakja p, Falu-erdeje e, Pindus sz, Tróznelekérdeje e, Legelő l, Órjas sz, k, Csúpak l, Cserézsamb sz, d, Fűszerék sz, Sárhíd, Farkasverem sz, Etyházakácossa e, Székódal sz, k, Csörgőláb sz, Benepatakja p, Tanórák sz, Faluréltje k, Tanítóijőd sz, Papijőd sz, k, Falu-vege sz, Küsteremipatak p, Kértvége k, l, Tőfenék, sz, Nyárad, Déllőszeg sz, k, Ásórét sz, k, Köhid, Köhidnél sz, Bagárszeg sz, k, Főjáró sz, k, Keresztűjáró sz, Uraktanórákja k, Szemmiklósiút ú, Szüget sz, k, Vashíd, Nagykért sz, k.

7. Káposztásszentmiklós. Göböchiggya, Ászér fr, Templam-ucca u, Cinterem, Pijac fr, Kútfőucca u, Cigánköz fr, Fészér fr, Szöllőülttya ú, Szöllő szó, Kértfeje sz, Bancsipatakja p, Kecegdombja d, Cigánkért sz, Monyác sz, Mező k, Székéjkért sz, Tanórák sz, Déllő sz, Szüget sz, Szegélet sz, Vécke p, Bángókért sz, Tisztás sz, Bedeszeg sz, Vashíd, Berek sz, Natykért sz, Mic-birtoka sz, Dejákkért sz, Kovácsreve sz, Göböc p, Bogárszekhiggya, Bogárszeg sz, k, Telek sz, k, Telekpatakja p, Tóramenő k, Szegénszer k, Bogárszegülttya ú, Kértája k, Sószerk sz, Telekülttya ú, Nannyil k, Pozsony sz, Gójatója k, Megyeválosz sz, Döglér-ülttya u, Csörgő l, Meggyeságó sz, Végláb sz, Döktér, Búcsupaggya sz, Hátmege sz, Hátmegeülttya u, Hosszu sz, Szöllőnyak sz, Disznólegelő l, Gödör sz, Középláb sz, Pórcsas sz, Kishörgas sz, Kecskemáj sz, Gödörpatak p, Szilas sz, Füvenjukja sz, Sárgás sz, Akasztója h, Szöllőtető h, sz, Szöllő szó, Szöllőája sz, Kétütköző sz, Olátemetőfeje d, Olátemető t, Temetőfeje d, Temető t, Kendernyíülttya ú, Kendernyil kt, Kútfő sz, Temetőülttya ú, Szöllő-ülttya ú.

8. Csiba. Galicija fr, Fészér fr, Köz fr, Jégveremülttya u, Ászér lt, Gangaülttya ú, Pad sz, Agyagbánya, Jégveremelő sz, Alájáró sz, Köpösút ú, Tanórák sz, Kúrtaláb sz, Nyárad, Ma-lam, Nyáráthíd, Gát, Rokottya sz, k, Fésőrért k, Vécke p, Tisztás sz, k, Tilalmas sz, Kösséginyilak sz, Malamülttya ú, Disznó-legelő l, Kösségréltje k, Göbec p, Kérfő sz, Gálpatakja p, sz, Szöllőája sz, Kérfőküttya l, Hágó sz, d, Szöllőülttya ú, Szöllő-

lető h, szó, Borozdaköző sz, Kompas sző, Kompaspatak p, Kompaszküttya f.

9. **Somosd.** Ropóucca u, Csókajiucca u, Kérlmege u, Szoross u, Nalyhegyāja fr, Fészeg fr, Nalyhíd, Térmegucca u, Kisucca u, Nagyucca u, Döktérüttya u, Zörzöhíd, Helyfárkucca u, Büdesztő k, Kerekrel k, Keresztelűtő, Égetőpatak p, Ásókompot k, Fésőkompot k, Helyfárk sz, Égető sz, Gödörāja sz, e, Féhágóérdő e, Benkő-érdője e, Égetőérdő e, Torok sz, v, Torokpatakja p, Torokküttya f, Tanóráküttya ű, Banítlanórák sz, Tanóráklető sz, Nalytanórák sz, Tanórákāja sz, Fényestető h, e, Törmástő sz, Forinlas e, Hórváltlanórák k, Hegyesérdő e, Hegyes sz, Díjorahágó sz, Küpüküttya f, Gödrösűt v, Nalypatak p, Kétűtköző sz, Hidekkütpállag sz, Csókajiút ű, Egérküttya f, Kőkenyeságybérc h, sz, Kerekérdő e, d, Egérpatak p, Egér sz, Gödrösűtāja sz, Kalapfődek sz, Kerekérdőāja sz, Kalonanyilak e, Kincsezsdomb sz, d, Nyírāja sz, Petőágottya sz, Etyházérdője e, Keresztűjjáró sz, Pusztakerekérdő e, Távisses e, Déllő sz, Lapusárák sz, v, Vigyázója h, e, Kuzsókás e, Hentertanórák sz, Nagybenetűtő ű, Nagybenes sz, Csontérdő e, őrláspatak p, Tekeres e, Vesszőnyilak e, Keresztűjjáropatak p, Tizenégyemberérdője e, Büdeskűt f, sz, Benepatakja p, Benepatakjaméjjéke sz, Székdombjo sz, Ösvenyátőja sz, Határfárojáró sz, Gyeprejáró sz, Várhegyāja sz, Naly Ferendz bá juká f, Kisűsző sz, Nagyűsző sz, Vénvárhegy h, sz, Újvárhegy h, sz, Ropóköző sz, Szilágyitanórák sz, Ropó h, Ropószőlő sző, Siposlanórák sz, Réginiferem d, Csereódál sz, Farkasverő sz, Csereűtő u, Cserepatak p, Temetőtő h, Nalyhegyvége sz, Farkasverőűtő ű, Székéjkert sző, Nalyhegy sző, h, Nalyhelytő sz, h, Hajagasódál sz, Hajagaspatakja p, Hajagasérdő e, Szétálló sz, k, Szorozsdomb d, Szálosűtő ű, Kerszőllő sző, Szálos sz, Szálosāja sz, Kűtfőküttya f, Kűtfőāja sz, Ekeűt ű, Fintlaháziút ű, Hajagasāja sz, Tagűt ű, Vécke p, Berekeleje k, Tőkésfődek sz, Kertāja sz, Kenderespatak p.

10. **Nyárádkarácsony.** Újjucca u, Malamköz u, Kirillánéköze u, Libiköze u, Nyáráthiggya, Nyárátköz u, Fészeg fr, Pokol fr, Simonköz u, Nagyucca u, Píjac fr, Mátyásucca u, Mocsár sz, Mocsárűtő u, Vénhegyāja sz, Szőlőāja sz, Csörgő f, sz, Biklertagja sz, Szőlőtőűtő ű, Vénhegy h, sző, Szőlő sző, Szőlőtő h, sz, Györgyekerestye, Körtővés sz, Berecpatakhiggya, Szőlőűtő ű, Megyefőgye sz, Városiút ű, sz, Szilvás sz, Berecpatakja p, sző, sz, Cinteremnyak sz, Kérlmege sz, Bőrnükert sz, k, Bőrnükertűtő u, Ábrahászeg sz, Ábrahászegűtő ű, Fésőberek e, Ladamér sz, Cserefás k, Zsigónérűtő k, Büdeskűt k, Vécke p, Magyarinitvalórel k, Berekküttya u, Közbesőberek e, Cakórűtő k, Réccség k, Gyönyvirágozsberek e, Írtás sz, k, Ásóberek e, Gálfárka sz, Nyilak sz, Malamgűtő, Malamkert k, l, Disznyólegelő l, Nyárád, Nyáros sz, Kűsőpad d, Szározláb sz, Alájáró sz, Tanórák sz, Tanórákpatakja p, Bésőpad sz, Csibajűtő u, Csibajipatak p, Ákácós e, Hágőāja sz, Csibajivőgy v,

Hágó sz, Pipés sz, Gangapatakja p, Kúsöpad d, Patpatakja p, Hórgos sz, Szakadás, Ganga h, Kösséglegelője sz, Feketeúrszöllője sző, Hangas sző, Zsidóföggye sz, Kiskárhágó sz, Natykárhágó sz, Kárhágóúttlya u.

11. Folyfalva. Ászeg fr, Főucca u, Fészeg fr, Sószerkúttlya ú, Natypatak p, Küzsdetre sz, Júcsörgő f, Szuvárkúttlya f, Borozda-
ája sz, Borozdatető h, l, Erdőája l, Szakadát, Pusztaszöllő l, Szöllő-
ája sz, Gubázsdomb d, Gubázsdombmőjjeke sz, Sószerk sz, Harmad-
láb sz, Tanórak sz, Csőreskert sz, Tónajibérke e, Udvarikert e,
Fiszfás e, Udvar sz, Kertészker sz, Gátája sz, Csegő sz, Malam-
kert sz, Nyárad, Borosfőd sz, Rosfőd sz, Malamút ú, Berekeleje sz,
Gőrgőnyitű ú, Natyszilás k, Hathód sz, Kerekért k, Újvécke p,
Vécke p, Véckérejárók k, Ásószilás k, Bődestő k, Somozsdiút ú,
Epérjesút ú, Epérjes sz, k, Cserefás k, Berek e, Ábrahászegúttlya
ú, Ábrahászeg sz, Faluhiggya, Bőrnjukert sz, Kertmege sz,
Mocsárúttlya u, Mocsár sz, Városiút u, Hágó d, Agyagverem sz,
Patakódál l, Berecpatakja p, Szöllőrejáró u, Zától sz, Szöllő sző,
Berecpatakikút f, Bodrok sz, Bodroktető d, Szöllőmege sz, Unu-
máj sző, Szöllőrejárórét sz, Naddetre h.

12. Kisgőrgény. Fészeg ft, Főút u, Harkótelep fr, Inceszoross
u, Pijac fr, Sajtóhiggya, Fogadóhiggya, Szabószoross u, Kovács-
köz u, Máté Laji uccája u, Ászeg fr, Faluvége sz, Kapáshiggya,
Csérefálviút ú, Vizes k, sz, Asszampērēsse k, sz, Gyertyános sz,
Akácos e, Farkazsdomb d, Füvenjuk, Lőkötő k, Gyertyános-
úttlya u, Gyertyánosárkú vm, Csere e, Csereája sz, Csérefark e,
sz, Magyarósája sz, Magyarós e, Pozsonyinékertye kt, Pallaktető
sz, Bősópállag sz, Cigányoknál sz, Cigányokúttlya ú, Cséresnyés-
ája sz, Cséresnyés kt, Grémvágása sz, Disznyólegelő sz, Papné-
föggye sz, Kerekfőd sz, Lábúttly ú, Feketebáközze ú, Cakóérdeje e,
Erdőközze sz, Láb sz, Tekenyős sz, Könél sz, Középérdő e, Nyíras-
úttlya ú, Capahēgye e, k, Világosvár sz, Nyíras e, Nyírasája sz,
Csókajitű ú, Hőrdóskút f, Csárna sz, Farkascserēsnyesse k, t,
Lőkötő k, sz, Telek k, Dani Minya cséresnyesse sz, Kösségérdeje e,
Verő sz, Natypatak p, Unumáj sző, Bőrdosátykapu sz, Hátúsó-
szöllő sző, Hátúsószöllőája sz, Hátúsókapu, Kösségréttye k,
Cuna gyű, Piktór sző, Szöllőúttlya ú, Fésőszöllőája sz, Ásőszöllő-
ája sz, Ésőkapu u, Sajtó sző, Bőső kt, Kűsérdő e, Szöllötető h,
Zúgó, Megyeföggye sz, Tatárjuk v, Csillakhēgy h, Incetemető d,
Tanítottemetője t, Temetőája sz, Tanórak sz, Fényesája sz,
Kűsérdőája sz, Északódál sz, Temető t, Újtemető sz, Gálgyēpūje,
Gálkertye sz, Kovácskert sz, Tűsőkert sz, Fényesszöllő sző, Fényes-
tő h, Csigakapu, Gődőrāja sz, Gődőérdő e, Mēggyesmár sz,
Orolván sz, Somozsdiút u, Kompód k, Kēnszēr k, Hosszu k,
Bikarét k, Vécke p, Csörgő f, sz.

13. Cserefalva. Templomucca u, Cinterem fr, Bősőucca u,
Temetőucca u, Kűsucca u, Ászeg fr, Fészeg fr, Tekeresúttlya ú,
Tekeres sz, Tekerespatak p, Pad sz, Hágó sz, Pungűrkert sz,
Mocsár k, Tő k, Nyáráthiggya, Keringő, Malamkert sz, Balak-

kért sz, Nyárágygyövő sz, Görgényiút ú, Rétszél k, Barabajas sz, Újvécke p, Vécke p, Peresúttya ú, Peres k, Nagyrét k, Hathód k, Túsóberekúttya ú, Túsóberek sz, Nyárád, Kőshíd, Berek sz, Temető t, Sósút f, Tanórák sz, Disznyólegelő l, Sószerkő k, Ásószerkő sz, Fésőszerkő sz, Sószerkője sz, Szőlőája sz, Szőlő sző, Szőlőmege sz, Szőlőúttya ú, Bodonhágó sz, Sinajidomb d, Szőlőkúttya f.

14. **Ákosfalva.** Malamucca u, Küsrétucca u, Fészeg fr, Abrahánucca u, Küssucca u, Keresztút u, Ásókértmege gyű, Átolucca u, Tyúkszarucca u, Pusztla fr, Vágóhiducca u, Mészárosköz u, Hokuccáj u, Állomihid, Ászeg fr, Pórkolábút ú, Fésőkértmege sz, Temetőúttya u, Temető t, Csüpkésúttya ú, Csüpkés sz, Helysuvadás sz, Kűsös szálós sz, Bős szálós sz, Hegyemege e, Gyertyányos e, Zsidótető t, Ájtája sz, Ájt ú, Kerekérdő e, Pelákos e, Nagyérdő e, Dugás p, Középhegytető h, Szőcsérdő e, Kerekpusztla e, Bórzukak e, Égettető e, Inceérdő e, Gödrösszája e, Küsséffő sz, Csüggő sz, Fiskus sző, Szárdomb sző, Csüggőhegy sző, Középhegy h, Küsseláb sző, Döktér l, Ásóláb sző, Bősöláb sző, Gödrösút h, Középhegyája sz, Sóstánorak sz, Sóstánorakúttya f, Kerekérdő sz, Cseresnyésszér sz, Előhetyűsórka sz, Előhegyája sz, Előhegy h, sző, Unumáj sző, Előhetyűtető h, sz, Hosszuút ú, Hosszupatakja p, Hosszu sz, Patakszeg sz, Csere d, e, Csereája sz, Szőlőkapu u, Abrahánkúttya f, Fésőkériláb sz, Megyejiút ú, Cserejikért sz, Suszterkért sz, Báránkért sz, Cserepaták p, Natypatak p, Kenderes sz, Mosóház sz, Nyárád, Malamkért sz, Berek e, Berekája sz, Nagyboronyukért sz, Berekúttya u, Berekmege sz, Berekpatakja p, Gagaszár sz, Nagyrét k, Cserejirét k, Hidaköz k, Vajájpatak p, Újvécke p, Késsáncköz k, Vécke p, Véckehid, Újhíd, Fahíd, Kikdombája k, Peresúttya ú, Peres k, Tekeres k, Locsos k, Kendertőhát k, Rétremenő k, sz, Rét k, Rétremenőút ú, Tér sz, Boronyukert sz, Nyárágygyövőúttya u, Nyárágygyövő sz, Déllő l, Kenderesmocsár sz, Patakhiggya, Nagymocsár l, Lökőtő sz, Sárhútpatakja p, Átolúttya ú, Sárhútkúttya f, Sárhídúttya ú, Sárhíd, Kűsától, Nagyatól sz, Pipáspatak p, Gá Samu kúttya f, Bodonhágó sz, Bodonhágópatakja p, Nagy Gergő kúttya f, Ropóúttya ú, Ropóája sz, Ropó d, Orolván sz, Vácmán-tető d, Istentűvis e, Sárosikiút f, Verescsereúttya ú, Verescsere e, Orolvántető e, sz, Szilváspatak sz, p, Bártacsere e, Bősóvácmán sz, Venice sz, Nagyút ú.

15. **Nyárádszentbenedek.** Fészeg fr, Malamucca u, Disznyópáztör u, Főút u, Gát, Híducca u, Ásósoros u, Ászeg fr, Templomucca u, Cinterem kt, Udvari gyümölcsös gyű, Olátető t, Cséreszőllő sző, Bács Vaszi tagja sz, Legelő l, Égett sz, Orolván sz, Újdöktér l, Sinaódal sz, Egrémáj l, Cigányok, Tanórák sz, Vápá sző, Tekenyős sz, Falvége sz, Újfogás gyű, Kúrta sz, Kúrtaúttya f, Bándijus gyű, Natyhégy h, Akasztófa d, Pusztasájló k, t, Szakadás sz, Kúrtaúttya ú, Fésőláb sz, Bórzafalva sz, Disznyólegelő l, Döktér, Utája sz, Nyárád, Márt sz,

Szügel sz, Malamkért sz, Hosszunyilak sz, Boroszló sz, Vád sz, Újnyárátközo sz, Berék sz, Újnyárad, Kanta k, Harackerekipatak p, Vécehiggya, Patarét k, Nagymező k, Nyilak k, V jájipatak p, Vécke p, Újvécke p, Berékméze k, sz, Nagymezőüttlja ú, Mosóház sz, Hídeleje sz, Nyáráthiggya, Csüreskért kt, Udvari-berék kt, Ásoláb sz, Étyhászfögygye sz, Temető t, Újszöllő sz, Pad sz, Padúttlja ú, Csere d, Palfárka sz, Csereúttlja ú, Cserepatak p, Csügerája sz, Hosszu sz, Hosszuúttlja ú, Csüger sz, Bikaréttlje k.

16. Harasztkerék. Telek fr, Küssasszanszorossa u, Fészegucca u, Újjucca u, Falukúttlja, Pijacér fr, Alé ft, Templomszorossa u, Cinterém fr, Meleg Mózi szorossa u, Ászegucca u, Temetőhiggya, Kápona t, Hosszupatakja p, Vécke p, Káponája sz, Sárjészekúttlja ú, Sárjészek k, sz, Kantaszéj k, Fésörét k, Szengélicejiút ú, Lapassúttlja ú, Lapass sz, Vizespatak k, v, Kerekérdő sz, d, Nalyhéggyája sz, Nalyhétyszöllő sz, Templomúttlja ú, Zádokája sz, Zádok h, Kössékeje k, Nalyhéggy h, Bencsző, Kárp t k v, Málódál sz, Gyalakutiút ú, Ájhiggya, Zától sz, Kárpatak p, Bércája sz, Vérésfődek sz, Bértető h, Szombatkút l, Orotvánpatakja p, Fárkasnyársoló sz, Gangaódal sz, Ganga h, Orotván sz, Órhéggy h, Szénáspatak p, Szénásáj sz, Fésőérdő e, Betlenérdő e, Ájeleje sz, Szövérdiút u, Döktér, Tógátpatakja p, Tógát sz, k, Fárkasszegárko vm, Fárkasszeg e, Fésőcsere l, Ajtató e, Tövisáj sz, Szálosárko vm, Szálosérdő e, Szálosérdővége sz, Csere h, Csereárko vm, Cséreszél l, Bekesére l, Olácinterém kt, Olácinterémméze d, Csérepatakja p, Megyeerdeje e, Csérodál sz, Szilas e, Göcsiszöllőfő e, Sükeccöllő sző, Véte sz, k, v, Vételető h, e, Magyaros e, Véteódal l, Tonya, Vétepatakja p, Kútfő v, Kútfőkúttlja f, Bélván d, Kórlévés sz, Agyagjuk, Barád Dénes kúttlja f, Vásártér k, Vásártérkúttlja f, Tanorok kt, Kértek-méze sz, Bórsódomb d, Bélvánja k, Szegénszér sz, Vásárosút ú, Berékúttlja ú, Berékája, Temetőhiggya, Nyilok k, Hosszu l, Sanchiggya k, Hosszuúttlja ú.

17. Baekamadaras. Rupa fr, Szempél rgódræ¹ á, Fészeg fr, Tüsoucca u, Küsucca u, Nyáráthid, Apórnetanorokja sz, Déllő fr, Csórgó f, Cinterém kt, Középszegucca u, Középszeg fr, Tótszorossa u, Ászeg fr, Vágásút ú, Nalysamunerdeje e, Szórsijak-erdeje e, Kinesés v, Szédérjézsberc h, sz, Szédérjézsberc h, e, Közberc h, e, Bozsitorok v, Koronkajiút ú, Bórzás sz, Nyomati-berc h, e, Majorokkúttlja f, Írlás sz, Nagyüve r v, l, Éstérhéggy h, Mikó h, Küssözöllő sz, Környizs sző, Pusztá sz, Harizs sző, Feeske sz, Szöllőfő h, e, Szöllőája sz, Kétáguút ú, Apórszöllő sző, Bongór sző, Fehágó sz, ho, Bongorája sző, Bongorúttlja ú, Környizsérdő e, Üvértető sz, Gáspárpállag l, Nagypögy v, Száz Gyuri fögygye sz, Seregemáj sz, ho, Kőrösiföd l, Nagypölypatak p, Sásliget l, Küssüv r sz, Kúshid sz, Asszupatak vm, sző, sz, Döktér

¹ Az *ē* félhosszúságát az *e* betű után tett ékezet jelöli: *ē*.

sz, *Tompór d*, *Csillakhégy szö*, *Dandör szö*, *Dandorárko v*, *Nagyától sz*, *ho*, *Natytemelő t*, *Küstemető t*, *Küsától sz*, *Síposkért kt*, *Kápona sz*, *Ólálemelő t*, *Vizélbe sz*, *Tüvissez sz*, *Kárúj sz*, *Faggyas k*, *sz*, *Kárújúttyá u*, *Szengélicejiút u*, *Küsmező sz*, *Lökötő k*, *Tekeréstő k*, *Tilálmás k*, *Kökénszeg k*, *Bórnyukért sz*, *Mérnektag sz*, *Nagyberék sz*, *k*, *Megyerélttye k*, *Vécke p*, *Ussáncpatak p*, *Ussáncája k*, *Hárackerekiút ú*, *Nyáros sz*, *Ussánciggya*, *Berék k*, *sz*, *Boroszló k*, *sz*, *Malamkért sz*, *Nyárátköze sz*, *Nyárad*, *Mérnekszügettye sz*, *Almászberék sz*, *Kenderész sz*, *Kúrta sz*, *Kúrtaúttya u*, *Domesztika sz*, *Backaútty u*, *Backa h*, *szö*, *Szakálszárazló h*, *Backaája sz*, *Nagyérdőája sz*, *Tanorok sz*, *Tógát sz*, *Tógátpatakja p*, *Északája sz*, *Restebéd sz*, *Nagyérdő e*, *sz*, *Pusztaszöllő sz*, *Lápszöllő sz*, *Kúrtahátúja sz*, *Kúdusmárt l*, *Backahátúja sz*, *h*, *Kúrtatető d*, *Disznyólegelő l*, *Küshitkúttya f*, *Küshid*, *Szilkerék sz*, *Szilkerékpatakja p*, *Kásüv'er sz*, *Kásüv'ererdeje e*, *Fészabadutakérdeje e*, *Ígättető l*, *h*, *Vácmánkúttya f*, *Sónyaló sz*, *Bodapatakja p*, *Bodaúttya u*, *Vácmán h*, *Orotván sz*, *Szálos e*, *Keskényérdőája sz*, *Keskényérdő sz*, *Boda sz*, *Pinytyifögygyor sz*, *Megyeerdeje e*, *Kisérnyő e*, *Natyfijakérdeje e*.

18. Szentgerice. *Cserehid*, *Poros u*, *Benkehid*, *Benkeucca u*, *Vigdomb u*, *Fészeg fr*, *Kutidomb fr*, *Szabóucca u*, *Szabóhid*, *Bórdaszeg u*, *Dávitkút u*, *Gálhid*, *Sorompóucca u*, *Ászeg fr*, *Pijacc 'r fr*, *Naccinterem kt*, *Iszlajiucca u*, *Simándibéjáró u*, *Bálimfálviút ú*, *Lökötő k*, *Bálimfálviberék k*, *Ásóberék k*, *Felsőberék sz*, *Tódalagirét k*, *Szenlászlójiút u*, *Tóhát k*, *Keményestő k*, *Sáncmárt k*, *Szilkútája k*, *sz*, *Naláncirét k*, *Borosrét k*, *Nyílak sz*, *Telek sz*, *Szenháromságiút ú*, *Kutikért kt*, *Dommége sz*, *Féhágó ho*, *Szegénszérája sz*, *Kérmége sz*, *Ágostonkert kt*, *Bekája sz*, *Küsv'erlető h*, *Küsv'erúttya ú*, *Temető t*, *Közöstemető t*, *Ákácó e*, *Beke h*, *szö*, *Tekényő v*, *Szegénszér'e*, *Bagójkút f*, *Szöllőftő sz*, *h*, *Virgő szö*, *Feketőv'er sz*, *Északódál sz*, *Feketőv'rkúttya f*, *Darászdomb sz*, *d*, *Kamaraszeg sz*, *e*, *Csikilag sz*, *Kamaraszékkúttya f*, *Kamaraszégárka vm*, *Megyeerdeje e*, *Szegénhő sz*, *Lápszöllő szö*, *Timak szö*, *Tokój szö*, *Küso szö*, *Virgőája sz*, *Ujj szö*, *Ujjája sz*, *Timakája sz*, *Nyaló szö*, *Csillag szö*, *Csutakas gyü*, *Pálfi-szöllő szö*, *Bolkérészttye sz*, *Vékhégyemége sz*, *Szakadátkút f*, *Szakadát sz*, *Lázárhégy h*, *Szöllőája u*, *Falufögygye sz*, *Górzásátúttya u*, *Górzás h*, *Nagykút f*, *Közébbükk sz*, *Botnyire sz*, *Közébbüktető h*, *Vadálmas sz*, *e*, *Nagymegyeerdeje e*, *Rézbokor sz*, *Kovádsbükk e*, *Küselegelő l*, *Hosszubérc h*, *Péres e*, *Torak k*, *Ganga h*, *Gyépüszékfeje e*, *Nagy Győr kúttya e*, *Somkerecpatak p*, *Somkereke e*, *Gyalakutiút u*, *Bórzakút f*, *Lukaszila sz*, *e*, *Somkerekeája sz*, *Krizsánkút f*, *Hégyes e*, *h*, *Lügel l*, *Lügelája sz*, *Gyépüszeg sz*, *Gyépüszégárka vm*, *Szász Isván jájánál sz*, *d*, *Szilfárka sz*, *Csunyác h*, *sz*, *Válkó sz*, *Cakópaták p*, *Bükmége sz*, *Fálbüktető l*, *h*, *Csereája sz*, *Palásárok vm*, *Bórzás sz*, *Csere l*, *Bikatanorok gyü*, *Galamkért kt*, *Báresikút f*, *Gyümöcsén sz*, *Pala szö*, *Hosszucakó szö*, *Cakómége sz*, *szö*, *Cakószöllő szö*, *Küstemető t*.

Unom sző, Cakóája sző, Cakófü h, Réformátustemető, Kiccinterem kt, Zádogája sz, Észkosódál sz, ho, Úrhát d, Úrvápája v, sz, Tanorok sz, Kövecses sz, Hosszu sz, Hosszulábja sz, Reménykereke sz, Ásórét k, Péterdiák sz, k, Sejemrét k, Füvenyes sz, Harackerekiút ú, Küshosszu sz, Berékreménő sz, Natypatak p, Vécke p, Sarampó sz, Kúrta sz, Gyönygyös sz, Lapaskő sz, k, Fésörét k, sz, Madarasiút u, Ágoston u, Bekefő sző, Kerekérdő e, Tekerős sz, Somhéggy d.

19. Nyárádbálintfalva. Déllő ~ La Gat fr, Keresznél ~ La Kruče u, Pijaccér fr, Cinterem ~ Tsintirim kt, Faluvég ~ Kapu Satuluj fr, Fésőucca u, Vizélbe ~ Kendereš sz, Szempélér-gödrœ ~ Rípa vm, Papihøj ~ D'alu Popi sz, Temető ~ Temeteu t, Hosszu ~ Hásu sz, Gyépüája ~ Sup Tsarin' sz, Hórgasúttya ~ Drumu Horgošuluj u, Patak p, Hórgas ~ Horgoš sz, Ragaza ~ Ragazá sz, Ragazakúttya f, Kapunál ~ La Porla sz, Seregemáj ho, sző, Tekenyős ~ Teken'is v, sz, Jakabódál ~ Jakabodor sz, d, Lábokája ~ Lab sz, Csereúttya ~ Drumu Cereuluj u, Cséreszaja ~ Cereu sz, Fórás ~ Izvor. sz, Csere ~ Cereu sz, l, Hégyódál ~ Kostá sz, ho, Palakhiggya, Tanarog ~ Tanorog sz, Csikastő ~ Tanaraže sz, Nyáráthiggya ~ Podol mare, Nyárad ~ N'eraž, Hótnyárad ~ Cegei sz, Fésőberék sz, Megyeúttya ~ Drumu Med'ej u, Vasútonbelől ~ Din lontru sz, Küsrét ~ Kišrit sz, Kérésztút ~ Drumu Kruči u, Ásónyilok ~ Delnitsá sz, Lábokúttya ~ Fintinā di la Lab f, Kömező ~ Kimezeu sz.

20. Nyomát. Kováccorossá u, Ásőucca u, Faluhégyeszorossá u, Kössékkúttya f, Cinterem kt, Pijac fr, Bozsucca u, Kebeleucca u, Bükszorossá u, Csörgőszorossá u, Kirájkútpatak p, Fárkaszgyépü d, sz, Fárkaszgyépüúttya u, Újszöllő sző, Középláb sz, Lápszöllő sző, Barótódál sz, Barót ho, sző, Móka sz, ho, Szöllőfü h, e, Akaszlófa sz, Barkóca gyü, Bükkája sz, Nyérges h, Faluhégye d, Bükkódál ho, Lejáró u, sz, Bükfő h, Héhégy h, Temetőája sz, Kerekhégy ho, sző, Írmakúttya f, Omlás sz, Irma v, Lázd sz, Írmapatak p, Szakadáj sző, Fodórkért sz, Fórás sz, Szomorucskafűszfa e, Sónyaló sz, l, Szenlászlójiút ú, Natypatak p, Ásórét k, Kéksára k, Tanorok k, Töviss sz, Ünérája sz, Ünér e, Kétérdőközœ sz, Magyarós sz, Magyaróspatak p, Bicarét k, Szilvaszer sz, Küserdőája sz, Küserdő e, Pásztórkért k, Nyárhát d, Hégyemegeája sz, Hégyemegeerdeje e, Kössékkúttya f, Szálos l, Megyeerdeje e, Boscserekekúttya f, Csegej sz, Bozsúút ú, Boscsere e, Bospataka p, Bórsóágó sz, Kendérszlató p, Újbár sz, d, Bórzik ho, Nagyokölktúttya f, Bozsitorok v, Melegódál ho, sz, Orolváneleje sz, Nagyokolúttya u, Nagypók e, h, Égettája sz, Kereksere sz, Égött e, Virgó e, Nagyút u, Régivágástető h, Régivágás v, Ropó sz, d, Dánygyér sz, Sűrűlőstető h, Kerillőmegepatakja p, Kerillőmege v, Kerillőmegeája sz, Kerillőódál sz, ho, Hégyestető sz, h, Agyagas sz, d, Pusztaszöllő sz, Kirájkút sz, l, Díjőfagödrœ sz, Csörgő f, sz.

21. Nyárádszentlászló. Ászőucca u, Haranglábucca u, Sá-

rosikért sz, Déllő fr, Nyáráthíd, Kössékheje fr, Kössékküttlya f, Pijac fr, Adórjányi Álbért közæ u, Templomuca u, Palakucca u, Gál Elek kértye kt, Köhid, Natyhégy fr, Temelőmējéke kt, Sűgérdombja fr, Temelő f, Fēsőtemplomuca u, Cinterem kt, Nyomátipalaggöböljæ p, Nyomátipatak p, Kendērēskért k, Lázd sz, Irma sz, k, Írmapatak p, Kűtfórás sz, Döngő sz, Pusztá sz, Pusztáa ja sz, Hórgos sz, Bagjakűttlya f, Bagja sz, Ballakért gyű, Kűtoskért kt, Csörgő f, Kērēszűjjáróút ú, Gázút ú, Bagjaűttlya ú, Bējővő sz, Kösségbányájá, Rupibányájá, Kővæzsdomb sz, d, Poklospatak p, Fēsőhatárhíd, Gáfóviút ú, Kéthatárhítközi sz, Nyárad, Templomája sz, Csegej sz, Csegej k, Tanorok sz, Malomkért sz, Malomszűgel sz, Seksió sz, Nagyút u, Láb sz, Hótnyárad sz, Középláb k, Szengēlicejiút u, Nagyrét k, Patakiréttye k, Hórgosrámporéttye k, Egyenesrámporéttye k, Csēreāja sz, Csēreódál sz, ho, Palástó k, Bungür e, d, Pataki gyűmőcsössæ gyű, Pataki kűttlya f, Bálímfálviút ú, Csűrōskért k, Udvarikért kt, Csērepatak p, Csēremējéke sz, Dōklér, Tekēnyössáncá vm, Tekēnyős sz, Nyomátiút u, Csērē sz, e, Kincsēsűttlya u, Szöllőaja sz, Legelőkűttlya f, Kincsēs sz, Szöllő sző, Úvēr h, Békástó l, Kűrta sz, Tōviss sz, Vērēsfűszerekűttlya f, Vērēsfűszere sz.

22. Nyáradgállalva. Ászég fr, Csíkiszoros u, Nagyút u, Temp-lomszoros u, Pijaccēr fr, Kirájszoros u, Fēsžég fr, Márkōdiszoros u, Őrbajikűt f, Kűtszēguca u, Kűtszég fr, Hagók szorossa u, Bérc h, Udvariérdő e, Nyárátkōdők f, Szöllőfű sz, Csongórza l, Csongórza-kűttlya f, Csongórzagōdræ e, v, Lapass v, Bércút u, Csiki Samu kűttlya f, Dōkkért patakja p, Fōlhíd, Natyhégy h, Szöllőhátomēge sz, Szöllő sző, Szöllőaja sz, Bōrsóágó sz, Telek sz, Gyűmőcsős gyű, Zsigmon Miháj szöllője sző, Csēr gōfűszöllője sző, Csērē sz, d, Gápotokjakűttlya f, Gápotokja p, sz, Vērmēk sz, Temelő t, Kűzbokor sz, ho, Szēgēnszēr sz, Szöllőaja sz, Sárreűttye k, Csegej sz, k, Kűrta sz, Nyárad, Tompajipatak p, Sōskűt sz, k, Malom-szég sz, Szűgel sz, Hosszu k, Szēnégelő k, Odórjányiút ú, Szilas k, Odórjányipatak p, Csēreāja k, Gōliceszég k, Natyhíd, Bungür gyű, Arokramēnő k, Szenháromságiút u, Palló, Kovácsrebeút ú, Kōcsos k, Malomeleje k, sz, Tanorokmēge sz, Berēkmēge sz, Malomúttya ú, Macód k, Berēk sz, Ásōmalomhīggya, Hórgas sz, Poklospatak p, Feketemárt sz, Kővæsódál sz, d, Kalárikért sz, Lázd sz, Nyomátiút u, Hosszuhágó sz, Kűrtahágó sz, Gyűrűsz-gyakōr sz, Roskért sz, Döngő sz, ho, Ától sz, d, Csíkilag sz, Írmakűttlya f, Irma sz, v, Írmaút ú, Kádárērdő e, Szénafű sz, k, Legelő l, Piriftő sz, ho, Funácá v, sz, Faluērdeje e, Dijófás sz, Dōkkért sz, Szilvás k, Kértlōvisse sz, Csōvánál sz, Ropó h.

23. Szentháromság. Pataki kért kt, Lűcsonucca u, Csiki-szoros u, Nyároshīggya, Nyárosucca u, Pusztá fr, Részhíd, Unilárius papuccájá u, Fēsžég fr, Kicsihíd, Szűrdokucca u, Szűrdok-patakjahīggya, Fēsōucca u, Ozsválkért kt, Reformátűccinterem kt, Nagyucca u, Vaskért kt, Udvarikért kt, Ászég fr, Ozsvátucca u, Iskolaköz u, Kántorucca u, Katalikűccinterem kt, Kenderēskért-

úttya u, Templomuca u, Cigánhid, Szenlászlójucca u, Gölice-
szög k, Fésőmalomúl ú, Székédája k, sz, Verőcsereája k, sz,
Vizérsánc vm, Temető t, Székéd e, d, Temetőája sz, Bérécki-
temető t, Tűzeshégy h, Ozsvádgödör sző, Rizlingszöllő sző, Szöllő-
ája sz, Pusztaszöllő gyű, Papszőkő sző, Natyhetyyszöllő sző,
Sajtó sző, Zámberszöllő sző, Szöllővége sző, Szöllőúttya u, Szegén-
szér sz, Hórgas sz, Bacskó sz, Tekenyös sz, Bőrzás sz, Verőfény
sz, Szürdokódul ho, Darócikút f, Szürdokpatok p, Szürdokvögye
sz, v, Szürdokiérdő e, Szürdokiérdőája e, Orotván l, Kövesárok
vm, Lázárhégy sző, Sokámagödré vm, Szürdokészka sz, Szürdok-
ája sz, Díjófás sz, Cakószöllő sző, sz, Fingókútája sz, Fingókút f,
Mátékút f, Mátékútszöllő sző, Széktő h, Kérteknéze sz, Széktő-
ömlássá sz, Nyárospatakja p, Nyáros v, Kirájkért sz, Zúgó d,
Kobozúttya ú, Koboz sz, Nyárosúttya ú, Hensznéjuko f, Nyáros-
gödré sz, Kössékfenyvesse e, Zabasréltje r, Bükkája sz, Bükk e,
Bükvége sz, Kéthíd, Kövecskút f, Pikókút f, Lúcsompatakja p,
Sontelekhiggya, Sontelektórka v, Nyírosór h, Nyíros sz, h, Oro-
tván sz, Sontelekpatakja p, Sontelek v, Antálnéfara h, Erőstető h,
Erősödül sz, ho, Macskásárkoúttya ú, Erőstűttya ú, Főthíd,
Erősfarka e, Erősaia sz, Törmés e, h, Bikástető e, h, Burustyán-
árko e, Tökőze e, Natytó, Szénégető l, Égethő e, Vesszőszbérce e,
Lúcsos v, Kőresomahő sz, Uras e, Macskásárkotórk f k, Gyala-
kútisző h, Macskásárko k, e, Uraspataka p, Urasúttya ú, Uras-
tórka v, Szászokkúttya f, Nyíragérdő sz, Szővérdódala h, Bot-
kérésztje sz, h, Lúcsosúttya ú, Nádospataka p, Csillaktető h,
Barabojos sz, Kerekővis sz, Nádos sz, Szentélyházerdeje sz,
Tógát k, Górsáthiggya, Górsátérdeje e, Nagygórsát h, v, Górs-
átpatak p, Kértekeje sz, Kriptahő sz, Magyarózsomb sz, ho,
Bükkő h, Kűsgórsát d, Kűsgórsáttető h, Szakadt v, Kűsérdő
sz, Kamaraszög sz, Szengélicejiút sz, Bőrszöszbükk sz, Dadagó sz,
Főjáró sz, Péterkút v, Szárkád ho, Cséretető h, Csere e, Csere-
vége sz, Tanorok kt, Ördöngöskút f, Nyármező k, Sáterét k, Sejém-
rél k, Berékeje k, sz, Szenlászlójiút u, Tótokréltje sz, Dórmány-
ódul sz, Nyárad, Macód sz, Patak p, Kádárret sz, Kenderéskert
sz, Kövecses sz, Malamúttya ú.

24. Bede. Fészeg fr, Bőrgátucaa u, Szoross u, Natyhíd,
Gállás u, Palló, Cinlerem kt, Nagyucca u, Verőfény u, Ászeg fr,
Nyároshiggya, Nyárosúttya u, Nyárospataka p, Nyáros sz,
Ásonagyret k, sz, Fesőnagyret k, sz, Bükfarka v, Bükfarkahiggya,
Oroszréltje sz, Bétérút sz, Keresztűjjáró sz, Cakósfarka sz, Cakó-
ája sz, Cakóárk vm, Cakószöllő sző, Cakóhégyesse h, Csillak-
hégyárka vm, Csillakhégyája sz, Csillakhégy l, Boeskoros sz,
Szőszfőd sz, Taluget sz, h, Csörgő f, Csörgő sz, Keregbükk e,
Bükk e, Bükméze sz, Bükpatakja p, Somérdő e, Szöllőfő h,
Somódul e, Díjós gyű, Natyhetyyszöllő sző, Galla gyű, Temető t,
Megyekértje gyű, Lápszöllő sző, Hátúsószöllő sző, Szöllőszög sz,
Bogárodul sz, Keregbükkapuja v, Kűtfőhiggya, Kövecses sz,
Kűtfő sz, Kűtfőpatak p, Monár Anna kűttya f, Kűtfőúttya ú,

Keskényérdő e, Pótalék e, Nagyagyagas e, Kűsagyagas e, h, Újjút ú, Somosmező sz, Lencsésódál sz, Lópatkó sz, Dobajiája sz, Dobajitelő h, Szűrcsek sz, e, Ponk h, Lizlingertelő sző, Nagy Isván tanorok sz, Nagybükpatak p, Bede János csereje e, Pongódræ v, Nagybükk e, h, Tórmás e, h, Tórmásája sz, Nagybükk-árok vm, Sástorok v, Tórmástuttya u, Bapföd sz, Avazsgódræ sz, Szilos sz, Bardosikértje kt, Majórházdombja sz, Falunyila-ája sz, Falunyila e, Börnyulanorok sz, Csere e, Lókötőkuttya f, Lókötő sz, k, Koboz sz, ho, Kúrtajódæk sz.

25. Székelytompá. Ászég fr, Szoros u, Szoroskuttya f, Temp-lomkert kt, Fenyős gyü, Fészég fr, Natyhíd, Magyarckellős fr, Lucérnás sz, Gyépürefáró sz, Gyépü, Disznyólegelő sz, Gyümö-csösút ú, Ropó sz, Határkút f, Kénszér sz, Ropótető h, Határpatak p, Kédborozdaköz e, Kerekérdő e, Csere h, l, Agyagas, Csere-patak p, Bódica sz, Paphéj sz, Körtövésző sz, Tórmáskert sz, Cinterem kt, Temetőuttya ú, Újtemelő k, Temető t, Temetővégy sz, ho, Kipükút f, Kerekszálka sz, Kúthágó sz, ho, Fajiskola sz, Akaszlója sz, v, Szerédajimegyefőgye sz, Székódál sz, Kérfeje sz, Szerédajiút ú, Szerédajimegyeréltje k, Vécke p, Sósút f, Sósútréltje k, Sükelfáviút ú, Natypatak p, Sárrét k, Gálfáviút ú, Sárréthiggya, Magyarósódál ho, Megyefőgye sz, Gálfávi-szöllőája sz, Kösségérdeje e, Megyeérdeje e, Kétördököz e sz, Börnyukert sz, Pállag l, Börnyukerteteje e, Hidekkütteteje sz, h, Hidekkút f, Hídeleje sz, Északája sz, Szabédárka p, Tekerés-higgya, Északuttya ú, Észak ho, Tekerés sz, Késsáncköz e, Kűsaszamfőgye sz, Börzjuk l, Bükvápa vm, Vadámás sz, Vadámásája sz, k, Csongórza sz, ho, Vögy k, Kécserefaérdeje sz, Fészőlegelő l, Cse Miháj sz, Tökös sz, Tökérésztája sz, Nyár-szegája sz, Tövisságyája sz, Szöllő sző, Szöllőája sz, Szöllő-ajakuttya f, Újszöllő sző, Tökérészlódál e, Pusztaszöllő sz, e, Tövisságy sz, v, Udvariszöllő sző, Berékény sz, Érdőszeg e, Szöllőfő e, Tövisságyérdeje e, Döktértelő h, Nyárszeg e, Sárdi-patak p, Szöllővége sz, Lókötő sz, Nagyút u, Tanorok sz.

26. Süketfalva. Templomheje kt, Szóds Gábor ucca u, Jánosucca u, Szilágyikert k, Kössékiggya, Tompajiút ú, Bicsok-uttya ú, Bicsok sz, Nyárad, Visköz e sz, Harangláb sz, Lázár-kert sz, Udvarikert sz, Kertmége sz, k, Tanorok sz, Szilvásódál sz, ho, Mocsárark vm, Mocsáruttya u, Mocsár d, Legelő l, Nagy-érdő e, Zádokkútiérdő e, Kéccöllököz e, Magyaros l, Nagy-ódálkuttya f, Nagyódál sz, ho, Imre Laji kuttya f, Kénszér-födæk sz, Dommége sz, Temető t, Csórdauttya u, Kövecses sz, d, Ódarrét d, Adórjányiút ú, Szilas sz, Véckeuttya ú, Vécke k, Szügel k, Szügeluttya ú, Tégla sz, Kenderháj sz, Faluréltje sz, Zsigmon-kert sz, Gergéjkert sz, Csegéj sz, Iszlajikert sz, Malomuttya ú, Sűgő sz, Tompajipatak p, Botosnétanorokja k.

27. Demeterfalva. Ászég fr, Vizipuskaheje k, Fészég fr, Faluvége fr, Csegéj sz, Nyárad, Tullavizifödæk sz, Bogdám-patakja p, Szerédajiút ú, Marókahiggya, Maróka sz, Réfoltás

sz, k, Szentannajiút ú, Kerekért k, Tólkért sz, Pistikért sz, Pistihiggya, Kertmége sz, Véckeút u, Székája sz, k, Keregdomb sz, d, Kapuája sz, Dökkért l, Börzäs sz, k, Temető t, Erősódal sz, h, Somojótpataka p, Jégverémódal sz, ho, Székódal sz, Erős e, h, Somojód sz, h, Csörgő f, Akácös e, Nyírasfárka sz, ho, Mocsárúttya u, Kösséglegelője l, Nagyérdő e, Viszközö sz, Hótnyárad p, Kétviszközö sz, Újnyárad p, Árpás sz, Malomúttya ú, Fűzesúttya ú, Fűzes sz.

28. Kisadorján. Fészög fr, Templomszoros u, Határhíd, Nagyút u, Pijaccér fr, Ászög fr, Pászlórköz u, Pászlórhíd, Cinterem kt, Kerekföd sz, Gáfálviút ú, Vizeskút f, sz, Süketfálviút ú, Hosszu sz, Unom h, szö, Hanga szö, Hangaája sz, Magyarós sz, Pusztla e, Sinyaló szö, Nagyárok vm, Vápi sz, Natyhégy h, szö, Olá Minyáné f, Temető t, Tálpas sz, d, Temetőája sz, Vigyörgő gyü, Kéccöllőközö sz, Várjuszárdó sz, Nyilak sz, Faluvég sz, Bükk e, Bükláb sz, Csukaárka vm, Újtanorok sz, Észok sz, Hégyes h, e, Fésőlegelőkúttya f, Fésőlegelő l, Ódárret sz, k, Tanorok sz, Gát sz, Csördahajtótút u, Tanoroggyépü, Haricskás gyü, Nagyrét k, Legelőkúttya f, Cséredök vm, Vérésesere sz, Dórmapataka p, Képpatakközö sz, Csérehíd.

29. Nagyardorján. Dórmaucca u, Pijac fr, Fészög fr, Főút u, Templomucca u, Ászög fr, Telek sz, Kúrta sz, Hosszu sz, Árpahéj sz, Nyárosmege sz, Széredajiszöllő szö, Ponk h, Ponkárka vm, Küscsere sz, Küscserekúttya f, Gatyüllet szö, Pusztla sz, szö, Bézsem sz, h, Vápá v, szö, Középláb sz, Laposs sz, Virgő sz, Árokfő sz, Csugujaárka vm, Vögy sz, v, Vögybéce sz, h, Szénakért sz, v, Fálbükk sz, ho, Kútfő sz, Csugujakúttya f, Csuguja sz, Kányás sz, Fojomódala sz, Csonkacsere sz, Tárostető h, Piricske sz, Dórma k, Likatúttya ú, Fojompataka p, Fojom k, sz, Kössékkúttya f, Likat l, ho, Likaterdeje e, Vásáros sz, Vásárosérdő e, Városerdeje e, Pincékelle l, Sásos sz, v, Sásosúttya ú, Nyílaklábja e, Nyilak sz, k, Nyílakkúttya f, Hányás e, Szabafjele e, Sásostórka k, Dórmapataka p, Megyeerdeje e, Tanórokerdeje e, Póllás k, Tanórok sz, Cigányoknál sz, Pászlórház sz, Pászlórházerdeje e, Orotván sz, Orotvánerdeje e, Észokerdeje e, Ádámok e, Észok k, sz, ho, Észokpataka p, Csörgő f, Tótlövisse sz, Csegő sz.

30. Nyárádszereda. Kakasvár fr, Bíróságucca u, Hóstátucca u, Zsidótemplomucca u, Dömötörfálvihíd, Régivágóhiducca u, Küsücca u, Cinterem kt, Jobbátlyfálviucca u, Baramlérucca u, Temetőucca u, Pijac fr, Vágóhiducca u, Vashíd, Szentannajiucca u, Feketeucca u, Malomucca u, Zephát sz, d, Börzäs sz, Bánoké sz, Laposs sz, Kijárcsere sz, Kásátagja sz, Jobbátlyfálvipatak p, Szalonnáshíd, Hosszunyilak sz, Farkas Kari tagja sz, Fájigörgő sz, Bánoké sz, Börzäs sz, Sződzs Bálint sz, Jobbátlyfálviút sz, Sütőszög sz, Szenkovicstag sz, Kapusódal sz, Kőbánya sz, Temető t, Kovács Elek fürdője, Temetőája sz, Szakadátódal ho, Szakadátája sz, Fekete sz, Kúsnýárad p, Malomárok á, Malom-

kért kt, Iskolakért sz, Maróka sz, Rátoltás sz, Nyárad, Csegěj sz, Fűzes sz, Sűgő sz, Bicsok sz, Nagyrét k Zsidótemetőja sz Zsidótemető t, Kértekeje sz, Baramlér l, Zaboskèrpataka p Megyefőgyőz sz, Zaboskért sz, Újfogás sz, Akasztófaláblá sz, Tompajitódál sz, Tónajilag sz, Faluérdeje sz, Baluskúttya f, Döktérúttya ú, Döktèrpataka p, Döktér, Csücs ho, Jánoszdíjak sz, ho, Csereúttya ú, Csere sz, ho, Geszlenyész e, Megyeérdeje e, Sűrű sz, Kölesasszon sz, Szőlőaja sz, Szőlő e, Vágatt sz.

31. Nyáradszentanna. Fészég fr, Gáborokszorossa u, Kössék-kúttya f, Faluközə fr, Pásztórhíd, Belsőzég fr, Papuccájá u, Cinterem kt, Cigánkért k, Ászég fr, Bürgundija fr, Kűsnýárad p, Sámépataka p, Nyilak k, Nyilakúttya ú, Cigámpatak vm, Erősa sz, v, Erős e, ho, Agyagverem ho, Palatető h, Szőlőkúttya u, Udvarikért kt, Észőszőlők sző, Kijáró sző, Hátúszőszőlők sző, Verőfény sz, ho, Verőfémpataka p, Vágásódal l, ho, Aszálván l, ho, Várgaaja sz, Udvariszőlőmējake sz, Udvariszőlő e, Varga e, h, Várgatető h, Kalodásúttya ú, Udvariszőlőaja sz, Szőlősuúttya u, Cigámpatak vm, Pusztaszőlő ho, Vincellérkútmejae sz, Köleshéj sz, Ásókalodás ho, Fésőkalodás sz, ho, Medvemárt sz, Udvarikiesi sz, Szőlőe e, Várhégy h, Orotván sz, ho, Sűrűtőviss sz, v, Nagybükk e, Nagybüktető l, h, Papcsere e, Papcsereódal sz, Naccég sz, Nagyút ú, Legelő sz, Csűrőskért sz, Gyitrajikért sz, Csere e, Rőzsáspállag ho, Dészemfő sz, ho, Daniorotván sz, l, Élút sz, Égett e, Nyíras e, Féhágó sz, Ropó sz, d, Laposláppatakja p, Árokközə sz, Rókajuk sz, Rókajukpatakja p, Nyíraspatakja p, Nyírasatető e, h, Nyírasódal sz, ho, Nyírasúttya u, Laposláb sz, Laposlábúttya u, Fejérdomb sz, d, Pásása sz, v, Bogdán sz, v, Téglákréttye k, Téglákhiggya, Somojóderő a, Somojóaja sz, Kenderész sz, Akaszlófaódal sz, Veszétkút sz, Lapos sz, Csereódal sz, Eprékért kt, Bogdampatak p, Rentfűz sz, Bájáró sz, Nagyrét k, Pásztórkért k, Vécke p, Papréttye k, Natyfőd sz.

32. Nyáradandrásialva. Fészég fr, Cigányokuccájá u, Bírójakuccájá u, Tonásziuccájá u, Losoncikért kt, Cinterem kt, Magyarleplomucca u, Palata, Ászég fr, Kűsölábiucca u, Kerek-táblánál sz, Kűsöláb sz, Sütőszég sz, k, Feketék sz, Malomúttya ú, Ásótóközə sz, Fēsőtóközə sz, Eprékért sz, Kűscsere sz, Csungajilemető t, Dájnamaja sz, Dájnam sző, Csere sz, ho, Érdőallitútt ú, Kűserdőtető h, Kűserdő e, Gazsóúttya ú, Ásógazsó sz, sz, Fēsőgazsó sz, Fejérittőpatak p, Szenygyörgyinéúttya f, Bagjos e, Vercsész e, Báróódal ho, Farkasórdított h, Somozsbükk e, Somosódal e, ho, Báróerdeje e, Sikótanyaja k, Vercsésző h, Kösségérdeje e, Sikóerdeje e, Kerillész e, Nagyérdő e, Bőrszösgődrə e, Cséndər e, Szálos l, Rőzsás sz, Rőzsáspataka p, Sósókűdgődrə v, Nagyérdőaja sz, Fēsőkőhid, Farkasoklagja sz, Romámmegyeérdeje e, Somosmező sz, Gazsópalak p, Keregdomb h, Temető t, Kővecszs sz, Keregdombaja sz, Ásókőhid, Nagyrét sz, Nagyút ú, Kűsrét sz, Bèrkényész sz, Várpatak ho, Szakadattáj sz, Szőlőstórka v, Szőlősfenyvesse e, Magyar-megye-

érdeje e, Szőlős sz, Melegódál k, Kotyór k, Kotyórküttya f, Fészőszilvás k, Kotyórpatak p, Ásószilvás k, Szőlőspalaka p, Kúrta-patak p, Bükk e, k, Bükkája l, Bólhásája sz, Faluvég sz, Szőlőshígygya, Vécke p, Magyarószög sz, Kicsiberék sz, Orolván k, Cigámpatak e, p, Varga h, e, Vargaódál e, Csungajiggyümöcsössergyü, Úrfifenyősse e, Fészósámé sz, v, Lukácsokkérttyek sz, Úrfihígygya, Ásósámé sz, v, Vécke p, Sáméhígygya, Kúsnjárád p, Tanorok sz, Tövishøj sz, Hidekség p.

Benkő Loránd.

Bukovinai csángó.

A esőré ló.

Vót három ember. / Azok nagyon szoktak a korcsmába jární. / Szerették nagyon az itókát, meg a pálinkát. / Kérem szépen, egygyik embernek vót eccer ety fehér lova. Szép jó lova vót. / Közbe valami történt övele, avval a lóval. / Hát, megdöglött. / Mi csinájjon ez az ember, / megdöglött a lova? / Meg is nyűszta ám! / Közbe elment bánalába / a korcsmába, / ol taláta a többi pajtásait. / Sorba leültek az asztalra. / Hát, asz monygya egygyik ember: / „Hallott pajtás, / megiszunk egy jó áldomást!” / Asz monygya ez az ember: / „Mirül lessz az az áldomás?” / „Megveszem a lovadot!” / „Ténleg — asz monygya — / elad — meg akarod venni az én lovamot? / „Meg bizon én!” / „Eladom én hallod, de úgy ám, ha jó mekfizeted!” / Hát, szép is vót a ló! / Jó teccetős vót! / „Hát, biz a / mit kérsz?” / Odaszóltak a többijek, / hoty pajtás, / el kell adni. / Mi az ára, kifizeli jó pénzér, felit meg is igyuk. / Asz monta ez az ember: / „Egye meg a fene veszek rá egy / hordó pálinkát, / többi, ami megmarad, aszt zsebre vágom!” / Nem tutta ám közbe senki, hogy meg van döglölve az istállóba a ló!

Hát, elatták a lovat. / Minnyá fele pénzé / kivettek ety hordó pálinkát, az asztalra tették, kérem. / Ott ékezdnek illogáni, másnap reggelig isznak. / Hát, akkor az ember, aki megvette a lovat / asz monygya: / „Gyerünk haza! / Maj éviszem a lovat. / Talán othon enni se adot mostanáig senki” / — aszonygya —. / Szóval az az ember kinél vót a ló: / „Hát, talán adott enni a feleségem othon!”

Dehát nagyon részeg lett az az ember, aki a lovat elatta. / Haza is ment. / De közbe úgy kellett haza vezetniük az embert. / Haza ment az ember. / Monygya a feleségének, hoty hát: / „Te / elattam a lovat. / De ám be ne engedd az istállóba, / amég a pénst neked ki nem fizeti. / Oszl mikor kifizeli a pénst, kérlek, / add oda, mer akkor mektuggya ám, hogy a / ló meg van döglölve, esz kéri vissza a pénst.” / Úgy is tette. / Oda is ment az ember, haza ment, lefekült részegen. / Nagyon részeg lett az ember. / Odament a másik ember, asz monygya: / „Szomszédné — aszonygya — megvettem a szomszédtól a lovat, / el akarom vinni!” / Asz monygya

gya az asszony: „Addig én bizony nem adom, még nem látom a pénst!” / „Hát, itt van a pénz. A többit meg a szomszédnak kifizettem.” / Tuggya azér ült ojan sokáig, hogy nagyon berugott. / Hát, bizony illogatlunk, / mer vót amire!” / Hát, akkor odaatla az ember a pénst, / az asszom meg zsebre vákta. / Akkor asz monta az ember, hogy: / „Csak gyűjön — aszonygya — hát / kivezelem a lovat!” / Asz monygya az asszony: „Én nem érek rá, mer mos mosok.” / Mosolt az asszon. / „Maj, kihozza a lovat, ha kell!” / Mérget vót az asszon, hogy a férje elatta ám a lovat. / Odament az ember, kinyíltja az istálló ajtaját. / Meg vód dögölve, kérem, a ló. / Meg is van nyúzza! / Ol fekszik csórén.¹ / Hát, hogy lehet ez? Naggot töpölt² egyget. / „Fúj — aszonygya — meg van dögölve ez a ló?” / Bement az asszonhosz, kérem. / Asz monygya: „Maguk megdöglesztették a lovat? / És meg is nyúzták, úgy atla el a szomszéd nekem? / Asz monygya / az asszon: / „Hát, maga ahogy vót úgy vette meg!” / Aszonygya: „Igen.” / Jó van, ément az ember. / Nem atla vissza az asszon, közbe jó megverte, mikor kérte a pénst.

Jött ám az asszony. A / az asszonya az embernek, hogy mér verte meg az embert? / Émennek a bírósákhoz. Bejelentette. / Hogy ü, kérem, odaadott annyi sok pénst, mikor a ló meg vód dögölve! / Béhinálták az embert. Kérem, asz monygya: / „Maga elatta a lovát?” „El.” „Hol atla el?” „Korcsmábo.” „Hogyan atla el a lovát?” „Ahogy vót, kérem.” „Hát, hoty, hogy?” Aszonygya, az ember aszt ajánja, hogy meg vód dögölve, még meg is vót nyúzza!” „Ahogy ismerle a lovat, / úgy elattam / őneki. És, kérem szépen, hát én nem alhatok neki szokmányt,³ mer nekem is egy, az ety szokmányom van és as se az enyém, az is a feleségemé! / Hát, nem alhatok másik szokmányt rá! / Hát, a, úgy attam el kérem, ahogy / vót a ló az istállóba, ahogy vót! Jól ismerte. / Úty, kérem, elattam — asz monta. / „Hogy vette meg a lovat?” / „Hát, úgy ahogy ismerlem — aszonygya. / „Nohát, kérem, mennyenek haza, — asz monygya — / mer — asz monygya — maga úgy fizette ki a lovat, ahogy megvót. / Igaz-e?” / „Igaz!” / „Mennyenek haza!”

Láposi Gergelné Nyisztor Ágota 39 éves román kat. háztartásbeli. A bukovinai Istensegitsen született és élt. Iskolát nem végzett. Férje földműves. Bukovinából 1939-ben jött el. Egy és fél évet Zemplén megyében élt, majd Bácskába települt. Bácskát 1944. október 8-án kényszerült elhagyni. 1946. júniusában telepítették le a baranyamegyei Egyházaskozárra. A hanglemezeket, amelyekről ez az átírás készült, 1947. június 21-én vettem fel a beszélő tudtával.

Hegedűs Lajos.

¹ Csóré: meztelen.

² Töp: köp.

³ Szokmány: posztókabát.

Moldvai csángó.

Isten és a szegény ember.

Vót eccer egy ember / és egy asszon. / Azoknak nem vót
gyerekiük egyátallában. / Örekségükre adott az Isten nekik egy gye-
reket. / Úgy vették, mint a két szemüket. / És az a kizs gyerek
üllött má néty hónap vagy öt hónap. / Abba az időbe / csak ejön
egy útonjáró / annak az embernek a házába / eggy éccaka, eggy
este. / Békéreddzik hogy, engeggye bé az ember / szálásra, / nyu-
goggyon és pihenyen az éccakára. / Béengelte az ember aszt az
útonjárót. / Eggy óra múlva az az útonjáró csak / ledopta magát
a földre és jajjalni kezdett : „Jajj, halok, mekhalok, mekhalok !”
Az ember szalad a paléjkába, veszen orvosságot neki, / viszen
pálinkát, bőrt. / Semmit sem, semmit sem használt neki. / „No,
te ember — aszonygya — mit tuggyak csinálni neked ? Mit kö-
nyörűjek én rajtat, hogy mekhozalak léged ?” / „Nekem semmi
sem — aszonygya — / nem használ, ha nem ebből a kizsgyerekből
— aszonygya — ha engettek nekem ely kizs zsírt, — aszonygya —
akkor én mek fogok nyőni.” / Az ember mikor meghalla eszt,
az asszonyára figyelt. / Mit tuggyanak ők csinálni, / hogy vegyenek
zsírt a gyeregből. / A gyermekeket / neki fog az ember elveszi az ölibe
és az asszonnak asz monygya, hoty legyen tüzet a kemencébe. /
Az asszon tüzet teszen a kemencébe, / s elveszi az ember a gyer-
meket, / lapátra teszi és bédobja a kemencébe és bészárja az ajtót,
a kemence ajtaját. / A másik, a beleg, / heveredett a földön, jajga-
tott, hoty hal meg. / „Jajj, én megvészek valamiképpen nem engel-
tek ely kalány zsírral — aszonygya — mekkennyem magam.”
Mikor az ember elmen oda, kinyitlja az ajtót, bénez a kemencébe,
/ hál a kizs gyerek / jáccódik egy arany vesszővel és egy arany
almával a kemencébe. / „Jajj, Istenem — aszonygya az ember — !
Mi lessz ez ? — aszonygya. / Ez az ember mek jok halni — aszony-
gya — most az éccaka / és az éjjel pedig még ét. Pedig a tűzbe
vettem, tűzbe doptam. / Akkor mekszólalt az az útonjáró : „Te
ember ! / Vet ki a gyerekedet a kemencéből !” / És elbeszélgetni
kezd. / Ez az ember, abba az időbe asz monták, hogy az Isten vót.
— De én nem láttam, nem tudom ! — / Elment az ember onndt. /
Beszéltek és elment. / Annak az embernek, amejiknek ol vót a kizs
gyereke, bédopta a kemencébe, / annyi vagyonyja lett, hogy nem vót
mit csinálni a vagyonnal. /

Mi csinájjon vele ? Elindul az ember, / hoty találkozzék meg
az Istennel, monygya meg neki, hogy vegyen el a vagyonyjából. /
Megy az úton, megy, megy. / Mektalálkozik ely csösszē. / Kér-
dezi az a csössz : „Hová mész te ember ?” / „Megyek mektalanám
az Istent valahol, monygyam meg, vegyen el a vagyonomból, mer
nagyon sok vagyonom van. / Hijába adok mindenkinek, amennyit
adott, / mék töb jön vissza. / „Hallod-e te ember ! / Ha mektalá-
lod az Istent valahol, mom meg, aggyon nekem és valamit a te

vagyonodbol, / mer nekem csak ez az egy gubám va.“ / „Jó.“ / Megy az ember előre. / Éhaggya a csöszl. / Mektalálkozik egy öreg emberré. / „Hova mész te ember?“ / „Menek, hogy mektalálom az Istent valahol, monygyam meg vegyen el a vagyonombol, mer igen sok van.“ / „Hallod-e te ember! Csak térj vissza, mer neked vagyonod lesz, amig élsz / nem lesz hogy mi csinájja véle, nem tudod elosztani sohase. / „Hát, maga monygya nem az Isten valamiképpé?“ / „Vaj én vagyok“ — asz monygya az az öreg ember. / „No, akkor ha maga az Isten, — aszonygya — / találam ely csöszl / asz monta, hogy / aggyak nekijek az én vagyonombol.“ / „Ne aggy annak!“ — aszonygya. Annak kár, azé vétek! / Annak úgy mond meg mikor visszalérsz — asz monygya — / hogy még asz a gubát is elveszem tőle, / amejik van a hátán.“ / Visszalér az ember, mektalálkozik a csösszē. / „No, te ember, találkosztá az Istennel?“ / „Igen.“ / „Mit mondott?“ / „Asz monta, hogy / neked még eszt a / gubát és elveszi a hátadrol.“ / É, hadd el, mer nem veszi el az Isten“ — aszonygya. / Neki fogott a csösz, rakot tüzet, / ledobja a gubát a hátáról, révaveti a tüzre. / „Na — aszmonygya — Isten, jere, vedd el, ha van!“ /

Bogdán Péter 52 éves román. kat. földműves. A moldvai Lábnikon született és élt. Iskolai végzettsége négy elemi. Moldvából 1941. márciusában telepítették át Bácskába. Bácskát 1944. október 8-án kényszerült elhagyni. 1946. májusában telepítették le a baranyamegyei Egyházaskozárra. A hanglemzfelvételt, amelyről ez az átirás Részült, 1947. június 21-én vettem fel a beszélő tudtával.

Hegedűs Lajos.

Mikor én mektanulnám a félelmet !

Vót eccer egy ember. Annak vót két fija, egy nagyobb s ely küsseb. Egy este ekülte a nagyop fiját a bódba, hogy vegyen nádmézel. Akkó hazament, aszonygya : „Jajj láte, min féltem!“ Akkor a küseb fija elészözik : „Mitő félé?“ Aszonygya, hát mindentő, kutyáktó lehet félni. Akkor a küssep fiju asz monta mindig, taniécsa meg ötet is féjjen. Asz monta, hogyan taniécsalak meg? Nem tudlak. Akkor a küssep fiju mekharagudott, csapol ütött¹ neki úgy hogy a másiknak megdagalt az orcája. Reggel mikor felkeltek, az apja terekedett, / hogy a másiknak megdagalt a poája. Harangozó ott elétalált menni : „Mit törekedik kend ember?“ Akkor monta, elkülte fiját a bollba, hogy vásárájon cukrot. S hazajött, akkor a fija monta : jajj de félek s akkor a küsebbik fija monta, taniécsa meg ötet is féjen. S akkor addig kérdeszte, megmérge-sedett, ütött neki egy csapol. Akkor ott elément a harangozó, asz monta aggya oda neki, majd ő mektanicsa félelemre. Akkor elment a harangozóhoz.

¹ Csapol üt : pofon vág.

² Terekedik : mérgelődik.

A harangozóné asz monta reggel kejeze fel a gyereket, mikor kell menni harangozni. Akkor a harangozó felment a toronyba hosszú fehér lepedőbe. S' akkor harangozóné felkellette a gyereket, mennyen harangozni hajnalba. De a harangozó jön volt a toronyba hosszú fehér lepedőbe. Akkor gyerek felment, és elkezd harangozni. Gyerek harangozás közben meglátta, hogy az ikrándozott³ az ablakba s monta neki: „gyere pajtás harangozzunk!” És az nem szót ety szót se, csak halgatott. Akkor mégetyszer szót: „Szójj barátom! Met ha nem szósz, kidoblak az ablakon, ha harmadikszor szólok.” Gyerek harangozást végezt s mekfokta a harangozót. Mektróbálta a toronyablakot kinyitani és nem sikerült. Nem sikerült és úgy dobta ki a lépcsőkön, minden csontya összefört. S a gyerek ment haza alunnyi. Kiviratt. Akkor a harangozóné kérdezte, hol van a harangozó? Akkor asz monta a gyerek, nem látta, valaki szót háromszor, nem szót, ledopta a lépcsőn, talán mekhalt. Akkor harangozóné szalalt a templomba. Ott látta a harangozót, hempergett, készen vót, mekhalt a földön. Akkor harangozóné haza ment, monta gyerekek, mennyen világot tölük. Ad neki ötven dollárt. Gyerek elvette az ötven dollárt s elindult. Ment az úton eggyet óhajtott: „Hej, ha eccer mektanulnám én a félelmet!”

Akkor egy ember vezelett egy ökröt, s az mekhalt mit óhajtott a gyerek. Akkor asz monta: „Én mektanítlak félelemre!” „Ha mektanítasz ötven dollárt adok, de ha nem, te kell aggy!” Ezend az éccakán kimész ára a hegyre, ott aluszol az alatt a fá alatt, ott megtanulod a félelmet!” És hideg ősz vót, nagyon fázott. Felkelt és tüzet rakott. És asztán fellekément a fára és látta, hét ember fel volt akasztva. Asz monta: „He-he, én fázok a tűz mellett, hát azok ott fent a fán!” Felment és lehorta mind a hetet, sorba rakta a tűz mellé. Egyiknek meggyűlt a kabáttya s kijabált: „Hé, meggyűlt a kabátod!” Annak csak tovább égett a kabáttya, mer halott vót. Akkor megint asz monta: „Hé, nem érted, én vigyázzalak, nem elég hogy lehosztalak?” Akkor megint eccer kijabált: „Hé, felhordlak bennekeket, nem értitek?” Ugyan égett a kabáttya előre. Felpattant és felhorgya őket vissza a fára. „Ott való nektek, nem ott a tűz mellett!” Akkor kivilágodott, ment bé az emberhez. Akkor bément a kapun, azt óhajtotta: „Hej, mikor a félelmet mektanultam!” Akkor asz monygya az ember: „Még mindég nem tanultad meg?” Az ember odaadta az ötven dollárt, lett száz dollár. Elindult az útra és ment előre.

Elért egy koresomát, vegyen ety kis bőrt. Nem asz monta jónapot, „Hej, mektanulnám a félelmet!” Akkor koresmáros asz monta: „Mit montál te gyerek?” Aszt, hogy mikor én mektanulnám a félelmet! Én eligazítalak téged egy hejre, mektanulod a félelmet.” „Bőrt akartam venni, de most már nem kell, mutassa meg!” „Elmesz te ehhez a kirájhoz s annak az országában van

³ Ikrándozik : ugrándozik.

egy elátkozott vár s ott maj mekτανulod a félelmet!" Akkor a gyerekek ment a kirájhoz. „Kiráj uram ide igazítottak, maga mek tudna lanyilni félelemre?" „Meg én, holgha merész vagy!" „Hol van az?" Akkor elmentek és megnézték aszt a hejel. „Itt biztos mekτανulod!" „Akkor monla aggyon egy gyalupadot. Gyalul, vésőt, kézvonót, féci⁴, tészlát,⁵ jírész⁶ s három katuja tibriket.⁶ Akkor elment oda, este lett. Ékezdetl faragni abba a házba. Tüzel rakott, le akart fekünni, de nagyon fázott és hallotta nyávog kint két macska s monla hogy: „Én fázok itt bent, hát azok ott künt!" Kinyitotta az ablakot s behítta őket. Bějöttek, de aszt monla lássa meg a körmeiket.

Fokla és levákta baltával a nyakikát s kidopta az ablakon. Nem ért leűjön, tőp kutya és macska jött az ajtóra. Annyian jöttek, hogy szorították ötlet fére a tüsztől. Rikojtott hogy: „Hé, ne szoríjjatok ki a tüsztől!" De azok lováp csak jöttek. Akkor megmérgesedett, fokta a szekuráját⁷ és agyoncsapdosta kidobáta őket. Vól ott egy ágy, lefekütt. Akkor elindult az az ágy s úgy ment mint a vonat. „Hé, ágy áj meg, mer külömben ésszevágla⁸." De az ágy csak lováp tünt. Leugrott és hoszta a féci⁹ és ésszevákta. Révá rakta a tűzre. Aszt monla: „Itt égj el!" Lefekütt a tűz mellé és jőizűt alult reggelig. Reggel jön a kiráj. Biztos meg van halva, gondolta. De aszt kijabálta a gyerekek: „Hej, amikor mekτανulnám a félelmet!" „Majd a következő éccakán mekτανulod!"

Jött a következő éccaka és megint visszament és faragott és csinált tüzel. A padlás⁸on mindig zörgettek fent. „Jösz le, legalább lesz egy pajtásom!" Ti igen sokan vatylok fenn. Mikor rászót, leesett egy fél ember. Akkor ékapja a félembert, aszonygya, hol a másik fél? Lesett a másik fele és. Fokla és éssze csinálta őket. Odaállította a tűz mellé, had meleggegyék. Az mindig piszkálta a tüzet. Ne alicsd el a tüzet, mert elhasítlak megin!" Akkor aszt csak tovább piszkálta a tüzet. Elhasította és kidopta az ablakon. Lefekütt és alult reggelig. Következő reggel jött a kiráj. Gondolta, meg van halva. „Hej, mikor tudnám a félelmet!" „Majd a következő éccaka mekτανulod!" Visszament oda. Tüzel rakott és zörögnek a hiun⁸ megin. Héj, talán papicsosztok?⁹ Lejött nyolc csontember. Hosztak embercsontokat és koponyákat. „Gójótok, billátok, nem jó, meggömböjitem." Fokla a csontfejet meggömböjítette a gyalupadba. Ékesztek papicsozni. Ő lesz az első. Fogatt fél elátkozott várba, leült az egész⁸et és le is ülte. Többi csontemberek nem bírtak egygel se ülni. Megin kesztek. No, most másik felébe az elátkozott várnak, legyen az egész! Most is leütötte az egész⁸et. Enyerte az elátkozott várt. Szaladnak és monygyák a kirájiknak,

⁴ Féci : fejsze.

⁵ Tészla : teknővájó kés.

⁶ Tibrik : gyufa.

⁷ Szekura : balta.

⁸ Hiun : padlás.

⁹ Papicsoz : kuglizik.

hogyan elvesztették a várt. Jön az öreg, szakállát a földön húszta. „Te nyerted el?” „Én?” „Akkor gyere mutogassd meg, miben hej van.” Lemennek a föld alá. Mere mentek, mint csak pince volt. Mind csak arany volt mindenfelé. De úgy nyered el, ha egyet birkózunk. Gyerek mondta, benne vagyok! Kimentek a vásárjába¹⁰ s elkezdték birkózni. Fogja az öreg, beüti bokájig a gyereket. Kiszökött a gyerek, beütte térdig az öreg szakállast. Kiszökött az öreg, beütte derékig a gyereket. Kiugrott a gyerek, beütte nyakig. Kapja a kargyát, vágja le a nyakát. De az öreg asz mondta, nem ál, övé lesz úgyis a vár. De az öreg huncut kikel s övé lesz az elátkozott vár. Mekfokta a gyereket, beütte honyáig.¹¹ Kipattant és beütte, hogy az öreg eltűnt. Kijabált vegye ki, mer mos tényleg az övé. Mekfokta a szakállát s kihúszta nyakig, fokta kargyát s levágta nyakát. Odahúszta tűszhöz a fejét s lefekütt. Akkor jön reggel a kiráj. Maj mekhal ijettlyibe mi az a naty fej. Így övé lett az elátkozott vár. De még mindig asz mondta, hej mikor mektanulná a félelmet! De a kiráj asz mondta vegye lányát feleségül, maj ő mektañicsa. Elvette és mindig asz mondta: „Hej, ha mektañulnám a félelmet!”

Lefekütt, jó bétakarta donyhával, majd ő mektañicsa a félelemre. Fogott egy hideg keldaré¹² vizet, levette a donyhát, ráöntötte. Felszökött, asz mondta: „Jaj, mint félek!” Itt a vége, fuss el vége.

Polgár Demeter 17 éves római kat. földműves. A moldvai Gajcsánában született és élt. Iskolai végzettsége négy elemi. Szüleivel 1941. márciusában telepítették át Bácskába. Innen 1944. október 8-án távoztak. 1946. májusában a baranyamegyei Egyházasközségre telepítették. A gyűjtés ideje: 1947. június 22.

Hegedüs Lajos.

Hajdúnánás.

Beszélgetés gyermekjátékokról.

Sz.: Hát az a csigázás /asz hogy megy? /
Van csapó. Vesznek egy csigát a boudbul, akkor osztá vagy egygy... /így bocskort várták vóna, ojan fonat oszt avval keresnek egy jó nyelet/, akkor arra ráteszik, oszt rátekerik a csigát, osztá elperditik. Akkor meg /üti./ De vót úgy hogy hát a lekkisbejeji, meg ment egy nagyobb, akkor osztá /az / felrukt a csigát, akkor osztá elveszett, akkor oszt gyöttek keresni, mert améknem nem vót csigája, a mindig asz csinálta. / De amék osztá vót egy kissébb, / az / meg mikor felerukta, jól a lábászárára vágott, hát ékezed bögni. /

Sz.: Hát a kapózás hogy megy? / Aszt nem lucc? Kapózni nem szoktál? /

¹⁰ Árja: szérű.

¹¹ Hony: hönélja.

¹² Keldaré: vödör.

Kapózni tudok. /

Sz.: Mivel szoktál? /

Kis kavicsokkal vagy gojókkā. / Van öt, akkor leteszi: ety, kettő, három, négy. / Eggyet mek / felvesz, osztá felhajinca, / felkapja, osz mekkapja aszt tovább így. / Akkor kettőt tesz egymás mellé, tovább hármal, négyet, totyle, asztán akaszt. /

Sz.: Hát az akasztás hogy megy? /

Igy ni, mekfogja, osztá amennyil, oszt amennyi a tenyeribe akad. /

Sz.: Hát a totyle? /

Totyle? /

Sz.: Totyle. /

Hát am meg mikor mán akaszt, asztat is / úty csinájja, hoty hát / eggyet, / eggyet fellök, akkor osz négyet letesz. /

Asz keszte améknék vót sog gojója, osztá gördítette. Amék közeleb ment a jukho, osz belement, av vót az első. / Osztá mikor elgördítel mind, asz monygya: „Na duplázó rá? “ / Akkor asz monygya: „Nem.“ „Én duplázok rá! Na akkor gördülök.“ / Ha az utolsó vót, oz belement a jugba, akkor al lett a második. / Améjiknek közeléb megy a jukho, az az első vagy a második. / Ha a jugba megy, az az első. /

Sz.: Hát az a pilykézis, asz hogy megy? /

Egy / van egy / plé / vagy bicskadarab, asztat / améknék má oja nagyó / pilykészhették, az eltöri a bicskáját, osztá abbul csinálunk vekit. /

Sz.: Úty híjják, hogy vekit? /

Veke! /

Sz.: Osz mi csináltok avval a plédarab-bal? /

Asztat a / falho üssük, osztá hotyha így egy araszra megva, / akkor a fizet két fillért vagy két gojót. Ha így bakra megvan, négy fillért. Ha így vam mek, két gojót. Ha így vam meg egy gojót. /

Sz.: Hát mit jáccotok még ezen kívül? /

Cicázni nem szoktatok? /

Szoktunk. /

Sz.: Hát asz hogy megy, az a cicázás? /

Eggyet kijelölnek, összeának ety körbe, osztá / van eggy... /

Sz.: Aki kergeli a többit. /

Aki kergeli a többel, / akkor osztá kijelölik, hoty hát mek, mek. / Mer számolnak úty, hogy ety, kettő, három, négy. Osztá / rászámolnak tízre, akkor a kimegy, / osztá amékre legutójjára rámegy a tíz, akkor oszt / az a kergelő. /

Sz.: Valami kis verset is szoktak mondani, nem? / Én hallottam, hogy: „Egyedem, egyedem... /

Tengertánc, beteg-i míg a finánc. /

Sz.: *Hogy van ez a vers előről? Mondd csak el!* /

*Egyedem-begyedem tengertánc,
Beteg-i még a finác? /
Beteg bizo nem eszik,
Az erdőbe kifekszik. /
Ic-ki, fic-ki, te e-riły ki
Az erdőbe aludni. /*

Akkor a kimegy, oszt, oszt, aki legutójjára rámety, hogy erety ki, az a kergető. /

Sz.: *Hát a bűvöcskát, hoty szoktátok jáccani?* /

Asztal is kijelölik, hoty hát méjik a / tűnő, meg méjik a bűvő. /

Sz.: *És hol szoktatok jáccani?* /

Iskolába. Van ott az a pince, meg van ott a hátujjánál a / disznóól, oszt annak a háta megé. / Aztát meg a vécébe. /

Sz.: *Hát a tűnő hol hejessz kedik el?* /

Am meg az iskolába. /

Sz.: *És mikor lehet asztán keresni?* /

Mikó kijabájják, hogy lehet. /

Sz.: *Igen. /*

Akkor emely keresni. /

Sz.: *Hát az ostorcsapót asz hoty szoktátok jáccani?* /

Összeának vaty tizen, osztát / mekfogják egymásnak a kezit, a legerősebnek. A hajcsa, aszt a összelekeri, így összetekeri. / Oszl lekközépen van a görcs. Akkor a hozzáfok szaladni, osztát akkor mekcsavarják. Az a / görcs csak úgy hempereg! /

Sz.: *Hát mit szoktatok még jáccani?* /
Enyém a vár, enyém a vár nem a tijeđ, / asz hoty meg y? /

Asz csak félbe szoktuk, mikor hóu van, összeának. Tavaj hatodikassok vótak, mink meg ötödikesek, akkor is sokat jáccoltunk. /

Sz.: *Egy más ellen?* /

Egymás ellen. /

Sz.: *Méjik győzött?* /

Győzött a hatodikas, mer vót ojan, amék nem merd gyönni. /

Sz.: *És hoty meg y?* /

Felálnak az ötödikesek vagy a hatodikossak. / Akkor / van kicsengetés, akkor az ellenség / megáll / ilt ebbe a sarogba, / a másik ott. / Oszlát monygya egy ötödikes a hatodikosnak: „Aty kiráj katonát!” / Az meg visszamonygya: „Nem adok!” / „Ha nem acc szakítok!” /

Berencsi Antal 13 éves, református, földműves család gyermeke. Hajdúnánáson született, faluján kívül másutt

nem élt. Iskolai végzettsége hat elemi. A hanglemezfelvétel 1943. szeptember 12-én készült a beszélő tudta nélkül.

A hanglemezeket Hegedűs Lajos készítette, anyagát lehallgatta és a beszélgetést vezette:

Szilágyi László.

Betyárhistória.

Hát biztatta a Naty Károjt, / — bojtárjok vót — / hoty hát hozzá meggyen. / Oszl am meg a bírít, hát / majd mindig rááldosza. / Na, hun egygyel, hun mást vet neki. / De alattomba meg egy Mirkó Sándor juhász vót, / oszlát hát ahho ment. /

Sz.: I g e n. /

Hát oszlán ez a Naty Károj meklutta. / Hát oszlát / kedden / este vót oszlát mikor osz leütötte Naty Károjt, / oszlát meg is hótt. /

Sz.: M i e s i n á l t ? H o l ü t ö t t e l e ? /

A / vasút, a Fűrhalomnál. / Ahun a / papok, Pákozdinak vót a tanyája. / A ritre ahogy jární, / ot van a Fűrhalom. / Hát ot legeltettek. / Naty Károjjal vót, / oszlát monta a nótáját, / hoty hát :

A Fűrhalom ajja piros pázsít,
Barna kisjány alatta cicázik. /
A gyilkossa csak úgy mosojogja,
Barna kislám mos leszel a hardzba. /
Kedenn este csillagos lett az ég,
Barna kislát csak alik piheg még, /
Mer a betyár viszi eltemetni,
Csipkebokor alá fogja tenni. /

Azulán oszl elvitte a Süldösre. / Oszlát ott az árokpardba el-
ássta. / Majd oszlát ety hét mulva / a, hortak vóna vagy izé, / onnel a Süldösrtü, / mer osz valami ember hordott. / Kutya vót vellek. / A kutya ément, / meg viasszaszalatt, / ugatott, / szükölt a szekérre, / megint elment, / megint viasszament. / Ez a kutya tisztán valamit érez. / Csak a kutya után oszlát mentek. / Hát így lellik meg Erdéji Zsuzsánnát. / Tize, / tizehárom darabba aprította fel. /

Sz.: H á t N a t y K á r o j j a l a s z t á n m i l e t t ? /

Hád, bezárták Naty Károjt. / Azír nem sokat kapott az azír. / Csak eszlendőt ült az írte. / Mer hát / az vallotta, / hoty hát mír biztatták Naty Károjt meg a másik illetőt is. /

Ö z v. L e n t e J ó z s e f n é Z s u g a E r z s é b e t 81 éves, református, háztartásbeli. Hajdúnánáson született és faluján kívül másutt nem élt. Iskolai végzettsége hat elemi. Férje földműves volt. Vagyona 8 hold szántó. A hangfelvétel 1943. szeptember 12-én készült a beszélő tudta nélkül.

Hegedűs Lajos.

Les deux plus anciennes chartes de Zobor, comme monuments linguistiques (dialectaux).

La présente étude soumet à un examen linguistique les noms de lieux et les noms de personnes qui figurent dans les deux chartes les plus anciennes de l'abbaye de l'ordre de Saint Benoît à Zoborhegy près Nitra (Nyitra). Le sujet de la charte de 1111 est le règlement du différend surgi entre l'abbaye et les agents du fisc, celle de 1113 contient la conscription des propriétés de l'abbaye, conscription motivée par les incursions répétées du duc de Bohême, qui ont rendu nécessaire une nouvelle délimitation des domaines de l'abbaye. Les deux chartes ont été confirmées par le roi Coloman.

Les deux chartes contiennent au total 164 noms de lieux, 28 noms de personnes et un nom ethnique. Les noms de lieux ressortissent sans exception au territoire situé entre les rivières Nitra (Nyitra) et Váh (Vág), ayant pour limite au sud la ligne tirée de Galánta à Nové Zámky (Érsekújvár) et s'étendant au nord dans la vallée du Váh (Vág) jusqu'à Trenčín (Trencsén), dans celle du Nitra (Nyitra) jusqu'à la région des sources de cette rivière en pénétrant de ce côté-là même dans le bassin de Turiec (Túróc). Au point de vue de l'histoire du peuplement, ces documents sont de la plus grande importance et ont toujours été appréciés et utilisés à cet effet.

Par suite de l'inconséquence et de l'imprécision de l'ancienne orthographe hongroise (où le même caractère ou le même groupe de caractères peut signifier différents sons, tandis que le même son peut être rendu par différentes lettres), de tous les mots hongrois intercalés sporadiquement dans le texte latin de nos plus anciens monuments historiques, ce sont les noms de lieux qui ont le plus d'importance linguistique, puisque ces noms de lieux existent pour la plupart jusqu'à nos jours et leur identification est relativement aisée, partant ils peuvent servir de base sûre aux études linguistiques. La première tâche du présent travail est donc la localisation des noms de lieux et leur identification avec les unités correspondantes de la toponymie moderne de cette contrée. Dans ce but, j'ai utilisé surtout l'excellent ouvrage de M. Š m i l a u e r, sans manquer de tenir compte de mes autres prédécesseurs, mais je propose aussi un certain nombre d'identifications inédites. Dans l'explication des noms des cours d'eau, j'admets en général celles de M. Š m i l a u e r, pour le reste du matériel toponymique, j'ai mis à contribution les travaux des spécialistes tant slovaques que hongrois. Parmi les Slovaques, c'est surtout S t a n i s l a v qui s'est occupé de l'explication de la toponymie de cette contrée, mais ses hypothèses, étant tendencieuses, sont fort sujettes à caution.

Après l'identification des noms de lieux et les étymologies de tous les noms, suit l'étude sommaire de l'orthographe des éléments non-latins de nos chartes. Cette orthographe accuse une transition entre l'orthographe simple du XIe siècle et l'orthographe de la chancellerie royale hongroise, définitivement fixée vers la fin du XIIe siècle. Elle est caractérisée par un mélange d'influences française et allemande, sans que l'usage se soit fixé pour aucune des graphies. A ce point de vue, nos chartes en question reflètent justement l'état des choses le plus confus.

Le matériel toponymique en majorité d'origine slave est important au point de vue de la phonétique historique du hongrois, étant donné que, faute d'anciens monuments de la langue, les éléments d'emprunt constituent pour une bonne part la base solide sur laquelle se construit la linguistique historique hongroise. Sachant par ex. qu'à un *u* slave correspond dans le hongrois moderne un *o*, à un *o* slave un *a*, il n'est pas indifférent de savoir quelle était la graphie la plus ancienne qui les représentait. Comme nos chartes rendent conséquemment par les lettres *u* resp. *o* les sons slaves *u* et *o* (bien qu'elles fussent écrites ou pour le moins dictées par des personnes sachant le hongrois), il est clair que les voyelles *u* et *o* ne sont devenues plus ouvertes en hongrois qu'à une époque ultérieure à la rédaction des chartes.

Outre un certain nombre d'indications précieuses pour la phonétique historique du hongrois, nos deux chartes fournissent des preuves pour un curieux trait dialectal qui sépare deux parlers slaves. Tandis que dans la nomenclature toponymique au nord de la ligne entre Hlohovec (Galgóc) et Nitra (Nyitra), le *ě* slave est toujours noté dans nos chartes par la lettre *e*, au sud de cette ligne, c'est toujours la lettre *i* qui représente ce son. On sait que le même traitement divergent de la voyelle *ě* est caractéristique pour les langues slaves en général (le *e* est grand-russien, polonais, tchèque, slovaque, slovène, serbe oriental, bulgare, le *i* est ukrainien, grand-russien du nord, serbo-croate occidental). Le phénomène est surtout intéressant à cause de la netteté de la ligne de démarcation géographique. Le traitement des nasales slaves est également remarquable en ce qu'une partie des noms les conserve, l'autre les a perdues. Les deux groupes sont séparés par la même ligne géographique que les voyelles *e* et *i*. Cette différence pourrait être considérée comme un trait dialectal slave, la dénasalisation ayant pu se produire dans un dialecte plus tôt que dans un autre, il est toutefois plus probable que les noms appartenant au premier groupe ont été empruntés par les Hongrois à une époque plus ancienne que les autres.

Je touche aussi au problème posé par l'influence française qu'on peut constater dans la rédaction, l'orthographe et l'écriture

des chartes. Il est probable que l'abbaye ait abrité quelques moines d'origine française. L'explication de quelques noms est basée sur cette hypothèse.

Étienne Kniezsa.

Les voyelles *ú* et *ű* dans le parler populaire de Hosszúpályi.

Un des traits caractéristiques du parler populaire de Hosszúpályi (comitat Bihar) est l'extension relativement grande du domaine fonctionnel des voyelles longues les plus fermées (*i*, *ú*, *ű*). Le présent travail examine les *ú* et les *ű* du patois en question, et, en passant en revue, dans la mesure du possible, tous les mots et tous les suffixes qui contiennent l'une ou l'autre de ces voyelles, cherche à déterminer les tendances phonétiques dont le jeu a produit l'état actuel des choses. On peut affirmer à base d'un examen minutieux du matériel linguistique historique qu'en position finale, les voyelles *ú* et *ű*, dont une partie est représentée par des *ó* et des *ő* dans d'autres dialectes et dans le langage littéraire, remontent à des diphtongues descendantes contenant un *u* ou un *ü*. Les *ó* et les *ő* qui correspondent à ces *ú* et *ű* dans d'autres dialectes et dans le langage littéraire sont le résultat d'une évolution divergente de ces mêmes diphtongues. Dans quelques cas, on peut aussi admettre un changement analogique de *ó* en *ú*, de *ő* en *ű*. Quant aux voyelles finales des mots *borjú* 'veau', *gyapjú* 'laine', puis de *varjú* 'corneille', *faggyú* 'suif', *fattyú* 'bâtard' et de ceux du type de *búgattyú* 'toupie ; sorte de jeu d'enfant qui émet un son ronflant', *fergettyű* 'tourniquet', je les attribue à un changement quantitatif : *u* > *ú*, *ü* > *ű*.

À l'intérieur d'un mot monosyllabique, on peut souvent constater le maintien d'une longue dont la quantité remonte à l'ancien hongrois : cette voyelle longue peut être le résultat de la monophthongaison d'une diphtongue ou de la contraction de deux brèves. Dans certains cas où l'ancien hongrois avait sans aucun doute une brève, celle-ci peut avoir subi un allongement compensatoire dû à l'amuïssement de la voyelle finale caduque. (Dans quelques cas pourtant, on peut aussi penser à un allongement conditionné par un *l*, un *r* ou un *j* en position faible qui suivent la voyelle.) Plus tard, la voyelle longue a pénétré dans toutes les formes du thème, à l'exception de deux mots, où l'alternance vocalique se maintient jusqu'à nos jours : *tűz* — *tűzet* 'feu' et *úr* — *urat* 'seigneur, monsieur', et de quelques autres où la voyelle brève n'est plus conservée que dans certains dérivés ou dans une ou deux formes flexionnelles.

Les voyelles des syllabes atones des mots polysyllabiques présentent les mêmes phénomènes que celles des monosyllabes.

Mais dans les syllabes toniques, lorsque la brève est assurée pour l'ancien hongrois, on ne peut souvent pas donner la raison de l'allongement.

Ladislav Papp.

Un changement phonétique dans sa phase initiale.

Il est indubitable qu'un changement phonétique ne peut se produire qu'à condition que des dispositions favorables préexistent dans la communauté linguistique qui l'adopte. Reste à savoir, si la mutation de sons part d'un seul point (d'un seul individu) ou de plusieurs points à la fois. Dans ce dernier cas, la thèse précitée, présentée par plusieurs spécialistes et défendue dernièrement avec beaucoup de perspicacité par M. T a m á s se trouverait singulièrement corroborée. Un changement phonétique se trouvant dans la première phase de son extension géographique fournit un rare exemple à l'appui de la théorie de M. T a m á s, parce que les circonstances permettent de tirer des conclusions établissant la polygénèse de cette mutation.

L'auteur a observé dès 1941 à Debrecen et ses environs le passage de *t*, *d* à *l*, *d* postalvéolaires ou cacuminaux. Le même phénomène a été signalé à deux autres endroits au cours des sondages préliminaires entrepris en vue de la préparation de l'Atlas Linguistique de la Hongrie. Ses propres observations et des renseignements communiqués à l'auteur permettent d'établir l'existence sporadique de ce son nouveau sur quelques autres points du territoire linguistique hongrois. Or plusieurs de ces points sont isolés les uns des autres, il s'agit donc visiblement d'une tendance dont les conditions préexistent simultanément à plusieurs endroits, peut-être même sur une partie considérable du territoire. Elle accuse par là, dès sa naissance, un caractère nettement social. — Un autre changement, le déplacement de l'articulation de la consonne *l* (surtout dans certaines positions phonétiques) semble guider vers les mêmes conclusions.

Si ces faits découvrent, dans un autre ordre d'idées, un point fort vulnérable de la théorie de l'aire isolée, proposée par M. Bartoli, d'autre part ils assoient sur un fondement plus solide celle du caractère social de l'origine des changements phonétiques.

Géza Bárczi.

B i t ó.

According to the Magyar Etymológiai Szótár, the Hungarian word *bitó* has no acceptable explanation, and Bárczi, in his Magyar Szófejtő Szótár also places the word in the category of words of unknown origin.

The word has the following meanings in popular and collo-

quial Hungarian: In Transylvania, according to the Magyar Tájszótár, the word is used in the sense of 'peg' (Hung. 'cövek', Ger. 'Pflock') and in large parts of the Hungarian Plain, the people of the Puszta use the word to signify the post (Hung. 'karó', Ger. 'Pfahl') to which they tie horses or cattle. For the Moldavian Hungarians *biton-ág* or *bitan-ág* signifies a stick for the planting of vines (Hung. 'szőlőültető bot', Ger. 'Stock zum Pflanzen der Weinrebe'). In the popular fishing vocabulary, *bitó* is a fork-shaped iron hook (Hung. 'villásszárú vaskampó', Ger. 'Gabelförmiger Eisenhaken'). Chr. Simai (1809) gives *bitó* as forked or branched tree (Hung. 'villásfa, ágasfa', Ger. 'gabelförmige Stange') and *bitófa* as 'palus, cui jumenta alligantur'. In Transdanubia, *bitó* is colloquially 'signpost, warning notice' (Hung. 'útmutatófa, tilalomfa', Ger. 'Wegweiser, Warnungspfahl'), and in Hegyalja butcher's bench (Hung. 'húsvágó szék', Ger. 'Schlachtbank, Fleischbank'). The Moldavian Hungarians also call *bitófa* the cross-beam of a loom (Hung. 'szövőszék keresztfája', Ger. 'Querholz des Webstuhls'). In nautical terminology, *bitó-daru* is a gallows-crane (Hung. 'keresztgerendás emelő daru', Ger. 'Galgenkran'). In popular expressions connected with the preparation of hemp, *bitó* means 1. a peg on which hemp is beaten, 2. an implement for breaking hemp (Hung. 1. 'cölöp, amelyhez a kendert verik, 2. kendertörő eszköz', Ger. 1. 'Pfahl an den man den Hanf schlägt, 2. Hanfbreche'). In the language of Hungarian criminal law-courts, *bitó* is 1. 'pillory, stocks, scaffold, gallows, 2. hangman' (Hung. 1. 'pellengér, szégyenfa, verpad, akasztófa, 2. hóhér', Ger. 1. 'Pranger, Schandpfahl, Schafott, Galgen, 2. Henker'). So we see that the word is widely known to the people, and with many meanings.

When we examine the origin of the word, we can state without doubt that its ancestor is the Old Nordic *biti* 'cross-beam' (Ger. 'Kreuzbalken'), which came into most European languages as a nautical expression. It exists with the same meaning in Danish, *bed(d)ing*, and Norwegian *beiting*; in Swedish, Dutch and German however, *beeling*, *Beting*, and *Beting* are its forms respectively. In English, it appears as *bits*, 'a pair of posts on deck for fastening cables etc.'. In Italian and Spanish, it appears as *bitta*, in Catalan *bila* 'a piece of wood for various uses, post' Ger. 'Stück Holz zu verschiedenem Gebrauch, Pfahl'. In Middle Latin it is *bitus* 'pillory' (Ger. 'Schandpfahl'). Already in the Erfurt Glosses, we find the same meaning: *bitus* 'lignum, quo vincti flagellantur'. The Spanish and Portugese *abita*, 'anchor — bollard' (Ger. 'Ankerbeting'), Italian *il bittone* 'cross-bollard, mooring-stump' (Ger. 'Kreuzbeting, Anbindepfahl') and *bitta* 'bollard' (Ger. 'Betingsbalken') according to linguistic examination (Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wtb. Heidelberg 1935, 81.) come directly from the

French. The French *bitte* appears for the first time in 1382, in a Rouen text, as a nautical term, and its meaning is: 'sorte de billot sur lequel on enroule les cables'. As a nautical term, the word is known in French in the form *bitton* 'montants de bois analogues aux bittes, mais beaucoup moins forts'.

The original meaning of the word *bilo*, therefore, is 'post, pillar' (Ger. 'Pfahl'), two strong posts joined by a cross-beam (nautical term) (Hung. 'keresztgerendával összekötött két erős oszlop', Ger. 'Kreuzbeting'). Its latter meaning developed as a technical term in nautical circles, and signifies those wooden posts around which the ship's ropes were wound. In the old days of ship-building, it was a strong scaffolding, nowadays, however just two small cylindrical iron stumps. Formerly, these posts did not only serve the purpose of mooring the ship. Fitted with ropes, they were very useful for carrying out sentences on criminals (tying up, whipping, hanging). In this way, they became the scene of punishments and executions. In this way, the word was known also in medieval judiciary circles, even on dry land, which is shown by the Erfurt Glosses *bitus* 'lignum, quo vincti flagellantur'. Apparently, the word originally came into Hungarian with the meaning '1. Stake, pillar, 2. pillory, gallows' (Hung. '1. karó, oszlop, 2. pellengér, akasztófa', Ger. '1. Pfahl, 2. Schandpfahl, Galgen') directly from French, through medieval criminal law, or by settlers or soldiers from France. However, the French word is not the nearest to *biló*, but the Provençal *bilo*, which as a nautical term also carries the meaning 'bitte'. It appears also in the Provençal expression. *Faire un tour de bilo* 'bitter le cable'. Other forms in Provençal are: *biloun*, *bilou* and the nautical term *bitton*.

The Moldavian Csángó *biton-ág* 'a stick for planting of vines' is identical with the French colloquial form *bitton*. The fact that the word was taken into Rumanian from Hungarian before the sixteenth century shows that the word may have come into Hungarian a long time ago, in this form as well. It is possible that the last word came to Hungary with the settlements of French vine-growers in the XI—XIIIth centuries, in the same way as the name of the wine *Furmint*, as G. Bárczi has explained.

Lajos Hegedűs.

La fréquence du phonème *i* dans trois parlers locaux.

• En comparant la fréquence du phonème *i* dans trois parlers locaux (Hosszúpályi dans le comitat Bihar, Békés dans le comitat Békés et Kisújszállás dans le comitat Szolnok), on constate des divergences appréciables. Bien qu'il soit prématuré de tirer des conclusions de trois sondages sur un phénomène embrassant une aire assez vaste, il semble probable que la

fonction étendue du phonème *i*, caractéristique pour les parlers actuels des communes en question, n'y est pourtant pas autochtone. Les divergences s'expliquent par la façon dont les innovations phonétiques rayonnent autour de leur aire primitive. Le présent travail veut fournir un modeste apport à l'examen du foyer et du rayonnement de l'*i*.

Étienne Szathmári.

Toponymie de Garbolc.

L'auteur étudie les lieux-dits du village hongrois Garbolc (comitat Szatmár), en y joignant, quand il y a lieu, les traditions locales qu'il a pu recueillir.

L. Kovács.

La toponymie des deux rives du Nyárad.

Lieux-dits.

Le présent travail sert de documentation partielle à une étude de l'auteur intitulée *A Nyáradmente földrajzinevei* (La toponymie des deux rives du Nyárad) Bp. 1947. Il donne, dans la prononciation populaire locale, une liste de près de 3000 lieux-dits, réunis par l'auteur au cours d'une enquête sur les lieux en 1943. Les toponymes sont groupés par commune d'après un plan géographique toujours le même (partant de l'intérieur du village, on suit la direction nord — est — sud — ouest — nord), ce qui, selon l'avis de l'auteur, permet de se passer de la publication de plans ou de cartes géographiques des contrées étudiées.

Roland Benkő.

Textes populaires.

Un conte en patois csángó de Bukovine, p. p. L. Hegedűs.

Deux contes en patois csángó de Moldavie, p. p. L. Hegedűs.

Dialogue sur les jeux d'enfants en patois de Hajdúnánás, p. p. L. Hegedűs et L. Szilágyi.

Récit en patois de Hajdúnánás, p. p. L. Hegedűs.

TARTALOMJEGYZÉK.

<i>Kniezsa István</i> : A zabori apátság 1111. és 1113. évi oklevelei mint nyelvi (nyelvjárási) emlékek	3
<i>Papp László</i> : Az <i>ü</i> és <i>ű</i> hangok a hosszúpályi népnyelvben	51
<i>Bárczi Géza</i> : Egy kezdődő magyar hangváltozás	111
<i>Hegedűs Lajos</i> : Bitó	117
<i>Szathmári István</i> : Három <i>i</i> -ző nyelvjárás összehasonlítása	127
Népnyelvi adatok.	
<i>Kovács László</i> : Garbolci helynevek	132
<i>Benkő Lóránd</i> : A Nyáradmente földrajzinevei. (Adatok.)	144
<i>Hegedűs Lajos</i> : Csángó és hajdúnánási népnyelvi szövegek	160
Résumés	170

